הרוצחים בינינו

שמעון ויזנטל

נערך ע"י יוסף וכסברג

הרוצחים
בינינו

שמעון ויזנטל

הרוצחים בינינו

נערך ע"י י. וכסברג

הוצאת א. לוין-אפשטין בע"מ

SIMON WIESENTHAL:

THE MURDERERS AMONG US

תרגום: ש. ענבל

דפוס „הפועל הצעיר", תל־אביב, 1968.

PRINTED IN ISRAEL

תוכן העניינים

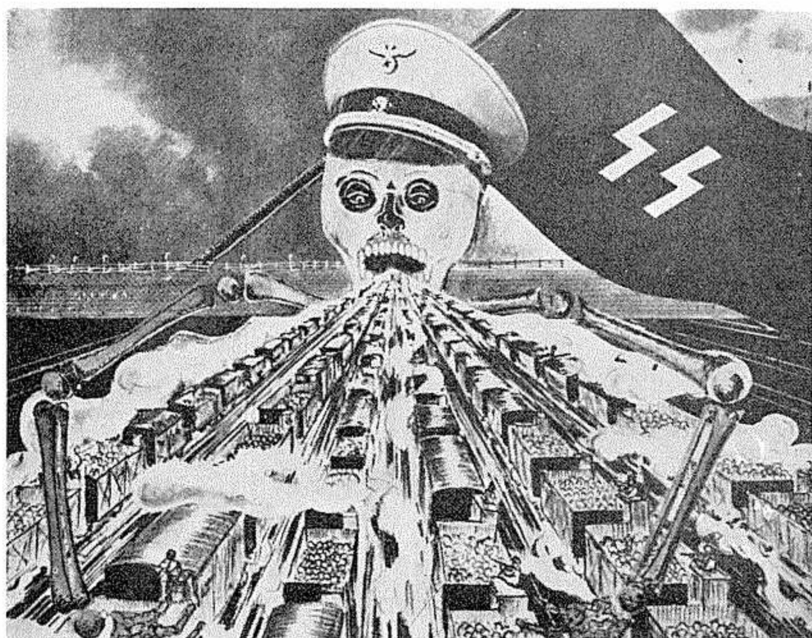
סדר התמונות

שמעון וצילה ויזנטל בשנת 1936.

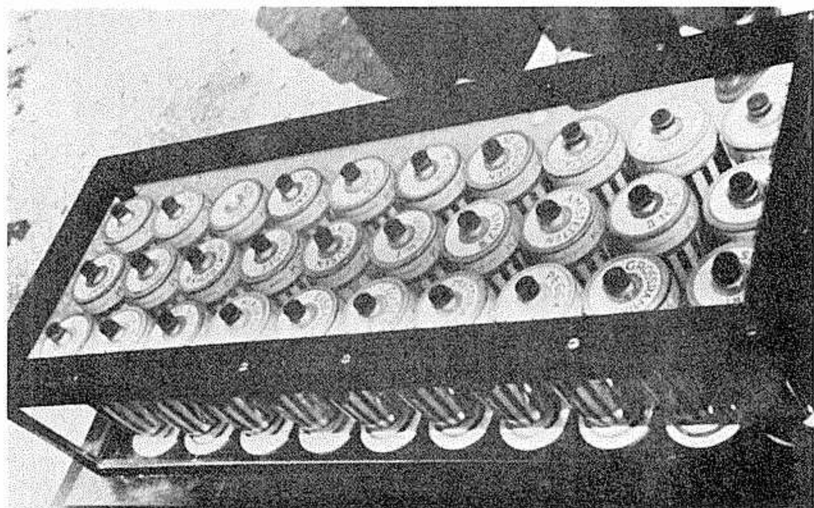
פוטו מונטז׳ וציור שנעשו ע״י ויזנטל במאוטהאוזן בהתחלת 1945.

5 במאי 1946 : ויזנטל נואם באסיפה לציון תום השנה הראשונה לאחר מלחמת עולם השניה.

ביולי 1949 הביא ויזנטל לישראל את אפר היהודים שנשרפו במחנות הריכוז האוסטריים. הם הובאו לקבורה בהר ציון.

תצלומים של המחבר מן הזמן האחרון: מימין — עם בתו פאולינה; למטה — כשהוא עוקב אחרי משפטם של פושעי מלחמה נאציים.

דיוקנו של שמעון ויזנטל

מאת יוסף וכסברג

התגוררתי בווינה במשך שנים אחדות, ולא עבר זמן רב עד שהתחלתי לשמוע על־אודות שמעון ויזנטל. בשנת 1960 תואר ויזנטל בדפיהם הראשונים של עתוני וינה בתורת „צייד־אייכמן", על סיועו לממשלת ישראל בעלייה על עקבותיו של אדולף אייכמן, ראש־וראשון למומחי־הלוגיסטיקה של היטלר ב„פתרון הסופי של הבעיה היהודית". ושוב, בשנת 1963, חזר ויזנטל לכותרות בעת שהיפנה את תשומת־לבם של ראשי משטרת וינה לעובדה כי איש־גיסטאפו לשעבר, אשר אסר את אנה פראנק באמשטרדם בשנת 1944, משרת עתה בכוח־משטרה זה. נאצים רבים אחרים, נודעים־לשימצה, נתפסו — כפי שידעתי — בגרמניה ובאוסטריה כתוצאה ממאמציו של ויזנטל. התחלתי מגלה סקרנות כלפי האיש, וסוכנות־הבילוש המוזרה שלו. באותה עת למדתי כי ויזנטל עצמו נרדף על־ידי הנאצים ושהה ביותר מתריסר מחנות־ריכוז, מפולין ארץ־מולדתו ועד לאוסטריה, והוא נשאר בחיים הודות לסידרה של ניסים־למחצה. אמו ורוב בני־משפחתו הושמדו. בשנת 1945, לאחר שחרורו, התנדב לעבודה בשירות צבא ארצות־הברית, בציד אחר פושעי־מלחמה באוסטריה, ולאחר מכן הוא הועסק על־ידי הלשכה לשירותים אסטרטגיים של ארצות־הברית, וחיל הריגול הנגדי האמריקני. בשנת 1947, בסיוע מוגבל ביותר של מתנדבים, הקים בעיר לינץ שבאוסטריה מרכז־תיעוד קטן, שבאמצעותו סייע בידי יהודים אחרים למצוא את עקבותיהם של בני־משפחתם הנעדרים, וכן יצא בעקבותיהם של חלק מאלפי הרוצחים הנאציים אשר ידע כי הם מסתובבים כבני־חורין. בשנת 1954 סגר את מרכז־התיעוד והחל לעסוק בסיוע לפליטים. אולם בשנת 1961 לאחר לכידתו של אייכמן והעמדתו לדין, משנשתנה הלך־הרוחות בארצות שקודם־לכן היו נתונות לשלטון נאצי, החליט ויזנטל לחזור ולפתוח את המרכז, והפעם בווינה, בה יוכל

להתמסר לעיקוב קפדני אחר כל מי שעלול לחמוק מזרועות־הצדק, עם תום תחולתם של חוקי־ענישתם.*

לאחר שהוטל עלי לשתף־פעולה עם ויזנטל בהכנת ספר זה, התקשרתי עמו טלפונית, באחד הימים של קיץ 1965, והצעתי כי ניפגש במשרדו, כדי לשמוע מפיו את סיפור־המעשה של אחדים מהסיפורים יוצאי־הדופן, מבין מאות הפרשיות הבלתי־שיגרתיות שלו. הקול ששמעתי בטלפון היה רך, חם וידידותי. במיבטאו הגרמני הדהדו שרידים מאזוריה המרוחקים יותר של הקיסרות האוסטרו־הונגרית, בהם עשיתי גם אני את ימי ילדותי. המתנתי בסקרנות רבה לפגישתי עם „נוקם" בלתי־רגיל זה.

כיכר רודולף, שבה מקיים ויזנטל את משרדו, היא כיכר מבודדת של בניינים אפורים, במחוז הראשון של וינה. בית מספר 7 הוא בית חדיש לעומת הבתים הסמוכים. הוא ניבנה בוודאי לאחר מלחמת־העולם האחרונה. בקומה הרביעית ראיתי שלט קטן, בו צויין כי מרכז התיעוד מסונף לפדראצית הנפגעים היהודיים של המישטר הנאצי. גבר חשדן — אחד מעוזריו של ויזנטל — פתח בפני את הדלת, ולאחר שמסרתי את שמי הניח לי להיכנס פנימה. מצאתי שם שני חדרים קטנים, מועטי־רהיטים, בלא שטיחים, שכללו רק כמה תיקיות, שולחנות־כתיבה וכסאות אחדים. בעד מסדרון צר הגעתי למשרדו הפרטי של מנהל המרכז, שם פגשתי בשמעון ויזנטל.

ויזנטל נראה ידידותי ומלא־שמחה — כלל לא כאדם אשר עיסוקו המלא הוא עיקוב אחר רוצחים. זהו גבר שרירי, שיצא את מחנה־הריכוז האחרון שלו במשקל של עור־ועצמות — 44 ק"ג. משקלו הנוכחי — כפול הוא. בראשו המקריח, בשפמו הזעיר ובנטייתו־להשמנה ניתן לנחש כי הוא סוחר מצליח, כפי שהיה אביו, או אדריכל מצליח, כפי שהיה הוא־עצמו לפני המלחמה.

באחד הימים אמר לו אחד התובעים הגרמניים: „שיטית בי במשך זמן רב, ויזנטל. הרי אתה נראה כה תמים". ואילו ראש עיריית וינה אמר לו לאחרונה: „מר ויזנטל, לעתים מקשה אתה ביותר על חיינו; אולם אנו זקוקים לך, שכן אתה קול מצפוננו כלפי היהודים".

לויזנטל אחת הספריות המעולות ביותר של ההיסטוריה, האירגון והפעילות של אירגונו של היינריך הימלר — ה־ס.ס.** גוף זה, שבתחילה הוקם בתורת חבר שומרי־ראש מיוחדים להגנתם של אדולף היטלר,

---

* ראה נספח: חוק ההתיישנות.

** ראה נספח: ס.ס. ר־ס.א.

הימלר, ומנהיגים נאציים אחרים, במדים שחורים ובמגפיים שחורים, נעשה למעין „עילית" נאצית, לאחר שהיטלר ערך טיהור־דמים ב־ס.א., אירגון החולצות השחורות של ארנסט רהם, שהיו קרויות גם „פלוגות־הסער". ה־ס.ס. הקים את הגיסטאפו, ולאחר מכן שיטר את מחנות־הריכוז. כל אחד משומרי מחנות־הריכוז היה חבר בס.ס.; ניהול המחנות היה נתון בידי המחלקה הכלכלית של הס.ס.; ובכל אחד ממחוזות אירופה של היטלר היה מוצב גנראל־ס.ס., שהיה ממונה על כל המחנות שבמחוזו. ויזנטל עוסק רק לעתים רחוקות בפשעים שבוצעו על־ידי אנשי־צבא סדירים, או חברי המפלגה הנאצית. כמעט כל „לקוחותיו", כפי שהוא מכנה את הפושעים הנאציים, הם אנשי ס.ס. לשעבר. אירגון זה היה אחראי לרציחתם של אחד־עשר מיליון נפש, לכל הפחות — רובם גברים, נשים וילדים חפים־מפשע: שישה מיליון יהודים, וחמישה מיליון יוגוסלאבים, רוסים, פולנים, צ׳כים, הולאנדים וצרפתים, בין היתר.

ויזנטל מבחין אבחנה ברורה בין „פשעי מלחמה" לבין „פשעי הנאצים (או הס.ס.)". בעיתות מלחמה, אומר הוא, עושים אנשים בני־תרבות מעשים שמעולם לא היו עושים כמותם בתקופה אחרת. אולם המלחמה אין בה כדי להצדיק את רציחתם — מתוך כוונה־מראש — של מיליוני אזרחים תמימים. ויזנטל אינו עוסק בפשעי־מלחמה „רגילים". הוא מציין כי רבים מפשעי הנאצים בוצעו בין 1933 ל־1939, לפני פרוץ מלחמת־העולם השנייה.

בביקורי אצלו שאלתי את ויזנטל מה הביאו לעיסוק זה, של רדיפה אחר פושעים נאציים. הוא השמיע אנחה, קם מאצל שולחן־העבודה שלו וצעד בחדר הלוך ושוב, בהתבוננו ברצפה. „אנשים רבים שואלים אותי שאלה זאת", אמר. „ידידי אומרים: ,מדוע מענה אתה את עצמך בעניינים אלה?׳ אלה שאינם ידידי אומרים דברים בוטים יותר: ,מדוע חייב אתה לנבור בעבר, להוסיף שנאה חדשה על הישנה?׳ מדוע אין אני חוזר לעיסוקי הקדם־מלחמתי, זה של בניית בתים? הייתי יכול לנסוע לאמריקה, לקיים חיים נורמאליים, ולצבור כסף". הוא כיווץ את כתפיו. „אין טעם. אני עושה זאת משום שאני חייב לעשות זאת. המניע שלי אינו תחושת נקמה. אולי פיעמה בי תחושה מעין־זו במשך תקופה קצרה, בתחילה. בסוף המלחמה, כאשר שוחררתי לאחר כארבע שנים תמימות שעשיתי ביותר מתריסר מחנות־ריכוז, לא נותר בי כוח גופני, אולם היתה בי תשוקה עזה לנקמה. איבדתי את כל משפחתי. אמי נלקחה לנגד עיני ממש. חשבתי כי אשתי מתה. לא היה לי איש שלמענו אחיה. אך עוד לפני שהיה לי זמן להרהר בעניינים אלה, ידעתי כי אנו חייבים שלא לשכוח. אם כולנו נשכח, עלול אותו הדבר עצמו לחזור ולהתרחש, בעוד עשרים שנה

או חמישים או מאה. אומדים בי הבריות בגרמניה ובאוסטריה שוב אינן רוצות לשמוע מאומה על 'דברים אלה'. נכון. אולם ככל שנדבה במשפטים, כן תחלש ההתעוררות הנאצית. משפט אייכמן היה המעצור הבולט ביותר לצמיחת התנועה הניאו־נאצית בגרמניה ובאוסטריה. כיום שוב לא יוכל איש לומד כי לא ידע על 'אותם הדברים'".

***

שמעון ויזנטל נולד ב־31 בדצמבר 1908, „כמחצית השעה לפני סוף השנה", בעיירה בוצ'אץ', בקצה המזרחי של הקיסרות האוסטרו־הונגרית. בבוצ'אץ', בת 9,000 התושבים, התגוררו 6,000 יהודים ו־3,000 פולנים. 3,500,000 תושבי גאליציה כללו 1,700,000 אוקראינים (שכונו גם בשם רותנים), 1,000,000 פולנים ו־800,000 יהודים. הפולנים והיהודים חיו במרכזים העירוניים, ואילו האוקראינים — בנאות־הכפר. ושתי הקבוצות הללו היו צהובות זו לזו.

אביו של ויזנטל, סיטונאי מצליח, עסק בין השאר בסוכר. בהיותו ילד היה שמעון נוהג להיכנס למחסן, ולהקים בניינים ומצודות מקוביות־סוכר לבנות. מאמר־זקנתו מצד האם, שהיתה אשה אדוקה בדתה, ירש נטייה למיסטיציזם, שניתן להבחין בו גם עתה, במחשבתו ובדיבורו. היא היתה נוטלת את שמעון נכדה לביקורים אצל צדיקים מפורסמים, מהם היתה מבקשת לברך את הילד.

בהיות שמעון בן חמש פרצה מלחמת־העולם הראשונה. אביו, שהיה קצין־מילואים בצבא האוסטרי, הצטרף ליחידתו, וכאבות רבים אחרים, לא חזר מן המלחמה. הוא נהרג בקרב בשנת 1915. באותה שנה הגיעו הקוזאקים של הצאר לבוצ'אץ', כשהם רכובים על סוסיהם המהירים. התושבים היהודים המבועתים ידעו למה עליהם לצפות. רבים מהם באו מרוסיה, בה החלו פוגרומים בכל עת שנתגלו קשיים פנימיים, והיה צורך להסיח מהם את תשומת־לבה של האוכלוסיה: היו מניחים לה אז להלקות ביהודים, ולבזוז את חנויותיהם. יהודים רבים נמלטו אל המערב, תחילה לגאליציה, לאחר מכן לגרמניה, ולאחרונה לאירופה המערבית ולאמריקה.

בסוף שנת 1915 נטלתו אמו, יחד עם אחיו הצעיר, לווינה, שהיתה אז עדיין בירת הקיסרות ההבסבודגית, בה ביקר בבית־ספר עירוני. בשנת 1917 נסוגו הרוסים מגאליציה, ויהודים רבים חזרו שמה, וביניהם בני משפחת ויזנטל. לאחד שביתת־הנשק היתה גאליציה המערבית במשך שלושה חודשים הדיפובליקה המערב־אוקראינית העצמאית. אזי פלשו שמה צבאות פולין, ובני בוצ'אץ' נעשו לאזרחים פולניים. המישטר הפולני במשך

כמעט שנתיים, עד שהחלה המלחמה הפולנית־בולשביקית, בשנת 1920. לגבי תושבי בוצ'אץ' היה פירושן של המלחמות הבלתי־פוסקות תנועה מתמדת של גייסות צבא, ופחד מתמיד.

„היינו מתעוררים בבוקר בלא לדעת מהו השלטון השורר באותו היום", מספר ויזנטל. „ביקרתי אז בגימנסיה המקומית. כאשר היו שואלים אותנו מי שליט בעיר או במדינה, היה עלינו להרים את עינינו אל תמונת־הדיוקן שעל הקיר, מעל לשולחן המורה. פעם היה זה מנהיג בולשביקי, בשבוע שלאחר מכן — אוקראיני, ובשבוע שלאחריו — המארשאל הפולני פילסודסקי. הבולשביקים אספו את כל הבורגנים, ואילצום לשלם דמי־כופר. אמי ונשים יהודיות אחרות נצטוו לנקות את אולם־ההתעמלות המקומי, שהרוסים הפכוהו לאורווה".

האוקראינים היו גרועים עוד יותר, שכן עסקו בשוד, באונס וברצח. בהיות שמעון בן שתים־עשרה יצא אל הרחוב, ואזי רדף אחריו פרש אוקראיני, שמתוך בדיחות־הדעת שלף את חרבו ושילחה בנער. צלקת עמוקה בירכו משמשת לו מזכרת לאותם הימים.

בגימנסיה התאהב ויזנטל בנערה יהודיה נאה, בעלת שיער בלונדי־כהה, בשם צילה מילר. אף שהיו צעירים ביותר, היתה כל העיר משוכנעת כי שמעון וצילה יתחתנו ביום מן הימים. בשנת 1925 התחתנה אמו של ויזנטל בשנייה, והמשפחה עברה לדולינה, עיר בהרי הקארפאטים, מקום שם היה אביר־החורג בעליו של בית־חרושת לרעפים. שם היה שמעון מבלה את חופשותיו. באותה עת החליט להיעשות אדריכל. לאחר שסיים את הגימנסיה ניסה להתקבל לאוניברסיטה הטכנית של לבוב, אך משום ה„נומרוס קלאוזוס" הושבו פניו ריקם.

את ארבע השנים שלאחר־מכן עשה ויזנטל בפראג, שם למד באוניברסיטה הטכנית הצ'כית, והיה מאושר ביותר. הוא היה אהוב ביותר על הסטודנטים האחרים, שימש פולמוסן מלהיב באסיפותיהם, ומנחה משעשע ביותר באירועיהם החברתיים. ההומור המיוחד־במינו שניחן בו נשא חן בעיני ידידיו הלא־יהודיים, שנהנו מן המשמעויות הסמויות של סיפוריו.

בשנת 1936 נשא לו לאשה את צילה מילר, ופתח לעצמו לשכת־אדריכלות, שהתמחתה בהקמת בתי־מגורים נאים. תקופה זו באה לקיצה באוגוסט 1939, עת גרמניה ורוסיה חתמו על ברית „אי־ההתקפה" שלהן, והסכימו לחלק ביניהן את פולין. ב־1 בספטמבר פתחו הגרמנים בפלישת־הבזק שלהם מן המערב, ושבועיים לאחר־מכן פלש הצבא האדום לפולין מן המזרח. באמצע ספטמבר היה הצבא האדום בלבוב, ושוב מצא עצמו ויזנטל „משוחרר", כפי ששוחרר קודם־לכן על־ידי הרוסים, האוקראינים

והפולנים. המשחררים האחרונים הביאו עמם את הנ.ק.ו.ד., משטרת־הבטחון שלהם, אשר החלה לאסור את הסוחרים היהודים הבורגנים ובעלי בתי־החרושת, וכן את אנשי ה„אינטליגנציה" — רופאים, עורכי־דין ומורים. אביו־החורג של ויזנטל הושם בבית־כלא סובייטי, בו נפטר עד־מהרה. אמו באה לגור עם בנה וכלתה. אחיו החורג, סוחר בסטאניסלאב, נאסר ולאחר־מכן נורה על־ידי הרוסים, שהרגו את כל האסירים המדיניים בעת הנסיגה מפני הצבאות הגרמניים המתקדמים והולכים. יהודים בורגנים רבים קיבלו דרכונים שכונו „דרכוני סעיף 11", שהפכום לאזרחים ממדרגה שנייה: נאסר עליהם לגור בערים גדולות או באזור המרוחק מן הגבולות פחות מ־100 קילומטרים. במצוקה בה היה נתון גילה ויזנטל תושייה ושיחד את אחד מקומיסארי הנ.ק.ו.ד., כך שהלה השיג דרכון רגיל לו, לאשתו ולאמו. חודשים אחדים לאחר־מכן הוגלו כל היהודים בעלי „דרכון סעיף 11" לסיביר, בה מתו רבים מהם. בני משפחת ויזנטל הצליחו להישאר בלבוב, אולם ימיו של ויזנטל בתורת אדריכל עצמאי תמו. הוא שמח למצוא לעצמו עבודה כמכונאי בבית־חרושת לייצור קפיצי־מיטות.

ב־30 ביוני 1941, לאחר פלישת היטלר לברית־המועצות, החלו המדים הגרמניים הראשונים נראים בחוצות לבוב. הם הולבשו על חילות־העזר האוקראינים, שקיבלו את אימוניהם בגרמניה. את שובם ללבוב חגגו אלה בפוגרום שנמשך שלושה ימים ושלושה לילות. משנסתיים הטבח, הגיע מספר הקורבנות היהודיים ל־6,000.

ביום א׳, ה־6 ביולי 1941, הסתתר ויזנטל במרתף ביתו. בשעה 4 אחר־הצהריים בא שוטר־עזר אוקראיני, דובר יידיש, ואסר אותו ואת ידידו שעשה עמו אותה שעה. חלק ניכר מן האסירים הוצא להורג בו־במקום, ורק תפילת־הערב של האוקראינים הצילה את ויזנטל ואחדים מעמיתיו. והנה, בשכבו על דרגשו חש לפתע אור־פנס מאיר את פניו, וקול פולני לוחש: „מר ויזנטל, מה אתה עושה כאן?" ויזנטל הכיר כי זהו אחד ממנהלי־העבודה שהעסיק בבניית בתים, איש בשם בודנאר. „עלי להוציאך מכאן הלילה", לחש בודנאר לאוזנו של ויזנטל. „יודע אתה מה יעשו מחר בבוקר". בפני השלטונות הציג את ויזנטל וידידו כ„שני מרגלים רוסיים". על־כן הולקו, ובודנאר נטל על עצמו להעבירם לקומיסאר האוקראיני, כביכול. לאחר הרפתקות רבות הגיעו הביתה, למחרת בבוקר. שבועות אחדים לאחר־מכן הועברו ויזנטל ואשתו למחנה־הריכוז יאנובסקה, בעוד שאמו הזקנה הועברה לגיטו.

בסוף 1941 שולחו בני־הזוג למחנה מיוחד לעבודת־כפייה, ששירת את בתי־המלאכה לתיקון רכבות־המזרח. תפקידו של ויזנטל שם היה לצבוע

סמלי צלב־הקדס־ונשר על קטרים רוסיים שנלכדו. לאחר שנתגלה כי הוא אדריכל במקצועו, הועבר לעבודת־פנים, כטכנאי וכשדטט.

באוגוסט 1942 הועברו אלפי יהודים מהגיטו שבלוב למחנות־המוות שהחלו אז, בהקמתם בפולין. באחד הימים ראה ויזנטל, באין־אונים, כיצד תוחבים מאה נשים יהודיות קשישות לתוך כל קרון־משא שברכבת. הס.ס. הניח לקרונות על מטענם לעמוד במצב זה במשך שלושה ימים, בשמש־אוגוסט הלוהטת, בעוד הנשים מתחננות למים. אחת מאלו היתה אמו בת הששים ושלוש. ויזנטל שוב לא ראה אותה.

עד לספטמבר 1942 נרצחו רוב בני משפחתם של ויזנטל ואשתו. הרפתקות מסמרות־שיער איפיינו את דרכה של אשתו לווארשה, שם חיתה בהסתר, בלא שאיש יחשוד כי היא יהודיה.

ב־20 באפריל 1943, יום הולדתו החמישים־וארבעה של היטלר, הועבר ויזנטל למחנה־ריכוז סמוך. כפסע היה בינו לבין המוות, אך הוא הוחזר מגיא־ההריגה רק משום שהיה צורך בו, כצייר־שלטים. סייע לו בכך אחד משני הגרמנים — אנטי־נאצים בלב־לבם — שניהלו את בתי־המלאכה.

בסוף ספטמבר 1943, לאחר שהחלו מעבירים את כל עובדי בתי־המלאכה, מדי לילה בלילה, למחנה־הריכוז, החליט ויזנטל כי הגיעה שעתו להימלט. התירו לו לנסוע העירה, בחברת שוטר אוקראיני, כדי לקנות ציוד. השוטר נראה מגושם ומטומטם, ולא הכיר את מבואותיה ומוצאותיה של העיר. ויזנטל נכנס לחנות, יצא בעד הפתח האחורי, והסתתר במשך חודש ימים בעליית־גג. לאחר הרפתקות רבות נתפס, והוחזר למחנה־הריכוז. שם התנסה בתלאות בלתי־אנושיות, פעמיים ניסה לאבד את עצמו לדעת, ויחד עם 33 היהודים האחרים ששרדו מתוך 149,000 יהודי לבוב, הועבר לעיר פשמישל, שם „נמכר" בתורת „עובד־כפייה לא־גרמני" למוסד הממלכתי שעסק בהקמת ביצורים וכיוצא באלה. המטרה היתה להחזיק ביהודים ספורים אלה כתירוץ ל־200 אנשי ס.ס., שיישארו לשמור עליהם; לשמור, ועל־כן לא יעבירום לחזית. הקבוצה המעורבת שכללה אנשי ס.ס. ויהודים עבדה ממקום למקום, כשהיא מנסה להתרחק מהכוחות הסובייטיים המתקדמים והולכים. ממחנה פלאשוב הועבר ויזנטל, יחד עם אלפי צעירים אחרים, למחנה־הריכוז גדוס־דוזן שליד ודוצלאב, כאשר בראשית ינואר 1945 התקרב הצבא האדום למחנה זה. ויזנטל הועבר אז למחנה בוכנוואלד, ומשם למחנה מאוטהאוזן, שבאוסטריה העילית. בדרך מתחנת־הרכבת, בליל־שלגים אפל, ירה בו אחד משומרי הס.ס., אך בלא־יודעין החטיא את המטרה. ויזנטל נפל על הקרקע, איבד את הכרתו, הועבר יחד עם גוויות אחרות למשרפת־המחנה, ורק בדרך־נס ניצל והועבר לגוש ו' — „גוש

המוות". מזונו היומי שם היה בשיעור של 200 קאלוריות. את הישארותו בחיים מייחם ויזנטל ל„קאפו" פולני בשם אדוארד סטאנישבסקי, סוחר־בקפה שאותו הכיר ויזנטל בזמנו בעיר פוזנאן. שניהם ידעו כי שעת־גאולתם קרובה, שכן שמעו את זימזומם של מטוסים אמריקניים ברקיע.

הצבא האמריקני עצמו הגיע למחנה ב־5 במאי 1945.

פרק ראשון

השחרור

השעה היתה עשר בבוקר, ביום ה־5 במאי 1945, עת ראיתי טאנק גדול ואפור שכוכב לבן בירכתיו והדגל האמריקני מתנופף מן הצריח. עמדתי בכיכר שטופת־הרוחות שהיתה, עד שעה קודם לכן, חצרו המרכזית של מחנה הריכוז מאוטהאוזן. השמש זרחה, וניחוח האביב הורגש באוויר. שוב לא ניתן היה להבחין בריח המתקתק של בשר־אדם חרוך, שאפף תמיד את הכיכר.

בלילה הקודם ברחו אנשי הס.ס. האחרונים. תנועת מנגנון ההרג נעצרה. בחדרי רבצו על דרגשיהן גוויות אחדות. הן לא סולקו משם אותו בוקר. המשרפה חדלה לפעול.

איני יודע כיצד עלה בידי להגיע מחדרי אל החצר. רגלי נשאוני אך בקושי. לבשתי את מדי הדהויים, המפוספסים, כשאות J צהובה מתנוססת עליהם, בתוך משולש כפול, צהוב ואדום. מסביב לי ראיתי אנשים אחרים במכנסיים מפוספסים. אחדים מהם החזיקו דגלונים, ונופפום לעבר האמריק־נים. כיצד הגיעו אליהם דגלונים אלה? האם האמריקנים הביאום? לעולם לא אדע זאת.

הטאנק בעל הכוכב הלבן היה מרוחק כמאה מטרים ממני. רציתי למשש את הכוכב, אך הייתי חלש מדי. נותרתי בחיים כדי לחזות ביום זה, אך לא היה בכוחי לצעוד את מאה המטרים האחרונים. זכורני כי הצלחתי לצעוד צעדים מספר, ואזי נתמוטטו ברכי ונפלתי על גחוני.

מישהו הרימני. חשתי כיצד הריקמה הגסה של המדים האמריקניים שעינם כעין הזית מתחככת בזרועותי החשופות. לא יכולתי להוציא הגה מפי; לא יכולתי אף לפתוח את פי. הצבעתי לעבר הכוכב הלבן, נגעתי בשריון הצונן, המאובק, ואזי התעלפתי.

כאשר פקחתי את עיני, לאחר מה שנראה היה בעיני כשעה ארוכה, מצאתי את עצמי רובץ על דרגשי. החדר נראה שונה. עתה איכלס כל

דרגש איש אחד בלבד, ולא שלושה או ארבעה לדרגש; ואת הגוויות הרחיקו. ריח בלתי־מוכר ריחף באוויר. היה זה די.די.טי. אילפסי־מרק גדולים הובאו פנימה. היה זה מרק אמיתי, וטעמו היה ערב ביותר לחך. אכלתי ממנו מנה גדושה מדי; קיבתי לא היתה מורגלת באוכל כה מזין, והקאתי ממושכות.

הימים שלאחר מכן חלפו באדישות נעימה. רוב הזמן נמנמתי על דרגשי. רופאים אמריקנים בחלוקים לבנים נכנסו לחדר, כדי להתבונן בנו. קיבלנו גלולות, ועוד מזון — מרק, ירקות ובשר — כה חלוש הייתי עדיין, עד כי נאלצתי להסתייע באחד מידידי כאשר רציתי לצאת החוצה. נותרתי בחיים; שוב לא הייתי חייב לאלץ את עצמי להיות חזק. בעיני ראיתי את היום אליו התפללתי במשך כל אותן השנים, ועתה הייתי תשוש מתמיד. „תגובה טבעית", אמרו הרופאים.

עשיתי מאמץ לקום ולהתהלך בלא סיוע. כאשר גררתי את רגלי לאורך מסדרון אפל קפץ עלי מישהו והפילני. התמוטטתי ואיבדתי את הכרתי. התעוררתי על דרגשי, ורופא אמריקני נתן לי תרופה כלשהי. שני ידידים ישבו לצידי. הם הרימוני במסדרון ונשאוני אל דרגשי. לדבריהם, אחד ה„קאפו" הפולניים הלם בי. אולי כעס משום שעדיין נותרתי בחיים.

חברי לחדר הפצירו בי לדווח על ה„קאפו" בפני השלטונות האמריקניים. שהרי בני־חורין אנו עתה, שוב אין אנו „תת־אדם". ביום המחרת ליווני ידידי לאחד המשרדים בבניין שקודם לכן שימש כמפקדת המחנה. שלט בכתב־יד, „פשעי מלחמה" היה תלוי על הדלת. נאמר לנו כי עלינו להמתין בחדר־קבלה קטן. מישהו הביא לי כסא, וישבתי עליו.

בעד הדלתות הפתוחות ראיתי קצינים אמריקנים יושבים ליד שולחנות־כתיבה וחוקרים אנשי ס.ס., העומדים דום ניכחם. כמה מן האסירים לשעבר עבדו ככתבנים. איש ס.ס. הובא לחדר. באורח אינסטינקטיבי הפניתי את ראשי הצידה, כך שלא יוכל להבחין בי. היה זה שומר אכזרי; הוא היה נוהג להלקות את פני האסירים בשוט־רכיבה שהיה נושא תמיד — אם בעת שהיה עובר לידם במסדרון לא היו נחפזים לזוז הצידה ולקפוץ לדום. מראהו של איש זה העלה תמיד זיעה קרה בעורפי.

עתה נעצתי בו מבטים; לא יכולתי להאמין: איש הס.ס. עמד רועד, ממש כשם שאנו רעדנו מפניו. כתפיו היו נפולות, והוא לא חדל מלקנח את כפות ידיו. שוב לא היה אדם עליון; הוא הזכיר לי מראה של חיה לכודה. וכמלווהו שימש אסיר יהודי — אסיר לשעבר.

הוספתי לנעוץ בו מבטים, כמוקסם. לא יכולתי לקלוט את הנאמר, בעת שאיש הס.ס. עמד לפני חוקרו האמריקני. הוא התקשה לעמוד דום, וזיעה

ניגרה על מצחו. הקצין האמריקני אותת בידו, וחייל אמריקני סילק את איש הס.ס. ידידי סיפרו כי כל אנשי הס.ס. רוכזו במצד־ביטון גדול, כדי שיישארו עצורים שם עד למועד משפטם. דיווחתי את אשר היה עלי לדווח בדבר ה„קאפו" הפולני. ידידי העידו כי מצאו אותי שוכב מחוסר־הכרה במסדרון. גם אחד הרופאים האמריקנים העיד. אחר כך חזרנו לחדרנו. באותו הערב בא אלי ה„קאפו", התנצל בפני לעיני חברי והושיט אלי את ידו. קיבלתי את התנצלותו, אך לא הושטתי לו את ידי.

ה„קאפו" היה נטול חשיבות. הוא כבר היה נחלת העבר. המחשבה על המחזה שראיתי במשרד לא הרפתה ממני. כאשר שכבתי על דרגשי, כשעיני עצומות, ראיתי את איש הס.ס. הרועד — אותו מוג־לב בזוי ומבוהל, במדיו השחורים. במשך שנים שימשו מדים אלה סמל לפחד ובעתה. ראיתי חיילים גרמניים מבוהלים בעת המלחמה — גם החיילים פחדו מאנשי הס.ס. — אך מעולם לא נתקלתי באיש ס.ס. מבוהל. מאז ומתמיד נצטיירו בעיני כאנשים החזקים, ה„עילית", של מישטר מנוון. נצרכתי לזמן רב כדי לעכל את אשר ראיתי: „בני־אדם עליונים" הפכו למוגי־לב ברגע ששוב לא היו מוגנים על־ידי אקדחיהם. גורלם נחרץ.

קמתי מדרגשי ויצאתי מן החדר. מעבר למשרפה חפרו אנשי ס.ס. קברות לשלושת אלפי חברינו אשר מתו מרעב ומתשישות־כוחות לאחר הגיע האמריקנים. ישבתי והתבוננתי באנשי הס.ס. שבועיים קודם לכן היו מלקים אותי מלקות־מוות אילו הייתי מעז להביט בהם; עתה נראה שהם חוששים לעבור לידי. אחד מהם ביקש סיגריה מחייל אמריקני, כמתחנן. החייל השליך את הסיגריה אותה עישן. איש הס.ס. התכופף, אך אחד מחבריו שהיה זריז ממנו תפס את בדל־הסיגריה, והשניים החלו מתקוטטים עד שהחייל הורה להם להסתלק.

דק שבועיים חלפו, וה„עלית" של „הרייך בן אלף השנים" התקוטטה על בדל־סיגריה. כמה שנים חלפו מאז ניתנה לנו סיגריה? חזרתי לחדרי והתבוננתי מסביבי. רוב חברי רבצו באדישות על דרגשיהם. לאחר רגע־הצהלה התנסו רבים מהם בהתקפי דיכאון. עתה, לאחר שידעו כי עתידים הם לחיות, החלו תופסים את חוסר־התוחלת שבחייהם. הם ניצלו — אך לא היה להם מי שיחיו בשבילו, לא היה להם מקום שאליו יוכלו לחזור, לא היו שברים שאותם יכלו ללקוט ולאחות.

היה עלי לאזור כוח כדי שלא להיכנע לאדישות מעין זו. משהו חייב היה לחלץ אותי מהסיוטים שתקפוני עם חשיכה, ומהחלומות־בהקיץ בשעות היום. ידעתי בדיוק מה שביכולתי לעשות, ומה עלי לעשות.

הלכתי למשרד, והצעתי את שירותי.

קיוויתי כי יתעלמו מהופעתי. הסגן האמריקני האזין לדברי, והניע את ראשו לשלילה. מה יוכלו לעשות בי? הוא ציין בי אין לי הכשרה מתאימה, ואף לא נסיון.

„ודרך אגב, מהו משקלך?" שאל.

שיקרתי. „חמישים וששה קילוגרם".

הסגן צחק. „ויזנטל, לך ונוח למשך זמן־מה, וחזור אלי כאשר משקלך יהיה באמת חמישים וששה קילו".

עשרה ימים לאחר מכן, הוספתי מעט משקל. התאפרתי מעט. מצאתי פיסת נייר אדום, והשתמשתי בה כדי להוסיף צבע ללחיי החיוורות. אחד מידידי שאלני אם בכוונתי לצאת ולחפש לעצמי כלה.

„יש אנשים שכלה זו לא תמצא חן בעיניהם", אמרתי.

הסגן חש בוודאי עד כמה חשוב בעיני התפקיד, שכן הוא אמר כי אוכל להתחיל מייד, והוא הציבני תחת פיקודו של קפטיין בשם טאראקוסיו, אריסטוקראט רוסי לשעבר אשר היגר ב־1918 לארצות־הברית, מגרוזיה. הוא הורה משפט בינלאומי באוניברסיטת הארווארד.

נלוויתי לקפטיין טאראקוסיו במסעותיו, בחיפוש אחר שומרי ס.ס. ממחנה־מאוטהאוזן שהסתתרו בסביבה. פעמים מספר ביקשני טאראקוסיו לבצע את המעצרים במו־ידי.

לעולם לא אשכח את פרשת־החיפוש הראשונה שלנו. נסענו בג'יפ עד לביתו הקטן של איש ס.ס. בשם שמידט. הוא היה אחד משומרינו, איש קטן וחסר־משמעות, שנראה אלמוני ממש כשמו הנפוץ. עליתי לקומה השנייה, מצאתיו בה ואסרתיו. הוא אף לא ניסה להתנגד. כולו רעד מפחד. כמוהו במוני, אך מסיבות אחרות. כה תשוש הייתי מן העלייה במדרגות ומההתרגשות עד שהיה עלי להתיישב לזמן־מה על כסא.

בעת שירדנו יחד במדרגות, נטל שמידט את זרועי וסייע לי. הוא יכול היה להימלט בקלות. אילו היה דוחף אותי דחיפה קלה הייתי נופל במורד המדרגות, והוא יכול היה להתחמק בעד הפתח האחורי.

אולם הוא אף לא העלה על דעתו את האפשרות של בריחה. היה משום גיחוך במצב, בדומה לארנבת הנושאת את כלב־הצייד. הוא ישב בג'יפ מאחרי הקפטיין טאראקוסיו ומאחרי, והתחנן לרחמים. הוא בכה. הוא אמר כי אין הוא אלא אחד מדגי־הרקק. מדוע ניטפלו אליו דווקא? הוא לא עשה כל דבר רע. הוא נהג בדיוק בהתאם לפקודות. הוא נשבע כי סייע לאסירים רבים.

אמרתי לשמידט: „כן, סייעת לאסירים. ראיתיך לעיתים קרובות. סייעת להם בדרכם למשרפה".

ואז נדם ולא הוסיף לדבר. הוא ישב לו שם, רכון, על המושב האחורי, כשהוא פוכר את אצבעותיו הרועדות, עד שהגענו למחנה ומסרנוהו לידי העוסקים בפשעי־המלחמה.

שמידט היה ה„לקוח" הראשון שלי, ורבים באו אחריו, בשבועות שלאחר־מכן. לא היינו צריכים להרחיק לכת. נתקלנו בהם כמעט באקראי. במשך החודשים שלאחר מכן סייעתי בריכוז חלק מהעדויות שהושמעו במשפטי המלחמה אשר נערכו בבית־דין צבאי אמריקני בדאכאו, חודשים אחדים לאחר מכן.

לאחר כינון ארבעת האזורים הצבאיים באוסטריה בשנת 1945 נעשה מחנה מאוטהאוזן חלק מהאיזור הסובייטי. קבוצתנו, שעסקה בפשעי המל־חמה עברה ללינץ, שבאיזור האמריקני. רבים מתושבי־לשעבר של מחנה מאוטהאוזן הובאו למחנה עקורים שהוקם בבית־הספר הציבורי של ליאונדינג, עיר קטנה ליד לינץ.

נער קטן בשם אדולף בילה שם את שנות־לימודיו הראשונות. ישנו על מיטות מתקפלות בכיתה שחלונותיה השקיפו על בית קטן: ביתם של הורי היטלר. הם היו קבורים בבית־הקברות ששכן בקצה הכביש. לא חיבבתי במיוחד את המראה שנשקף מן החדר, וימים מעטים לאחר מכן עברתי מבית־הספר ללינץ, בה שכרתי לעצמי חדר צנוע, מרוהט, בלאנדשטראסה. לא היה כל הידור בחדר זה אך מן החלון עלה בידי להשקיף על גן קטן.

ביליתי את שעות הבוקר במשרד פשעי המלחמה, ואת שעות אחר הצהרים בוועד היהודי שבלינץ, שזה עתה הוקם, ושלאחר מכן הורחב ונעשה לוועד היהודי המרכזי באיזור האמריקני של אוסטריה. אני מוניתי סגן־יושב־ראש בוועד זה.

לוועד היה משרד־ארעי בשני חדרים זעירים, ואלה היו הומים תמיד מאדם. בחודשים שלאחר המלחמה היו המבקרים אצלנו שברי־כלי, שתמיד נראו כאילו עטויים הם בבגדיהם של אחרים. לחייהם היו נפולות ושפתיהם חסרות־דם. רבים מהם אמרו כי היו מעצורי מאוטהאוזן. התוודענו איש לרעהו באמצעות הסיפורים על־דבר אנשי ס.ס. שאותם היכרנו כולנו, או דרך זכרונות משותפים על ידידים שהלכו לעולמם. אחדים מהם נהגו כאנשים שניצלו זה עתה מרעידת־אדמה או מסופת־אדירים, ואינם יכולים להבין מדוע ניצלו. הם היו שואלים איש את חברו: „מי עוד ניצל?" הם התקשו להבין כי נשתיירו בחיים, וכן היה זה מעבר לתפיסתם כי גם אחרים נותרו בחיים. הם היו יושבים על מדרגות המשרד

ומשוחחים איש עם רעהו. „האפשר הדבר כי אשתי, אמי, ילדי, נותרו בחיים? כמה מידידי, כמה מבני עירי?"

שירותי הדואר לא פעלו. אותם קווי־הטלפון הבודדים שניתן היה להפעילם היו שמורים לשימוש הצבא. הדרך היחידה לגלות האם מישהו נותר בחיים היתה ללכת ולחפשו. ברחבי אירופה זרם גל־פרא של ניצולים נרגשים. הם היו נוסעים במה שקרוי „טרמפ", זוכים להסעה בג'יפ למרחקים קצרים, או היו נתלים על קרונות־רכבת רעועים, נעדרי חלונות או דלתות. אחרים היו מגובבים בקבוצות על עגלות־חציר, אחרים — הולכים ברגל. הם היו מנצלים כל אמצעי שהוא כדי להתקרב ליעדם, ולו גם קילומטרים בודדים. כדי להגיע מלינץ למינכן, שהמרחק ביניהן הוא זה של נסיעה ברכבת במשך כשלוש שעות, היו עושים בדרכים חמישה ימים. רבים מביניהם לא ידעו למעשה להיכן יועידו פניהם, למקום בו שהו בחברת משפחתם בימים שלפני המלחמה? למחנה־הריכוז שבו שהתה המשפחה, בהתאם לידיעה האחרונה שבידם? שהרי המשפחות נפרדו בפתאומיות רבה מכדי שניתן היה לקבוע סידורים לקראת אותו היום בו תסתיים המלחמה.

ב„הרפתקותיו של החייל האמיץ שווייק", יצירתו הנצחית של יארוסלאב האשק, קובע הגיבור מועד עם ידידו, באמרו כי יפגשו בבית־מרזח מסויים בפראג „ביום ד' שלאחר המלחמה". אולם מלחמת העולם הראשונה היתה בבחינת משחק־ילדים לעומת האפוקאליפסה, שאנו המעטים ניצלנו ממנה. ועם זאת, הוסיפו הניצולים לעלות־ברגל ולעשות את דרכם הנואשת, כשהם ישנים בצידי הדרכים או בתחנות־רכבת, ממתינים לרכבת נוספת, לעגלה נוספת, כשתמיד מדרבנת אותם התקווה: „אולי נותר מישהו בחיים... מישהו עשוי לומר היכן ניתן למצוא אשה, אם, ילדים, אח — או האם הלכו לעולמם". מוטב לדעת את האמת מאשר להיוותר בחוסר־ודאות. הרצון למצוא את בני־המשפחה היה גובר על הרעב, הצמא, העייפות. הוא גבר אף על הפחד מסיורי־הגבולות, מהחיל לריגול נגדי ומהנ.ק.ו.ד., מאותם המצווים: „הבה ונראה את ניירותיך".

פעלנו הראשון בוועד בלינץ, היה לערוך רשימות של ניצולים שנודעו לנו. אנשים שבאו לחפש מישהו נתבקשו לומר מהיכן באו הם עצמם. הם היו נוודים, משוטטים, קבצנים. אולם אי־פעם היה להם בית, היתה להם עבודה והיו להם חסכונות. שמם נרשם, וסווג בהתאם למקום־מוצאם. לאט לאט נתרבו הרשימות. אנשים מפולין, מצ'כוסלובאקיה או מגרמניה הביאו לנו רשימות. נתנו להם העתקים מרשימותינו, שעליהן שקדנו עד לשעות־הלילה המאוחרות. בשעות־הבוקר המוקדמות היו מגיעים ראשוני

המחפשים. היו שהמתינו במשך כל הלילה כולו כדי להקדים ולהיכנס. האחד הסתכל בממתין הקודם לו, כדי לגלות על פניו מבט שמשמעו תקווה או יאוש. היו בין הממתינים שגילו אי־סבלנות וקטטות היו פורצות ביניהם. פעם פרצה מריבה בין שני אנשים, משום ששניהם רצו באותה רשימה. בסופו של דבר נקרעה בידיהם פיסת־הנייר היקרה להם כל כך. בפעם אחרת החלו שנים מהניצולים להתווכח, כשעיניהם דבוקות ברשימה שהיתה נתונה בידיו של איש שלישי. כל אחד מהם רצה להקדים את חברו. לפתע הביטו איש בעיני רעהו, ועצרו את נשימתם: כעבור רגע היו איש בזרועות רעהו. היו אלה אחים אשר ניסו לאתר איש את רעהו במשך שבועות רבים.

והיו רגעים של יאוש דומם, כאשר מישהו מהניצולים נוכח לדעת כי האדם אותו הוא מחפש ביקר בוועד ימים מספר קודם לכן, בחפשו אחריו. הם החמיצו איש את רעהו. היכן יחפשו עתה? אחרים התבוננו ברשימות הניצולים, מתוך תקווה על־טבעית למצוא בהן שמותיהם של אנשים שבמר־עיניהם ראו כיצד מוציאים אותם להורג. שהרי לא היה מי שלא שמע על איזה נס שהתחולל.

אני עצמי כמעט שלא התבוננתי ברשימות אלה, שכן חדלתי להאמין בניסים. ידעתי כי משפחתי כולה הושמדה. לאחר שפולני ורשאי סיפר לי מה אירע ברחוב טופייל, בו הסתתרה אשתי, זנחתי כל תקווה כי נותרה בחיים. כאשר חשבתי עליה, ראיתי לנוכח עיני את גופתה הרובצת מתחת לעיי־חורבות, ותהיתי האם מצאו את הגופות והאם היא זכתה לקבורה. ברגע של תקווה בלתי־הגיונית כתבתי לוועדה הבינלאומית של הצלב האדום בז׳נבה. הם השיבו לי מייד, כי אשתי אינה בחיים. ידעתי כי אמי לא זכתה לקבר — היא מתה במחנה־המוות של בלזץ׳ — אולם קיוויתי כי לפחות אשתי זכתה לכך.

באחד הלילות, כאשר ישבתי באפס־מעשה, התבוננתי ברשימת הניצולים מקראקוב, ומצאתי את שמו של ידיד ותיק מבוצ׳אץ׳, בשם ד״ר בינר. כתבתי לו מכתב, ואמרתי כי יתכן שגופת אשתי עדיין מוטלת מתחת להריסות הבית שברחוב טופייל. ביקשתיו לנסוע לווארשה ולבדוק מה נותר מן הבית. כיוון שלא היו קשרי דואר עם פולין, מסרתי את המכתב לאיש שהתמחה בהעברת חפצים לפולין, דרך צ׳כוסלובאקיה.

לא ידעתי כי נס אכן התרחש. כאשר חוליות הלהביורים הגרמניים סגרו על רחוב טופייל, הצליחו אשתי ועוד אנשים מספר לחמוק בחסות החשיכה והמהומה. במשך זמן־מה הסתתרו. לאחר הקרב על וארשה, הועבר קומץ ניצולים על־ידי הגרמנים וצורף למשלוחי עבודת־כפייה שהיו

בדרכם לגרמניה. אשתי נשלחה לבית־חרושת בהייליגנהאוז שליד גלזנקירכן בחבל הריין, מקום בו ייצרו מכונות־ידייה בשביל הוורמאכט. הפועלים הפולניים זכו לדיור ולמזון, והגיסטאפו הניח להם. הגרמנים ידעו כי המלחמה אבודה.

אשתי שוחררה על־ידי הבריטים, אשר צעדו לתוך גלזנקירכן ב־11 באפריל 1945. (אותו היום שכבתי על דרגשי בגוש־המוות של מאוטהאוזן). היא ניגשה לשלטונות הבריטיים והודיעה כי היא צילה ויזנטל, אשה יהודיה מפולין. שש נשים בקבוצתה נתגלו כיהודיות, אולם הן לא ידעו אשה על־דבר רעותה. אחת מהן סיפרה לאשתי כי היא מתעתדת לנסוע הביתה.

„הביתה?" שאלה אשתי. „היכן זה הביתה?"

„פולין, כמובן. מדוע לא תבואי עמי?"

„ולשם מה? בעלי נהרג על־ידי הגיסטאפו בלבוב, בשנה שעברה. פולין הפכה להיות בית־קברות גדול אחד".

„היש לך הוכחות כי הוא מת?"

„לא", אמרה אשתי, „אבל..."

„אל תאמיני איפוא בכך. נניח שהוא נותר בחיים: היכן מניחה את כי הוא מתגורר עתה?"

צילה הרהרה בדבר. „בלבוב, הייתי אומרת. בילינו שם את השנים שלפני המלחמה".

„לבוב היא עתה חלק מבדית־המועצות", אמרה ידידתה. „הבה ונלך שמה".

שתי הנשים יצאו את גלזנקירכן ביוני 1945. (באחד משלבי מסעה — זאת גילינו לאחר מכן — היתה אשתי מרוחקת פחות מחמישים קילומטרים מלינץ). לאחר נסיעה מייגעת הגיעו השתיים לגבול הצ'כי־פולני, לעיר הקדרייה בוהומין. נאמר להן כי רכבת יוצאת באותו הלילה לעבר לבוב. הן נכנסו לאחד הקרונות הדחוסים והגיעו בבוקר המחרת לקראקוב, מקום שם היתה חניה בת ארבע שעות.

בקראקוב נגנבה מזוודתה של אשתי, על כל רכושה הדל. כאלה היו פניה של שיבתה הביתה. כדי לעודדה, הציעה ידידתה לערוך טיול בעיר. אולי יפגשו במישהו שהכירו אי־פעם. העיר העתיקה והיפה של מלכי פולין נראתה נטושה באותו בוקר ואפופת־רוחות. לפתע שמעה אשתי מישהו הקורא בשמה, והכירה איש בשם לאנדק, שהיה רופא־שניים בלבוב. (לאנדק חי עתה באדצות־הבדית). במשך זמן־מה החליפו שאלות נרגשות ומשפטים נעדרי־סיום, בדומה למתרחש תמיד בכל פגישה בין ניצולים.

לאוזני לאנדק הגיעו שמועות כי שמעון ויזנטל מת. הוא הציע לאשתי לשוחח עם הד"ר בינר. יתכן שיידע יותר.

„הד"ר בינר, מבוצ'אץ'?" שאלה אשתי. „האם הוא נמצא בקראקוב?"

„הוא גר במרחק של חמש דקות מכאן". לאנדק מסר לה את מענו, ונחפז לדרכו.

כאשר הגיעו לביתו של הד"ר בינר, ביקשה אשתי מחברתה כי תמתין למטה. היא עלתה במעלה המדרגות בלב כבד. בקומה השלישית היא ראתה שלט בשם בינר וצלצלה בפעמון. הדלת נפתחה. לרגע ראתה את פניו של הד"ר בינר, ושמעה צעקה עמומה. לאחר מכן נטרקה הדלת במהירות.

„הד"ר בינר!" צעקה אשתי, בהטיחה את אגרופיה על הדלת. „אנא, פתח! כאן צילה. צילה ויזנטל מבוצ'אץ'!"

הדלת נפתחה. הד"ר בינר נראה חיוור, כאילו רוח־מת ניצבה בפניו.

„אבל — הרי את מתה", אמר. „רק עתה קיבלתי מכתב..."

„אני חיה, בהחלט חיה", השיבה אשתי בכעס. „כמובן שאני נראית מתה־למחצה, לאחר שביליתי את כל הלילה ברכבת".

„היכנסי", אמר הרופא בחופזה, וסגר את הדלת. „אינך מבינה. אתמול קיבלתי מכתב מבעלך. שמעון כותב כי מתת מתחת לחורבות בית בוורשה".

עתה החווירה אשתי. „שמעון? אבל הרי הוא נפטר, הוא הלך לעולמו מזה למעלה משנה".

הד"ר בינר הניע ראשו לשלילה. „לא, לא, צילה. שמעון חי, בלינץ. הדי, קראי את המכתב".

הם קראו לידידתה של אשתי שתעלה למעלה. היא לא הופתעה כלל. האם לא אמרה לצילה שייתכן כי בעלה בחיים? הם ישבו ושוחחו, וכאשר נזכרו במועד יציאת הרכבת היה זה מאוחר מדי. אלמלא הגיע מכתבי לד"ר בינר ביום הקודם, אלמלא היתה אשתי פוגשת בלאנדק, אלמלא היה הד"ר בינר בביתו, היו שתי הנשים חוזרות לתחנה וממשיכות במסען לברית־המועצות. אשתי עלולה היתה להישלח לפנים ברית־המועצות, ושנים היו חולפות עד שהייתי יכול לחזור ולמצאה.

אשתי נשארה בקראקוב, וניסתה להתקשר עמי. הד"ר בינר הכיר כמה בלדרים בלתי־חוקיים שהיו מוכנים להעביר מכתבים תמורת תשלום, ובלא ערובה כי אכן ימסרום לתעודתם. היא כתבה שלושה מכתבים ומסרה אותם לשלושה אנשים שאימצו לעצמם נתיבים שונים. קיבלתי אחד מהם, מאיש שהגיע ללינץ דרך בודאפסט — קפנדריה ארוכה למדי.

לעולם לא אשכח את הרגע בו ראיתי את כתב־ידה של צילה על המעטפה. קראתי את המכתב פעמים כה רבות, עד כי הוא שגור על פי. הלכתי להיפגש עם אותו קצין הלישכה לשירותים אסטרטגיים שבשבילו עבדתי אז, וביקשתי ממנו לסדר בשבילי צר־תנועה לקראקוב. הרעיון של נסיעתי לפולין לא מצא חן בעיניו. הוא אמר כי יתכן שלעולם לא אוכל לחזור. הוא הציע כי נחזור ונדון בעניין בבוקר המחרת.

עקרתי רגלי אותו יום אחר־הצהרים מבית הוועד היהודי. הייתי מאושר ואולי בהיותי מוקף בסבל אנושי כה רב — חשתי עצמי מעט אשם בשל כך. רציתי להיוותר לבדי. היכרתי איכר בקירבת־מקום, שברשותו היו סוסים מספר. בהיזכרי בחופשות־הקיץ שלי בדולינה, מקום שם נהניתי כל כך מרכיבה על סוסים, ביקשתי מהאיכר להשאיל לי סוס לשעה. לא לקחתי בחשבון את העובדה כי עתה אני קשיש יותר, ושוב לא חזרתי למצבי הגופני התקין, וכאשר עליתי על הסוס — אירעה תקלה. אני מניח שהסוס חש מייד בחולשת רוכבו. מכל מקום, הוא הפילני והשליכני לשדה תפוחי־אדמה, כשקרסולי שבור.

נאלצתי להישאר במיטתי, ועובדה זו חיסלה כל סיכוי להגשמת נסיעתי המתוכננת לפולין. ביקשתי מאחד מידידי היהודים, הד״ר פליפס וייסברג, לנסוע לקראקוב, ומסרתי בידיו מכתב לאשתי. הוא הבטיחני להחזירה עמו ללינץ. ידידי מהלשכה לשירותים אסטרטגיים הכינו את תעודות־המסע הדרושות בשבילה, כדי לאפשר לה להיכנס לאיזור האמריקני של אוסטריה.

היו אלה תעודות־מסע נאות, אולם למרבית הצער אשתי מעולם לא זכתה לקבלן. בחצותו את צ׳כוסלובאקיה בדרכו לפולין הוזהר הד״ר וייסברג כי יש ניכחו מחסום־דרכים של הנ.ק.ו.ד., בו נוהגים להקפיד ביותר. הוא נתקף בעצבנות; אם המשטרה החשאית הסובייטית תמצא בידו מיסמכים אמריקניים כלשהם, הם עלולים לאסרו בתורת מרגל. ובכן, הוא השמיד את התעודות. רק לאחר מכן גילה כי השמיד גם את מענה של אשתי בקראקוב. לאמיתו של דבר, הרי הנ.ק.ו.ד. אף לא ערך אצלו חיפוש. בקראקוב הלך לוועד היהודי המקומי ותלה מודעה על לוח המודעות. „מרת צילה ויזנטל, אשתו של שמעון ויזנטל, מתבקשת להתקשר עם הד״ר פליכס וייסברג, שיובילנה אל בעלה בלינץ״.

אשתי קראה את המודעה בבוקר המחרת, והלכה לבקר אצל הד״ר וייסברג. היא לא היתה הראשונה מבין הנשים שביקרו אצלו באותו הבוקר. שתי נשים אחרות קדמו לה, וכל אחת מהן טענה כי היא צילה ויזנטל האחת והיחידה. אנשים רבים בפולין ניסו להגיע לאוסטריה, מתוך

תקווה שלאחר מכן יוכלו להגיע לאמריקה. בפני פליכס וייסברג המסכן ניצבה בעיה קשה יותר מאשר זו שניצבה בפני פאריס, מן המיתולוגיה היוונית, שהיה עליו לבחור את היפה שבין שלוש האלות היפהפיות. וייסברג לא הכיר את אשתי. כתוצאה מן ההתרגשות שקדמה לנסיעתו הפתאומית, שכחתי ברוב שטות למסור לו תיאור מדוייק שלה. הוא עמד בפני האפשרות הלא־נוחה, שיביא עמו בחזרה אשה שאינה מרת ויזנטל האמיתית. וייסברג סיפר לי לאחר מכן שביקש כל אחת משלוש הנשים לתאר כיצד אני נראה. שתים מהן לא ידעו לתארני כהלכה, אך האחרונה ידעה לתאר פרטים רבים — ואין זה אלא טבעי. כמו־כן, הודה וייסברג, היא מצאה חן בעיניו יותר מן האחרות. הוא החליט להסתכן ורכש בשבילה תעודות־מסע מזוייפות, בשוק השחור.

באחד הערבים, בסוף 1945, עליתי על יצועי בשעה מוקדמת — כרגיל. קרסולי השבור עדיין הירבה להציק לי. נשמעה נקישה בדלת. פליכס וייסברג נכנס פנימה, נבוך ומבולבל. הוא הוצרך לזמן ממושך כדי לתאר כיצד השליך, ברוב־שטות, את המיסמכים האמריקניים, ולתאר את הבעיה שניצבה בפניו כאשר שלוש הנשים טענו כי אינן אלא מרת צילה ויזנטל.

„הבאתי עמי אחת מהן. היא ממתינה למטה. עתה, אל־נא תתרגש, שמעון. אם אין היא אשתך — אשאנה אני לאשה".

„אתה ?"

„כן, על דברתי. אין אתה נושא בהתחייבות כלשהי. אם לומר לך את האמת, הרי חשבתי שהפתרון הטוב ביותר יהיה להביא עמי את זו שמצאה חן בעיני יותר מן האחרות. כך ידעתי, שאף אם אין היא אשתך, אני עצמי — — —".

אולם אז היא נכנסה לחדר, ופליכס וייסברג, תבוא ברכה על ראשו, ידע כי לא יוכל לשאתה לו לאשה.

עברנו לדירה גדולה יותר. בשנה שלאחר מכן נולדה בתנו פאולינקה, בלינץ. אני המשכתי לעבוד בשביל גופים אמריקניים שונים — ועדת פשעי המלחמה, לאחר מכן הלשכה לשירותים אסטרטגיים, וחיל הריגול הנגדי. מאמצינו סוכלו לעיתים תכופות משום היעדר שיתוף־פעולה בקרב מעצמות־הברית.

הגישה הנוקשה ביותר ננקטה על־ידי הסובייטים, אשר נהגו לאסור בלא שיקול רב הן נאצים ממש, והן אנשים שהוקעו כנאצים, ושלחום לברית־המועצות. וכן, באזורים הסובייטיים של גרמניה ואוסטריה הטילו „בתי־דין עממיים" גזרי־דין מהירים וחמורים על אנשים שהם הניחו כי

פושעים נאציים הם. השלטונות הסובייטיים זכו לשיתוף־פעולה ולעזרה יעילה מטעם הקומוניסטים המקומיים אשר הסתננו לשורות המשטרה. אולם דוב הנאצים שנלכדו לא היו אלא דגי־רקק. „נכבדי״ המפלגה הנאצית ופושעים בולטים מקרב הס.ס. והגיסטאפו ברחו למערב עוד לפני תום המלחמה. הם קיוו כי בעלות־הברית תנהגנה בהם בקולא. ותקוותם אכן נתגשמה.

מקרב מעצמות המערב היו אלה הצרפתים שנקטו בגישה הנוקשה ביותר — וקל להבין זאת, משום שהם עצמם סבלו ישירות מהכיבוש הנאצי. אולם הגישה הצרפתית הנוקשה החלה מתרככת בהדרגה, כשאנשי־וישי לשעבר הצטרפו לכוחות־הכיבוש הצרפתיים בגרמניה ובאוסטריה, והצליחו לעכב את פעולת טחנות־הצדק.

המדיניות הבריטית כלפי פושעי־המלחמה הנאציים לא היתה חד־משמעית וכן בלתי־מתואמת; היא היתה שונה בגרמניה ובאוסטריה; ולעיתים קרובות נגדה את השכל הישר. הבריטים נטו להתעלם מנאצים נודעים שהסתתרו באזוריהם, אולם מסרו נאצים בעלי עבר פלילי לידי הסובייטים או, למשל, לידי היוגוסלאבים, בעת שהיה ברור כי הנאצים ביצעו פשעים בברית־המועצות או ביוגוסלאביה. הבריטים היו חסרים חוקרים מנוסים; והדי־נאציפיקאציה בוצעה אצלם בחוסר־יעילות. היו להם בעיות משלהם בארץ־ישראל ובמושבות, והם גילו מידת־עניין פחותה מזו של האמריקנים בחיסול התוהו־ובוהו הנאצי.

האמריקנים, בהתאם למזגם הלאומי, עברו מקיצוניות אחת לשנייה. בתחילה הם נקטו במדיניות של „מעצר אוטומאטי״. כל אנשי ה־ס.ס., חברי הגיסטאפו, חברים חשובים של המפלגה הנאצית, אוהדים ומשתפי־פעולה נאספו והושמו במחנות־מעצר, בהם זכו למזון בשפע, לטיפול רפואי ולסיגריות, ונאמר להם כי עליהם להמתין כל עוד החוקרים עושים את מלאכתם ומפרידים בין הפושעים לבין הנגררים הסבילים. חלקים שונים של מחנות־המעצר הוקצו לאנשי הס.ס. ולנאצים אחרים, לקציני־וורמאכט גבוהים, למשתפי־פעולה לא־גרמנים (הונגרים, סלובאקים, קרואטים). ביליתי זמן רב במחנות אלה, כחוקר מטעם ועדת פשעי המלחמה, לישכת השירותים האסטרטגיים וחיל הריגול־הנגדי, ויודע אני מה נאה היה היחס לעצורים. במשך זמן רב היה המזון שקיבלו רב מזה שקיבלה האוכלוסיה האזרחית.

למדתי גם להכיר את הדרכים המעודנות שבהן החלו העצורים להפעיל את השפעתם על האמריקנים. „מומחים לענייני הסובייטים״ מטעם עצמם, מבין אלה שהיו בברית־המועצות, החלו להעסיק את החוקרים בדיונים

פוליטיים. אחדים מהם נתבקשו לכתוב דינים־וחשבונות מיוחדים בשביל גופי־ביון אמריקניים שונים, שהתחרו זה בזה. היכרתי קצינים אמריקניים שהכינו דינים־וחשבונות ארוכים על סמך מידע מעין זה, בלא שיטרחו לבדוק את מקורותיו. בשנים 1946 ו־1947 שחררו האמריקנים פושעים נאצים רבים, אשר זמן רב לאחר מכן חזרו ונאסרו על־ידי המשטרה הגרמנית והאוסטרית. רבים מקציני־המשטרה המקומיים היו קורבנות המישטר הנאצי; אחדים מהם נשלחו למחנות־ריכוז. הם ידעו על הנאצים יותר משידעו האמריקנים, אשר בינם לבין העצורים הנאציים ניצבו מחסומים של שפה והלך־מחשבה שקשה היה להבקיעם.

כל עוד שהו באיזור אותם אמריקנים אשר ניצחו במלחמה באירופה, בוצעה הדי־נאציפיקאציה מתוך עשיית־צדק וביעילות. אולם בסופו של דבר חזרו אלה לביתם, ובמקומם באו אחרים, שבעת המלחמה היו מוצבים בארצות־הברית ובמזרח הרחוק. הם לא הבינו את הבעיה הנאצית; בעיניהם לא היתה אלא חלק קטן מן ההיסטוריה. רבים מהם לא עשו כל מאמץ ללמוד גרמנית, והם הסתמכו אך ורק על המתורגמניות הגרמניות והאוסטריות. לעיתים קרובות נעשו הם עצמם לקורבנות הנשק החשאי היעיל ביותר של הנאצים — ה„פרויילייניות". אמריקני צעיר היה כמובן מעוניין הרבה יותר בנערה נאה ונענית מאשר באחד מ„אותם אנשי הס.ס.", אשר הכל ביקשו לשכוח. אנו, אשר התרענו על הצורך בעשיית דין־צדק, נראינו בעיני אמריקנים אלה כנוקמים בנוסח של עין כנגד עין, מעוררי־אזעקת־שווא, שתמיד יתבוננו בעולם מבעד לגדר התיל. קפטיין אמריקני שהיה לו תפקיד חשוב במשימה של חינוכם־מחדש של הגרמנים אמר לי פעם: „תמיד יהיו אנשים בעלי נקודות־השקפה שונות", אמר. „אצלנו בבית יש דימוקראטים וריפובליקנים. כאן יש נאצים ואנטי־נאצים. כך סובב־הולך העולם. נסה שלא לדאוג יתר על המידה, שכן זוהי דרך הטבע".

פרק שני

הסכין

קשה היה להסיר דאגה מלבי. יכולתי להבחין להיכן תוביל בסופו־של־דבר גישה מעין־זו. בעוד שנתגלו פרטים רבים על־דבר פשעי הנאצים, ונתבררה כל הזוועה שבהשמדת־עם, חשתי מתוך תיסכול עד כמה קשה יותר ויותר לטפל בפושעים.

עבודתי העסיקה אותי במשך כל היום, עד שעת־לילה מאוחרת. כאשר עליתי על משכבי וניסיתי להירדם, היו מתערבבים דברים שקראתי וששמעתי במשך היום ונמהלים בזכרונות העבר. תכופות הייתי מתעורר מתוך חלום־בלהות, בלא שאוכל להפריד בין חלום לבין מציאות. קיבלתי מכתבים רבים מניצולים ממחנות־ריכוז, בהם העידו שחלומות כאלה גורמים להם ייסורים. אחד מהם, אשר ראה כיצד אמו נרצחת באושוויץ, והמאושפז עתה במרפאה נוירולוגית בקירבת ברמן, כתב לי פעם: „אנא עזור לי. חייב להימצא סם כלשהו נגד חלומות־ביעותים. האם אין להם עתה תרופות נגד הכל? אם אחדל לחלום, יתכן שאחזור לאיתני...”

באחד הערבים, בספטמבר 1947, היקצתי מאחד מאותם חלומות־זוועה, ושמעתי אגרופים מוטחים על הדלת. התיישבתי במיטתי. לבי החל הולם במהירות מואצת — לעולם לא אוכל לשכוח את נקישת האגרופים על הדלת. העליתי אור, וחלום־הבלהות נעלם. הייתי עתה בן־חורין, כאן בלינץ בחברת אשתי ובתי. קמתי וניגשתי אל הדלת. בעד חרך־ההצצה ראיתי את מישה לוין, ראש האגודה של פארטיזאנים יהודים שלחמו בעבר ברחבי ברית־המועצות. מישה, שחזותו היתה נוקשה, שנעל תמיד מגפיים וקולו היה רועם, לא היה למעשה אלא בעל נפש עדינה, שהצליח לשמור על חוש־ההומור שלו. שני אנשים היו בחברתו. „פתח, שמעון!” קרא. „יש לנו חדשות בשבילך!”

הם נכנסו פנימה. מישה הציג בפני את מאיר בליץ ואת משה קוסוביצקי, אשר התחברו עמו בתקופת המלחמה, בעת שקבוצות של

פארטיזאנים יהודים לחמו שכם אחד עם הצבא האדום נגד הגרמנים. „בחורים אלה צדו דג גדול", אמר מישה. „את אייכמן!" הוא הביט בי במבט מלא נצחון. „ספרו לו!"

בליץ וקוסוביצקי התגוררו במחנה אַדמונט, מרכז העקורים הגדול ביותר באיזור הכיבוש הבריטי באוסטריה. אדמונט שוכנת בעמק בהרי האלפים, בצפון־מערב שטירייה. כאלפיים איש — ברובם יהודים יוצאי פולין והארצות הבאלטיות — שהו שם באורח ארעי, כשהבריטים דואגים ללבושם ולמזונם, אולם הם לא רוו נחת מחופשת־החינם שלהם. אחדים מהם מצאו לעצמם עבודה בסביבה, ואחדים הרוויחו שילינגים מועטים בשוק השחור, אך רובם ציפו בחוסר־סבלנות לעלייתם לארץ־ישראל, בהצטרפם לאחת מן הקבוצות שנותבו באורח בלתי־ליגאלי דרך דרום אוסטריה ואיטליה.

היה זה בשבוע שקדם ליום הכיפורים. היהודים האדוקים שבמחנה התכוננו ליום זה, וחיפשו תרנגולים לכפרות.

למרבית הצער, מצויים היו באוסטריה עופות מעטים ביותר. בליץ וקוסוביצקי החליטו לתור בין האיכרים שבסביבה, ולנסות להחליף מנות־מזון בריטיות בתרנגול או שנים.

הם דיברו יידיש בלבד, עובדה שהיקשתה במידת־מה את המשא־ומתן שלהם עם איכרי שטירייה. באחד המקרים, כאשר ביקשו הון (תרנגול) הביא להם אחד האיכרים, שלא הבינם כהלכה, הונד (כלב). איכר אחר הניע ראשו לשלילה, ואמר כי אין ביכולתו לעזור להם: כל העופות ממוספרים, ונתונים לפיקוח השלטונות, כיוון שהוטל פיקוח חמור על שיווק הביצים. אין הוא מוכן להסתכן בתשלום קנס. „אולם תוכלו אולי לנסות אצל זה שבמעלה הגבעה", אמר האיכר. „יש לו לול גדול, לפחות אלפיים עופות. אבל בעצם איני יודע, אולי הוא ישליככם מעל פניו. הוא שונא את כל היהודים. אומרים כי היה מראשי הנאצים".

הנערים התבוננו איש ברעהו. באורח אינסטינקטיבי עלתה במוחם אותה המחשבה. „זה בוודאי הוא", אמר בליץ. קוסוביצקי הניע ראשו לאות הסכמה.

באותו היום שוב לא ביקשו עופות. תחת זאת, הלכו ישר ליחידה המקומית הבריטית של שירות בטחון־שדה, שהיתה מוצבת באדמונט, והשיגו רשיונות לחציית הגבול ל„ביקור משפחתי", רשיונות שהיו זקוקים להם כדי להגיע לאיזור האמריקני הסמוך. הם עלו על הרכבת המובילה ללינץ, המרוחקת מאותו מחנה מרחק של כמאתיים קילומטרים, ודיווחו על מימצאיהם למישה לווין, שהחליט כי מוטב להם לבוא אלי.

„והנה אנו כאן", אמר לוין. „הבה וננצל כל רגע. חייבים אנו לתפוס את אייכמן". כולנו היינו אחוזים בדיבוק־אייכמן, שהיה ידוע אף באותה העת כפושע הנאצי האכזרי ביותר שטרם נתפס. זמן קצר קודם לכן פתחתי את מרכז התיעוד שלי בלינץ, וכמעט מדי יום ביומו היו באים אלי אנשים שהיו סבורים כי ראו את אייכמן במקום זה או אחר. העקבות הובילו ממחנה־מעצר בבוואריה לתוך האיזור הבריטי שבאוסטריה, ושם נעלמו.

„מדוע סבורים אתם כי זהו אייכמן?" שאלתי.

„לאיש אלפיים עופות, הוא שונא יהודים, הוא היה אחד מראשי הנאצים. מדוע לא יהיה זה אייכמן?" השיב בליץ, מתוך פילפול משלו. הוא לא שיכנעני, אך החלטתי ללכת עמהם. אף אם האיש אינו אייכמן, יתכן שזהו נאצי חשוב אחר.

בבוקר־המחרת הישגתי את רשיונות־הנסיעה הדרושים, ללוין ולי. נסענו לאיזור הבריטי יחד עם שני הפארטיזאנים־לשעבר. החווה הגדולה היתה בכפר גייסהורן, כעשרים קילומטרים ממחנה אדמונט. לא מילאתי תפקיד רשמי כלשהו, ולכן החלטתי לבקש את עזרת המשטרה האוסטרית. עצרנו לפני מוצב־השדה של הז'אנדארמריה בגייסהורן, שמצא לו את משכנו בבית כפרי עתיק.

שני איכרים קשישים, לבושים במכנסי־עור קצרים, ישבו בחדר־הקבלה, כשהם משוחחים על־מנת להעביר את הזמן. האווירה ששררה במקום היתה נעימה ביותר. מפקד־המוצב, שעל שפתו העליונה התנוסס שפם לבן ומתמשך, נראה כשריד מימי ההאבסבורגים. שאלנו על אודות החווה שעל הגבעה. הוא קם והתבונן במפה המקומית שהיתה תלויה על הקיר.

„זה בוודאי גייסהורן 66. שייכת למורר. הוא היה בפולין וברוסיה, בעת המלחמה. אהוד ביותר בכפר."

נדהמתי. „מורר? פ ר א נ ץ מורר?"

„נכון", אמר הקשיש. „האם אתה מכיר אותו?"

בקושי עלה בידי להניע את ראשי לשלילה. יצאנו במהירות. לרגעים מספר לא הוציא איש מאתנו הגה מפיו. כולנו שמענו את שמע מורר. בשנתיים האחרונות אספתי מפיהם של פליטים רבים עדויות על־דבר מי שהיה סגן־הקומיסאר של חבל וילניוס או וילנא של ליטא, מקום שם חיו 80,000 יהודים לפני המלחמה. לאחר שהנאצים גמרו את מלאכתם נותרו שם 250 יהודים.

מורר הוא האדם שהיה אחראי לחיסולם של היהודים שם. הוא ידוע

בקרב הפליטים כ„רב־הטבחים של וילנא״. אני אישית ראיתי אנשים המחווירים כסיד, לשמע שמו.

נסענו למחנה אדמונט. ידעתי כי בקרב העקורים ניצולים אחדים מווילנא. הודעתי לוועדת המחנה על שליחותי. הם הודיעו ברמקול כי כל איש היודע משהו על־דבר פראנץ מורר חייב להתייצב מייד. שבעה אנשים התייצבו במשרד הקטן שבו ישבתי. כאשר נודע להם שמורר מתגורר בחווה המרוחקת מהמחנה מרחק של קילומטרים מעטים בלבד, נתקפו אחדים מהם בהיסטריה. אחת הנשים נתמוטטה; במר־עיניה ראתה אותו הורג שני אנשים. איש אחר, אשר אמו נרצחה על־ידי מורר, הגיע למידת־התרגשות כזאת, שצריך היה להוציאו מן המקום. הכל צעקו בעת ובעונה אחת. ביקשתי מהם להירגע. הבטחתי כי כל אחד יוכל להשמיע את דברו.

אחדים מהסיפורים היו מעורפלים מכדי שניתן יהיה להשתמש בהם בבית־המשפט, אך אחרים היו מדוייקים — ונוראים ביותר. אחד העדים זכר את היום שבו ציווה מורר על תושביו של רחוב אחד בגיטו ווילנא לעלות על משאיות, שהובילו אותם ליערות פונארי שבקירבת מקום, שם נורו למוות על־ידי משטרת־העזר הליטאית. אחר העיד כי מורר הורה על פיצוץ שני בתים באחד מרחובות הגיטו. כאשר נאמר לו כי נותרו בהם עדיין נשים אחדות, אמר: „לא חשוב״. והבתים פוצצו.

עדים אחרים העידו כי מורר, סאדיסט אכזרי, הפשיט פעמים רבות אנשים בחוצות העיר והלקה אותם. הדרך היחידה להימלט מעינויו היתה לשחד אותו. היהודים בגיטו אספו פעמים אחדות תכשיטים, כלי־כסף ותמונות, אותם מסרו לידי מורר. כאשר השוחד נראה בעיניו, היה מורה למגישיו לארוז את תרומותיהם בתיבות, שהיו נשלחות לביתו באוסטריה.

באחד מימי ינואר 1942 החרים מורר מנזר קאתולי בווילנא, וחווה־לדוגמה שנוהלה בידי הנזירות. אלה וכמה מן הנזירים „חוסלו״ לאחר מכן בפונארי. ב־1945 נמצאו גופותיהם על־ידי צוותות־החפירה היהודיים, שקיבלו פקודות לשרוף את השרידים ולסלק כל עקבות.

העדות כללה תיאורו של מאורע שנחקק בזכרוני לעולם. אם אתה, הקורא, אב לילד, תבין מדוע. שתי קבוצות של אנשים קובצו ביציאה מן הגיטו: קבוצה אחת עתידה היתה להיות מובלת לעבודה, והאחרת — להוצאה־להורג ביערות פונארי. בין האחרונים היה דניאל ברודי, נער בן שבע־עשרה. בקבוצה האחרת ניצב אביו, חסר ישע. כאשר סבר דניאל כי אין משגיחים בו, הוא חמק מקבוצתו ורץ לעבר אביו. מורר הבחין בו, הוא נטל את הנער בצווארו, והלם בו. דניאל נפל על הקרקע. ואז שלף מורר את אקדחו, וירה בו.

העליתי על הכתב ארבע הצהדות־בשבועה, צירפתי להן אישורי־חתימה, וחזרתי למוצב־הז׳אנדאדמריה של גייסהורן. מסרתי את ההודעות לידי מפקד־המוצב הקשיש, בלא לומר דבר. הוא הוכה בתימהון, בעת שעיין בהן. תוך כדי קריאה הרים את עיניו, בתנועה חסרת־ישע, לעבר המאדונה עשוית־העץ שהיתה תלויה על הקיר. אזי הורה לשנים מהז׳אנדארמים שלו לעלות על הגבעה ולאסור את מורר. לאחר מכן הוא הודיע על כך ליחידה המקומית של השירות לבטחון־שדה. לפי חוק המימשל הצבאי היה צריך למסור את כל פושעי המלחמה לידי שלטונות הכיבוש.

לוין, הפארטיזאנים־לשעבר ואני יצאנו יחד עם הז׳אנדארמים במעלה הגבעה, לעבר החווה. נתבקשנו להמתין במרחק־מה. המקום היה נאה־למראה, משגשג ורוגע, ובו עצים ופרחים מטופחים. הז׳אנדארמים סיפרו לנו כי מורר חי שם עם אשתו ושני בניו, והוא העסיק אנשים אחדים.

הז׳אנדארמים נכנסו לבית — וכפי שמסתבר — היה זה ברגע המתאים. מורר עמד להסתלק. שתי מזוודות ארוזות ניצבו ליד הדלת. מעילו העליון ומגבעתו היו מונחים על כסא. כנראה שהזהירוהו — אולי אותם איכרים זקנים שבהם פגשנו בביקורנו הראשון במוצב. הוא נהג בגסות כלפי הז׳אנדארמים, באמרו כי הם מציקים לו. היה זה בסוף 1947. הלם־התבוסה ששיתק את מנהיגי הנאצים לאחר המלחמה החל פג והולך.

פראנץ מורר היה איכר הרדי נוקשה, בעל פנים צרות וקשוחות, אף ארוך, סנטר בולט ושיער אדמדם. בעת מאסרו היה בן שלושים וחמש. תשע שנים קודם לכן הצטרף למפלגה הנאצית, נבחר לצורכי אימונים ב„אורדנסשולה״, מקום שם עוצבה ה„עלית״ של הס.ס., ונשלח לווילנא. שם היה כל־יכול, וכרגיל היה חורץ דין־מוות. אולם איש מבני גייסהודן לא היה מאמין ל כ ך. בעיניהם היה פראנץ מורר אדם חביב, ושכן הנכון לסייע. מפקד מוצב־המשטרה מסר לי כי מורר נולד בסינט־גיאורגן הסמוכה, ורכש את החווה לפני המלחמה. הכל חיבבוהו. מדוע ירצה מישהו להציק לאזרח מכובד כל כך, בשאלות לא־נעימות, לאחר שובו מן המלחמה?

נשאלתי כיצד העז לחיות במקום קרוב כל כך למחנה בו התגוררו אנשים שאת בני־משפחותיהם רצח. ראשית, מרכז העקורים לא היה קיים כאשר מורר חזר מן המלחמה. ווילנא היתה מרוחקת 2,500 קילומטרים מזרחה. הוא לא העלה על הדעת כי יפגוש אי־פעם במי מהניצולים. כאשר הוקם המרכז, הוא ידע כי הוא עלול להיות מצוי בסכנה, אך אילו היה מעתיק את מגוריו למקום אחר — היה צעד זה מעורר חשדות.

על כן החליט להישאר שם; הוא סבר שיוכל לשכנע את הבריות כי מצפונו נקי.

הז׳אנדארמים האוסטריים מסרו את מורר לידי אנשי היחידה הבריטית של שירות בטחון־השדה, שהעבירוהו בג׳יפ לבית־הסוהר המרכזי בגראץ, בירת שטידייה. חזרתי למחנה אדמונט ובליתי את הלילה בכתיבת סקר מקיף על הפרשה כולה, כולל ההצהדות־בשבועה של העדים. תושבי המחנה היו נרגשים ביותר. הם התקשו להבין כיצד יכול היה מורר לחיות בקרבת מקום זמן כה רב, בלא שהבריטים יגלוהו. אני עצמי לא הופתעתי ביותר. בחודשים האחרונים ביקשתי פעמים מספר מן השלטונות הבריטיים כי יסייעו לי בעיקוב אחר פושעי מלחמה שחשדתי כי הם מסתתרים באיזורם, אולם מעולם לא נענו לי. לכן הלכתי ישירות לז׳אנדאדמים האוסטריים; חששתי כי שירות בטחון־השדה יקדיח את התבשיל.

באותה העת עשו הבריטים כל שביכולתם כדי למנוע פליטים מלהגיע לארץ־ישראל. קודם לכן העדתי בפני ועדת־החקירה המשותפת, האנגלו־אמריקנית, על הבעיה הסבוכה של עליית יהודים לארץ־ישראל. האמריקנים האזינו לי באהדה בולטת; הבריטים ישבו כשפניהם מאובנים. היו אלה החודשים הסוערים שקדמו לעצמאותה של מדינת ישראל; והשלטונות הבריטיים באוסטריה היו מודאגים יותר מהתנועה הבלתי־ליגאלית של יהודים לארץ־ישראל, מאשר מעיקוב אחר פושעי־מלחמה נאציים.

בבוקר המחרת נסעתי למוצב שירות בטחון־השדה באדמונט, בית ישן בן קומותיים, שמרפסותיו עשויות מוטות ברזל. סמל בריטי בעל סבר ידידותי שאל אותי למבוקשי. מסרתי לו את התזכיר על־אודות פרשת מורר. התנהגותו השתנתה בן־רגע. הוא הניח את המיסמך שלי הצידה, בלא לקרוא בו, ושאל אותי מדוע הלכתי תחילה לז׳אנדארמריה האוסטרית, במקום לדווח מייד לשירות בטחון־השדה. לדבריו לא פעלתי באמצעות הצינורות הנאותים. הוא שאלני האם הייתי אי־פעם קודם־לכן באיזור הבריטי, והאם הבאתי לידי מאסרם של אנשים אחרים. כנראה שהזהירוהו מראש בדבר ביקורי הצפוי, שכן ראיתי כי היה מונח לפניו שאלון שלם. הוא שאלני על עבודתי בלינץ, על מרכז התיעוד. ואז הוא הציג בפני את השאלה שהתכוון לשאול מלכתחילה:

„מה יודע אתה על־אודות תנועה בלתי־ליגאלית לארץ־ישראל, דרך איטליה?"

„סמל", אמרתי לו, „באתי לכאן כדי לדון בפרשת מורר".

„כאן", השיב, „אני הוא השואל את השאלות, ואתה משיב את התשובות. מי עומד בראש האירגון הצבאי הלאומי באוסטריה?"

חברי האצ"ל היטו מן הפסים, ימים מועטים קודם לכן, רכבת צבאית בריטית ליד מאלניץ, דרומית לבאד גאסטיין, וגרמו למותו של חייל בריטי אחד.

סירבתי להשיב, וקמתי. הסמל עצר בעדי.

„האם אני נתון במאסר, סמל?"

„לא, אבל תשיב על שאלותי".

לא אמרתי דבר.

„בסדר. תישאר כאן עד שעות אחר הצהרים, עת יגיע המייג'ר מגראץ".

וכך הייתי נתון במעצר, לאחר שסייעתי לבריטים לתפוס פושע־מלחמה חשוב, אותו היה עליהם לתפוס זמן רב קודם לכן. כנראה שלא אכפת היה להם כלל. הם היו אחוזים בדיבוק אחד בלבד — פרשת העלייה הבלתי־ליגאלית לארץ־ישראל. הכל ידעו על תנועה זאת, שהצרפתים העלימו עינם ממנה, הסובייטים התייחסו אליה בסובלנות, האמריקנים עודדוה, ואילו הבריטים צפו בה בתחושת־תיסכול גוברת והולכת. מעשה של שטות היה זה, לשאלני שאלות מעין אלה: שכן הם עצמם ידעו הרבה יותר על המצב משידעתי אני.

בשעת־צהרים נכנס הסמל ושאלני אם ברצוני לאכול משהו. אף לא טרחתי להשיב. לפתע נשמעו מבחוץ קולות רבים, לראשונה בלא קשר ביניהם, ולאחר מכן כבמקהלה: „רוצים את ויזנטל! רוצים את ויזנטל!" שוב ושוב.

ניגשתי לחלון. הרחוב היה מלא באנשים; מספרם הגיע בוודאי למאות אחדות, ורוחם היתה כעוסה. אנשי שירות בטחון־השדה לא הקלו על המצב, שכן הם חסמו את הכניסה והציבו שתי מכונות־ירייה על הגזוזטרה.

היה בכך כדי להפיח זעם בהמון, שכלל פארטיזאנים נוקשים כבליץ וקוסוביצקי, שלא פחדו ממכונות־ירייה. לאחר מכן סופר לי כי אחד העקורים ממחנה אדמונט היה במשרד יחידת בטחון־השדה כאשר הגעתי שמה, ושמע את חקירתי מפי הסמל. הוא רץ למחנה, והזעיק את תושביו אשר החליטו לבוא ו„לשחרר" אותי.

סגן צעיר נכנס לחדר. הוא הסביר לי כי המצב אינו נוח, כי קשה להשתלט על העניינים, וביקשני לצאת אל הגזוזטרה ולומר לאנשים כי עד מהרה אחזור למחנה.

סירבתי. „לא ביקשתי מהאנשים לבוא לכאן. מדוע לא תצא אתה עצמך לשם?"

הסגן החל מתעצבן. אם ידווחו על התקרית למפקדה, יהיה נתון בצרה. הוא התקשר טלפונית עם המייג׳ר שלו בגראץ. נתבקשתי לגשת לטלפון. המייג׳ר דיבר גרמנית.

„מה העניין, מר ויזנטל? מדוע מגלה אתה חוסר־אדיבות כלפי אנשי?"

„אדוני, באתי לכאן לדבר על מורר. הם רוצים ממני מידע אחר, ואני מסרב לתיתו. הם מחזיקים אותי כאן מזה שעות".

„אנו יודעים הכל על־אודות פעילותך, מר ויזנטל".

„אם סבור אתה שעשיתי משהו שאינו כשורה, מדוע לא תדאג שישימו אותי במאסר?"

לאחר שהות־מה ביקש ממני המייג׳ר להחזיר את הטלפון לידי הסגן. נלקחתי לחדר אחר, וכעבור דקה נכנס הסגן ואמר לי כי אני חופשי ללכת לדרכי.

בעת שיצאתי מהבית עלתה שאגת־נצחון המונית. כמה מהאנשים העלו אותי על שכמם, ונשאוני בחזרה למחנה. האוסטרים התבוננו בנעשה בפיות פעורים, וכמה מהם אף הצטרפו להמון. הרי, חשבו לעצמם, מזומנת לנו כאן שמחה. אולי זוהי הפגנה כנגד הכובשים. אחדים מהם נופפו לעברי בהתלהבות מרובה. בשובנו למחנה אדמונט השיגו בליץ וקוסוביצקי מעט יי״ש, כדי לחגוג את מאסרו של מורר, ובאותו הלילה כמעט שחשתי עצמי מאושר.

שבועות מספר חלפו מאז. מורר, שהיה נתון במאסר בגראץ, טען כי הוא חף מפשע. הוא אמר כי חלה טעות בזיהויו. שמועות מדאיגות הגיעוני מגראץ. הבריטים שקלו את שחרורו של מורר. היו לי ידידים אחדים בצוות העובדים של בית־הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג. לאחר שיחות־טלפון דחופות אחדות, נתבקשו הבריטים רשמית להחזיק במורר כעד־בכוח. בינתיים שיגרתי חוזר לכל מחנות העקורים באוסטריה ובגרמניה, בו ביקשתי כי עדים יתייצבו ויעידו כנגד מורר. באותה עת לא היה קשה למצאם. היו לי קורספונדנטים ברבים מהמחנות, וקיבלתי מהם הצהרות רבות מוועדות־המחנות. אנשים אחדים באו לבקרני במשרדי בלינץ, השמיעו הודעות וחתמו עליהן. החומר הועבר לשלטונות הבריטיים בגראץ. העדות כנגד מורר נראתה בעיני מובהקת ביותר. בדצמבר 1948 הוסגר מורר על־ידי הבריטים לידי הרוסים. פשעיו בוצעו בשטח המהווה עתה חלק מהריפובליקה הסובייטית הסוציאליסטית הליטאית. משפטו של מורר נערך בווילנא באביב 1949. הצהרותיהם של כל העדים מאוסטריה נשלחו לשלטונות הסובייטיים, אשר אספו גם עדים משלהם. מורר נמצא אשם ב„הריגת אזרחים סובייטיים". הוא נדון לעשרים וחמש שנות עבודת־פרך.

הפרשה נראתה בעיני כחתומה. חמש שנים לאחר מכן סגרתי את מרכז התיעוד בלינץ. המלחמה הקרה הביאה לידי כך שעבודתי תגיע לסיומה. גזרי־הדין שנפסקו לנאצים שנמצאו חייבים בדין — הופחתו, והבאות־לדין שטרם בוצעו — הושהו. נראה היה לי כי אין טעם בהמשך עבודתי. העברתי את כל החומר שלי — מיסמכים שמשקלם היה כדי מחצית הטון — ל„יד ושם" בירושלים.

לאחר חתימת האמנה האוסטרית של שנת 1955 הסכימו הסובייטים להחזיר לארצם את כל שבויי־המלחמה האוסטריים, ובתוכם פושעי־מלחמה שנמצאו חייבים בדין. אולם לא היה בכך משום מתן חנינה כללית. בהתאם לתנאי ההסכם, התחייבה אוסטריה להביא פושעים אלה לדין בבתי־הדין שלה־עצמה. עיינתי ברשימת האסירים שהוחזרו על־ידי ברית־המועצות; שמו של מודר לא נכלל בה. הוא לא שוחרר על־ידי הרוסים, משום שפשעיו נראו בעיניהם חמורים מדי; או ששבק חיים לכל חי.

לאחר לכידתו של אייכמן, במאי 1960, הייתי זקוק לנתונים מסויימים בדבר מורר, כדי להשלים את התיקים שברשותי. התקשרתי עם מוצב הז'אנדרמריה של גייסהורן, וביקשתי פרטים מספר בקשר למאסרו של מורר בשנת 1947. הממונה אמר לי כי אין הוא יודע דבר בקשר לפרשה, והציע כי אחזור ואתקשר עמו, לאחר שישאל את פיו של מורר עצמו.

„מה? האם מורר עודנו בחיים?"

„כמובן שכן. הוא חזר לפני ארבע שנים; הוא חי בחוותו מאז אותה עת".

הודיתי לו, והנחתי את שפופרת הטלפון. היה עלי לנשום עמוקות. מורר בן־חורין. התקשרתי עם פקידים שונים במיניסטריון המשפטים, וביקשתי לדעת מדוע לא הופיע שמו של מורר ברשימת פושעי־המלחמה שהוחזרו לארצם. הם היו נבוכים ביותר. אחדים מהם העמידו פנים כי אין להם כל קשר עם העניין. לבסוף תירצו זאת בכך ששמו של מורר לא נכלל ברשימה „בהיסח הדעת" — כתוצאה מטעות ביורוקראטית.

התחלתי להתעניין בגורלם של פושעי־מלחמה אחרים שהוחזרו לארצם לאחר חתימת האמנה. מתוך מאתיים שברשימה, רק שלושה — כולם מאנשי הצמרת של הס.ס. — הועמדו לדין על־ידי האוסטרים. מבין השלושה, הרמאן גבריאל וליאופולד מיטאס נידונו למאסר עולם, ואילו יוהאן פל נידון לעשרים שנות מאסר. מיטאס הוצא לחופשי כעבור שנתיים, ופל — לאחר שמונה־עשר חודש. רק גבריאל — יחיד מתוך המאתיים — היה חבוש עדיין בבית־הסוהר. כל ההליכים המשפטיים האחרים הופסקו בצו־הנשיא.

ומורר ? הוא חזר לחוותו, והיה חבר מכובד של מפלגת העם האוסטרית, ויושב־ראש האגודה החקלאית האזורית. הוא שב להשמיע נאומים פומביים, ואף חילק עיטורים לאיכרים אחדים, בנוכחות אחד מחברי הממשלה.

כתבתי לשר המשפטים האוסטרי כדי לוודא מה בכוונתו לעשות בקשר למורר. נתבקשתי להעביר את „החומר הנוגע בדבר" למדור י"א במיניסטריון המשפטים. ביקשתי להחזיר אלי את תיקי מורר מירושלים, ערכתי העתקים מצולמים מן המיסמכים, והיגשתי שלושים ושתים הצהרות־בשבועה. לאחר שמאומה לא אירע, במשך שבועות, טילפנתי למדור י"א. פקיד רם־דרג, שהיה בקי בפרשה, הודיעני כי אי־אפשר להשתמש בחומר כנגד מורר, משום שהוא כבר הביא להרשעתו בווילנא.

אמרתי כי ריצה ברוסיה רק חלק מעונשו.

„כן, אני יודע", היתה התשובה, „אולם מורר עשה שבע שנים בבית־סוהר סובייטי. אנו מתייחסים לעונשי־המאסר הסובייטיים כחמורים פי שלושה מעונשינו. כלומר שריצוי־עונשו של מורר נמשך למעשה עשרים ואחת שנה, הלא כן ? ואף אם בית־דין אוסטרי היה דן אותו למאסר עולם, הרי בהתאם לחוקינו הוא היה משתחרר בשל התנהגות טובה לאחר עשרים שנה. כיוון שכבר ריצה עשרים ואחת שנות מאסר, לפי חישובנו, מדוע זה נעמידנו שוב לדין ?"

הביורוקראט נשמע כמרוצה ביותר מתרגיל זה שלו באריתמטיקה הגבוהה של הצדק האוסטרי.

„כלומר", שאלתי, „בארץ זו, אין מורר נחשב לפושע שנמצא אשם־בדינו ?"

„לא — לא באוסטריה".

„ובכן, להלכה, ניתן לבחור בו כנשיא הפדראלי ?"

מנעימת קולו של הפקיד רם־הדרג נשמע כי דעתו אינה נוחה מדברי.

„מדוע חייב אתה להוסיף ולהציק לאיש שכבר ריצה את עונשו ?"

„איני סבור שאנו מבינים איש את רעו. חיי אנוש קצרים מכדי שיהיה בהם כדי לכפר על הפשעים שביצע מורר בווילנא. אין אני מבקש נקמה — אלא צדק בלבד. מורר נידון לעשרים וחמש שנות מאסר. בהתאם לתנאי האמנה, הוא חייב היה להישפט בפני בית־דין אוסטרי".

הפקיד נדם לרגע. „בסדר. אם תוכל להגיש לנו עדויות חדשות, מר ויזנטל, ננקוט בצעדים משפטיים".

לאחר מכן, סירבו בתי־המשפט האוסטריים לדון בעדויות שנאספו ב־1947, בטענם כי עדויות אלה הביאו להרשעתו של מורר ברוסיה. כאשר הצבעתי על כך כי מורר ריצה רק חלק מעונשו, הגיב מיניסטריון

המשפטים בדממה צוננת. שוב נתבקשתי למצוא עדויות חדשות. פירושו של דבר היה להתחיל את כל העניין מבראשית. חייב הייתי איפוא למצוא עדים חדשים — שמונה־עשרה שנה לאחר מעלליו של מורר בווילנא. לא היה זה עניין קל. אם אמנם נותרו ניצולים כלשהם, הם יסרבו בוודאי להעיד, לאחר שחלפו כל אותן השנים; הם ירצו לשכוח, ויעדיפו שיניחו להם לנפשם.

התקשרתי עם אגודות יוצאי וילנא שהוקמו בישראל, בקנדה, בארצות־הברית, בדרום־אפריקה ובניו־זילאנד. התיקים שבמרכז התיעוד הגדול שלנו בווינה היו מדוייקים ומעודכנים די הצורך, על מנת שנוכל למצוא באמצעותם עדים אחרים. כתבתי לאנשים אלה וביקשתי מידע על־דבר פשעים סגוליים שבהם היה מורר מעורב אישית. מסרתי לעדים־בכוח כי האשמות כוללות, תהיינה מזעזעות כאשר תהיינה — לא תהיה בהן תועלת.

התגובה היתה מדהימה. קיבלתי כמעט עשרים הצהרות חדשות, ובהן הודעות מפורטות. וולף פיינברג, המתגורר עתה בוויינלאנד, ניו־ג׳רזי, תיאר במכתבו אחד מימי דצמבר 1941, עת נעצר בכניסה לגיטו ברחוב רודניצקה על־ידי מורר ועוזרו, הרינג. הם ביקשו מפיינברג את תעודת־המעבר שלו. בעוד שהרינג בחן את התעודה, באה במורד הרחוב ילדה יהודייה בת עשר, גיבנת. אמר מורר להרינג: „ראה איזה מיסט (פסולת) מחזיק אתה בגיטו״, שלף את אקדחו וירה בילדה. פיינברג הסתלק. באותו ערב סיפרו לו אנשים שהתגוררו באותו הרחוב כי הילדה הקטנה מתה מייד „עדיין מסוגל אני לראות את המחזה, ולעולם לא ימוש מזכרוני״, העיד פיינברג. „מורר לבש מדים חומים, והרינג היה לבוש במעיל־עור״.

יצחק קולקין, המתגורר עתה בפראנל, קאליפורניה, כתב ותיאר את הוצאתם־להורג של ששה יהודים מהגיטו, בסוף שנת 1942:

> ששת האנשים נתלו במכלאת־המעבר לשעבר. הייתי עד להוצאה־להורג מבעד לחלון סמוך. אחד הקורבנות נפל לקרקע, משום שהחבל ניתק. הוא השליך עצמו לרגליו של מורר, וביקש רחמים. מורר פקד לתלותו פעם נוספת.

שמעון באסטוצקי, מיוצאי וילנא, המתגורר עתה בניו־יורק, העיד על־דבר אחד מימי מארס 1943, בעת שמורר כינס את הנשים והילדים בכיכר מחנה־העבודה המקומי, וציווה על המשטרה לקרוע את הילדים מחיק אמותיהם, ולהעמיסם על המשאיות שהמתינו בצד:

> תינוקות הושלכו באוויר, כאילו היו חבילות. מחזות קורעי־לב נתרחשו, אולם מורר נותר נוקשה בלא לוותר. אחת הנשים הידקה

את ילדה אל חזה, ולחמה באנשי הס.ס. הם השליכו את האם ואת ילדה גם יחד אל המשאית. אשה זו היתה רוקחת אשר למדה בברלין, והיא קראה: „האם זוהי התרבות הגרמנית?" מורר ציווה להורידה מהמשאית, וציווה על שלישו, מארטין וייס, לירות בה מייד. תינוקה נותר תלוי על גדר־התיל.

העדות החדשה הוגשה למיניסטריון המשפטים האוסטרי. שבועות אחדים חלפו, אך שום צעדים לא ננקטו. מורר הוסיף להתגורר בחוותו אשר בגייסהורן, וליהנות מחירותו — אותו פרי מוזר של המערכת הפוליטית הנהוגה באוסטריה. תוך זמן קצר עמדו להיערך בחירות, ושתי המפלגות העיקריות לא היו מעוניינות במיוחד בכך שייערך משפט־ראווה נוסף, דבר העשוי לעורר רוגז בלבם של מחצית־המיליון נאצים־לשעבר היושבים באוסטריה. אחרי ככלות הכל, היו אלה מחצית־המיליון קולות.

המוצא היחיד ממצב זה היה באמצעות פנייה ישירה למצפון העולם. ב־2 בפברואר 1961 הכריזה הקהילה היהודית בווינה על קיום מסיבת־עתונאים, בנושא: „הרוצחים אשר בקירבנו". ואני מסרתי לנציגי עתונות העולם מידע מפורט על פרשת פראנץ מורר.

שבועות מספר לאחר מכן הוזכרה פרשת גיטו וילנא במשפט אייכמן שנערך בירושלים, מקום שם תיאר הד"ר מארק דבורז'צקי, סופר נודע מווילנא המלמד עתה באוניברסיטת בר־אילן, את אשר אירע בעירו. סיפורו הודפס בעתונים ברחבי העולם.

משהחלו מתפרסמים מאמרי־מערכת נוספים בקשר לפרשת מורר, ומשגבר הלחץ הציבורי, נאלצו השלטונות לפעול. מורר נאסר. עובדה זו הביאה למהומות בגייסהורן, מקום שם נתכנסו איכרים ידידותיים כדי למחות על המאסר ולצעדד לעיר ליצן הסמוכה, מתוך איום להסתער על מושב המימשל המקומי. נאומים נלהבים הושמעו שם לטובת אזרח־המקום, ומשלחת־מחאה שוגרה למיניסטריון המשפטים בווינה.

משפטו של מורר, בפני מושבעים, נפתח בגראץ ב־10 ביוני 1963. בכתב־האשמה נאמר כי הוא ביצע „רצח במו ידיו" בחמישה־עשר מקרים סגוליים; לאחר מכן הוסיף התובע הציבורי שני מקרים נוספים. למעלה מתריסר עדים הגיעו מגרמניה, מישראל ומארצות־הברית. אחד העדים החשובים ביותר מטעם התביעה היה יעקב ברודי, שנכח בעת שמורר ירה בבנו דניאל, במוצא גיטו וילנא. ברודי היה עתה בן ששים ושמונה. לאחר המלחמה הוא היגר לאמריקה, ועתה חי לו לבדו בחווה קטנה ומבודדת בניו־ג'רזי. הוא העדיף להתרחק מחברת בני־אדם, ניהל חיים פשוטים, וסירב לקבל את תשלומי־הפיצויים מגרמניה שהיו מגיעים לו. עשרים

שנה חלפו מאז מות בנו, אך הזמן לא סייע לו לשכוח זאת. מדי יום ביומו, וכמעט מדי לילה בלילה, הוא חי־מחדש את המחזה שנתרחש במוצא גיטו וילנא.

כאשר כתבתי לו בראשונה, וביקשתיו לבוא לגראץ כדי להעיד, סירב סירוב מוחלט. הוא הסביר כי הוא נבעת מן המחשבה שיעמוד שוב לנוכח הרוצח. כתבתי אליו מכתבים אחדים והפצרתי בו. אמרתי בהם כי הוא חייב לספר לנותרים־בחיים את אשר אירע, וזאת לזכרם של נרצחינו. „די צייט", שבועון גרמני מכובד, מחה זה־עתה כנגד „הגל החדש של אי־אימון", והגן על בני הדור החדש, „היודעים על פשעי הנאצים רק מתוך ספרי ההיסטוריה". מליצי־היושר עבדו בקצב מואץ. הסברתי לברודי כי שתיקתו שוב לא תוכל לסייע לבנו, אך היא עשויה לסייע בהצלתם של נערים אחרים, בני גילו של דניאל ברודי, אשר עתה יש בידם ללמוד על פשעים אלה רק מתוך ספרי לימוד. בית־משפט, חבר־מושבעים, שופט ותובע, עשויים לגלות את הנתבע באורו הנכון — לא כאיזו דמות מתוך ספר־ההיסטוריה, ובוודאי לא בתורת גיבור. לא קיבלתי תשובה, ולא ציפיתי לשמוע שוב מברודי, אולם יום לפני פתיחת המשפט שיגר לי מברק. הוא עולה על המטוס, ויגיע בעוד־מועד כדי להשמיע את עדותו.

ארבעה ימים לאחר מכן פגשתי את יעקב ברודי בחדרו, במלון זונה בגראץ, שבו שוכנו כל העדים. היה ניכחי איש יגע, בעל שער שיבה ועיגולים עמוקים מסביב לעיניו. בפניו השזופות והמקומטות דמה יותר לאיכר מן המערב התיכון, מאשר לפליט מגיטו וילנא. אמרתי לו כי אני שמח על בואו. הוא יהיה בבחינת עד־מפתח; עדותו לא תוכל שלא לזעזע את חבר־המושבעים. מנקודת־הראות של התביעה לא התנהל המשפט כהלכה. כתום שלושה ימים, הוסיף מורר להכחיש בציניות כל האשמה שהוטחה בפניו. עד אחר עד צעדו קדימה וזיהוהו, אך בכל פעם טען מורר כי העד טועה: העד מחליף בינו לבין מישהו אחר; מעולם לא הרע ליהודי; הוא לא ראה מעודו יהודי מת; הוא חף מפשע, ואינו אלא קורבן של טעות נוראה.

ברודי אמר לי: „אני שומע ששני בניו של מורד יושבים בשורה הראשונה של בית־המשפט, יחד עם אשתו, ולועגים לעדים".

הנעתי בראשי: אכן, הנערים סברו כי זוהי הצגה נאה. הם צחקו ועיוו את פניהם. שני כתבים זרים שסיקרו את המשפט נזדעזעו־כה, עד כי שאלו את השופט שישב־בראש מדוע לא קרא את הנערים לסדר. השופט השיב לכתבים כי לא הבחין בהם.

הסכין

ברודי אמר לי בשקט: „הם יחדלו מלעגם כאשר אקרא אני לדוכן העדים". הוא הביט בי במבט חודר. „לא באתי לכאן על מנת להעיד. באתי כדי לפעול". הוא פתח את מעילו ושלף מתחתיו סכין ארוך. דיבורו היה נעדר רגשות, כאדם שהחלטתו נחושה. „הצלחתי להשיג תוכנית של בית־המשפט. אני יודע כי דוכן העדים קרוב למקום־מושבו של מורד. מודר הדג את ילדי לנגד עיני. עתה עומד אני להרוג אותו בסכין זה, לנגד עיני אשתו וילדיו".

יכולתי להיווכח כי הוא מתכוון לכל מלה שהוא אומר. הוא אמר כי הרהר בכך במשך עשרים השנים שחלפו עד כה, וכי שוב אינו מאמין בצדק אנושי. הוא איבד כל אמונה בצדק אלוהי; עתה ייטול את הצדק לידיו־הוא. אין הוא פוחד מהתוצאות, שכן חייו נסתיימו בלאו־הכי — נסתיימו מאז אותו יום בגיטו, עשרים שנה קודם לכן.

אמרתי: „אם תנסה להרוג את מודר, יתייחסו אליך־עצמך כאל רוצח".

„כן. אולם עורכי־דין דגולים יבואו להגן עלי".

„אין זה נוגע לעניין. יהיו אשר יהיו המניעים שיביאוך למעשה זה — בעיני העולם תהיה רוצח. לכך בדיוק ממתינים הנאצים. הם יאמרו: ,הביטו ביהודים אלה, המרבים תמיד לדבר על צדק. הם מאשימים את מורר ברצח, והנה מתברר שהם עצמם רוצחים. ובכן, מורר הרג יהודים, ויהודי הרג אותו. מה ההבדל?' כך יטענו".

ברודי הניע בכתפיו, בלא ששוכנע.

„חשוב על אייכמן", אמרתי. „ניתן היה להוציאו־להורג בארגנטינה בלא להותיר כל עקבות. אולם הישראלים הבינו כי יש צורך לגרור אותו מעבר לאוקיינוס, על־אף הסכנה שבקימום דעת הקהל נגדם, והפרת המשפט הבינלאומי. מדוע? משום שצריך הי׳ה להעמיד את אייכמן לדין. המשפט היה חשוב בעיניהם יותר מאשר הנאשם. בעת שנכנס לאולם בית־המשפט, היה כבר אייכמן חשוב כמת, אולם בית־הדין שיכנע מיליוני בני־אדם — אלה אשר לא ידעו דבר, או אלה אשר לא רצו לדעת, או אלה אשר ידעו בעמקי־נשמתם אך לא היו מוכנים להודות בכך, אף לא לעצמם. כל אלה ראו איש עלוב וקרח זה בתא הזכוכית, איש אשר אירגן את „הפתרון הסופי" — רציחתם של ששה מיליוני יהודים. הם שמעו את העדויות, הם קראו את העיתונים, הם ראו את התצלומים. וסוף סוף למדו לדעת לא רק כי אמת הדבר, אלא כי אמת זאת איומה יותר משדימה איש לעצמו".

ברודי הניע בראשו לשלילה. „איני מייצג כאן את מדינת ישראל. איני מייצג כאן את העם היהודי. באתי לכאן בתורת אביו של ילדי שנרצח".

הוא הביט בי בעיניו הקשוחות, נעדרות־הרחמים. קיוויתי נואשות כי יהיה מסוגל לבכות; אך יתכן שלא היה מסוגל עוד לכך.

אמרתי: „אם תנסה לפגוע במורר, תיעשה כל עבודתנו כאן חסרת תועלת. אין אנו יכולים להשיג את מטרתנו תוך כדי שימוש בשיטות שלהם. קראת את התנ"ך, יעקב ברודי, ויודע אתה את הדיברה החמישית: לא תרצח. רוצה אני שמורר, ולא אתה, יעזוב את בית־המשפט כרוצח שהורשע".

הוא הניע ראשו לשלילה. „מלים, מר ויזנטל, מאומה פרט למלים. כה קל הדבר בשבילך. ילדך לא נרצח; נערי — כן. אמרתי לך כי איני רוצה לבוא. אמרת כי הדבר דרוש. ובכן, כאן הנני. ועתה ברור לך מדוע באתי".

פניתי מעמו. לא יכולתי לשאת את ההבעה שבעיניו. דיברתי על ליבו במשך זמן רב; איני זוכר בדיוק מה אמרתי. דיברתי על־אודות עצמי: מה הם המניעים שהביאוני לעשות מה שעשיתי במשך עשרים השנים האחרונות — משום שמישהו חייב היה לעשות זאת, למען ילדינו ולמען ילדי ילדינו. אך לא מתוך שנאה.

אמרתי: „עדיין מזיל אני לעיתים דמעות, מר ברודי, עת אני שומע על־אודות ילדים במחנות־הריכוז. בכיתי כאשר שמעתי על־אודות בנך, משום שהוא יכול היה להיות שלי. ילדך היה גם ילדי. האם מאמין אתה כי הייתי מסוגל להמשיך בעבודתי, אלמלי חשתי כך?"

תפסתיו בכתפיו. לפתע הניח יעקב ברודי את ראשו על שכמי, וחשתי רטט העובר בגופו. הוא בכה. עמדנו שם במשך זמן־מה, בלא להוציא הגה. כאשר יצאתי את חדרו כמה דקות לאחר מכן, נטלתי עמי את סכינו.

יעקב ברודי נקרא לדוכן ביום־המחרת. מעולם לא העיף מבט לעבר מורר. הוא סיפר את סיפורו בקול חסר־גוון, כאילו אירע הדבר למישהו אחר, והדממה שלטה באולם בית־המשפט. אף נעריו של מורר חשו במתרחש בלבו של איש בודד זה. הם נדמו. הסניגוריה לא הציגה כל שאלות, וברודי ירד מעל דוכן העדים. לאחר שיצא את אולם בית־המשפט, קם הנאשם פעם נוספת, וטען כי העד בוודאי טעה. הוא לא ירה בנער; יתכן והמדובר במישהו אחר.

המשפט נמשך כשבוע. כתבים זרים חשו כי הלך־הרוח בבית־המשפט נטה בהחלט לטובת הנאשם. אחדים מן המושבעים, שהיו לבושים בלבושם המסורתי, שצבעו ירוק, שלחו במורר מבטי אהדה שלא ניסו כלל להסוותם. אחדים מהם ניסו לעקוב בהגינות אחר המתרחש, אולם נראה היה כי אלה במיעוט הם. העתון החשוב ביותר של גראץ תמך בטיעוניהם של סניגורי־מורר. נמסר כי הנאשם קיבל מכתבי־אהדה רבים, מידידים פוליטיים.

הקהל גילה שביעות־רצון כאשר הסניגוריה הצליחה לבלבל את אחד העדים, אשר נסחף על־ידי רגשותיו ועירבב פרטים מסויימים. עד אחר לא זכר בבירור את אחד התאריכים. הוא תיאר את אחד מפשעיו של מורר, ואז הוכיח מורר הוכחה חותכת כי הוא לא שהה בווילנא באותה העת. ברור כי עדות מעין־זו לא נתקבלה על־ידי בית־המשפט.

בין העדים מטעם הסניגוריה הופיע מארטין וייס, מי שהיה שלישו של מורר בגיטו. וייס הובא לגראץ מבית־הכלא שטראובינג שבמדינת באוואריה, מקום שם ריצה עונש של מאסר־עולם על רצח־המונים. כאשר ציין וייס כי „אחדים מן הקצינים הליטאיים לבשו מדים הדומים למדיו של מורר", חלף בקהל מילמול של שביעות־רצון.

עדותם של עדי התביעה נתקבלה בדממה צוננת. (אני עצמי כוניתי „צייד אדם", בפיו של עורך־דינו של מורר). ישראל סיבולסקי, החי עתה במינכן, העיד בבית־המשפט כי בנו בן החמש־עשרה הוכה ללא־רחמים על־ידי מורר, וכתוצאה מכך יצא מדעתו, לא היה מסוגל לעשות שימוש ברגליו, ועתה הוא מאושפז במוסד. מרת טובה רייזמן מתל־אביב נשבעה כי מורר ירה באחותה משום שהיא נטלה פרוסת־לחם מאשה פולנייה. ברוב־חמתו, אמרה, הרג אחר כך שלוש נשים נוספות וכן איש נוסף שנקרה למקום. בעת שמרת רייזמן העלתה בזכרונה את המחזה, גברו עליה רגשותיה והיא החלה לצרוח.

„אל תצרחי באולם בית־המשפט!" אמר יועץ החצר ד"ר פייר, יושב־ראש חבר השופטים.

„סלח־נא לי, כבוד השופט", אמרה מרת רייזמן, „אך זה היה נורא. דמה של אחותי ניתז על רגלי".

„האם לא יתכן שמישהו אחר עשה זאת?"

„לא, כבוד השופט. היה זה מורר. אני זוכרת אותו מאז שהגיע לראשונה לגיטו. הוא הלקה אותי ברחוב. כאשר הוא התהלך בגיטו, חייבים היו הכל לרדת מן המדרכה, והגברים חייבים היו להשתחוות ולהסיר את כובעיהם".

הד"ר שומאן, התובע, התכונן ביסודיות לתפקידו. הוא חקר את תיקי מורר בפראנקפורט ובמינכן. בנאום הסיכום שלו הוא ציין כי העדים זיהו את מורר מעבר לכל ספק. הוא קרא לחבר־המושבעים לחרוץ את דינו של הנאשם כאילו היו שופטים את רוצח ילדיהם.

„בששה מקרים, לפחות, אין ספק סביר בקשר לאשמת הנאשם", אמר התובע. „רוצה אני שתדעו כי משפט זה כבר הכתים ביותר את דמותנו, את דמות האוסטרים, בתורת אחד מעמי התרבות".

לאחר ארבע שעות חזר חבר־המושבעים כשגזר־דינו הוא „לא אשם".

באוסטריה נהוג להכריז על תוצאות ההצבעה בקרב המושבעים. ראש חבר־המושבעים ציין כי בשנים משבעה־עשר המקרים היתה תוצאת ההצבעה תיק״ו, של ארבעה נגד ארבעה. הוא הצביע לטובת מורר.

נעדרתי מגראץ באותו היום. לאחר מכן סיפרו לי כתבים כי כאשר הודיעו על זיכויו של מורר, החלו האנשים שמילאו את אולם בית־המשפט להריע ולמחוא כף. אחדים מהם, שקנו פרחים בעת שחבר־המושבעים היה נתון עדיין בעצם התייעצותו, חשו קדימה כדי להגישם למורר. דיפלומט אמריקני שערך ביקור אצל ידידים בגראץ ביום־המחרת, רצה לשלוח למארחתו פרחים, אך נאמר לו בשלוש חנויות־פרחים כי לא נותרה סחורה. הכל נקנה, למשפט. מורר יצא את אולם בית־המשפט כשהוא גיבור מנצח. הוא נראה נוסע לו לדרכו במכונית מרצדס השייכת לרודולף הוכריינר, נאצי אשר הואשם ברצח תשעה יהודים, וזוכה.

סערת־זעם עברה את אוסטריה. פרט ליוצאים־מן־הכלל בודדים, העתונות האוסטרית היא אנטי־נאצית ודימוקראטית. עתונים המייצגים כמעט את כל הקבוצות הפוליטיות הוקיעו את גזר־הדין כ„יוסטיץ־סקאנדאל״, כשערוריה משפטית, או עיוות הצדק. בווינה הצמידו סטודנטים קאתוליים מגן־דוד צהוב על חזותיהם, וצעדו במיצעד־מחאה ברחובות הבירה, בקראם: „מורר הוא רוצח! יש להעניש את מורר!״ לאחר מכן השתתפו בטקס תפילת־חרטה שנערך בכנסיית מיכאלר, כדי להביע את חרטתם על הפשעים שביצעו נוצרים כנגד יהודים.

התובע חזר ועירער על גזר־הדין. בית־הדין העליון של אוסטריה קיבל את העירעור בקשר להאשמה אחת: פרשה אשר אותה גיליתי אני, ושבה נראה מורר על־ידי שני עדים שונים מבצע מעשה־רצח. העדים לא ידעו איש על רעהו, וחיו בחלקי־עולם שונים; אולם באורח בלתי־תלוי תיאר כל אחד מהם את אותו המעשה. מורר עתיד להישפט פעם נוספת. הצדק עשוי עדיין לנצח.

ימים אחדים לאחר זיכויו של מורר פגשתי את יעקב ברודי באכסדרת מלון בווינה. מבטו חדר בי ועברני, כאילו לא ראני כלל. הבינותי. יתכן שהיצלתי את חייו של מורר. אין זו מחשבה נעימה ביותר, אך לא הייתי יכול לעשות אחרת.

פרק שלישי

סודות „אודיסה"

בסוף 1947 התחלתי לצייר לעצמי את דרכי־הבריחה של נאצים חשובים שמקומם לא נודע, ואשר היו כלולים עתה ברשימת המבוקשים של אומות אחדות. ידעתי כי לקראת סופה של המלחמה קיבלו כל מנהיגי הס.ס. וראשי הגיסטאפו מידי הר.ס.ה.א. * מיסמכים אישיים מזוייפים שנשאו שמות חדשים. אך הייתי מעוניין פחות בשמות, ויותר — בנתיבים. נראה לי חיוני לגלות לאן נעלמו, באילו אמצעים נעזרו ומי סייע להם ושילם תמורת כל זאת.

אחדים ממנהיגי הנאצים ניסו להימלט לעבר ברית המועצות. היוצא־מן־הכלל היה היינריך מילר, מי שהיה ראש הר.ס.ה.א., שעד היום הוא המנהיג הנאצי המבוקש ביותר. פרשת־היעלמו היא אחת מפרשיות־המסתורין הגדולות ביותר שטרם פוענחו. יתכן שהוא מצא לעצמו מקלט ברוסיה, אולם מסופקני אם נותר עדיין בחיים. פושע נאצי ידע כי אין הוא יכול לצפות לעזרה מרובה באנגליה ובסקאנדינאביה; אם רצה להימלט, היה עליו לצאת אל הדרום.

נטלתי את מפת־העולם, ושרטטתי בה כל נתיב־בריחה שידעתי כי מנהיג נאצי עשה בו שימוש. נתבלטו שלושה נתיבים עיקריים. הראשון הוביל מגרמניה לאוסטריה ומשם לאיטליה, ולאחר מכן לספרד. הנתיב השני הצביע על המדינות הערביות שבמזרח התיכון, מקום שם המומחים הנאציים זוכים עתה להערכה מרובה, בתחומים רבים. **

הנתיב השלישי קישר את גרמניה עם מדינות מסויימות בדרום

---

* ראה נספח: ר.ס.ה.א.

** יש מן האופייני בעובדה כי המהדורה הערבית של „מיין קאמפף" להיטלר, אינה מכילה את הערותיו הבלתי־מחניפות של המחבר בדבר „השמיים", שבהם כלל את הערבים.

אמריקה. עד לנפילתו של מישטר פרון ב־1955, היתה ארגנטינה הארץ המובטחת לנאצים רמי־דרג. כיום פאראגוואי היא מקום־המקלט המקובל ביותר.

לאחר מכן, העתקתי את נתיבי הבריחות הידועים לי למפות בקנה־מידה קטן יותר של אירופה המרכזית והדרומית. משלוחים רבים יצאו מערים מסויימות בגרמניה — ברמן, פראנקפורט, אוגסבורג, שטוטגארט. מינכן — לחבל האלגוי, חבל מיוער ומבודד בדרום באוואריה, שהיה נוח במיוחד משום קירבתו הן לאוסטריה והן לשוויצריה.

נראה היה כי נתיבים רבים נתמזגו בממינגן, עיר מתקופת ימי־הביניים בלב חבל האלגוי. שם התפלגו הנתיבים לשני כיוונים. האחד הוביל לעבר לינדאו שעל אגם קונסטאנצה, מקום בו התפלג פעם נוספת, כשאחד הענפים מוביל לברגנץ שבאוסטריה, והאחר — לשוויצריה הסמוכה. הנתיב העיקרי הוביל ממימינגן לאינסברוק, ודרך מעבר־הברנר — לאיטליה. לאחר מכן גיליתי כי הנאצים קראו לנתיב שהוביל מצפון לדרום בשם „ציר ב־ב", שם־צופן לברמן־בארי. כל אלה היו רחוקים כמובן מלהיות עניינים שבמקרה. דומה כי אנשים מספר, או אולי אירגון שלם, הסדירו דרכי־מפלט אלה. כפי שנתברר לאחר מכן, היה זה אירגון חשאי יעיל עד למאוד, שלרשותו עמדו כל סכומי־הכסף הדרושים — ואכן אלה היו סכומים מרובים.

***

במשפט שנערך בנירנברג פגשתי בגרמני ששהה שם בתורת עד. אקרא לו בשם האנס. הוא היה, והינו, אנטי־נאצי מובהק, החי עתה בגרמניה ויש להגן עליו באמצעות הסוואת שמו. על האנס המליצו בפני ידידים אמריקניים. הוא היה קצין גבוה באבווהר *. כרבים אחרים מחברי האבווהר, הוא התייחס ליסודות הפושעים ב„שירות הבטחון" של המפלגה הנאצית (ס. ד.) ** תחילה בבוז, ולאחר מכן בבעתה. היריבות בין שירותי הריגול הנגדי של הוורמאכט ושל המפלגה התחסלה כמצופה בתבוסתו המוחצת של האבווהר. בראש הראשון עמד האדמירל קאנאריס, אשר מת לאחר־מכן במחנה־ריכוז; רבים מחבריו הוצאו להורג. הניצולים לא שכחו לעולם את השפלתם, ואחדים מהם היו בין עוזרי המהימנים ביותר.

שבועות מספר לאחר פגישתנו בנירנברג, בה היה האנס קמוץ־

* ראה נספח: אבווהר.

** ראה נספח: ס. ד.

שפתיים, פגשתי בו בשנייה במלון ה„גולדנר הירש" בזאלצבורג. הפעם דיבר בגילוי לב; אני מניח שהוא חקר בינתיים את רקעי ועברי. שוחחנו על־דבר המצב המדיני. האנס גילה פסימיות, והיה ביקורתי ביותר כלפי בעלות־הברית.

„יכול אני לחזות מראש מה שעתיד להתרחש. עתה, לאחר שאחדים מראשי הנאצים הועמדו לדין, ישוחררו רוב הפושעים הנחותים יותר, על־ידי בעלות־הברית, לאחר שיירצו גזר־דין סמלי. איש אינו רוצה להתעסק עם האספסוף הנאצי. המתן וראה: תוך זמן קצר יחזרו אלה ויתפסו עמדות־מפתח, ואיש לא יוכל לגעת בהם לרעה. אין אתה יכול להעניש אדם פעמיים, על אותו הפשע".

כפי שנתברר, היתה זו אמירה נבואית.

„בעלות־הברית טעו כאשר החליטו לטהר את גרמניה", אמר האנס. „זהו עניין ראוי לשבח, אך חסר־תקווה. לעולם לא יבינו את המנטאליות הנאצית. כיצד יתכן הדבר? תמורת זאת, היו חייבים להניח מלאכה זו לגרמנים ההגונים. הללו אכן קיימים — אם כי לאחר המלחמה נחשבו כל הגרמנים לרעים. בתי־משפט גרמניים היו צריכים לשפוט את פושעי הס.ס.; שופטים גרמניים היו מסוגלים לחדור למוחותיהם המעוותים של הנאשמים. הם היו חורצים את דינם של אלה שהיו מוצאים אשמים. עתה — מאוחר מדי. הנאצים למדו כיצד יש לטפל באותם תמימים שבאו ממרחקים. נשקם החשאי הוא אותן נערות נאות של גרמניה ואוסטריה. המשבר חלף; הנאצים מתחילים להרים ראש. תופתע אם תשמע עד כמה מרבים לדבר בחוגים נאציים על־דבר רייך רביעי העתיד לקום. הדגים השמנים נמצאים מחוץ לגרמניה, והם חוזרים ועוסקים בקשירת קשרים. הם חיים להם בביטחה בארצות מסויימות, שאין הסכמי־הסגרה בינן לבין גרמניה".

ידעתי בבירור כי האנס יודע יותר משסיפר לי. ניסיתי למשכו בלשונו. יתכן שיהיה מסוגל לספק לי אחדות מן התשובות שהייתי זקוק להן.

„כיצד נמלטו מנהיגי הנאצים?"

„האם מעולם לא שמעת על אודיסה?" שאל האנס.

אמרתי (ועתה יודע אני כי היה זה ברוב־תמימותי): „באוקראינה? כן, הייתי שם לפני המלחמה. עיר נחמדה".

„לא! לא!" אמר האנס בחוסר־סבלנות. „אודיסה, באותיות גדולות. אירגון הבריחה החשאי של מחתרת הס.ס.".

דברים רבים ששמעתי החלו להשתבץ עתה בתודעתי, ולקבל משמעות. זכרתי נאצים המספרים איש לרעהו כי חברם זה או אחר „נסע לאודיסה".

„אודיסה”, אמר האנס, „הוא אירגון שהצליח רבות בהוצאתם־בחשאי של פושעי ס.ס. וחברי הגיסטאפו מגרמניה. הוא אף סייע להם להימלט ממאסר”.

באותו ערב סיפר לי האנס את כל הסיפור על־אודות אירגון מפתיע זה. הוא הוקם ב־1947. שמו מורכב מראשי התיבות של „אודגאניזאציון דר ס.ס. אנגהריגן” — אידגון חברי ס.ס.

„בסיום המלחמה לא היו אירגונים חשאיים מעין אלה, אם כי רבים ממומחי בעלות־הברית הניחו את דבר קיומם”, אמר לי האנס. „הנאצים החשובים ביותר היו במחבוא. או שהם חזרו והופיעו בשמות מושאלים. לאחר מכן הוקמו הוועדים הראשונים, לכאורה כדי לפעול כגופי־קישור בין הנאצים שבמאסר לבין קרוביהם. ועדים אלה זכו לברכתן של הכנסיות ולסיוען של בעלות־הבדית. נאמר כי אלה מוסדות־צדקה, ותו לא. למעשה, אנשים רבים שלא היה להם עבר נאצי שימשו בהם כעובדים מתנדבים”.

האנס צחק. „אכן, בדיחה טובה, למעשה, כאשר אתה מתבונן בכך עתה. ממש מתחת לעיניהם של קציני בעלות־הברית ושל גרמנים מהוגנים הוקמו מגעים רבי־ערך בין הנאצים שבמאסר לבין קבוצות־המחתרת החדשות שבחוץ. הוועדים העבירו מכתבים מהאסירים לבני־משפחותיהם. למרבה הצער, לא טרח שום מומחה לקרוא את המכתבים בתשומת־לב, אם כי הצנזורה היתה נהוגה עדיין. דומה כי לאיש לא היה איכפת. אולם אין לזלזל בעדכם של הנאצים. היה להם זמן מספיק כדי להתכונן לתבוסתם. הם כוננו את מעדכות־הצופן שלהם זמן רב לפני מפלת הרייך השלישי. כאשר שוחררו ממאסרם, לאחר חודשים אחדים, או לאחד שנים מספר, הועבדו מייד לטיפולן של קבוצות־המחתדת החדשות. רשת המחתרת העיקרית כונתה בשם „שפינע” (עכביש). זאת — לגבי אלה שהיו במאסר. אולם היו רבים אחרים אשר שוחררו ממחנות־המעצר של בעלות־הברית בלא משפט, או כאלה שלא נעצרו מעולם, משום שהתוהו־ובוהו היה כה רב, עד כי זהותם האמיתית נותרה סמויה למשך זמן־מה, ואלו החלו לאחר מכן לגלות עצבנות. הם לא רצו להימצא בגרמניה עד שיהא זה מאוחר מדי, ותתגלה האמת הנוראה על־דבר פשעיהם. היה עליהם להסתלק. והנאצים החליטו כי הגיעה העת להקים רשת־בריחה חשאית כלל־עולמית”.

אודיסה היה התשובה. במקום מה שהיה ציר ב־ב, אורגנו שני נתיבי בריחה עיקריים, מברמן לרומא, ומברמן לגינואה. האנס לא ידע היכן מוקם „מרכז־השיווק הראשי”; יתכן שהיה זה באוגסבודג או

בשטוטגארט, או אולי במקום מרוחק בארגנטינה. בין לקוחותיו הבולטים של אודיסה היו מארטין בורמאן, סגנו של היטלר, ואדולף אייכמן.

תוך זמן קצר עד־כדי־להפתיע הקים אודיסה אירגון יעיל של בלדרים, אשר נמצאו במקומות מוזרים. למשל, השתמשו בגרמנים שנשכרו כדי להסיע משאיות של צבא אדצות־הברית, בדרך־המלך שבין מינכן לזאלצבורג, משאיות שהובילו את „סטארס אנד טדייפס", עתון הצבא האמריקני. הבלדרים הגישו בקשות להתקבל לעבודה בשמות מושאלים, והאמריקנים במינכן לא בדקו ביסודיות יתדה בקשות אלה. היה זה רעיון מצויין. המשטרה הצבאית לא תטרח לעולם לבדוק אחת ממשאיות אלה. הנהג היה מוסר לידיהם גליונות בודדים של העתון, וחוצה את הגבול הגרמני־אוסטרי ליד זאלצבורג, בעוד שאחד או שניים מהפליטים הגרמניים היו רובצים מאחרי חבילות העתון. לעתים היו המשאיות נושאות גם ספרות ניאו־נאצית אסורה, עלונים משוכפלים, ודינים־וחשבונות בדבר „תקריות רבות־משמעות" בין אמריקנים לרוסים.

מסרתי על כך לחיל הריגול הנגדי בזאלצבורג, ושנים מנהגי־המשאיות נאסרו, אולם חלק נכבד של הנזק כבר נגרם. עשרות נאצים מבוקשים כבד הוברחו אל מחוץ לגרמניה.

אודיסה אורגן בתורת דשת יסודית ויעילה. מדי שמונים קילומטרים הוקם „מוקד שילוח", שנוהל על־ידי לא פחות משלושה אנשים אך לא יותר מחמישה, אשר ידעו רק על־אודות שני „מוקדי השילוח" הסמוכים, משני צידי המוקד לאורך הדרך. נקודות־מעבר אלה כיסו את הגבול האוסטרי־גרמני כולו; היו מוקדים חשובים באוסטרמיתינג שבאוסטריה העילית, בצל אם זיי שבאיזור זאלצבורג, ובאיגלס, שליד אינסברוק, בחבל הטירול. בלינדאו, הסמוכה הן לאוסטריה הן לשוויצריה, הקים אודיסה חברה „ליצוא וליבוא", שנציגים לה בקאהיר ובדמשק.

מידעו של האנס אושר בשנה שלאחר מכן על־ידי קצין משטרה אוסטרי בברגנץ, אשר סיפק לי ידיעות מרובות בדבר התעבורה הבלתי־ליגאלית שמקורה בלינדאו. בדגנץ ולינדאו, השוכנות שתיהן על שפת אגם קונסטאנצה, במקום בו נפגשים גבולות גרמניה, אוסטריה ושוויצריה, היו מרכזים אידיאליים לבורחים. הקצין האוסטרי אמר לי כי התעבורה הבלתי־ליגאלית לא היתה בבחינת סוד למשטרות גרמניה, אוסטריה ושוויצריה, או לשלטונות הכיבוש הצרפתיים במקום, אשר העלימו ממנה את עיניהם.

„האם שמעת מימיך על חאדאד סעיד?" שאלני הקצין.

„לא".

„גרמני הנוסע בדרכון סורי, והמארגן חלק נכבד מהתעבורה היוצאת את לינדאו".

„היכן בסיסו?"

„במינכן ובלינדאו; משם מנתב הוא קבוצות־נוסעים דרך ברגנץ. אין אנו יכולים לעצרם, משום שיש להם רשיונות־גבול ברי תוקף, מכאן חוצים הם את הגבול השוויצרי, המרוחק מכאן רק קילומטרים מועטים. משחדרו לשוויצריה, עולים הם על הרכבת הבאה היוצאת לציריך או לז'נבה, ואזי עולים הם על מטוס היוצא למזרח הקרוב או לדרום־אמריקה. לכולם דרכונים ברי תוקף, אשרות, וכסף רב".

„האין אתם יכולים לעשות דבר בקשר למשלוחים אלה?"

„מה נוכל אנו לעשות? אנשים אלה רק עוברים כאן, ואנו שמחים להיפטר מהם. מיסמכיהם תמיד כשורה. הנסיעות לשוויצריה מוסוות לעתים כביקורים משפחתיים. הנמלטים מלווים על־ידי נשים וילדים, שגוייסו מבין תושבי לינדאו, והמעמידים פנים שהם בני־משפחה לנוסעים. הנשים מקבלות מעט כסף, ועוסקות בשוויצריה בקניות. ימים מספר לאחר מכן חוזרים הנשים והילדים, בלעדי הגברים. איש אינו שואל שאלות כלשהן. חאדאד סעיד זה יש לו ידידים מועילים, בחלונות הגבוהים".

„אך מה בדבר שלטונות הכיבוש הצרפתיים?"

הוא הניע בכתפיו. „זה מה שמרגיז באמת את האנטי־נאצים שבקירבנו. יתכן שלחאדאד סעיד יש קשרים גם שם. אולם שמעתי כי גם האמריקנים והבריטים אינם מגלים חוסר־סובלנות כלפי תעבורה דומה באזורים שלהם... מי היה מעלה על דעתו כי דבר זה יוכל לקרות, פחות מארבע שנים לאחר תום המלחמה?"

לאחר מכן — ומאוחר מדי — גיליתי כי „חאדאד סעיד" אינו אלא האופטשטורמפירר (סרן) פראנץ רסטל, אחד המארגנים הראשיים של אודיסה. עתה נע הוא בין ישוב גרמני באורוגוואי לבין קוסטה בראווה, מקום שם יש לרבים ממנהיגי הס.ס. והמפלגה הנאצית בתי־נופש נאים. הנוף מקסים, האקלים מצויין, והסיכון — מיזערי.

לאחר מכן גיליתי, כמו כן, כי אודיסה קיים גם „נתיב־מנזרים" בין אוסטריה לאיטליה. כמרים קאתוליים, ובמיוחד נזירים פראנציסקניים, סייעו בהעברת הנמלטים לאורך שורה ארוכה של בתי־מחסה דתיים „בטוחים". אין ספק כי הכמרים הונעו על־ידי תחושה של חמלה נוצרית; יתכן שרבים היו עושים כן גם לגבי יהודים, בעת המישטר הנאצי. מתוך שמונת־אלפי היהודים של רומא, הוסתרו מחציתם בעת הכיבוש הנאצי במינזרים ובבתי־מחסה של מיסדרים דתיים, והם נותרו בחיים. תריסרים

אחדים הוסתרו אף בוואתיקן. דבים מצאו לעצמם מקלט בבתיהם של שכנים איטלקיים, אשר לא ידעו מעולם אנטישמיות מהי. (באלף יהודים בני רומא, שני־שלישים מקירבם נשים וילדים, נספו באושוויץ).

כל כמה שהרביתי לגלות פרטים על־דבר מיבצעי אודיסה, היטבתי להבין מדוע שירותי המודיעין של בעלות הברית לא ידעו עליהם דבר. האנשים שעמדו בראש אודיסה לא פסחו על שום פרט. „מוקדי השילוח" היו מוסווים כהלכה — איזו אכסניה אלמונית, ביקתת־ציד עזובה ביערות, או בית־חווה ליד הגבול. שם היו הנוסעים שוהים שעות אחדות, או ימים, או שבועות, עד שכברת הדרך הבאה היתה מתפנית. אם כי לאזרחים גרמניים ואוסטריים רגילים לא ניתן לנוע בדרכים, באזורי־הכיבוש הצבאיים, בלא היתרים מיוחדים, היו מומחי אודיסה מסוגלים להשיג רשיונות לחציית הגבול בכל אזורי הכיבוש.

למרבית האירוניה, בשיטה דומה של מעבד והברחת־גבול השתמש אירגון ה„בדיחה" הבלתי־ליגאלי, שבאותה עת ממש היה מנתב פליטים יהודיים, דרך אוסטריה לאיטליה, ומשם לארץ־ישראל. לעתים השתמשו שני האירגונים באותם השירותים בעת ובעונה אחת. מכיר אני אכסניה קטנה ליד מיראנו, בטירול האיטלקית, ומקום נוסף ליד מעבר־רשן שבין אוסטריה לאיטליה, שבהם היו נוסעים נאצים ויהודים מבלים לעתים את הלילה, בלא שיידעו אלה על קיומם של אלה. היהודים היו מוחבאים בקומה העליונה, ונאמד להם שלא להניע אבר; והנאצים, בקומת הקרקע, הוזהרו שלא לצאת מחדריהם.

אחד מבלדרי ה„בריחה" הסביר לי פעם כיצד היה דבר זה אפשרי. „כולנו הסתתרנו כגנבים בלילה. הכל הוזהרו שלא להתרועע עם איש. כאשר ראה אחד מאתנו זרים, היה מסתלק לו במהירות. אנשי־הקשר שלנו בוודאי השתעשעו למראה זה — מבריחים מקצועיים מבני־המקום, שקיימו קשרים טובים עם המשטרה ועם שומרי־הגבול. לא היה איכפת להם כלל את מי העבידו — כל עוד שילמנו להם במזומנים".

לאודיסה היו קשרים עם מבריחים מקצועיים בכל אזורי הגבול, וכן קשרים רבי־ערך עם השגרירויות הספרדית, המצרית, הסורית וכמה מהשגרירויות הדרום־אמריקניות, בעדים אירופיות שונות. הוא קיים מגע עם המדור הגרמני המיוחד של אירגון „העזרה הסוציאלית" של ה„פאלאנגה", אשר נטל על עצמו את האחריות לחלק מה„נוסעים" בספרד, ושיגרם הלאה לדרום־אמריקה. אחרים יצאו את אירופה דרך גינואה.

וכל זה עלה בכסף. פרשת הכסף שמאחרי אודיסה מתחילה זמן רב קודם לאודיסה עצמו. באביב שנת 1946 (כאשר עבדתי עדיין

בשירות הלשבה לשירותים אסטרטגיים) הביא קצין אמריקני תרמיל גב גדול למשרדנו בלינץ, והוציא מתוכו תיק עבה, בצבע כחול כהה. הוא סיפר כי נטל את המיסמכים מאחד, אוברסט קייטל, במחנה המעצר אבנזיי לאסירי ס.ס.„ בקירבת באד אישל.

לא האמריקנים, ואף לא אני, לא תפסנו כי לפנינו היה מונח אחד המיסמבים המדהימים ביותר שנפל לידיהן של בעלות־הברית מאז סוף המלחמה. הניירות היו קשורים בהון נאצי, ולא בפשעי הנאצים — הדבר היחיד בו הייתי מעוניין. עברתי עליהם בריפרוף, וחשבתי כי עליהם לעבור לידיו של המדור האמריקני לפיקוח על הרכוש.

התיק הביל פרוטוקול של ישיבה חשאית ביותר שערכו ראשי התעשיינים של גרמניה ב־10 באוגוסט 1944, במלון „מייזון רוז" אשר בסטראסבור. היטלר והגיסטאפו לא ידעו דבר על אודות הפגישה. „פוטש"־ הנפל כנגד היטלר נתקיים ב־20 ליולי. האנשים שיצאו לסטראסבור ידעו כי חייהם תלויים במידה שבה ישמרו בסוד את תוכניותיהם.

תעשייני הריין והרוהר אשר היו מבין הראשונים שהצטרפו לקרונו של היטלר ב־1933 — וביניהם אמיל קירדורף, בארון־הפחם; קורט פון שרדר, הבנקאי מקלן; פריץ תיסן, איל־הפלדה; גיאורג פון שניצלר, איש אי. ג. פארבן; וקרופ פון בוהלן — היו גם בין הראשונים שנטשוהו. משהחלה פלישת בעלות־הברית לאירופה, הימרו עשירי הריין והרוהר על תבוסתו של היטלר. הוסכם כי הבנות ארוכות־טווח חייבות להיעשות, כדי להבטיח את נכסי הנאצים מפני החרמה של בעלות־הברית, וכדי להציל את פוטנציאל־המלחמה הגרמני לצורכי העתיד. מלחמת העולם השנייה אבודה היא, אך עם ראיית־הנולד ושמץ של מזל עשויה גרמניה לזכות במלחמת העולם השלישית.

הצעד הראשון היה למנוע מכספים, פקדונות, ותוכניות כלי־הנשק החדשים כי יפלו בידי בעלות־הברית. בראשית 1944 החלו ראשי הנאצים להעביר קרנות גדולות ורכוש־ביזה למדינות נייטראליות ולא־לוחמות. בשעה שאזרחים רגילים היו עלולים להישפט למוות, על הברחת שטר של ליש"ט, הקימו ראשי התעשיות הגרמניות מיפעלים מחוץ לגרמניה, במסווה של עיסקות מסחריות לגיטימיות. אנשי־קישור אשר עשו מחוץ לגרמניה החלו להשקיע את הכסף בשמם. שהרי אסור היה להתיר לעקבות להוביל למקור גרמני של הרכוש.

דין־וחשבון שפורסם ב־1946 מטעם מיניסטריון האוצר של ארצות־הברית מזכיר 750 חברות, שהוקמו ברחבי העולם כולו על־ידי גרמנים, בכסף גרמני: 112 בספרד, 58 בפורטוגל, 35 בתורכיה, 98 בארגנטינה,

214 בשוויצריה, ו־233 במדינות שונות אחרות. הדין־וחשבון אינו מלא. כיום יודע אני מנסיוני כי קשה יותר לעקוב אחר העברת כספים בין שלושה או ארבעה באנקים גדולים, משקשה לגלות את עקבותיו של סוד אטומי.

שנים רבות לאחר מכן — בינואר 1966 — קיימתי שיחה במשרדי, שהוכיחה כי חשדותי הקודמים היו מבוססים ביותר. אלמנתו של מי שהיה אוברשטורמבאנפירר (סגן־אלוף) בס.ס. באה לבקרני בווינה. היא מסרה לי דין־וחשבון על ניאו־נאצים שהפעילו כנגדה איומים, על שסירבה לקיים עמם מגע כלשהו, ולאחר מכן הוסיפה וסיפרה לי סיפור רב־עניין. בסתיו 1944, ששה חודשים לפני תום המלחמה, פנו אל בעלה הממונים עליו בס.ס. הם ידעו כי יש לו חשבון קטן בדרזדנר באנק. הם ביקשו את מספר החשבון, ואת חתימתו, על שני גליונות נייר ריקים. הוא עשה כמצוותם.

בסוף המלחמה הושמו כל הבאנקים הגרמניים תחת פיקוח בעלות־הברית, שמינו אפוטרופוס מרכזי לניהול כל הנכסים הנאציים לשעבר. באחד הימים הודיעה לשכת האפוטרופוס לאוברשטורמבאנפידר־לשעבר כי יש על שמו שני חשבונות: האחד בסך של 12,000 מארקים, והאחר — 2,600,000 מארקים.

„בעלי ידע, כמובן, על דבר 12,000 המארקים" אמרה האשה. „אולם לא היה לו מושג כלשהו מאין הופיע הכסף שבחשבון האחר. הוא אמר להם כי נתבקש לחתום על מיסמך ריק, ותהה מיהו המחזיק עתה בחתימתו. אם הפקידו סכום כה נכבד בחשבונו של סגן־אלוף רגיל, כמה הפקידו בחשבונם של מנהיגי הנאצים?"

אמרתי לאותה אשה כי אכן זוהי שאלה הראויה להישאל, אולם קשה יהיה ביותר להגיע אל התשובה לה. סודות בנקאיים הם מן הסודות השמורים ביותר בעולם. אולם יש בכך כדי להוכיח כי עוד לפני שהמלחמה נגמרה הקימו הנאצים קרנות גדולות, חשאיות, לצורך כינונו של רייך רביעי.

בהתאם לתיק שהביא אלינו הקצין האמריקני בשנת 1946, נדונו עניינים מעין אלה במלון „מייזון רוז". התעשיינים הגרמניים ידעו כי המלחמה אבודה. בעלות־הברית המערביות החלו מתקרבות לפאריס. התעשיינים לא היו שותפים לאשליותיהם הרומאנטיות של המנהיגים הנאציים, אשר דיברו במעורפל על כלי־נשק סודיים שעדיין לא נתפתחו עד־תום, על זכייה במירוץ לקראת הפצצה האטומית. המנהלים ידעו מה המצב לאמיתו, והם פעלו בהתאם לכך. יהיה צורך ליצור מ י י ד „רשת טכנית" ברחבי

העולם כולו, שתהיה מסוגלת לרכז ולתאם את המאמצים לעתיד־לבוא.

בקרב הנוכחים היו נציגי קונצרן רוכלינג, קרופ, מסרשמידט, גרינג־וודקה שבלינץ, ופקידים בכירים ממיניסטריון המלחמה וממיניסטריון החימוש. יושב־הראש, הד״ר שייד מ־הרמאנדסדודפוורקה, השמיע הודעה גלויית־לב:

„גרמניה כבר הפסידה את הקרב על צרפת. מעתה ואילך, על תעשייתה של גרמניה להיכון לקראת המאבק הכלכלי האחר־מלחמתי. כל תעשיין חייב לחפש לעצמו מגעים עם פירמות בחוץ־לארץ, כל אחד בכוחות עצמו, בלא לעורר תשומת־לב. ואין זה הכל. אנו חייבים להיות נכונים לממן את המפלגה הנאצית, שתיאלץ לרדת למחתרת לתקופת־מה״.

כדי לבצע את החלטות מיפגש־סטראסבור, החלו תעשיינים גרמניים להעביר נכסים מסויימים, במסווה של עיסקות מסחריות לגיטימיות, לחשבונות־באנק חשאיים, ולמיפעלים עיסקיים בספרד, בתורכיה ובדרום־אמריקה. סילוואנו סאנטנדר, שהוא עתה השגריר הארגנטיני בספרד, היה חבר בוועדה הרשמית שחקרה את פעולות הנאצים בארגנטינה לאחר סילוקו של פרון. הוא הראה לי פעם רשימה של מיפעלים ארגנטיניים שמומנו על־ידי הנאצים. רשומות מדוייקות נוהלו לגבי כל העיסקות: התעשיינים הגרמניים שהשתתפו במיפגש רצו לוודא כי אנשי־הקשר בחוץ־לארץ שיקבלו קרנות גרמניות לא יוכלו להכחיש לאחר מכן כי אכן קיבלון. הוחלט איפוא כי העתקי כל הרשומות יוסתרו „באגמים שונים בהרי האלפים״, משם יוכלו לדוג אותם בעת המחקר התת־מימי, כביכול, שייערך בהם לאחר מכן.

בפרוטוקול המיפגש נאמר: „מנהיגות המפלגה מניחה כי חברים אחדים יורשעו כפושעי־מלחמה. לכן יש לפתוח בהכנות להצבתם של המנהיגים הבולטים־פחות כ„מומחים טכניים״ במיפעלי־מפתח גרמניים שונים. המפלגה מוכנה לספק סכומי־כסף נרחבים לאותם תעשיינים התורמים לאירגון האחר־מלחמתי בחוץ־לארץ. בתמורה, תובעת המפלגה את כל הרזרבות הפינאנסיות שכבר הועברו לחוץ־לארץ או העשויות להיות מועברות, כך שלאחד התבוסה ניתן יהיה לכונן רייך חדש שעוצמתו תהיה רבה יותר״.

אין רמז המעיד על משמעות המושג „המפלגה״. ברור כי אין המדובר בהיטלר או בהימלר; הם לא ידעו כלל על קיום המיפגש. דבר מעניין נאמר על־ידי אחד ד״ר בוס, ממיניסטריון החימוש, אשר היה אחראי להפקתם של חומרי־מלחמה, ושנוהל על־ידי אלברט שפייר, שקיים אופוזיציה חשאית למפלגה מאז שנת 1942. הד״ר בוס אמר: „הקונצרנים הגרמניים חייבים להקים משרדים טכניים שלמראית־עין יהיו בלתי־

תלויים. משרדים מעין אלה יש להקים בערים גדולות, מקום שם לא ימשכו תשומת־לב, או בכפרים קטנים ליד אגמים ותחנות־כוח הפועלות באמצעות מים, בהם ניתן יהיה להסוותם כ׳מוסדות מחקר׳".

כתוצאה מוועידת סטראסבור הועברו לחוץ־לארץ סכומי כסף עצומים. אירגון אודיסה מומן ממקורות אלה. הבנסה נוספת נבעה מהמסחר הבלתי־ליגאלי של מיפעלי אודיסה, שייצאו גרוטאות־מתכת לטאנג׳יר ולסוריה, או משיגור כלי־נשק שבאו ממחסני־התחמושת האמריקניים בגרמניה, וש„הועברו" באמצעות בלדרי־אודיסה למזרח הקרוב. אודיסה עשה גם דברים רבים אחרים. אנשי־הקשר של האירגון השיגו רשיונות יבוא ויצוא וסיפקו סחורות אסטרטגיות באמצעות חרכים שנבעו במסך הברזל. (אחד החרכים הללו היה בווינה, שממנה הועברו חומרים לצ׳כוסלובאקיה הסמוכה). צוות אודיסה אוייש במקצוענים רבי־תושייה.

ביולי 1965 השתתפתי בוועידה של האיגוד הבינלאומי של אנשי־ההתנגדות והגולים, שנערכה — לא לגמרי באקראי — באותו חדר ממש, במלון „מייזון רוז" בסטראסבור שבו ערכו התעשיינים הנאצים את תוכניותיהם. מטרת ועידתנו היתה לארגן את העיקוב והמירדף אחר הנכסים הנאציים הסמויים אך נרחבים ביותר.

בוועידה זו ניסחתי שש שאלות עיקריות, שנותרו עדיין ללא מענה:

1. מי החליט על עדיפויות — באורח ספציפי, מי יש להבריח אל מעבר לים באמצעות אודיסה? היתה בוודאי רשימת־ממתינים ארוכה, והיו בוודאי מועמדים שנדחקו לראש התור.

2. מי בחר את שמותיהם של הנשים והילדים, בני־משפחתם של הנאצים שמתו, נמלטו או היו חבושים בכלא — בני־משפחתם שנותרו בחיים? משפחות מעין אלה זכו לתמיכה מקרנות חשאיות. מי החליט כמה יש להעניק להם?

3. מי משלם את שכרם של עורכי־הדין החשובים המגינים תכופות על אנשים המואשמים בפשעים נאציים? לרוב הנאשמים אין אמצעים גלויים־לעין כדי לממן בהם את הגנתם.

4. מי אירגן את המאמץ הנרחב של סיוע משפטי, למען אותם פושעי־מלחמה גרמניים אשר הורשעו בברית־המועצות ואשר שוחררו ונמסרו לידי גרמניה לאחר שקונראד אדינאואר התערב לטובתם במוסקבה, בשנת 1955? יש לנו עדויות כי אחדים מהם, לאחר הגיעם מברית־המועצות למחנה פרידלאנד, שליד גטינגן, קיבלו את מעניהם של עורכי־דין מערב־גרמניים, והם נצטוו להתייצב בפניהם.

5. מי מממן את פעולותיהם של מוציאים־לאור גרמניים מסויימים, המתמחים בספרות תעמולה ניאו־נאצית ?

6. מי מממן את מיפגשיהם של נאצים לשעבר בערי־אירופה השונות ? אחד המיפגשים הללו נערך לאחרונה במילאנו. המשתתפים מגיעים מכל רחבי אירופה, ומכסים את הוצאות הנסיעה והשהות שלהם.

ולאחרונה שאלתי : „מי מממן את הפעולות החתרניות של קבוצות ניאו־נאציות במדינות השונות ?"

היו רמזים אחדים, אך קשה היה ללכת בעקבותיהם. מכיר אני איש שאין לו רכוש משלו, ועם זאת „תרם" 60,000 מארקים לבית־הוצאה ניאו־נאצי ; ברור כי אין זה כספו־ש ל ו. יש בידינו שמו ומענו של תעשיין גרמני לשעבר, המתגורר בשוויצריה, והשולט על באנק קטן שהיה חביב על חברי־הצמרת של המפלגה הנאצית לפני מלחמת העולם השנייה. הבאנק שינה את שמו ; אך התעשיין לא שינה את דעותיו. יודעים אנו על העברות־הון גדולות מדרום־אמריקה ומשוויצריה לאירלנד. שם הקימו פירמות גרמניות סניפים, ונאצים־לשעבר רכשו שם נכסים ואחוזות.

וידענו משהו על־דבר מה שכונה „האוצר הנאצי" שהיה חבוי (ואולי עודנו חבוי) בחבל אוסזיי של אוסטריה.

השמועות הראשונות על־דבר אוצר זה הגיעו לשלטונות האמריקניים בשנת 1946. עבדתי אז עדיין בשירות הלשכה לשירותים אסטרטגיים. קשה היה להבדיל בין עובדות לבין דמיון, במה שנתפרסם בכתבי־העת המצויירים, אולם עובדות מסויימות היו ידועות. בזאלצבורג נאסר אחד ד"ר פון הומל, אחד מעוזריו־לשעבר של מארטין בורמאן, בעת שניסה להימלט ובידיו זהב בשווי של חמישה מיליון דולאר. ליד מצודה בשם שלוס פושל, בזאלצבורג (שהיתה שייכת לריבנטרופ והמהווה עתה אכסניה מהודרת), מצא אחד האיכרים ארגז שהכיל קילוגרמים אחדים של מטבעות זהב.

לאחר שהקמתי את מרכז התיעוד בלינץ, בשנת 1947, הגיעוני מדי שבוע בשבוע שמועות וידיעות על־דבר האוצר הנאצי. ארבע שנים לאחר מכן, לאחר סינון כל החומר המצוי, כתבתי סידרה של מאמרים הנתמכים על־ידי מיסמכים. היסקתי בהם כי מיליוני שטרות מזוייפים של ליש"ט רובצים בקרקעית הטפליצזיי, אחד האגמים שבאיזור. אולם האמריקנים לא היו מעוניינים במיבצעי־צלילה הכרוכים בהוצאות מרובות ; והאוסטרים לא היו מעוניינים בחיפושים, כל עוד האמריקנים מצויים בסביבה.

ואז, בקיץ של שנת 1959, קיבל כתב־העת ההאמבורגי „דר שטרן" רשות מהשלטונות האוסטריים לארגן משלחת־צלילה. צוות צוללים וצלמי־

טלביזיה תת־מימיים חקרו את קרקעית הטפליצזיי במשך חודשיים. הם העלו עמם חמש־עשרה תיבות. לפחות תריסר תיבות נוספות נתגלו משוקעות עמוק מכדי שניתן יהיה להצילן. כל התיבות, פרט לאחת, הכילו שטרות מזוייפים של הבאנק אוף אינגלנד.

חבל אוסזיי, בקרן הצפון־מערבית של מדינת שטירייה, שבני־המקום מכנים אותו „אוסזיירלאנד״, היה חלק ממה שכונה בשם „המיבצר הנאצי״, מקום בו עתידים היו הגרמנים להילחם את מלחמתם האחרונה. גבלס כינה את האיזור „אלפנפסטונג״, כלומד „מצודת־האלפים״. חלק מן המצודה נפל, בלא תהילה מרובה, ב־9 במאי 1945, כאשר דב־סרן דאלף פירסון וחמישה חיילים אמריקנים הגיעו לכפר אלטאוסזיי, בטאנק אחד ובג׳יפ. שום ידיות לא נורו. שבוע קודם לכן נפלה ברלין. יממה קודם לכן הוכרז על יום הנצחון באירופה.

בראשית שנת 1944 חיו באיזור רק 18,000 איש. בסופה של המלחמה, האוכלוסיה היתה בת 80,000 איש. אף אם ניקח בחשבון אלפים אחדים של חיילים גרמניים, מי היו 60,000 האזרחים שהגיעו שמה באותה שנה אחרונה? לגבי השלטונות האמריקניים לא היתה זו שאלה אקאדמאית, משום שהיה ידוע כי נאצים חשובים היגרו שמה, רבים מהם בשמות מושאלים. כבר בחג־המולד של שנת 1944 החלו נאצים לשלוח שמה את משפחותיהם; וכן את השלל שלהם, ואת כל הרשומות שרצו להסתיר. משתפי־פעולה נאציים מרומניה, מהונגריה, מבולגריה ומסלובאקיה הגיעו שמה גם הם. ראש הגיסטאפו, ארנסט קאלטנברונר, עבר להתגודד בבית שבעיר אלטאוסזיי. הר.ס.ה.א., הס.ד. והאבווהד הביאו שמה את מיסמכיהם ונכסיהם החשאיים — זהב, כסף וסמי־הרדמה.

כדי להוליך שולל את האוכלוסיה המקומית הוקמו בתי־חולים אחדים של הס.ס. משלוחים רבים של זהב וסמי־הרדמה הגיעו באמבולנסים שצויין עליהם הצלב האדום. אדולף אייכמן בא שמה, עם אנשי־המטה של מדור IVB4 שלו, ועמם עשרים ושתים תיבות ברזל, שהכילו ללא ספק מיסמכים וזהב. משלוח זה מילא לאחר מכן תפקיד חשוב בעיקוב אחר תנועותיו של אייכמן.

לאחר מארס 1945 החל הס.ס., בשיטתיותו הנודעת, לערוך רשימות של הנכסים שהועברו לאותו איזור. רק רשימה מפורטת אחת נפלה לידיהם של האמריקנים. ראיתי העתק ממנה. הרשימה נוגעת לנכסי הר.ס.ה.א., שנשלחו על־ידי קאלטנברונר מברלין לאלטאוסזיי:

50 קילוגראם של מטילי זהב.

50 תיבות ובהן מטבעות זהב וכלי זהב, כשכל תיבה משקלה 100 ליטראות.

2,000,000 דולארים של ארצות־הברית.

2,000,000 פראנקים שוויצריים.

5 תיבות מלאות ביהלומים ובאבנים יקרות.

1 אוסף בולים, ששוויו לפחות 5,000,000 מארקי־זהב.

לאחר מכן גילינו עדויות כי במשך הימים הראשונים של מאי 1945 שלחה המחלקה המיוחדת של ה„רייכסבאנק" שהיתה אחראית לטיפול בשלל ממחנות־הריכוז לאוסזיי, תיבות אחדות, שהכילו „זהב שיניים". (מצבורים של זהב־שיניים היו נשלחים על־ידי קופאי־המחנה למחסן מרכזי במחנה הריכוז אוראניינבורג, ומשם לבתי־המלאכה של דיגוסה, פירמה שהתמחתה בהתכת הזהב למטילים). חלק מזהב דיגוסה הוסתר בתקרות של בתים, כשהוא מוסווה בצורת לבני־זהב. אלה נתגלו לאחר שאחד הגגות, שהיה עמוס לעייפה, התמוטט, והזהב הוחרם על־ידי השלטונות הצרפתיים.

החלק היקר ביותר של השלל היה גם הידוע יותר מכולם: אוצרות האמנות ממוזיאוני צרפת, איטליה, בלגיה, דנמארק והולנד, שנאגרו במכרה־מלח ישן ליד אלטאוסזיי. שם הגה הגאולייטר המקומי, ס.ס. פירר אייגרובר, רעיון משלו, כיצד „להגן" על השלל. הגרמנים מצאו שבע פצצות־סרק שהוטלו על־ידי מטוסים אמריקניים. מומחים פידקו את הפצצות, חזרו והטעינון, התקינו בהן מרעומים חדשים והסתירו את הפצצות בתיבות שצויין עליהן: זהירות! שיש! אסור להטות הצידה! אלה הוצבו לצד התמונות. תוכניתו של אייגרובר היתה לפוצץ את הפצצות מייד לפני הגיע האמריקנים. לאחר מכן, יימצאו רסיסי פצצות אמריקניות ליד אוצרות האמנות ההרוסים, ויהיה בכך כדי להוכיח כי האמריקנים השמידום באורה בארבארי. למרבית המזל, הגיעו שמה חברי המחתרת האוסטרית, לפני שהיה זה מאוחר מדי, ושמרו על התמונות עד לבוא האמריקנים. התמונות הוחזרו לאחר מכן לבעליהן החוקיים. ערכן נאמד ביותר משנים וחצי ביליון דולאר.

תכופות הייתי נוסע לאלטאוסזיי, לאחר אוגוסט 1945, בעת שגיליתי כי אשתו של אייכמן מתגוררת שם. האיזור היה הומה משמועות מוזרות. מלצרים, נהגי־מוניות ושוערי בתי־מלון עבדו כולם, כמדומה, בשירותה של רשת־ריגול סמויה. אחד מידידי באלטאוסזיי ידע תמיד על הגיעי, שעה לפני שהגעתי שמה. הייתי נוהג לגשת לבית המבודד שבו התגורר קאלטנברונר (הוא נלקח בשבי ולאחר מכן נדון למוות בנירנברג). הבית

היה שייך לגברת וינאית קשישה, הגברת כריסטל קרי, אשר חזרה והשתכנה בו בחורף 1945. במשך השנתיים שלאחר מכן התרחשו דברים מוזרים מסביב לבית זה. צללים היו מופיעים בחשכת הליל, ומרת קרי היתה שומעת בחוץ רחשים, כאילו חופרים בחצר. למחרת בבוקר היתה מוצאת חורים גדולים בקרקע.

איכר בשם יוזף פוכרל מצא באקראי שתי תיבות ברזל, בערימת־אשפה. הוא מסר אותן לידי השלטונות. הם פתחו אותן, ומצאו בהן 10,167 מטבעות זהב.

באחד מימי 1946 הופיעו שני אלמונים על חופי הטפליצזיי ודגו מתוך האגם תיבת עץ. לאחר מכן אישרה המשטרה האוסטרית כי התיבה הכילה גלופות להדפסת דולארים מזויפים. ביוני 1950 הגיעו מכוניות אחדות לאגם אלטאוסזיי. אנשים מספר, אשר קודם לכן הציגו תעודות־זיהוי צרפתיות, לבשו ציוד צלילה ונעלמו במימי האגם. לאחר מכן, הסתלקו כשהם נושאים עמם תריסר תיבות ברזל. כעבור זמן מה גילו האמריקנים כי הצוללים לא היו צרפתים, אלא גרמנים. חיל הריגול הנגדי לא גילה לעולם מה מצאו באגם.

אלה הן עובדות, עובדות בלתי־מוסברות — לא שמועות. יש גם חידות, מסוג אחר. שבעה אנשים, לפחות, הלכו לעולמם בנסיבות מיסתוריות ליד אגמים אלה. באחת הפעמים נתגלו גופותיהם של שני גרמנים באחת התהומות שב„הרי־המוות" הסמוכים; הם היו עובדים־לשעבר של תחנת מחקר ימי של הנאצים, בטפליצזיי. ב־1955 נמצא גרמני נוסף, שפעם עבד שם, מת — לאחר שנפל מצוק סלע. בלילה ה־5 באוקטובר 1963 צלל צעיר ממינכן, בשם אלפרד אגנר, במימי הטפליצזיי, לעומק של מאתיים רגל. הוא נשכר לשם כך על־ידי שני גרמנים, שהמתינו בסירה ליד החוף. כאשר אגנר לא חזר וצף, נתפסו שני הגרמנים בבהלה, והם חזרו למינכן ומסרו לאבי הנער על הטביעה. אחד הגרמנים היה קצין ס.ס. לשעבר בשם פרייברגר, אשר עבד בעת המלחמה במנגנון הריגול הגרמני בשוויצריה. האחר היה ד"ר שמידט, אשר הורשע ב־1962 בגרמניה המערבית על עיסקות בלתי־מוסמכות במטבעות־זהב. המשטרה האוסטרית מצאה את נרתיקו של אגנר, שאותו הותיר יחד עם בגדיו על החוף, לפני צלילתו במימי האגם. הנרתיק הכיל שלושה מטבעות־זהב אוסטריים משנת 1905. אביו של הנער גילה כי בנו עסק בצלילה בטפליצזיי מזה זמן־מה.

עד לנקודה זו, התייחסו השלטונות האוסטריים לאירועים אלה כ„מקרי־אסון" או „שמועות בלתי־מבוססות". אולם לאחר מותו של אגנר, כאשר העתונות החלה סוף־סוף לטעון כי יש קשר בין „מקרה־אסון" אחרון זה

לבין „האוצר" הנאצי, החלו גודרים את האיזור שמסביב לאגם, והשלטונות האוסטריים פתחו בחיפוש רשמי. לאחר שבועות אחדים של מיבצעי־צלילה הם מצאו את גופתו של אגנר ותיבות אחדות שהכילו שטרות־כסף אנגליים מזוייפים, גלופות להדפסת שטרות כסף בני חמש ליש"ט, וחלקים של כלי־נשק.

מומחים העריכו את ערכם של הנכסים שהנאצים הצליחו להסתיר בחלקי־עולם שונים ב־250 מיליון ליש"ט, ואולי אף ב־330 מיליון. רשימת האנשים המורשים לעשות שימוש בכספים אלה כונתה כסוד החשוב ביותר של הרייך השלישי, שלא פוענח. אומרים כי קיימות שש רשימות מעין אלה, שתים מהן בכספותיהם של באנקים. יתכן ששתים נוספות היו בידי מארגני אודיסה בשנת 1947.

על סמך כל המידע המצוי בידי, מסכים אני עם המומחים האמריקנים שחקרו את הפרשה כולה לאחר המלחמה, והמאמינים שאחת משש רשימות־האב רובצת עדיין בקרקעית הטפליצזיי. ב־23 באוקטובר 1963 מסרתי על כך לפראנץ אולה, שר הפנים של אוסטריה, וביקשתי כי אם יתגלה אי־פעם רכוש נאצי באיזור זה, ישתמשו בו לפיצוי נוסף של ניצולי הנאציזם, ולא „למימון מוסדות אנטי־דימוקראטיים".

בספטמבר 1964 הוזמנתי על־ידי סוכנות הידיעות הממשלתית צ'.ט.ק. בפראג לבוא ולחקור את תוכנם של ארבעה ארגזים חגורי־ברזל שהועלו על־ידי צוללים מקרקעית „האגם השחור" ליד צ'סקה בודיוביצ'ה (בודוייס בגרמנית) שבדרום בוהמיה. השלטונות הצ'כוסלובאקיים השיגו מידע מדוייק לגבי מקורם של הארגזים הללו. אסירים שעבדו בשירות הר.ס.ה.א. בברלין העמיסום על משאיות, בבוקר ה־13 באפריל 1945, ואחד האסירים־לשעבר זכר כי ראש הר.ס.ה.א., היינריך מילר עצמו, פיקח על המלאכה.

משלוח המשאיות יצא את ברלין ועבר את דרזדן ופראג בדרכו לבודיוביצ'ה. ארגזים אחדים הוטלו לתוך האגם השחור. הארגזים האחרים הובלו לאחוזתו בכיימזיי של הד"ר רודולף שמידט, רופאו הפרטי של רודולף הס. מניחים כי לאחר מכן הם הוטלו לתוך הכיימזיי — לא הרחק מהמקום שבו מקיים עתה הצבא האמריקני מרכז־נופש נעים. מאגם הכיימזיי לא הצליחו השלטונות להפיק סודות כלשהם.

הארגזים שראיתי בפראג כללו:

דין־וחשבון חשאי ומפורט על־דבר רציחתו של הקאנצלר דולפוס.

רשימה של סוכני הגיסטאפו בארצות אירופיות אחדות.

יומנה הפיקאנטי של בתו של הנסיך הוהנלוהה־לאנגנברג, אשר ב־1938 היה מארחו של הלורד ראנסימן, המתווך הבריטי במשבר הצ'כוסלובאקי.

מיסמכים שונים בקשר למלחמה בקומוניסטים.
דין־וחשבון על פעולות הריגול הגרמניות באיטליה.
מיסמכים בקשר לפעולות השגריר הגרמני אוטו אבץ בצרפת.
המיסמך החשוב ביותר היה רשימת סוכני הגיסטאפו בארצות אירופה. נאמר לי בפראג, מפי פקיד בכיר שראה את הרשימה, כי רבים מאנשים אלה תופסים עתה משרות רשמיות בארצותיהם. רבים מהם מתגוררים עתה בגרמניה המערבית והמזרחית. ממשלת צ׳כוסלובאקיה מסרה לאחר מכן לידי ממשלת יוגוסלאביה רשימה של 1,800 סוכני־גיסטאפו יוגוסלאביים. כן נאמר לי, מפי אותו מקור, כי לרוסים נמסרה רשימה של כל השמות המופיעים ברשימת־האב.

המיסמך המעניין אולי ביותר שראיתי בפראג היה „יומן המלחמה" הרשמי של דיביזית הס.ס. „דאס רייך". יומן זה נמצא קודם לכן במצודת זאסמוקי, ליד פראג. מתוארות בו בגלוי הוצאות־להורג המוניות של יהודים באוסטריה ובשאר הארצות שהיו נתונות לשלטון נאצי. היומן סיפק עדות למשפט שלישו של הימלר, גנראל הס.ס. קארל וולף, אשר טען בבית־הדין כי לא שמע על ההוצאות־להורג אלא „במועד מאוחר הרבה יותר". אולם העתקים של כל הרישומים ביומן־המלחמה נשלחו להימלר כבר בשנת 1941, והם עברו את שולחנו של קארל וולף. הוא נדון לחמש־עשרה שנות מאסר.

פרק רביעי

אייכמן החנקתן

ראיתי את אדולף אייכמן בפעם הראשונה ביום הפתיחה של המשפט שנערך בירושלים. במשך כשש־עשרה שנה חשבתי עליו מדי יום ביומו, ומדי לילה בלילה. בתודעתי טיפחתי את הדמות של אדם־עליון, שטני. תמורת זאת ראיתי לפני ברנש חלוש, חסר־תכונות־בולטות, עלוב — בתא של זכוכית, כשמשני צידיו ניצבים שני שוטרים ישראליים. הם נראו מעניינים הרבה יותר ממנו. דמותו של אייכמן נראתה כאילו צוייְרָה כולה בפחם: פניו האפורות, ראשו המקריח, בגדיו. לא היה במראהו שום יסוד שטני; הוא נראה כמנהל־חשבונות ביישן. דומה היה בעיני כי משהו אינו כשורה, וניסיתי לחשוב מהו, בעת שכתב־האשמה הלא־נתפס הושמע בקול רם („רצח ששה מיליון אנשים, נשים וילדים"). לפתע ידעתי. בתודעתי תיארתי לעצמי תמיד את ס.ס. אוברשטורמבאנפירר אייכמן, החורץ העליון של גורלות, לחיים או למוות. אולם אייכמן שחזיתי בו עתה לא לבש את מדי הטירור והרצח של הס.ס. הוא היה לבוש בחליפה זולה וכהה, ונראה כדמות עשויה קרטון, ריקה ודו־מימדית. לאחר מכן אמרתי לתובע הכללי האוזנר כי אייכמן חייב היה ללבוש מדים. היה בכך כדי לחזור וליצור את הזהות האמיתית, הדמות האמיתית, של אותו אייכמן שהיה זכור לעדים. גם הם נראו מופתעים קמעה מהאזרח הקטן והעלוב שבתא הזכוכית. האוזנר השיב כי מבחינה רגשית הצדק עמי, אולם הרעיון אינו מעשי. הוא עלול היה לתת את הרושם של משפט־ראווה, הצגה במסכות. הישראלים ידעו יפה כי העולם כולו מתבונן בהם, מאז היום בו לכדו את אייכמן, והם רצו להימנע מביקורת בלתי־דרושה. היתה לי הצעה נוספת, וברור היה כי גם היא אינה מעשית. חמש־עשרה פעם, לאחר כל פריט בכתב־האישום, נשאַל אייכמן האם הוא אשם. בכל פעם אמר „לא אשם". נוהל זה נראה בעיני בלתי־מספק.

חשבתי כי צדיך היה לשאול את אייכמן שאלה זאת ששה מיליון פעמים, והוא צריך היה להשיב ששה מיליון תשובות.

מתוך שביצעו פשע שקשה בכלל להעלותו על הדעת, קיוו הנאצים כי יימלטו מעונש בעומדם בפני משפט ההיסטוריה. הדורות העתידים לא יאמינו כי דבר מעין זה יכול היה להתרחש. לכן, חשבו הנאצים, תסיק ההיסטוריה באחד הימים כי אכן הוא לא אירע כלל. שהרי פשע בקנה־מידה כזה אינו ניתן כלל לתפיסה.

לאחר שבועות באולם בית־המשפט אכפה עלי תחושה גוברת של אי־מציאותיות. אולם בית־המשפט היה אי עגום בתוככי העיר הפעלתנית, דויית־השמש — ירושלים. על אי זה שמרו חיילים בתת־מקלעים; ונערכו חיפושים בבגדיהם של המבקרים, שמא נושאים הם כלי־נשק. כאשר יצאתי ממצודת־נקם זו, והתהלכתי באור השמש של ישראל, דאיתי ילדים המשחקים ברחובות, אנשים החוזרים לבתיהם, לאחר יום־עבודה, זוגות צעירים מאוהבים, ונשים הנושאות סלי־קניות. הם נראו כאילו אינם מודעים כלל לטראגדיה המועלית־מחדש באולם בית־המשפט. זוכר אני שדעתי לא היתה נוחה מהאדישות, לכאורה, של אנשים אלה, אולם ידעתי כי מגוחך הדבר להאשימם: כמעט כל אחד מהם איבד בן־משפחה או ידיד, בגלל אותו איש קטן בתא־הזכוכית. החיים נמשכים; החיים חזקים מאשר אותו נתבע באולם בית־המשפט, כְּשֵׁיַּעַר של ששה מיליון קורבנות מאחריו.

לכידתו של אייכמן נתרחשה ברגע המתאים, מבחינה פסיכולוגית. אילו נתפס בסופה של המלחמה, והיה נשפט בנירנברג, עלולים היו פשעיו להישכח עתה כליל. הוא לא היה אלא בבחינת דמות נוספת, בסידרת הנאשמים העומדים לדין. באותה העת, שמח העולם כולו על כי חלום־הבלהות חלף. עד למשפט אייכמן, היו מיליונים בגרמניה ובאוסטריה שהעמידו פנים כאילו אינם יודעים, או שלא רצו לדעת, על עוצמת פשעי הס.ס. המשפט סילק הונאה־עצמית זו. לאחר המשפט, לא יכול היה איש להחזיק בטענתו כי אינו יודע; אייכמן, האיש, לא היה חשוב. הוא היה חשוב כמת ברגע שנכנס לאולם בית־המשפט. אולם מיליוני אנשים קראו על־אודותיו, שמעו על־דבר „הפתדון הסופי" בראדיו, וראו את הדראמה שנתחוללה בבית־הדין במכשירי־הטלוויזיה שלהם. הם שמעו את קולו חסר־הגוון של אייכמן, ראו את פניו נעדרי־הרגשות. רק פעם אחת התקרב למשהו הדומה לרגש, ביום התשעים־וחמישה למשפט, בעת שאמר: „עלי להודות כי עתה רואה אני את השמדתם של היהודים כאחד

הפשעים החמורים ביותר בתולדות האנושות. אולם הדבר אירע, ואנו חייבים לעשות כל שביכולתנו כדי למנוע את הישנותו".

שוחחתי עם גרמנים ואוסטרים רבים על אודות המשפט. כמעט כולם נתרשמו מן הנוהל המשפטי. הם הכירו בעובדה כי הפשע שאין־להעלותו־על־הדעת אכן נתרחש. היה עליהם לחזור ולבחון את מצפונם. ואולי אחדים מהם הגיעו לאותה מסקנה אליה הגיע אייכמן — כי אסור לדבר לחזור ולהתרחש.

משפט אייכמן הוכיח את אוזלת־ידו של המשפט האנושי. קבצי החוק הפלילי של כל האומות בנות־התרבות מכירים בפשע שברצח — רצח של אדם אחד, או שנים, או חמישים, או אולי אף אלף. אולם החיסול השיטתי של ששה מיליון איש מנפץ את מסגרתו של כל משפט שהוא. הרי זה ככוח־הנפץ של פצצת מימן — משהו שהבריות אינן רוצות לחשוב על־אודותיו. אייכמן היטיב להבין זאת. ב־1944 אמר לידידיו בבודאפסט: „מאה הרוגים — זוהי שואה. חמישה מיליון מתים — אין זו אלא סטאטיסטיקה".

בתורת אדריכל למדתי להקים בתים בהתאם לחוקי־מיבנה מסויימים. ידעתי כי הבניינים שאני מקים לא יעמדו בפני רעידת־אדמה שעוצמתה עולה על גבול מסויים. הפתרון הסופי של השאלה היהודית היה בבחינת רעידת־אדמה ששום כללים אינם יכולים לעמוד בפניה.

כמעט כל מה שנוגע באייכמן נותר בלתי־ניתן־להבנה. עשיתי שנים בחיפוש אחר הביוגראפיה האישית שלו, כדי למצוא משהו שיהיה בו כדי להסביר מדוע נעשה כפי שנעשה. לא גיליתי דבר. אייכמן היה בן למשפחה שלווה, דתית. אביו, חבר הכנסייה הפרזביטרית, דיבר פעם כאורח־הכבוד של בית־הכנסת בלינץ, בעת שראש הקהילה היהודית שם, בנדיקט שוואגר, עוטר באות־כבוד אוסטרי רם־מעלה.

שלא כהיטלר, אייכמן לא התנסה התנסויות בלתי־נעימות בקשר ליהודים. פניו לא הושבו ריקם על־ידי נערה יהודייה, ושום סוחר יהודי לא הונה אותו. הוא היה כנראה ישר עם עצמו כאשר אמר, בעת המשפט, כי לא עשה אלא את המוטל עליו. הוא אמר כי לא היה מהסס לשלוח את אביו־מולידו לחדר־גאז אילו נצטווה לעשות כן. כוחו הגדול של אייכמן היה בכך שהוא עסק בבעייה היהודית באורח בלתי־רגשי. הוא היה האדם המסוכן שבכולם — האדם שאין בו רגשות־אנוש. פעם אמר כי אין הוא אנטישמי; אך אין ספק כי היה אנטי־אנושי.

בסוף אפריל 1945 היה אייכמן במחיצת חברי המועצה היהודית במחנה הריכוז תרזיינשטאדט, כאשר הבחין ברב ליאו בק, אחד ממנהיגי

היהדות המודרנית. אייכמן הביע את הפתעתו על כי הרב בק נותר עדיין בחיים. איש לא אמר דבר; הכל חששו פן אייכמן יצווה על שילוחו של הרב למוות. אולם אייכמן היה במצב רוח טוב באותו היום, ולא עשה דבר. אולם כאשר נפרד מהם, אמר בסבר פנים יפות ליהודים שמסביבו: „הבה ואומר לכם משהו. רשימות המתים היהודיים הן חומר הקריאה האהוב עלי, לפני שאני נרדם".

הוא נטל מן השולחן כמה מן הרשימות שהיו מונחות עליו, ויצא מן החדר.

החיפוש אחר אייכמן לא היה „מצוד", כפי שהוא נקרא, אלא משחק־סבלנות ממושך ורב־תיסכולים, מעין חידת־שיחזור ענקית. לכידתו הושגה כתוצאה משיתוף־פעולה בין אנשים רבים, במדינות אחדות, אנשים שברובם לא הכירו איש את רעהו. כל אחד מהם הוסיף גזירים מספר לחידה; היה ביכולתי לתרום אחדים מן הגזירים רבי־המשמעות.

כארבעה שבועות לאחר שחרורי, בעת שעבדתי בשירות ועדת פשעי המלחמה בלינץ, פגשתי את הסרן חוטר־ישי מן הבריגאדה היהודית, אשר בא שמה כדי לנתב את שוכני־המחנות לשעבר ולהביאם באורח בלתי־ליגאלי לארץ־ישראל. הוא שאלני האם שמעתי מעודי על אדולף אייכמן. אמרתי כי שמעתי את השם מפי היהודים ההונגריים במאוטהאוזן. לא היתה לו כל משמעות בשבילי. אמרתי שאני מעוניין יותר באלה שבפשעיהם חזיתי במו עיני.

„מוטב שתעקוב אחר שם זה", אמר הסרן חוטר־ישי. „למרבה הצער, מוצאו מארצנו. הוא נולד בארץ־ישראל".

במשרד פשעי־המלחמה עברתי על הרשימות ומצאתי את השם אייכמן. נאמר בהן כי הוא היה פעיל באוסטריה, בצ׳כוסלובאקיה, בצרפת, ביוון ובהונגריה. לא ניתן שמו הראשון — רק דרגתו: ס.ס. אוברשטורמבאנפירר.

ב־20 ביולי 1945 פגשתי בווינה בגבר צנום ונאה־מראה, ושמו ארתור פיר. הוא לבש מדים דמיוניים שחלקיהם נשאבו ממדיהן של כל בעלות־הברית, ושנראו כשילוב מביך של יסודות־לבוש אמריקניים, בריטיים, וצרפתיים. ארתור, הידוע עתה כאשר בן־נתן, שגרירה הראשון של ישראל בריפובליקה המערב גרמנית, היה אז הממונה על ה„בריחה". הוא נתן לי העתק מרשימה של פושעי־מלחמה שהוכנה על ידי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. הרשימה, שתאריכה היה ה־8 ביוני 1945, תיארה את אייכמן (בלא שמו הראשון) כ„נשוי, אב לילד אחד. כינויו: אייכי. פקיד בכיר במפקדת הגיסטאפו, המחלקה לעניינים יהודיים. חבר

הנ.ס.ד.א.פ.״ בעמודה „מקום הלידה״ נאמר: „לפי השמועה — שרונה״ (הלא היא המושבה הגרמנית הסמוכה לתל־אביב, שהוקמה על־ידי מיסדר הטמפלרים). בעמודה „לשונות״ נאמר: „גרמנית, עברית ויידיש״. עובדה זו אושרה על־ידי אחדים מ„בוגרי״ מאוטהאוזן, אשר שמעו כי אייכמן דיבר עברית ויידיש „בשטף״.

פיסת־המידע הבאה הגיעה מפיו של הסרן או׳מירא, שהיה אז הממונה עלי בלשכת השירותים האסטרטגיים, מקום בו עבדתי לאחר שאנשי „פשעי המלחמה״ יצאו את לינץ. הסרן היה מעוניין ביותר באייכמן, אותו כינה „ראש המדור היהודי של הגיסטאפו״, והוא ביקש ממני לעבוד על תיק זה. כתבתי את השם „אייכמן״ בפנקס שחור קטן שבו שמרתי רשימת „מבוקשים״ פרטית משל־עצמי. במסעותי הייתי נוהג לשאול בני־אדם אותם פגשתי מה ידוע להם על־דבר אנשים הכלולים ברשימתי.

לשכת השירותים האסטרטגיים בלינץ היתה ברחוב לאנד, מספר 36. אני עצמי גרתי באותו הרחוב בבית מספר 40. באחד מערבי יולי ישבתי בחדרי, ועיינתי ברשימותי, כאשר בעלת־הבית שלי נכנסה לחדר. מרת שטורם היתה מתעניינת תמיד בשמות שברשימתי. אולי היה זה אך ורק מתוך סקרנות — או אולי כוונתה היתה לגלות האם אין לה להזהיר אנשים מסויימים. כאשר העמידה פנים שהיא מסדרת את מיטתי, היא הציצה מעבר לכתפי.

„אייכמן!״ אמרה. „זהו בוודאי גנראל הס.ס. אייכמן, אשר פקד (כך אמרה) על היהודים. האם אתה יודע שהוריו גרים ברחוב זה שלנו, במספר 32 — מרחק של שני בתים?״

חשבתי כי מוזר הדבר שמרת שטורם תדע יותר מאשר חוקרי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית — אך הצדק היה עמה, ממש כשם שצדקה בעת שאמרה כי אייכמן „פקד״ על היהודים.

בבוקר שוחחתי עם אחד מעוזרי־שבהתנדבות, איש מלינץ שאכנהו בשם מאכס. הוא אמר כי אייכמן בוודאי הוא אחד מבני אייכמן המקומיים, הידועים בכינוי „אלקטרו״ אייכמן, משום שהאב היה מנהל חברה לקרוניות־רחוב ולענייני חשמל, ועתה היה בעליה של חנות לצרכי חשמל. מאכס אמר כי אחד מנערי אייכמן היה שייך לס.ס.

אמרתי: „בהתאם לידיעות שבידי, אייכמן הוא גרמני ארץ־ישראלי, חבר מיסדר הטמפלרים״.

„שטויות״, אמר מאכס. „אני זוכר היטב את הפוחח. אבדוק את העניין בתחנת המשטרה״.

בתחנת המשטרה של לינץ לא היתה רשומה כלשהי בדבר אדולף

אייכמן. היה זה זמן קצר לאחר המלחמה, והביורוקרטיה האוסטרית עדיין לא חזרה לרמתה הקודמת.

ביום המחרת — דומני כי היה זה ה־24 ביולי — ערכו שנים מאנשי הלשכה לשירותים אסטרטגיים חיפוש בבית מספר 32. לא הלכתי עמם. החיפוש לא הביא לתוצאות כלשהן. אביו של אייכמן הודה כי בנו אדולף השתייך לס.ס., אולם לא ידע שום דבר נוסף. אדולף בילה את חופשתו בבית לעתים נדירות בלבד, והוא מעולם לא שוחח עם בני־משפחתו על פעולותיו. הוא לא חזר מן המלחמה. השדר האחרון שהגיע ממנו נתקבל מפראג, „לפני חודשים אחדים". אדולף, גילה אביו, נולד בזולינגן שבגרמניה, והוא בא ללינץ בהיותו ילד קטן. עתה יש לו שלושה ילדים. הניתן לראות תצלום? הר אייכמן הניע ראשו לשלילה. הוא אמר לנציגי הלשכה לשירותים אסטרטגיים כי בנו לא אהב מעולם להצטלם. הם לא האמינו לו, אך בסופו של דבר נתגלה כי אמת דיבר.

תיקנתי את המידע שהיה כלול ברשימת ה„מבוקשים" של הסוכנות היהודית, והחזרתיה לארתור פיר, בווינה.

ב־1 באוגוסט התקשר עמי מאכס. הוא היה נרגש ביותר. זה עתה שמע שמועות כי אייכמן מסתתר בפישרדורף, חלק של אלטאוסזיי. המען היה פישרדורף 8. התקשרנו עם חיל הריגול הנגדי בבאד אוסזיי, וביקשנו מהם לערוך חיפוש בבית. חיל הריגול הנגדי ביקש ממשטרת אוסטריה לעשות זאת. מישהו שגה — בין אם היה זה מתוך תקלה, או במזיד, לא נדע לעולם — והז'אנדארמים הגיעו לבית מספר 38, במקום למספר 8. הם לא מצאו את אייכמן, אך בדרך־מקרה גילו כי ס.ס. האופטשטורמ־פירר (סרן) בשם אנטון בורגר הסתתר שם, ועמו אוסף נאה של כלי־נשק ותחמושת. האוסטרים אסרוהו.

חזרנו והתקשרנו עם חיל הריגול הנגדי. הפעם ניגש אמריקני לפישרדורף 8, שם מצא גברת בשם וירוניקה ליבל, שהודתה כי היא אשתו „לשעבר" של אדולף אייכמן. היא נתגרשה ממנו במארס 1945, בפראג — כך אמרה — והיא חזרה לשם־הבתולים שלה. היא לא ראתה אותו מאז אותה עת, ולא החזיקה כל תצלום שלו. היא באה לאלטאוסזיי ב־25 באפריל, חיתה תחילה במלון „זייהוטל", לאחר מכן ב„פארקהוטל", ועתה שכרה לעצמה דירה בבית מספר 8, השייך למר וימר. שלושת בניה — קלאוס, דיטר והורסט — נמצאו עמה. בלינץ גילינו כי אייכמן היה שם בספטמבר 1944, [redacted] אייכמן נפגש גם עם קאלטנברונר, יליד לינץ ואחד מידידיה הטובים ביותר של משפחת אייכמן.

נסעתי איפוא לאוסזיי ושוחחתי עם מרת מאריה פוכר, בעלת המלון „פארקהוטל״. היא הודתה כי אדולף אייכמן שהה בבית־המלון „בסביבות ה־1 במאי״. באחד הלילות הוא פרץ לתוך ארון־הבגדים של בעלה המנוח של מרת פוכר, ולקח לעצמו חליפת־בגדים אזרחית. הוא אף לא שילם לה תשלום כלשהו, התמרמרה מרת פוכר. לאחר מכן, כאשר נחקרה בידי חיל הריגול הנגדי, חששה לומר דבר. איש אחר באלטאוסזיי (שאת שמו איני יכול לגלות) אישר כי ראה שם את אייכמן, ב־2 או ב־3 במאי, וכי קאלטנברונר „כעס מאוד״ כאשר שמע על הימצאות אייכמן באלטאוסזיי, ואמר לו „הסתלק לך מכאן, לעזאזל״. היתה זו הפעם הראשונה ששמתי לב לעובדה שלאחר המלחמה, אף ידידיו של אייכמן לא רצו קשרים עמו. הם ניחשו, ובצדק, כי מגעים עמו יהיו מסוכנים מדי מבחינתם.

שנים או שלושה אנשים אחרים טענו גם הם כי ראו את אייכמן בימים הראשונים של חודש מאי. חיל הריגול הנגדי חזר אל מרת אייכמן־ליבל כדי לעמת בינה לבין עדות זו. היא דבקה בסיפורה הקודם. היא לא ראתה את אייכמן, אמרה, מאז גירושיהם בפראג. היא סירבה לומר לחיל הריגול הנגדי מדוע התגרשה מבעלה. ברור היה כי מישהו כאן משקר.

לא הייתי חוקר מנוסה ביותר, באותם הימים, אולם חשבתי כי הרמז לפיענוח תעלומת אייכמן נמצא מסביב לאלטאוסזיי. נסעתי שמה פעמים אחדות, ושוחחתי עם אנשים שונים. הבעיה היתה כיצד להפריד בין העובדות לבין השמועות. נתברר יותר ויותר כי אייכמן ואחדים מאנשי הס.ס. באו לאיזור יחד עם שיירת משאיות ונגררות, בראשית מאי. השיירה עברה את אלטאוסזיי ונסעה לבלא אלם, מקום־מקלט הררי המרוחק מהעיירה מרחק של קילומטרים אחדים. בעל־האכסניה שם זכר את השיירה. הוא אמר לאנשי חיל הריגול הנגדי כי אנשי הס.ס. פרקו עשרים ושתים תיבות והניחון באסם. הוא לא נכח במקום־המעשה, אך לאחר מכן שמע כי התיבות הכילו „מיסמכים״. אנשים אחרים אמרו כי הן הכילו גם תכשיטים וזהב. האכסנאי לא יכול היה להיזכר בפרטים כלשהם, וסירב לחתום על הצהרה. הוא, כמו האחרים שעימם שוחחנו, נראה היה כחושש מחקירה.

ימים אחדים לאחר מכן פגשתי את מר סטיבנס, אמריקני שעבד בקירבת מקום, בבאד אישל. (איני יודע בוודאות אם היה זה שמו האמיתי; אמריקנים אחדים עבדו באיזור זה בשמות מושאלים). סטיבנס פגש אנשים אחדים שראו את אייכמן באלטאוסזיי בראשית מאי. הוא ידע על דבר השיירה והתיבות. הוא אמר לי כי הן הכילו זהב וכי הן היו „שייכות״

לר.ס.ה.א. — זהב שהותך משיני־זהב ומטבעות־נישואין של קורבנות מחנות הריכוז. סטיבנס אמר כי השיירה באה מעבר פראג. הסכמנו בינינו כי אייכמן בוודאי ידע היכן מוסתר הזהב.

בראשית שנת 1946 הופיע שמו של אדולף אייכמן ברשימת ה„מבוקשים" האוסטרית מספר 1654/46. אותה הרשימה הכילה גם את שמות אנשי המטה שלו, גינתר, קרומיי, אברומייט, בורגר, נובאק, ואחרים. אחד מאנשי מטהו של אייכמן, אחד בשם יוזף וייזל, היה חבוש בבית־הכלא של וינה במשך שנה, עד שהמשטרה גילתה פרטים על פשעי־המלחמה שלו. וייזל עבד מתחת לאייכמן בפראג, ולאחר מכן בווינה, מקום שם שוכן משרדו של אייכמן במה שהיה בעבר ארמון רוטשילד. וייזל הודה כי לאחרונה ראה את אייכמן בפראג, „אולי בפברואר 1945", בעת שוייזל קיבל מיסמכים מזוייפים. כל אנשי מטהו של אייכמן קיבלו הוראות להתכנס באבנזיי, ליד באד אישל, „לאחר המלחמה". היה באבנזיי מחנה ריכוז גרמני (שלאחר מכן נהפך למחנה־מעצר מיוחד מטעם בעלות הברית, לאנשי ס. ס.).

באורח הדרגתי עלה בידינו לשחזר את מסעה המדוייק של קבוצת אייכמן מפראג לבודיוביצ'ה, ומשם לאוסטריה, אליה הגיעו בסוף אפריל. התהלכו בווינה שמועות כי אייכמן ניסה להעמיד פנים שהוא יהודי, וכי נעלם בתוך אחד ממחנות העקורים. השמועות החלו רווחות לאחר שנתפס איש־גיסטאפו במחנה עקורים יהודי בקירבת ברמן, ואיש ס.ס. נתפס כשהוא חי עם אשה יהודייה במחנה אחר. אנשים אחדים שחזרו מתרזיינשטאדט סיפרו כי אייכמן למד עברית אצל רב. אנשים אלה היו משוכנעים כי הוא כבר הכין לו את דרך־בריחתו. היו כ־100,000 איש ב־200 מחנות עקורים, בגרמניה ובאוסטריה, ולא קל היה למצוא מתוכם את אייכמן. לא היה בידינו תצלומו, והלא עשוי היה לשנות את שמו. נערך חיפוש במחנות, ואם כי אייכמן לא נמצא — נתגלו כמה וכמה אנשי ס.ס. אחרים, שהסתתרו בתורת יהודים. נזכרתי בשנת 1943, בעת שידידי הפולני מן המחתרת בייזנסקי סייע לי להסתיר את אשתי, כשהיא מוסווית בתורת אשה פולנייה, והוא אמר לי: „יבוא יום והנאצים ינסו להציל את חייהם על־ידי העמדת פנים שהם יהודים". מעגל ההיסטוריה סיים את סיבובו המלא.

בדצמבר 1946, בעת שהשתתפתי בקונגרס הציוני הראשון שנתקיים לאחר המלחמה, פגשתי בד"ר ישראל קאסטנר, מי שהיה חבר הוועד היהודי בבודאפסט, אותו ועד שבשנת 1944 ניהל משא־ומתן עם הס.ס.

להצלת יהודים הונגריים מהגליה. הימלר היה סבור שיחס נוח יותר כלפי היהודים ההונגריים יסייע בהצלתו לאחר תבוסת הרייך השלישי. הוא ציווה על אייכמן לנהל את המשא־והמתן, אולם אייכמן (אשר ידע כי אין מה שיוכל להציל אותו) חיבל בהוראותיו. הד״ר קאסטנר תיאר באוזני את אייכמן. בבודאפסט הורה אייכמן הוראות קפדניות שאיש לא יצלם אותו. פעם, בעת ששמע שאחד ממעריציו מקרב הס.ס. צילם אותו, הוא חיפש אחר האיש ווידא כי הן הניגאטיב, הן כל עותקי התצלום, יושמדו. קאסטנר אמר כי אין זה נכון שאייכמן היה דובר עברית ויידיש. „הוא ידע רק מלים בודדות ביידיש, והשתמש בהן כדרך שעושים לא־יהודים בעת שהם מספרים בדיחות יהודיות. פעם עלתה חמתו לאחר שקיבל מכתב בעברית מרב הונגרי. הוא קרע את המכתב לגזרים וצרח שיעניש את הרב על נסיונו לבחון את ידיעת העברית שלו. הוא טיפח את האגדה בדבר מוצאו הארצישראלי, כדי להראות ליהודים כי הוא מכירם היטב, וכי יוכל להערים עליהם״.

עד פברואר 1947 כבר היתה בידי רשימה מלאה, כמעט, של אנשי־מטהו של אייכמן. חקרתי את אנטון בורגר, איש הס.ס. אשר הז׳אנדארמים האוסטריים אסרו בפישרדורף בעת שחיפשו אחר אייכמן. בורגר אישר כי אייכמן היה באוסזיי בחודש מאי הקודם.

בעת משפטי נירנברג בחנתי אלפי מיסמכים, וביניהם מצאתי הודעה מפיו של ס.ס. אוברשטורמבאנפירר (סגן־אלוף) ד״ר וילהלם הטל, חבר מחלקה VI של הר.ס.ה.א., אשר הכיר היטב את אייכמן. באביב 1945 אמר לו אייכמן בבודאפסט: „מספר היהודים שהושמדו הוא כמעט ששה מיליון, אך זהו סוד גדול״.

התיקים בנירנברג הכילו הוראות רבות שהוציא אייכמן לאנשי־מטהו בצרפת, בהולנד, ביוון, בקרואטיה ובשאר הארצות. ברבות מן הארצות שנכבשו על־ידי הגרמנים הועברו הוראותיו ישירות לפקידים רמי־דרג של משרד החוץ הגרמני. ראיתי מכתב שנכתב על־ידי שגריר גרמניה בקרואטיה, הר קאשה, שבאותה עת ניהל משא־ומתן עם הממשלה הקרואטית בדבר „רכישת היהודים״. הגרמנים הציעו שלושים רייכסמארק לנפש, עם הבאת היהודים לתחנת הרכבת. שגרירויות גרמניות אחרות בבוקארסט, בסופיה ובבודאפסט ניהלו גם הן תכתובת עירנית עם אייכמן, בקשר לחיסול היהודים.

עשיתי בנירנברג שבוע, תוך כדי קריאה ביום ובליל. אייכמן נראה מתוך החומר שהועמד לרשותי כראש־המנהלים של מנגנון ההשמדה. באורח מתמיד ביקש, וקיבל, קרנות גדולות כדי להקים חדרי־גאז ומשרפות

נוספים, והוא מימן מכוני־מחקר מיוחדים שעסקו בגאזים ממיתים ובשיטות של הוצאה־להורג. דיברתי עם אחדים משבויי הס.ס. שהכירו את אייכמן. אחדים מהם סברו כי הוא איבד את עצמו לדעת, אך היה בכך משום הבעת משאלה בלבד. אייכמן, אמרתי לעצמי, הוא אדם המסוגל לשים קץ לחייהם של מאה אלף איש, במחי־עט אחד, אך פחדן יתר על המידה, מכדי שיתקע כדור לרקתו.

בסתיו 1947 חזרתי לנירנברג, ושם הראה לי אחד מאנשי הצוות, מר פונגר, את תעתיק החקירה של אחד בשם רודולף שיידה, גרמני שהועסק במחנות־מעצר אמריקניים שונים. אחד הסעיפים הסביר מדוע לא מצאנו את אייכמן מייד לאחר המלחמה, בחבל אוסזיי. הוא הגיע למקום־מקלט בטוח יותר: מחנה אמריקני. רודולף שיידה העיד ב־6 בנובמבר 1947 כי „בין ה־20 ל־30 במאי" הוא היה במחנה ברנדורף, ליד רוזנהיים שבבאוואריה, משם הועברו כל אנשי הס.ס., לאחר מכן, למחנה מיוחד לאנשי ס.ס. בקמאנטן, ואזי, ב־15 ביוני 1945, למחנה בחאם, עיר עתיקה שביער השחור. שיידה היה ממונה על מחנה זה, שהכיל כ־3,000 מאנשי הס.ס. ושיידה סיפר לאמריקנים:

> באותה העת (אמצע יוני 1945) בא אלי ס. ס. פידר, שכינה את עצמו אוברשטורמפירר אכמן, וביקש ממני כי ייכלל בדשימותינו בשם זה. הוא הודה כי שמו האמיתי הוא אוברשטודמבאנפירר אייכמן. באותה העת לא היתה לשם „אייכמן" שום משמעות בעבורי. ציינתי בפניו כי זהו עיסקו הפרטי, מה שהוא עושה בשמו.

במחנה שירת אייכמן ביחידת־בנייה שהוצבה לעבודה בעיר הסמוכה. מדי בוקר היתה הפלוגה צועדת לתוך העיר, בליווי אמריקני, ומדי ערב היתה חוזרת למחנה. ב־30 ביוני גילה שיידה מה שאייכמן עשה, למעשה, בעת המלחמה, והוא הודיע על כך לאיש חיל הריגול הנגדי שהיה מוצב במחנה. כאשר פלוגתו של אייכמן חזרה למחנה, באותו הערב, הוא לא היה ביניהם. לדברי שיידה, „בריחה היתה אפשרית רק בסיועם של חברים". התרגשות רבה נתעוררה אצל האמריקנים בנירנברג, משום עדותו של שיידה. למעשה, בריחות מעין אלה לא היו נדידות, בחודשים הראשונים שלאחר המלחמה. רבים מן העצורים הצליחו להתחמק, בעת שהיו מצורפים לאיזו קבוצה, משום שלבעלות־הברית לא היו מספיק חיילים על־מנת לשמור על כל אנשי הס.ס. המפקד הגרמני של פלוגתו של אייכמן נחקר, אולם הכחיש שידע את זהותו האמיתית של אייכמן. מכל מקום, עתה היתה בידינו הוכחה כי אייכמן נותר בחיים, לפחות ב־30 ביוני 1945 — עובדה שהיתה לאחר מכן בעלת חשיבות מרובה.

חיפושי אחר אייכמן החל להיות נודע בלינץ. כוניתי „הוויזנטל של אייכמן" המתחקה אחר עקבות בנו של „אלקטרר־אייכמן". אנשים רבים באו לבקרני או שלחו לי רמזים, ולמרבה־השטות התפתיתי לכולם, ועקבתי אחר פיסות־מידע ששוטר צעיר היה יודע להתעלם מהן. לא היה לי נסיון. יתר על כן, תמיד קיוויתי שהחיפוש אחר אייכמן יביא למאסרם, בדרך־אקראי, של פושעים נאציים אחרים. פעם שלח לי רופא ממינכן מברק, והציע שאבוא אליו מייד, משום שיש לו „ידיעות חשובות על־דבר אייכמן". נסעתי אליו. הרופא היה גבר כחוש ועצבני, שניצל מן המלחמה אך איבד את הוריו במחנה ריכוז ולא התגבר על ההלם שנגרם לו כתוצאה מכך. אחת מחוליו, אשה שאת שמה אין הוא מוכן לגלות לי, חיה עם גבר המכנה את עצמו בשם „פרידריך". פרידריך, כך אמרה לרופא, נתקף בבהלה מדי שמעו את צלצול פעמון־הדלת. הוא צועד בחדרו הלוך ושוב במשך כל היום כולו, ולעתים תכופות הוא מתלונן כי „יהודים רבים מדי נותרו עדיין בחיים. גרמניה הפסידה במלחמה משום היהודים. יש להרוג את כולם". הוא היה יוצא מביתו רק בלילה, והזהיר את האשה שלא תדבר על־אודותיו עם איש, משום שיש לו ידידים „רבי־עוצמה". החיפוש אחר פרידריך לא עלה יפה; כאשר מצאנו בסופו של דבר את מענו, גילינו כי נעלם. זמן רב לאחר מכן גיליתי כי היה מפקד זוטר בס.ס.

פרשת פרידריך היתה בבחינת ביטול־זמן לריק, אך מתוכה הגעתי לרעיון של ניצול הזווית של „חפש את האשה" גם בפרשת אייכמן. אפשרי הדבר, סברתי, כי אייכמן, כמנהיגי ס.ס. אחרים, היה קשור בעיסקי־נשים. אחד מאנשי מטהו של אייכמן, ס.ס. פירר דיטר ויסליצני, נידון למוות בבראטיסלאבה, בירת סלובאקיה, והוא ניסה להציל את עורו על־ידי שהפך להיות מלשין על מי שהיה ממונה עליו. ויסליצני טען כי יודע הוא על־אודות אייכמן יותר מאשר כל אחד אחר, והוא סיפק לנו את מעניהן של נשים אחדות שאייכמן קיים עמן קשרים. הרקע החברתי של הצלחות אייכמן היה מגוון ממש כמו רקע נשותיו של דון ג׳ובאני, באופירה של מוצארט. היו בהן החל מבארונית הונגרית וכלה בבנות־איכרים מקומיות. כאשר ניסינו להתחקות על עקבותיהן, ביקשתי מארתור פיר לקיים תצפית על אשתו של אייכמן, באלטאוסזיי. במוקדם או במאוחר, סברתי, ינסה אייכמן להתקשר עם בני־משפחתו.

סבור הייתי שאחת מידידותיו־לשעבר של אייכמן תחזיק במשהו שאנו היינו זקוקים לו ביותר: תצלומו של אייכמן. ארתור הסכים עמי, ועמד לרשותו האדם המתאים ביותר לתפקיד זה — מאנוס דיאמאנט.

דיאמאנט היה אחד מניצולי מחנות הריכוז, שאבדה לו כל משפחתו. הוא רצה לסייע לנו, ולמזלנו היה זה גבר צעיר ונאה. ארתור החליט להפוך את מאנוס ל„הר פאן דיאמאנט", משתף־פעולה הולאנדי, מי שהיה שייך לדיביזית־הס.ס. ההולאנדית „נדרלאנד", שלא העז לחזור לארץ־מולדתו. קיווינו כי יצליח לזכות בהצלחה רומאנטית אצל „האלמנות" הבודדות של אנשי ס.ס. החבושים בכלא או המסתתרים. הוא הסכים לנסות ולהתידד עם אשתו של אייכמן, וכן עם נשים אחרות שהכירו את אייכמן.

„פאן דיאמאנט" מילא כיאות את תפקידו זה. הוא התיידד עם מספר נכבד של נשי־ס.ס., אם כי לא עם מרת אייכמן, שלא היתה מוכנה לשוחח עם איש. אולם הוא התיידד עם שלושת בניה, ולעתים קרובות לקחם בסירת־משוטים על פני האלטאוסזיי.

כאשר דיאמאנט סיפר לי על מסעות־שיט אלה, חשתי כי ניצב הוא בפני בעיה רגשית חמורה. הוא ראה אלפי נערים, כגון בניו אלה של אייכמן, כשהם נורים, מורעבים עד מוות, או משולחים לתאי־הגאזים. ועתה, הנה היה מצוי כאן בסירה קטנה בחברת בניו של איש־המפתח, אשר אירגן את מותם של ילדים אלה.

באחד הימים, בשעות אחר־הצהרים, טיילתי עם מאנוס על שפת האגם. הוא אמר כי ביום המחרת עומד הוא להשיט את בניו של אייכמן בסירה. קולו היה מתוח יותר מן הרגיל. חשבתי שמוטב לי לשוחח עמו לפני שיהא זה מאוחר מדי. אמרתי לו כי שותף אני לו ברגשותיו. הוא איבד את משפחתו, והיו בה ילדים.

„שני ילדים וילדה", אמר, בלא להביט בעיני.

„אני מבין, מאנוס. אולם זכור־נא. אנו היהודים איננו נאצים. אין אנו מכריזים מלחמה על ילדים תמימים. ואם אתה סבור שתוכל באמת לפגוע באייכמן — על־ידי שיקרה שם אסון, הרי טעות בידך. לפני זמן־מה באו אלי שנים מאנשינו כשתוכנית בפיהם. הם רצו לחטוף את נעריו של אייכמן — עניין קל למדי, כשהוא לעצמו — ולהודיע כי יוציאום להורג אלא אם כן יתמסר האב לידי השלטונות. התנגדתי לתוכניתם בהשמיעי טיעונים רבים, אולם הם קיבלו רק אחד מהם. שיכנעתי אותם כי איש שציווה בלא כל רגשות להביא למותם של מיליון ילדים לא יגלה רגשות גם כאשר המדובר בילדיו־שלו. אף אם תוכניתם תגרום לו מועקה רבה, הרי לא יציל את הנערים על־ידי שיסגיר את עצמו. אין הוא איש מסוג זה".

דיאמאנט לא השיב לי. קיוויתי כי שיכנעתי אותו. שוחחתי על כך עם ארתור, שהסכים לשחרר את דיאמאנט ממשימתו באלטאוסזיי. תמורת

זאת, הוא נתבקש לחקור אחדות מידידותיו־לשעבר של אייכמן, ולנסות להשיג באמצעותן תצלום של אהובן החמקתן. הבארונית ההונגרית היגרה לדרום־אמריקה; אשה אחרת נהרגה בעת ההפצצות על דרזדן. אולם לקראת סוף שנת 1947 מצאנו באורפאר, פרוור צפוני של לינץ, מעברה השני של הדאנובה, נערה שהיטיבה להכיר את אייכמן.

מאנוס התיידד עמה, הוזמן לביתה, מצא שם „אלבום משפחה", וגילה בו תצלום של אדולף אייכמן, שנעשה בשנת 1934. בראשונה לא התכוונה הנערה לוותר על התצלום, אולם הוא הצליח להפעיל עליה את קסמיו. בשמחה רבה הביא מאנוס את התצלום אלי, שוחרר מהתפקיד שהוטל עליו, וחזר לחיים נורמאליים יותר. אנו הכנו העתקים מן התצלום, הם הופיעו בהודעות החיפוש אחר אייכמן.

זמן קצר לאחר מכן התקשרו עמי טלפונית מבאד אישל. היה זה ידידי האמריקני סטיבנס, שביקש ממני לבוא שמה מייד. העניין דחוף, אמר; אין הוא רוצה לומר יותר מכך בשיחה טלפונית.

בבאד אישל סיפר לי סטיבנס כי מרת וירוניקה ליבל הגישה בקשה לבית־המשפט המחוזי במקום להצהרה על־דבר פטירה, לגבי גרושה, אייכמן, וזאת „לטובתם של הילדים". באותה העת היו כל בתי־המשפט באוסטריה ובגרמניה מוצפים בבקשות מעין אלה. אם אשה לא היתה יכולה להוכיח כי בעלה מת, או הוכרז כמת, לא היתה יכולה לקבל גימלה או להינשא מחדש. בתי־המשפט הוציאו הצהרות מעין אלה כאילו כדי לצאת ידי חובה, ולא היו חוקרים בקפדנות את הפרשה. לעתים היה הבעל ה„נפטר" חוזר ומופיע במקום, כשהוא חי וקיים, לאחר שנים שעשה במחנה שבויי־מלחמה בברית־המועצות, או לאחר שהסתתר.

משסיפר לי סטיבנס סיפור זה, הייתי אחוז הלם ולא היה בכוחי להשמיע הגה. ברגע שיוצהר רשמית כי אדולף אייכמן הוא בחזקת נפטר, ימחק שמו באורח אוטומאטי מכל רשימות ה„מבוקשים": הוא יחדל מהתקיים. תיקו יסגר, והחיפוש ברחבי־העולם יפסק. היה זה צעד מחוכם. הייתי משוכנע כי אייכמן עצמו תיכנן אותו, בסיועה של אשתו.

בתיק־אייכמן שבידי חזרתי וקראתי את העדות שמסר אוברשטורמבאנ־פירר הטל, ומצאתי כי הוא השמיע הצהרה־בשבועה כי הוא ראה אותו ביום הקודם במחנה אבנזיי, ליד באד אישל. החלטנו כי סטיבנס ישוחח עם השופט, וינסה לגלות פרטים נוספים בקשר לבקשתה של מרת אייכמן. השופט מסר לו כי פלוני קארל לוקאס, המתגורר בפראג, ברחוב מוליטשר 22, שלח הצהרה־בשבועה כי היה נוכח כאשר אייכמן נורה למוות, בעת הלחימה בפראג, ב־30 באפריל 1945. סטיבנס השיב כי אייכמן הוא פושע

נאצי מבוקש, וכי נראה בלא־ספק באוסטריה, חי וקיים, לאחר ה־30 באפריל 1945. השופט נדהם, נבוך, והבטיח מייד להאריך את התקופה הרגילה של השבועיים, הנהוגה במקרים מעין אלה, עד כדי ארבעה שבועות. עד אז יכול היה סטיבנס להגיש הוכחות להודעתו.

שלחתי את אחד מאנשי לפראג. תשעה ימים לאחר מכן היתה בידי הידיעה כי קארל לוקאס היה נשוי למאריה לוקאס, ששמה לפני הנישואין היה ליבל — כלומר אחותה של אשת־אייכמן. לוקאס, שעבד באותה עת במיניסטריון החקלאות הצ׳כוסלובאקי, היה איפוא גיסו של אייכמן. כן גילינו כי לוקאס קיים קשר עם אחת פראו קאלס באלטאוסזיי, שנתברר כי היא אחות אחרת של אשת־אייכמן. המשטרה מצאה את ההתכתבות ביניהם. מסתבר כי המשפחה כולה קשרה קשר כדי להוכיח כי אדולף אייכמן הלך לעולמו. (לאחר לכידתו של אייכמן בשנת 1960 הודעתי לשלטונות הצ׳כוסלובאקיים על־דבר ההצהרה־בשבועה של לוקאס, והוא פוטר מייד ממיניסטריון החקלאות).

בשובי לבאד אישל, מסרתי את המידע לידי סטיבנס, אשר חזר ושוחח עם השופט. הלה הבטיחו נאמנה כי יסרב להיענות לבקשה. בהזמינו אליו את מרת אייכמן, הבהיר לה השופט כי יודיע לתובע הציבורי אם תוסיף ותנסה להוליך את השלטונות שולל. היא עזבתו באכזבה מרה.

כיום מאמין אני כי התרומה החשובה ביותר שתרמתי לחיפוש אחר אייכמן היתה חיסול האגדה על־דבר מותו, כביכול. פושעי ס.ס. רבים לא יתפסו לעולם, משום שהם עצמם דאגו לכך שיכריזו על פטירתם, בעוד שלאמיתו של דבר הם חיים באושר, בשמות מושאלים. אחדים מהם התחתנו ללא־ספק עם „אלמנותיהם״. דוגמה אחת לכך שימש המומחה מס׳ 1 של היטלר ל„רצח־מתוך־רחמים״, הפרופיסור הד״ר ורנר היידה, אשר לאחר שהוכרז רשמית כמת התחתן עם אשתו־לשעבר. לאחר מכן נתפס ואיבד את עצמו לדעת בבית־הסוהר.

בקיץ של שנת 1948 חזרתי שוב לנירנברג. האמריקנים סיפרו לי כי העתק מצולם של תיקו האישי של אייכמן נמצא סוף־סוף. בתוכו היו שני תצלומים. אחד מהם הראה את אייכמן בבגדים אזרחיים, והאחר — במדים. התצלום המאוחר יותר נעשה בשנת 1936. הממונים על אייכמן דיווחו עליו דינים־וחשבונות מצויינים. הוא גילה, כך אמרו, „נסיון רב בשטחו המיוחד״. בשום מקום לא נזכר כי „שטחו המיוחד״ לא היה אלא ג׳ינוסייד, הפשע של השמדת־עם. שלושה תצלומים אלה של אייכמן — השניים מתיקו והאחד מידידתו — היו התצלומים היחידים שהיו בידי הישראלים בשנת 1960, בעת שלכדו את אייכמן בארגנטינה.

המיסמך המעניין ביותר שמצאתי בתיקו האישי של אייכמן היה סיכום „תולדות חיים" קצר, שהוא עצמו כתב אותו. תחת התאריך „ברלין, 19 ביולי 1937", נאמר בו כדלהלן:

ב־19 במארס 1906 נולדתי בזולינגן, ריינלנד. בתורת ילד באתי ללינץ, מקום שם שימש אבי באותה העת מנהל חברת החשמליות והכוח החשמלי. ביקרתי בבית־הספר היסודי, לאחר מכן עשיתי ארבעה „זמנים" בבית־הספר הריאלי, אחר כך שנתיים בבית־הספר הפדראלי להנדסה חשמלית. מ־1925 עד 1927 הייתי מוכר־נוסע מטעם חברת הבנייה החשמלית של אוסטריה העילית. עזבתי אותה מרצוני החופשי כדי להיעשות הנציג האוסטרי־העילי של חברית ואקואום אויל בווינה. פוטרתי ממשרתי ביוני 1933, עת נתגלה שהצטרפתי בחשאי לנ.ס.ד.א.פ. הקונסול הגרמני בלינץ, דירק פון לאנגן, אישר עובדה זו במכתב שצורף לתיקי האישי במפקדת הס. ד.

במשך חמש שנים הייתי חבר ה„פרונטקמפפרפראייניגונג" (אירגון פוליטי אנטי־מארכסיסטי) הגרמני־אוסטרי. הצטרפתי לנ.ס.ד.א.פ. האוסטרי ב־1 באפריל 1932, וגם הצטרפתי לס.ס. בעת ביקורת שנערכה אצל הס.ס. האוסטרי־העילי על־ידי הרייכספירר־ס.ס. (הלא הוא הימלר) נשבעתי את שבועת האמונים.

ב־1 באוגוסט 1933 נצטוויתי על־ידי הגאולייטר של אוסטריה העילית, החבר בולק, לצאת לאימוני הצבאיים במחנה לכפלד. ב־29 בספטמבר 1933 הוצבתי ללשכת הקישור של הס.ס. בפאסאו. ב־29 בינואר 1934 נצטויתי להצטרף לס.ס. האוסטרי במחנה דאכאו. ב־1 באוקטובר 1934 הועברתי למפקדת הס.ד. בברלין, מקום בו אני משרת עתה.

(חתום) אדולף אייכמן
ס.ס. האופטשארפירר (רב־סמל)

אכן, פרשת־חיים ראויה־לציון של קארייריסט ואיש הגיס החמישי. בעת התקופה כולה שתוארה ב„תולדות החיים" של אייכמן היו כל האירגונים הנאציים באוסטריה אי־ליגאליים. דבר זה לא מנע את הנאצים מהקמת אירגון צבאי עם מחנות משלו ומרכזי־אימונים, שבהם היה הימלר עורך סיורי־ביקורת סדירים.

הכל ידעו מה היו מעלליו של אייכמן; אני רציתי לדעת מה הביאו לעשות זאת. שוחחתי עם אנשים בלינץ אשר ביקרו יחד עמו בבית־הספר.

הם סיפרו לי את האניקדוטות המקובלות על־דבר המורים, ועל התעלולים שהפעילו כלפיהם, אולם כאשר שאלתים בעניין הברם־לכיתה, אייכמן, היו נאלמים־דום. הם ידעו כי אני „צד" אחר אייכמן, והם לא היו מוכנים אף להודות כי הכירוהו. הם נראו כחוששים לדבר. אחד האנשים אמר כי יש להניח את ההעמדה־לדין על פשעי־מלחמה ל„שלטונות הנאותים". איזו זכות חוקית יש לי, כאזרח פרטי, לרדוף אחר אייכמן? לא טרחתי כלל להשיב לו. האיש היה אחד מאותם אוסטרים שניחמו איש את רעהו, לפני שנסתיימה המלחמה, באמרם: „אם ננצח, נהיה גרמנים. אם לא, נהיה אוסטרים. כך או כך, לא נוכל להפסיד".

ניסיתי למצוא אנשים שהכירו את אייכמן בעת שנותיו הבלתי־חוקיות בשירות הס.ס., בשנות השלושים המוקדמות. איש לא היה מוכן לשוחח עמי. היה איש אחד — שלא היה חבר המפלגה — אשר ביקר תכופות בביתו של אייכמן והיטיב להכיר את משפחתו. הוא קרא בעתונים על־אודות הפשעים שביצע אייכמן ופשוט סירב להאמין בהם. לא יתכן שהמדובר באותו אדולף, אמר, אותו ברנש שקט, גולמני, חסר־צבע, אשר לעתים כה תכופות נראה היה כאילו נתפס עד־כדי־שטות לרעיון אחד ויחיד. האיש לא הבין כלל עד כמה היטיב לתאר את אייכמן — כמה צדק, ובאותה עת כמה הרחיק עדותו.

למדתי את הספרים שנתפרסמו על־דבר פסיכולוגית־הפשע, על הנעה וילדותם המוקדמת של פושעים, אולם טעיתי טעות אחת: חשבתי על אייכמן כעל פושע פשוט, ולא כן היה הדבר. הבעיות של הילדות המוקדמת והסביבה, המובילות כרגיל לחיי פשע, פשוט לא היו קיימות לגביו. בתורת סוכן־נוסע מטעם חברת ואקואום אויל עשה עסקים עם יהודים, אך לא היו לו התנסויות בלתי־נעימות. באוסטריה העילית היו אז לא יותר מ־1,100 יהודים, בעת שאייכמן וידידו קאלטנברונר שימשו אנשי־ס.ס. באורח בלתי־חוקי בלינץ. אייכמן לא גילה מעודו תוקפנות כלשהי כלפי היהודים המקומיים. הוא לא היה אלא האופטשארפירר נוסף, צייתן ואפור. אף במפקדת הס.ד. בברלין לא ידעו בעצם מה לעשות בו.

הוטל עליו לאסוף חומר על־דבר „הקשר הכלל־עולמי של הבונים החופשיים". הוא החל לקרוא כל מה שהופיע על הבונים החופשיים, ונעשה מעין מומחה לנושא זה. הוא כתב מחקרים ארוכים בהם הציע מה יש לעשות כדי ללחום ב„קשר" זה. התנועה של הבונים החופשיים עוררה את התעניינותו בבעיה היהודית. הוא נשתכנע כי הבונים החופשיים היו מעין כת יהודית, השואפת להשתלט על העולם.

אייכמן החל לקיים כרטסת של בונים־חופשיים יהודיים חשובים.

הממונים עליו שיבחו את ה„יסודיות" בה עשה זאת, ואייכמן נעשה יסודי עוד יותר ב„מחקר" זה שלו. לאחר תקופת־מה נעשה מעוניין עד כדי כך בבעיה היהודית, עד כי זנח את הבונים החופשיים, והקדיש את כל מאמציו לחקירת היהודים. הוא קרא ספרים ללא־ספור, והפתיע את הממונים עליו בידיעתו האנציקלופדית בשאלות היהדות והציונות. הוא נעשה משקיף מטעם הגיסטאפו באסיפות יהודיות, ונשלח לחקור את הרובעים היהודיים של ערים שונות. שוחחתי עם יהודים הזוכרים את אייכמן מאותם הימים. כולם אומרים כי היה שונה מהברנשים הרגילים של הס.ס. גישתו היתה ללא כל ויתורים, אך מתוך נימוסים צוננים. בין המיסמכים שמצאתי בנירנברג כלולה היתה בקשה מטעם אייכמן ל„קרנות מיוחדות" כדי לאפשר לו ללמוד עברית אצל רבי. אם כי הוא ציין שהשיעורים לא יעלו אלא שלושה מארקים, כלומר בחצי־חינם, סירבו הממונים עליו להיענות לבקשתו. אולם עתה היה ידוע אייכמן במפקדת הס.ד. כ„מומחה העיקרי לעניינים יהודיים".

באותה העת, כלומר באמצע שנות השלושים, לא נוסח עדיין פתרון נאצי רשמי ל„בעיה היהודית". ראשי הנאצים הסכימו כי על היהודים יהיה לעזוב את גרמניה, אולם מחנות הריכוז כפתרון סופי לא נראו עדיין. היטלר ומרעיו היו משוכנעים בדבר כוחה האוניברסאלי והכל־יכול של „היהדות העולמית", והוחלט חגיגית כי הדרך הטובה ביותר להתגבר על היהודים היא להוסיף ולהיוודע על־אודותיהם, כך שניתן יהיה להביסם בנשקם־שלהם. האין היהודים בבחינת הכוחות הנעלמים הניצבים מאחרי כסאות־המלוכה, והשולטים האמיתיים בממשלות העולם? אייכמן החליט לפגוש את היהודים במעוזם־הם. בשנת 1937 נסע לארץ־ישראל, בחברת פלוני אוברשטורמפירר (סגן) האגן. מצאתי מסמכים מרובים על נסיעה גורלית זו. אייכמן נכנס לארץ־ישראל תוך שימוש בתעודת־עתונאי מזויפת, המזהה אותו כחבר המערכת של העתון „ברלינר טאגבלאט".

לפני צאתו נאסרו בגרמניה יהודים רבים, כבני־ערובה תמורת אייכמן, שאת שמעו לא שמעו מעודם. אייכמן עשה בארץ־ישראל יומיים בדיוק, וערך ביקור במושבת הטמפלרים הגרמניים שרונה, ליד תל־אביב, וביישוב יהודי. משם נסע לקאהיר, כדי לפגוש באמין אל חוסייני, המופתי של ירושלים, שונא יהודים נודע־לשימצה ומאוהדי הנאצים. אחר כך רצה לחזור לארץ־ישראל, אולם השלטונות המאנדאטוריים הבריטיים סירבו להניח לו להיכנס ארצה, והוא חזר לברלין. אחד מאחיו של אייכמן בלינץ סיפר לאחד מידידי כי במשך זמן־מה התייחסה המשפחה לאדולף כאל „ציוני", משום שלעתים תכופות דן באפשרות של הגירה יהודית בקנה

מידה גדול מגרמניה לארץ־ישראל. שהותו בת שתי היממות בארץ־ישראל העלתה באייכמן, לאחר מכן, את הרעיון של טיפוח האגדה כי מוצאו מארץ־ישראל, ועל כן יודע הוא הכל על־אודות היהודים. הצלחתו בכך היתה כה רבה, עד כי יהודים אחדים בבודאפסט, בשנת 1944, חשבו כי הוא היה בקי בפילוסופיה הרבנית.

ניסיתי לגלות מתי בדיוק חלה באייכמן התמורה, ממומחה תיאורטי בעניינים יהודיים — לתליין. אולי היתה זו התפתחות הדרגתית. כאשר הגיע לווינה בסוף שנת 1938 הוא הוסיף עדיין לדבר, ברוב־נימוס, על „הגירה מאולצת". התמורה הגדולה התחוללה עם ליל הבדולח שהתחולל בנובמבר 1938, בעת שהנאצים ציוו על הריסת החנויות היהודיות ובתי־הכנסת, כדי לנקום על הריגתו של דיפלומאט נאצי בפאריס. ההוראות שהגיעו לווינה מטעם ריינהארד היידריך, ראש הגיסטאפו, ציינו במיוחד כי יש להודיע על כך לאייכמן. אייכמן מצא לו את „ייעודו". עדי־ראייה מסרו לאחר מכן כי הוא נראה הולך מבית־כנסת אחד למישנהו, ופיקח אישית על השמדתם המוחלטת. נאמר כי הוא „עזר במו־ידיו" ונראה „צוהל".

ימים אחדים לאחר מכן גילו מנהיגי הקהילה היהודית בווינה כי כאשר אייכמן הזמינם אליו, שוב לא ביקש מהם לשבת מול שולחן־עבודתו. נאמר להם לעמוד דום, בריחוק של שלושה צעדים ממנו. ב־1939 נסע אייכמן לפראג, הזמין אליו את נשיא הקהילה היהודית שם, ואמר לו: „על היהודים להסתלק — ובמהירות!" כאשר נאמר לו כי יהודי פראג חיו בעיר זאת מזה 1,100 שנה, וכי הם בני המקום מדורי־דורות, צעק: „בני־המקום? אני אראה לך!" ביום המחרת, יצא המשלוח הראשון של יהודים למחנה ריכוז.

בשנת 1941 שוב לא היה עוד מקום ליהודים, בעולמו של היטלר. לאחר ועידת ואנזיי* בראשית שנת 1942, שבה פיתחו המנהיגים הנאצים את „הפתרון הסופי" שלהם — רצח־המונים, נצטווה אייכמן להוציא לפועל את פקודותיהם של היטלר ושל הימלר. באביב שנת 1945 אמר לאחד מאנשי־מטהו בבודאפסט: „אמות בשמחה, מתוך הידיעה שהרגתי כמעט ששה מיליון יהודים".

לא צדקתי בעת שחיפשתי אחר מניע, בשנותיו הראשונות. לא היה כל מניע, לא היתה כל שנאה. הוא לא היה אלא התוצר המושלם של השיטה. כאשר אחדים מהכפופים לו לא היו מוכנים להוסיף ולמלא את „תפקידם" בתחום הרצח ההמוני, אמר להם אייכמן: „אתם בוגדים ברצונו

* ראה נספח: ועידת ואנזיי.

של הפירר". הוא היה ממלא אותו תפקיד, אילו היה מצטווה להרוג את כל הגברים ששמותיהם החלו באות פ', או ב', או את כל אדומי־השיער. הפירר צדק תמיד, והיתה זו חובתו של אייכמן לוודא כי פקודותיו של הפירר תצאנה לפועל.

באביב שנת 1948 הייתי מסוגל לשחזר במדוייק את מסעו של אייכמן בסוף המלחמה. הוא הגיע לתרזיינשטאדט ב־20 באפריל, ושהה שם עד ה־27 בו. ביום המחרת היה בפראג, ב־29 היה בבודיוביצ'ה, ב־1 במאי במחנה אבנזיי שליד באד אישל, וב־2 במאי באלטאוסזיי, מקום שם שהה עד ה־9 במאי. לאחר מכן הסתתר מרצונו במחנות־מעצר אמריקניים, עד סוף יוני, בעת שנמלט מן המחנה בחאם. אזי הסתתר לו במשך תקופת מה אי־שם בצפון גרמניה. עובדה זו נתאשרה לאחר מכן על־ידי שני מנהיגים חשובים של הס.ס., אחד מהם הס, מי שהיה מפקד אושוויץ, אשר הוסיף לעמוד בקשר עם אייכמן בצפון גרמניה. משם נסע אייכמן לאחד מדודיו בזולינגן, ושהה אצלו. פעם באו השלטונות הבריטיים לחקור את דודו של אייכמן, בעת שאייכמן עצמו הסתתר בבית. הדוד לא מסר להם דבר. אולם אייכמן החליט לחזור לחבל אוסזיי, מקום שם חש עצמו בטוח יותר מאשר בכל מקום אחר.

אחד מעוזרי הקרובים אלי ביותר באותה עת היה רב־סרן גרמני לשעבר, מאנשי הוורמאכט. בראשונה לא שש לסייע לי, באמרו: „אל־לי להכתים את מדי", ובהעלותו את רוח ה„קאמראדשאפט" (חברות־הלוחמים). אמרתי לו שחברות־הלוחמים מסתיימת במקום שבו מתחיל הפשע. אני עצמי לא אציל את חברי, אשר ביצעו פשעים במחנה ריכוז, אמרתי לו. רב־הסרן ביקר אצל חברים אחדים בגרמניה, ושוחח עם אנשי ס.ס. רבים. כאשר חזר ללינץ אמר לי כי אייכמן הוא „השנוא ביותר בקרב אנשי הס.ס., משום השם הרע שיצא לחיל זה בגללו". דעתם של כל אנשי הס.ס. לשעבר, וחבריו־לשעבר של אייכמן, היתה כי הוא מסתתר אי־שם בחבל אוסזיי. בגמונדן הסמוכה היתה מצויה מפקדתו של „שפינה" (העכביש), אירגון המחתרת הנאצי.

מעולם לא הטלתי ספק בעובדה כי אשתו של אייכמן ואביו ידעו בכל עת את מקום־המצאו, אם כי מעולם לא קיבלו ממנו מכתבים. לאחר המלחמה קויימה צנזורת־דואר קפדנית, וחיל הריגול הנגדי תפס את התכתובת של מרת אייכמן באלטאוסזיי ואביו של אייכמן בלינץ. לא היו במכתבים אלה שדרים חשודים, לא היו כל מכתבים שנכתבו בצופן אישי. כאשר כל הנאצים לשעבר נצטוו להירשם, בשנת 1947, הודו שלושה

מבני משפחת אייכמן בחברות במפלגה. אייכמן האב הצטרף למפלגה במאי 1938, חודשיים לאחר ה„אנשלוס". האח אוטו הצטרף למפלגה ולס.א. באותה שנה. האח פרידריך הצטרף למפלגה ולס.א. בשנת 1939. האמריקנים חקרו אותם, אך לא גילו נימוקים להעמדתם לדין. הם היו חברים־נספחים, נעדרי חשיבות כלשהי.

משפחתה של מרת אייכמן היתה שייכת לקבוצה שונה לגמרי. קרוביה בצ'כוסלובאקיה החלו משגשגים בעת המישטר הנאצי. מדי חודש בחודשו היתה מרת אייכמן מקבלת המחאת דואר של 1,000 שילינגים (כ־120 ל"י) מחמיה, אולם אנו הנחנו כי היא קיבלה כסף גם ממקורות אחרים, אולי אף ממשפחתה־היא.

ב־20 בדצמבר 1949 בא לבקרני קצין בכיר במשטרת אוסטריה, במרכז התיעוד שבלינץ, והציע כי נשווה את תיקינו בשאלת אייכמן. האוסטרים האמינו כי אייכמן מסתתר בסביבות הכפר גרונדלזיי, כ־3 עד 4 קילומטרים מאלטאוסזיי. יש בתים מבודדים בגרונדלזיי, השוכן על גדות הנהר בעל אותו השם, שארכו כ־7 קילומטרים. אמרתי לאותו קצין כי חודשים אחדים קודם לכן גילה אחד מאנשי באלטאוסזיי מכונית מרצדס שחורה, בעלת מספר־רישוי אוסטרי־עילי, באה מעבר גרונדלזיי. היא עצרה לדקות מספר ליד הבית שבפישרדורף 8, מקום בו התגוררה מרת אייכמן. איש במעיל גשם כבד אשר, כפי שאמר המודיע שלי, „נראה כיהודי", שהה בבית דקות מספר, וחזר והסתלק לו במרצדס השחורה. יתכן כי היה זה אייכמן.

קצין המשטרה הסכים עמי. המשטרה היתה משוכנעת כי אייכמן קיים קשר הדוק עם תא מחתרתי נאצי בשטירייה. איש־מטהו לשעבר, אנטון בורגר, ברח ממחנה גלאזנבארך בשנת 1947, ועתה הוא משמש כבלדר בין אייכמן לבין המחתרת. כל תא היה מורכב מחמישה אנשים; כל אחד מהם הכיר רק חמישה חברי־מחתרת אחרים. היו להם מגעים עם אירגון ניאו־נאצי אחר, הידוע בשם „זכסגשטירן" (ששת הכוכבים). משטרת אוסטריה קיוותה כי מאסרו של אייכמן יערער את הרשת כולה.

קצין המשטרה חזר וביקר אצלי למחרת היום. המשטרה גילתה כי אייכמן עומד לבלות את ערב השנה החדשה בחברת משפחתו באלטאוסזיי. היא התכוונה לערוך פשיטה על הבית בעת שהותו בו, וביקשה ממני להצטרף לפשיטה. התוכנית היתה צריכה להישאר חשאית לגמרי. ערב השנה החדשה הוא יום הולדתי, לא יכולתי להעלות על דעתי מתנת־יום־הולדת נאה יותר מאשר מאסרו של אייכמן.

באותה עת היה ישראלי צעיר נוהג לבקר תכופות במרכז התיעוד שלנו. בתורת ילד היגר עם הוריו מגרמניה לארץ־ישראל, לחם בשורות

צבא־ההגנה לישראל בעת מלחמת העצמאות, והיה עתה בעיצומו של מסע־השתלמות באירופה. הוא היה נלהב ביותר, כתושב של מדינה צעירה ביותר, וגילה עניין מרובה בעבודת מרכז התיעוד, בעיקר בקשר לפרשת אייכמן. סיפרתי לו — ועתה מבין אני כי היה זה מעשה של שטות — כי יתכן שאייכמן יהיה בקרוב במאסר. כאשר שמע כי אני נוסע לאלטאוסזיי, מקום שם מתגוררת אשתו של אייכמן, ביקש ממני לקחתו עמי. „הדי תמיד תוכל לנצל עוד זוג ידיים", אמר. יצאנו ב־28 בדצמבר. שהינו במלון „אדצהרצוג יוהאן" בבאד אוסזיי, המרוחקת כשלושה קילומטרים מאלטאוסזיי. המשטרה האוסטרית הציבה ששה בלשים באכסניות שונות. הזהרתי את הישראלי הצעיר שלא להסתובב בשטח, ומעל לכל — שלא לשוחח עם תושבי המקום. באותו ערב, בלא ידיעתי, הוא ביקר במועדון לילה, מקום שם נהנה ביותר וסיפר לכל הנערות כי הוא בא מישראל. הם התרשמו כראוי. שכן איש מתושבי באד אוסזיי לא ראה קודם לכן ישראלי אמיתי, חי.

בבוקר ה־31 בדצמבר פגשתי את קצין המשטרה הממונה על העניין. אנשיו עתידים היו להיות במקומות שהוקצו להם בשעה 9.00 בדיוק. הם כבר שמרו על הדרך המובילה מגרונדלזיי לאלטאוסזיי, והבית שבו התגוררה מרת אייכמן. בשובי לבית־המלון אמרתי לישראלי הצעיר שלא יצא את חדרו לפני חצות הליל. הבטחתי שאתקשר עמו כאשר יהיו בפי בשורות. בשעה תשע הצטרפתי לקצין המשטרה ולאיש שנילווה אליו. בכל האכסניות ובתי־המלון, וברבים מהבתים, נחוג ערב השנה החדשה בהמולה רבה, במוסיקה ומתוך צחוק מתרונן. אנו לבדנו המתנו לחגיגה משלנו. הבלש ניגש לטלפון, התקשר עם פישרדורף 8, וביקש לדבר עם מרת ליבל. לאחר שהות־מה אמד קול של אשה: „האם זה אתה? האם באמת תבוא הערב?" הבלש הניח בשקט את השפופרת. מרת אייכמן ציפתה לביקור.

בשעה עשר ליוויתי את קצין המשטרה בסיבוב שערך. ערכנו ביקורת אצל הבלשים בכל העמדות, והצצנו לאכסניות שלאורך הכביש. הערב היה צונן ביותר, ורעדנו מקור. חזרנו למלון „אדצהדצוג יוהאן", כדי ללגום תה חם. פתחתי את הדלת של מסבאת בית המלון, וניצבתי כאחוז־רעם. הישראלי הצעיר ישב ליד שולחן גדול, לגם משקה בחברת בני המקום, ושוחח עמם על הישגי־הגבורה של צבא־ההגנה לישראל.

קצין המשטרה החל רוטן.

„אין זה מוצא חן בעיני. אם תצא השמועה כי ישראלי צעיר נמצא בעיר, יתכן — — —"

„השעה היא אחרי עשר", אמרתי. „שום דבר שלא־כשורה אינו יכול להתרחש עתה".

„אכן, אני מקווה לכך בכל לבי", אמר קצרות.

בשעה עשר וחצי יצאנו שוב. כאשר הגענו לאכסניה הבאה, מסר הבלש כי אנשים מדברים על־דבר הישראלי שהגיע לבאד אוסזיי. בבית־המרזח הבא הם דיברו כבר על־אודות קבוצת הישראלים שבאה למקום. קצין המשטרה הביט בי בעיניים נוקבות, אך לא אמר דבר. קיללתי את עצמי.

השעה היתה אחת־עשרה. אם רצה אייכמן להיות בחברת בני משפחתו בחצות, חייב היה לצאת עתה את גרונדלזיי. המתנו עוד עשרים דקות, שנראו בעינינו כעשרים שנה. איש לא הוציא הגה מפיו. בשעה 11.30 בא בלש במרוצה מכיוון גרונדלזיי ואמר משהו לקצין.

קצין המשטרה הביט בי, כרוצה לומר: „הן אמרתי לך כי כך יקרה", ואמר: „חוששני כי הכל נסתיים. דומה כי מישהו הזהיר את אייכמן".

נעצתי בו מבטים, בלא שאהיה מסוגל לומר מלה. הוא ביקש מהבלש לחזור על הדין־וחשבון שלו.

„בשעה 11.30 התקרבו שני אנשים זה לזה, על הכביש המוביל מגרונדלזיי. חשוך שם ביותר, אך יכולתי להבחין בהם, על רקעו הלבן של השלג. הם היו מרוחקים ממני כ־150 מטרים; אני הסתתרתי מעבר לעצים שבשולי הכביש. לפתע בא איש אחר במרוצה, מעבר גרונדלזיי, וצעק משהו. הם עצרו, הוא הצטרף אליהם, ושניות אחדות לאחר מכן רצו כל השלושה חזרה".

הקצין ראה את סבר־פני האומלל. „אל־נא תיקח זאת ברצינות רבה כל כך. עתה יודעים אנו איזו היא קבוצת הבתים שממנה הם באו. אין לנו צווי־חיפוש, לערוך חיפושים בבתים, ואיני יכול להתקדם בענין זה בלא הוראות, אך כיסינו את אייכמן. אשאיר כאן שנים מאנשי, ואחזור ללינץ כדי לבקש הוראות נוספות". הוא הניע בכתפיו ואמר: „אולי היתה זו טעות להביא לכאן את הישראלי הצעיר. או אולי הוזהר אייכמן מסיבה אחרת. איני יודע".

עשר דקות לאחר חצות הזדנו לבאד אוסזיי. הרחובות היו מלאים באנשים מרעישים. שיכורים קראו „שנה טובה". נשמעו צלילי מוסיקה, וגביעי־זכוכית מתנפצים. לא רציתי לראות איש. חזרתי לחדרי, ושכבתי על מיטתי בלא להסיר את בגדי. הייתי אומלל עד מאוד. מתנת־יום־ההולדת שלי היתה מרוחקת מאתנו 150 מטרים בלבד. איבדנוהו; עתה, לעולם לא נחזור ונלכדנו.

שבוע לאחר מכן הודיעני קצין־משטרה אוסטרי כי הם ויתרו על המשך החיפושים. הם קיבלו ידיעות כי אדולף אייכמן נעלם מחבל אוסזיי.

לגבי „צייד אייכמן", היתה שנת 1950 שנה שחונה. המלחמה הקרה הגיעה לשיאה, ובעלות־הברית לשעבר התחפרו משני צידי מסך הברזל. האמריקנים היו עסוקים מעל־לראש במלחמה בקוריאה. איש לא היה מעוניין באייכמן או בנאצים. כאשר שני נאצים היו נפגשים, באותם חודשים, היו נוהגים לומר: „רוח חדשה מנשבת!", והיו טופחים איש על שכם רעהו. ידיעות־עתונות דמיוניות, בקשר לאייכמן, החלו מופיעות בעתוני־הסנסאציה. הוא נראה בקאהיר, בדמשק, נאמר כי הוא מקים לגיון גרמני לטובת הערבים, וכן הלאה. ידעתי כי סיפורים אלה מצוצים מן האצבע. איש ששנא תמיד כי יצלמוהו לא יופיע באור הזרקורים.

התיק הגדול של אייכמן היה מונח עדיין על שולחני. קשה היה לי ביותר אף להעיף בו מבט. הייתי משוכנע כי אייכמן שוב אינו באירופה. הפשיטה שלא־עלתה־יפה בערב ראש השנה שכנעה אותו, בוודאי, כי הסכנה הכרוכה בהישארותו באירופה רבה מדי. הינחתי כי אודיסה טיפל בו כהלכה. סביר היה כי הוא מסתתר במזרח התיכון, מקום בו היו לו ידידים ומעריצים בקרב העולם הערבי. עתה לא היה דבר שיכולתי לעשותו. רוב עמיתי־לעבודה, שפעלו בהתנדבות, עזבוני והחלו בחיים חדשים. האמריקנים שהיו מגיעים לאירופה בימים אלה שוב לא גילו עניין באייכמן. כאשר התחלתי לדבר על־אודותיו, היו פניהם עוטות הבעה של שיעמום, או שהיו מביטים בי בהירהורים רבי־משמעות. אחד מהם רמז כי אני סובל, כנראה, מתסביך־רדיפה.

„אין אתה יכול לרדוף אחר רוח־מת, ויזנטל. מדוע לא תשכח את כל הפרשה?" אמר.

בינואר 1951 פגשתי אחד מאנשי האבווהר, לשעבר, שאכנהו בשם אלברט. היו לו מודעים אחדים מקרב אנשי אודיסה, והוא סיפר לי כי אייכמן נראה ברומא, בחודשים האחרונים של קיץ 1950, כלומר חודשים מספר לאחר שעזב את חבל אוסזיי. אייכמן נותב בוודאי לעיר זו בנתיב־המנזרים. אלברט עמד לצאת לרומא, והבטיח לנסות לגלות מה אירע. המתנתי לו בקוצר־רוח. בשובו הזר ובא לראותני, בפברואר.

„יש תיאורים שונים לגבי בריחתו של אייכמן. הכל מסכימים כי הוא הגיע לרומא בסיועה של ועדה קרואטית, שבראשה עמדו ידידיו־לשעבר של אנטה פאבליץ', מנהיג הממשלה הקרואטית ששיתפה פעולה עם הנאצים. אייכמן לא התגורר, כמובן, בבית־מלון; הוא הסתתר כנראה

באחד המינזרים. שם קיבל תעודת־זהות של הוואתיקאן, שחייב היה להחזיק בה למען יקבל אשרה לאחת מארצות דרום־אמריקה".

אמרתי: „ובכן, האם אתה בטוח כי המדובר בדרום־אמריקה? האם לא נסע למזרח התיכון?"

אלברט הניע ראשו לשלילה. „רוב הנאצים שמצאו לעצמם מקלט ארעי ברומא נשלחו לאחר מכן לדרום־אמריקה. אנו סבורים כי אייכמן הצטרף לקבוצה בת אנשים אחדים, כנראה בשם מושאל. משלוחים קבוצתיים אלה יוצאים לבראזיל ולארגנטינה".

לא היו לי האמצעים הנאותים כדי לערוך חיפושים בבראזיל או בארגנטינה, אחר אדם שאת שמו הנוכחי לא ידעתי, ואשר אף לא הייתי מסוגל לתארו במדוייק, משום שהתצלום האחרון שלו שהיה בידי נעשה ארבע־עשרה שנה קודם לכן. תקוותי היחידה היתה משפחתו של אייכמן. באחד הימים ינסה לחזור ולהקים קשר עם אשתו באלטאוסזיי, מקום שם ביקרו הילדים בבית־הספר. באחד הימים עשוי הוא לנסות להביאם לידי כך שייסעו כולם לדרום־אמריקה.

בסתיו של שנת 1951, לאחר שמכרתי סידרת מאמרים על־דבר הזהב של אייכמן, וציידי־המטמון של אלטאוסזיי, לכתבי־עת אחדים, בא אלי אורח. מזכירתי מסרה לידי את כרטיס־הביקור שלו: היינריך פון קלימרוד. גבר צנום, לבוש־כהלכה, שמנהגו כמנהג אנשי־צבא, נכנס למשרדי, החווה קידה כדת וכדין, ושאל האם יוכל לשוחח עמי „בגילוי לב". ביקשתי ממנו לשבת.

„קראנו את מאמריך, ואנו מתרשמים מידיעתך המעמיקה בנושא עדין זה. היינו רוצים להציע לך עיסקה".

שאלתי למי כוונתו במלה „אנו".

„הרשית לי לדבר בגילוי־לב. אני מייצג קבוצה וינאית של אנשי ס.ס. לשעבר. האינטרסים שלנו מצטלבים בנקודה אחת. אנו יודעים כי אתה אידיאליסט קנאי. אתה רוצה למצוא את אייכמן, כדי להעמידו לדין. אנו גם כן מעוניינים לגלותו, מסיבה אחרת. אנו רוצים את זהבו של אייכמן. אני סבור שנוכל להקים בינינו שיתוף־פעולה מועיל".

נאלמתי דום, ולא יכולתי להוציא הגה מפי. הוא הציע כי אסייע לו להשיג את הזהב שאייכמן ואנשיו נטלו מאצבעותיהם ומפיותיהם של מיליוני יהודים שהובלו לתאי־הגאזים. אולי לא הבין כהלכה את שתיקתי, משום שהמשיך ואמר: „אין אנו רואים שום סיבה מדוע ברנשים מפוקפקים כה רבים, המתגוררים בסביבת אלטאוסזיי, יתעשרו, בעת שרבים מחברינו, מוותיקי הס.ס., חיים בדוחק. אנו רוצים שהחלוקה תהיה חלוקת־צדק.

אנו יודעים רבות על בריחתו של אייכמן. אנו יודעים ששני כמרים, האב ובר והאב בנדטי, סייעו לו בהיותו ברומא. אנו מכירים את המינזר הקאפוצ׳יני שבו הסתתר. אין אנו יודעים את שמו הנוכחי של אייכמן, אך יש לנו עמיתים וחברים בדרום־אמריקה שיוכלו לסייע לנו. ובכן, האם נעשה את העיסקה?״

ניסיתי להרוויח זמן, ושאלתי את קלימרוד מה מעשיו בעת הנוכחית.

„אני אחד השותפים בחברה ליבוא וליצוא. יש לנו יחסים טובים מאוד עם הרוסים. הצלחנו למכור חומרים אסטרטגיים למדינות הקומוניס־טיות, על־אף האמבארגו האמריקני. יתכן ששמעת על דבר „הליגה הנאציונאלית״, קבוצה של נאציונאל־סוציאליסטים לשעבר הפועלת בשיתוף פעולה עם הקומוניסטים. אין אנו משתייכים לליגה, אך יש לנו מהלכים בחוגים רבים. תיטיב לעשות אם תקבל את הצעתנו. אין אתה זקוק לזהבו של אייכמן. אתם היהודים, הרי יש לכם כסף רב. אתם תקבלו את אייכמן, ואנו — את זהבו״.

לא נעניתי להצעה מחניפה זו, אך קשה היה להבהיר לו מדוע. פשוט לא פעלנו באותו הגל. אמרתי לו כי אין אני נוהג לשתף פעולה עם קבוצה של אנשי־ס.ס. לשעבר, המשתפים פעולה עם הקומוניסטים. לא יכולתי, אמרתי, לעשות עיסקה כלשהי בקשר לזהב שאינו שייך לי — ושלא היה שייך גם לאייכמן. כל מה שאני יודע הוא, שחלק מהזהב נבע, אולי, משמונים ותשעה קרובי־המשפחה שלי, שנרצחו על־ידי אנשיו של אייכמן.

לאחר הפסחא של שנת 1952 התקשר עמי אחד מידידי, מהעיירה אלטאוסזיי. מרת אייכמן ובניה נעלמו. שלושת הנערים לא חזרו לבית־הספר לאחר חופשת־החג.

הודעתי לאמריקנים ולמשטרה האוסטרית. הכל תהו מדוע נטלה מרת אייכמן את הנערים מבית־ספרם, באמצע שנת הלימודים. בלא תעודות מתאימות לא יתקבלו בשום בית־ספר אחר באוסטריה או בגרמניה.

המשטרה האוסטרית גילתה משהו שנמצא לאחר חפירות שנערכו בקרקע, ליד פישרדורף 8. עד עצם היום הזה איני יודע האם היה זה זהב, מיסמכים, או משהו אחר. התחלתי לבדוק מיהו שניפק למרת אייכמן דרכון. היא היתה רשומה באלטאוסזיי כ„ורוניקה ליבל, אזרחית גרמנית״. באמצעות ה„דויטשה פידזורגשטללה״ (אירגון־סעד גרמני) שבגראץ, ניפקה הקונסוליה הגרמנית בעיר זאת דרכונים גרמניים לוירוניקה ליבל ולשלושת בניה.

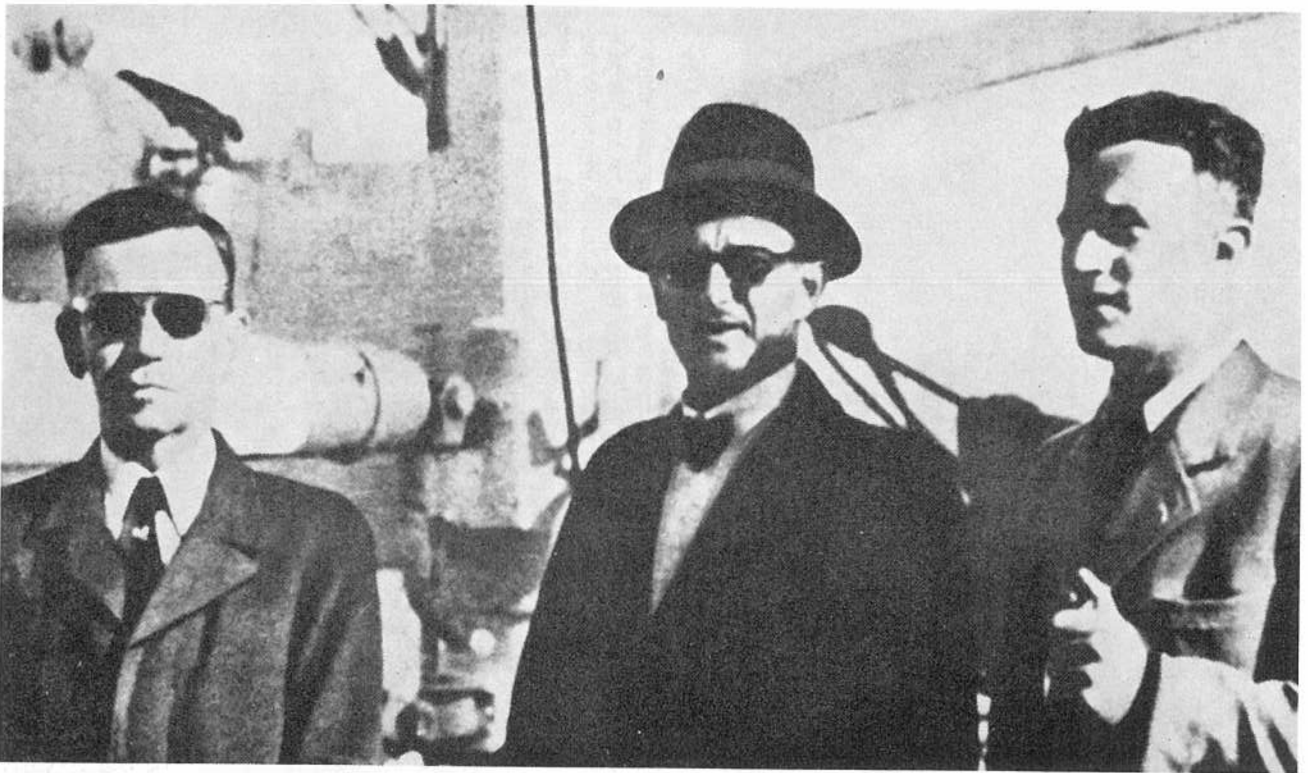
שני תצלומים של אדולף אייכמן לפני המלחמה.

התצלום המפורסם שצולם על ידי אנשיו של ויזנטל בהלוויתו של אייכמן האב.
למעלה: אמו של אייכמן ואחיו אוטו. למטה: יתר אחיו של אייכמן: אמיל—רודולף,
פרידריך ורוברט.

אייכמן על סיפון האניה בדרכו לארגנטינה. הוא גידל שפם. שני האנשים העומדים על ידו הנם, כנראה, חברי "אודיסה".

שכר־הדירה החודשי הוסיף עדיין להיות משולם, תמורת הבית באלט־אוסזיי וכל הרהיטים נשארו בו, אולם לא היה בכך כדי להוליך־שולל את השכנים. אחדים מהם סיפרו לי כי האייכמַנים נסעו לבראזיל. אחרים טענו כי שמעו שמרת אייכמן נסעה לזינדולפהיים שבבאווריה, כדי „לגור עם אמה". כרגיל, השמועות שרווחו באלטאוסזיי לא נתאשרו לעולם. איש לא ראה את מרת אייכמן בבראזיל, והיא לא היתה כלל בזינדולפהיים, ובזה נסתיימה הפרשה.

בשנת 1948 סובל הייתי מנדודי־שינה, וביקרתי אצל רופא שהציע כי אעשה בלילה משהו, כדי להסיח את דעתי מצרותי; כיוון שכך, התחלתי לעסוק באיסוף בולים. חובתי זו העניקה לי מאז שעות רבות של הנאה, וסייעה לי לפגוש באנשים מעניינים בארצות רבות. היה בה אף לספק לי רמז חדש בקשר לפרשת אייכמן, וזה — כאשר הייתי אובד־עצות.

במחציתה השנייה של שנת 1953 פגשתי בטירול בבארון אוסטרי קשיש, שהזמין אותי לחווילתו שליד אינסברוק. שנינו היינו אוספי־בולים נלהבים, והבארון רצה להראות לי את אוסף־הבולים שלו. ביליתי עמו ערב נעים, מתוך התבוננות בבוליו. לאחר מכן לגמנו יין, ושוחחנו. הבארון היה אדם הגון, מונארכיסט מאז־ומתמיד, וקאתולי אָדוק. הוא האזין מתוך עניין רב לדברי על־אודות עבודתי. הוא הכיר אחדים מראשי הנאצים בטירול, שחזרו לעמדות חשובות „כאילו לא נשתנה דבר". היה בכך כדי לזעזע, אמר.

הבארון קם ופתח מגירה מלאה במעטפות, ששמר עליהן משום הבולים היחידים־במינם שהודבקו עליהן. בעת שהתבוננו בערימה, סיפר לי על אחד מידידיו בארגנטינה, סגן־אלוף גרמני לשעבר, שלא התקדם בוורמאכט משום שידוע היה כי הוא אנטי־נאצי. בשנה הקודמת נסע לארגנטינה, שם משמש הוא כמדריך בצבאו של פרון.

„זה עתה שלח לי מכתב", אמר הבארון, ומסר לידי את מעטפתו. „בולים יפים, הלא כן? שאלתיו האם פגש שם אי־פעם במי מעמיתנו הוותיקים. והרי מה שהוא כותב:

,יש כאן אנשים אחדים ששנינו היכרנו בזמנו. יתכן שזוכר אתה את הסגן הופמן מהגדוד שלי, ואת הסרן ברגר מהדיביזיה ה־188. יש כאן עוד אחדים, שמעולם לא פגשת בהם. תאר לעצמך מי עוד ראיתי כאן — ואף היה עלי לשוחח עמו פעמיים: חזיר נוראי זה, אייכמן, שפקד על היהודים. הוא מתגורר ליד בואנוס איירס, ועובד בחברה לאספקת מים'".

„מה דעתך על זה?" העיר הבארון. „אחדים מהפושעים הגרועים ביותר חמקו להם".

לא אמרתי דבר, משום שחששתי כי הבארון ישים לב להתרגשותי. לא היתה זו שמועה שמקורה באלטאוסזיי; היתה זו עובדה מוחשית. כבדרך־אקראי ביקשתי לראות את המכתב, בהעמידי פנים כאילו אני מעוניין בבולים הארגנטינים החדשים. חזרתי וקראתי את הקטע על־אודות אייכמן, ושיננתי לעצמי כל מלה שבו. לאחר מכן, בחדר־בית־המלון שלי כתבתי את המלים כפי שזכרתין. אך צהלתי נמשכה שעה קלה בלבד. נניח שאכן נתגלה מישהו הנראה כאייכמן, והחי ליד בואנוס איירס, ועובד בחברה לאספקת מים — כיצד נוכל לאסור אותו? מה אוכל אני, אזרח פרטי המצוי בריחוק כה עצום מן המקום, לעשות? לגרמנים היתה השפעה מדינית ניכרת בארגנטינה *. צבאו של פרון נתאמן על־ידם; תעשיות ארגנטיניות נוהלו על־ידי מומחים גרמניים, והבאנקים הארגנטיניים נתמכו על־ידי הון גרמני.

אייכמן חש עצמו ללא־ספק בטוח לגמרי בארגנטינה, שאם לא כן לא היה מזמין את משפחתו להצטרף אליו. אולי היו לו ידידים רבי־השפעה באותו מקום? אחרת, כיצד יכול היה להעז לחיות בעיר שיש בה 200,000 יהודים, כשהוא נתון תמיד בסכנה שמישהו יזההו?

היה ברור לי כי עבודתי בתורת חוקר פרטי הגיעה עתה לקיצה. מעתה ואילך, חייבים אנשים חזקים יותר ליטול על עצמם את המלאכה. אריה אשל, הקונסול הישראלי בווינה, ביקש ממני להכין בשביל הקונגרס היהודי העולמי דין־וחשבון מלא על פרשה זאת. הכנתיו, כשהוא פותח ברמז הראשון שהגיעני על־אודות אייכמן, ומסתיים בקטע מן המכתב שקיבל הבארון האוסטרי. הוספתי את תצלומיו של אייכמן, העתקים ממכתביו האישיים, דוגמות של כתב־ידו. שלחתי העתק אחד מן הדין־וחשבון לקונגרס היהודי העולמי בניו־יורק, והעתק אחר — לקונסוליה הישראלית בווינה.

לא הגיעה תשובה מהישראלים, אך חודשיים לאחר ששיגרתי את החומר קיבלתי מכתב מניו־יורק. רבי קלמנוביץ, שמעודי לא פגשתי בו, כתב לי כי קיבל את החומר, וכי הוא „יעריך מאוד אם יקבל את מענו המדוייק של אייכמן בבואנוס איירס״. חשבתי כי אשלח אדם לדרום־אמריקה, אם הם יוכלו לכסות את הוצאות־הנסיעה שלו, ויתנו לו 500 דולאר. הרב קלמנוביץ השיב כי אין להם כסף.

הגיעה העת לחדול ולוותר. ברור היה כי לאיש לא איכפת מהו גורלו של אייכמן. לישראלים היתה סיבה טובה יותר להיות מודאגים בקשר

---

* ראה נספח: ארגנטינה.

לנאצר מאשר בקשר לאייכמן. סגרתי את מרכז התיעוד במארס 1954, ארזתי את כל התיקים — היו שם תיבות רבות, שמשקלן הכללי הגיע למחצית הטונה — ושלחתי את הכל לארכיוני „יד ושם" בירושלים. שמרתי לעצמי רק תיק כבד אחד: תיק אייכמן.

חמש שנים לאחר מכן, בבוקר ה־22 באפריל 1959, עיינתי בעתון היוצא־לאור בלינץ, „אובראסטרייכישה נאכריכטן" (חדשות אוסטריה העילית). באחד הדפים האחוריים גיליתי מודעת־אבל, לרגל פטירתה של מרת מאריה אייכמן, אמו החורגת של אדולף אייכמן. בתחתית המודעה מצאתי את שמות בני־המשפחה המתאבלים על מותה. שמו של אדולף לא נכלל ביניהם, אולם השם האחרון היה שמה של וירה אייכמן. בני־האדם כרגיל אינם משקרים, כאשר הם כותבים מודעות־אבל. נאמר שם במפורש וירה אייכמן. מסתבר איפוא כי מרת אייכמן לא התגרשה מבעלה, ולא נישאה מחדש. גזרתי את מודעת־האבל והינחתי אותה מעל תיקו של אייכמן.

בסוף אוגוסט 1959 הגיעתני שיחת־טלפון מלינץ, כאשר עשיתי במוראט, שבשוויצריה, מקום שם ביליתי את החגים בלווית בני משפחתי. נאמר לי כי אנשים אחדים ראו את אדולף אייכמן באלטאוסזיי. שום טעות לא תיתכן בקשר לכך. שבועות אחדים קודם לכן הופיעה בעתון „דר שטרן" כתבה שתיארה את מיבצע־הצלילה באגם טפליצזיי, והתעניינות־הציבור ב„מטמוני הנאצים" חזרה ונתעוררה. מסרתי את הידיעות על־כך לשגריר ישראל בווינה, והחלטתי לחזור מייד. אשתי לא שבעה נחת מן העניין; היא אמרה, ובצדק, כי נותרו לנו עוד תריסר ימי חופשה, ששילמנו את תמורתם. מדוע חייבים אנו לנסוע? אמרתי לה כי חייבים אנו לעשות זאת, וזהו זה. לא יכולתי להישאר בשוויצריה הרחוקה, הרוגעת. לא הייתי נהנה מהמשך החופשה.

העיתים נשתנו שוב. בשבועות האחרונים פירסמו העתונים הישראליים כתבות חדשות על־אודות אייכמן, תוך כדי תיאור פשעיו והבעת סברות לגבי מקום־הימצאו. כן התנהלו אז משפטים רבים של פושעים נאציים בגרמניה ובאוסטריה. מכתבי לשגריר הישראלי נתקבל ברגע המתאים. הוא העבירו לירושלים, ומסר העתק ממנו לפדראצית הקהילות היהודיות באוסטריה, שמקום מושבה וינה. הפדראציה הודיעה על העניין למיניסטר הפנים האוסטרי. הלה, מצידו, ביקש מהשלטונות להתקשר עמי. אייכמן הופיע עדיין ברשימת ה„מבוקשים" של ממשלת אוסטריה.

לאחר שובי ללינץ שוחחתי עם ידידי. כמובן, לא היה זה אדולף אייכמן שנראה באלטאוסזיי, אלא אחד מאחיו — היתה זו שמועה

אלטאוסזיית טיפוסית. אולם העניינים החלו מתגלגלים. שני צעירים מישראל, שאכנה אותם בשמות מיכאל ומאיר, באו לבקרני. בישראל גילו התעניינות רבה בפרשה; הם ביקשוני להמשיך בעבודתי, במקום בו הפסקתיה בשנת 1954. בפראנקפורט אמד לי התובע שהכין את משפטם של אנשי הס.ס. מאושוויץ כי אייכמן עמד בראש הרשימה של כל הפושעים המואשמים, וביקש ממני לשתף־פעולה עמו. לפני שתפסתי את המתרחש, הייתי שרוי שוב ראשי ודובי בפרשת אייכמן.

חזרתי וקראתי את תיק אייכמן כולו. השאלה עתה היתה האם אייכמן מוסיף עדיין להתגודד בבואנוס איירס. נסעתי לטירול, בתקווה שאקבל מן הבארון הזקן את שם ידידו בבואנוס איירס. אולם הבארון הלך לעולמו, ואוסף־הבולים שלו נמכר.

לאחר מכן שלחתי את אחד מאנשי לבקר אצל אמה של מרת אייכמן. מרת מאריה ליבל לא גילתה ידידות רבה כלפי המבקר, אך הודתה כי בתָה אכן נישאה לגבר בשם „קלמס" או „קלמט", בדרום־אמריקה. היא אמרה שאין בידיה מען של הזוג, והיא לא קיבלה מבתה מכתבים כלשהם. היא ביקשה שיניחוה לנפשה.

שלחתי את המידע הקלוש הזה לישראל. ב־10 באוקטובר 1959 קיבלתי שדר. הישראלים ערכו חקירות בדרום־אמריקה, וגילו את מענה של מרת אייכמן, שהתגוררה, כפי שנמסר, ב„נישואים פיקטיביים" עם גרמני בשם ריקארדו קלמנט. הייתי משוכנע כי היו אלה נישואים של ממש — כי מרת אייכמן חיתה עם בעלה, אדולף אייכמן. אחרת לא היתה משפחת אייכמן בלינץ מתייחסת אליה כאל „וירה אייכמן", במודעות־האבל. גם הנערים בני משפחת אייכמן היו בבואנוס איידס, בחברת הוריהם. תיארתי לעצמי כי הם היו רשומים בוודאי בשגרירות הגרמנית כיוון שעוד זמן קצר יגיעו לגיל השידות הצבאי. ביקשתי מאחד מידידי להתעניין בזהירות. הוא הודיעני כי בני משפחת אייכמן אכן רשומים שם, בשמותיהם האמיתיים. (אחד הפקידים טען לאחר מכן, בדוב־מבוכה, כי הוא „לא ידע כי אלה הם בניו של אדולף אייכמן").

ב־6 בפברואר 1960 פירסם ה„אובראסטְרייכישה נאכריכטן" בלינץ את מודעת־האבל על מותו של אביו של אייכמן, אדולף אייכמן, שמת ביום הקודם. בין ה„כלות" שבמודעה נכלל שוב השם „וירה אייכמן". שלחתי את גזיר־העתון לישראל, בדואר אוויר. אייכמן היה מסור לאביו. הייתי משוכנע כי אחיו יודיעו לו על פטירת אביהם. היה סיכוי קלוש, לפחות, כי יבוא להשתתף בלווייה. נאמר לי כי תִתקיים כעבור חמישה ימים,

משום שהמשפחה ציפתה לבואם של קרובי־משפחה מחוץ־לארץ. ידעתי כי אחד מאחיו של אייכמן, אמיל רודולף, חי בפראנקפורט.

מיכאל ומאיר לא סיפרו לי על כוונותיהם של הישראלים בבואנוס איירס — אך היה עליהם לתפוס את האיש הנכון. הם היו זקוקים בדחיפות לתצלומו של אדולף אייכמן, כפי שהוא נראה כיום. לא היה לנו תצלום מעודכן, אך יתכן שנוכל להשיג משהו שיענה על הצרכים. יומיים לפני טקס־הלווייה ניגשתי לבית־הקברות וסקרתי את מקום הקבר. סבור הייתי כי התוכנית שעיבדתי תוכל לצאת לפועל, בעיקר ביום חורף אפלולי. עליתי על הרכבת לווינה, ושוחחתי עם שני ידידים, צלמים מנוסים, במועדון־העתונות. ביקשתי מהם לבוא ללינץ ולצלם את כל בני משפחת אייכמן בעת שהם ניצבים מסביב לקבר. אמרתי להם כי חיוני הדבר שלא יבחינו בהם.

הם עשו מלאכה נאה. בהסתתרם מאחרי מצבות־קבר גדולות, במרחק של כמאתיים מטרים, צילמו תצלומים חדים את כל המלווים, על־אף העובדה שהאור לא היה בהיר כלל. באותו הערב היו לנגד עיני שני תצלומים מוגדלים של אחיו של אדולף אייכמן: אמיל רודולף, אוטו, פרידריך ורוברט. על אמיל רודולף, שאותו לא ראיתי מימי, הצביעו לפני, את אוטו, פרידריך ורוברט זיהיתי. אדולף לא בא ללוויה.

הצלמים חזרו לביתם. נותרתי לבדי, בחברת התצלומים, כשאני מעלעל בהם, משווה ביניהם. נטלתי את תיק אייכמן שלי, והוצאתי ממנו את תצלומו של אדולף אייכמן שנעשה בשנת 1936, עשרים־וארבע שנה קודם לכן. ליד התמונות העדכאניות של ארבעת אחיו, נראה אדולף כאחיהם הצעיר. נטלתי זכוכית מגדלת, ובדקתי את קווי־פניהם של חמשת האחים. אנשים רבים אמרו לי כי אדולף אייכמן היה דומה ביותר לאחיו אוטו. בהתבונני בתצלומים בעד הזכוכית המגדלת הבינותי לפתע מדוע אנשים כה רבים נשבעו כי ראו את אדולף אייכמן בשנים הקודמות באלטאוסזיי, בעוד שבעצם ראו רק את אחד מאחיו. כולם נראו דומים ביותר זה לזה. הדמיון המשפחתי היה ממש מפתיע. הרהרתי בבעיות הניצבות בפני הישראלים בארגנטינה: תצלומים עתיקים, העדר טביעות־אצבעות. שנים קודם לכן הגיעוני שמועות, שנבעו בוודאי ממחתרת הס.ס., כי אייכמן דאג לניתוחים פלאסטיים שייערכו בפניו. נאמר כי אירעה לו תאונת־אופנוע, וכתוצאה מכך התנוססה צלקת על מצחו, ממש מתחת לשיער. ויסליצני, מי שהיה פיקודו של אייכמן, הזכיר את הצלקת בתיאור שתיאר את אייכמן. עובדה זו אושרה על־ידי עדותו של קרומיי, אחד מעוזריו האחרים של אייכמן, בנירנברג. בהתבונני בתצלום שלפני, הייתי

משוכנע כי אף ניתוחים פלאסטיים לא יהיה בהם כדי לשנות שינוי יסודי את פניו של אייכמן.

אם „ריקארדו קלמנט" בבואנוס איירס היה זהה עם אדולף אייכמן, אזי יחולו בפניו אותם השינויים שחלו בפניהם של ארבעת אחיו. גזרתי מתוך התצלומים את פניהם של ארבעת האחים שהשתתפו בטקס־האשכבה, ואת הפנים מתצלומו הנושן של אדולף אייכמן. טרפתי את הפרצופים, כאילו שיחקתי בקלפים, והשלכתי אותם על השולחן. נוצר, בדרך זו או אחרת, פרצוף משולב: אולי פרצופו של אדולף אייכמן.

כאשר מיכאל ומאיר באו לבקרני פעם נוספת, היצגתי בפניהם את „תחבולת קלפי אייכמן" שלי. „אין ספק כי כך נראה הוא עתה. יש להניח שהוא דומה ביותר לאחיו אוטו. לכל חמשת האחים אותו מבע־פנים. הביטו בפה, בזוויות הפה, בסנטר, בצורת הגולגולת".

מיכאל הניע את ראשו, בהתבוננו בתצלומים. „פאנטאסטי!" אמר.

מאיר תפס את התצלומים בידו. „הנוכל לקחת אותם עמנו?"

לפתע גילו כי שעתם דוחקת. לא רציתי לעכבם, אף לא לשנייה. לא היה דבר אחר שיכולתי לעשותו.

ביום ב', ה־23 במאי 1960, הודיע ראש ממשלת ישראל, דוד בן־גוריון, לכנסת בירושלים, כי אייכמן נלכד וחבוש בבית־סוהר ישראלי. שעות מעטות לאחר מכן הגיעני מברק־איחולים קצר מ„יד־ושם" בירושלים.

זמן מה לאחר תפיסתו של אדולף אייכמן פגשתי את אחד ה„לקוחות" הקודמים שלי. הוא היה פעם מראשי הס.ס. עתה בא הוא לעתים קרובות למשרדי, לשיחה שלווה על הימים שעברו. באותו היום נכנס, נקש בעקביו, לחץ את ידי, ואמר: „מיטב ברכותי, מר ויזנטל. זאוברה ארבייט (עבודה נקייה)".

היו אלה מלים שיצאו מלבו.

פרק חמישי

א ל ב ס

לראשונה פגשתי במשתפי־הפעולה היהודיים בגיטו לבוב, ולאחר מכן נתקלתי בהם במחנות־ריכוז שונים. היו בתחום זה פרשות מזעזעות. לאחר המלחמה, כאשר סיפרתי עליהן, היו יהודים רבים נרעשים מכך. אולי ציפו לכך שהיהודים יהיו מחוסנים מפני שחיתות. אנו, כבני כל העמים, יש לנו קדושים משלנו וחוטאים משלנו, מוגי־לב וגיבורים. כאשר התחלתי לעבוד בתורת חוקר, לא עבר זמן רב עד שגיליתי כי מצויים אנשים המשתייכים לאירגונים יהודיים שונים, שעברם בעת המלחמה, אם לנקוט בלשון נקייה, היה מפוקפק. חלקם היו חברים ב„יודנראט", אותה מועצה יהודית שהקימו הגרמנים בכל גיטו ובכל מחנה־ריכוז.

התפקיד הקשה ביותר של המועצות היהודיות הללו בגיטאות היה להחליט אילו שמות יש לכלול ב„רשימות התעבורה" למחנות־ההשמדה. הנאצים קבעו כללים מסויימים בקשר לבריאות, לגיל וכו', אך בדרכם השטנית האופיינית הניחו תכופות את הברירה הסופית ליהודים עצמם. אחדים מחברי המועצות היהודיות עשו את הדבר היחיד שיכלו לעשותו בנסיבות הנתונות — הם נהגו בהתאם לכללים הנאציים, כלשונם. אחרים — הגיעו לכלל שחיתות: הם הסכימו לקבל טובות־הנאה, ותימרנו בשמות, מתוך תקווה כי יצילו את חייהם בדרך זאת. יתכן, אמרו, שהמשלוח הבא יהיה האחרון, ואם יעלה בידי מישהו שלא להיכלל ברשימה ז א ת, עשוי הוא להינצל. כן היו יהודים שהמירו את חייהם של אחרים בחייהם־הם. היו „קאפו" יהודיים במחנות־הריכוז. לעתים סייעו אלה לחבריהם שוכני המחנה, ולעתים — לא.

מוטב היה אילו אנשים אלה היו שומרים לאחר המלחמה על אלם מוחלט, מנסים להיעלם מתחת למסווה אלמוניותם. תחת זאת, הצטרפו רבים מהם לאירגונים האחר־מלחמתיים שהוקמו על־ידי היהודים בגרמניה ובאוסטריה, אולי מתוך תחושה מאוחרת־מדי של חרטה, או משום שחשבו

כי כך יחושו את עצמם בטוחים יותר. ברור כי האמת נתגלתה, במוקדם או במאוחר, הניצולים אשר לא שכחו זיהו אותם, מסרו אותם לידי שלטונות בעלות־הברית, ונתחוללו שערוריות.

חברי הוועד המרכזי היהודי באיזור האמריקני של אוסטריה בחרו בי לסגן־יושב־ראש הוועד, והפקידו בידי את המחלקה המשפטית והמדינית. הייתי אחראי על עמיתים־לעבודה, והייתי זקוק לאנשים שעברם נקי. קבעתי לעצמי כלל, כי שום יהודי שהיה לו תפקיד „רשמי" כלשהו בעת המישטר הנאצי — בין אם הואשם במעשים שליליים, בין אם לאו — לא יוכל למלא תפקיד באירגון יהודי שהוקם לאחר המלחמה. כלל זה אושר על־ידי השלטונות האמריקניים, ונודע בקרב בעלי המצפון שלא היה טהור לגמרי — ולאו דווקא מתוך אהדה — כ„לכס ויזנטל", או „חוקו של ויזנטל". כאשר שוחחתי על בעיה זאת עם קבוצות יהודיות, סיפרתי להן על היהודי שקילל את אשתו; וכאשר הלכה לעולמה, נאסר עליו להשמיע כל מלה נוספת, והוא בילה את שארית חייו כ„אילם" בחצרו של הרבי הנודע מצ'ורטקוב. „כל יהודי", אמרתי, „שפיו השמיע פקודה מטעם הנאצים, שהיה בה משום רדיפתם של יהודים אחרים, יש לאסור עליו להשמיע מלה נוספת באזני יהודי אחר".

האמריקנים הסכימו להצעה שהיצעתי להקמת ועד יהודי שישמש כוועד משמעתי, ושיחקור פרשיות של שיתוף־פעולה בין יהודים לנאצים. הוועד מצא שלושים יהודים אשמים בשיתוף־פעולה כזה, וחמישה — כאשמים בשיתוף־פעולה עם הנ.ק.וו.ד. הסובייטי. כתוצאה משיתוף־פעולה אחרון זה נשלחו יהודים למחנות־מאסר בסיביר. ברור היה כי לוועדה לא היה מעמד רשמי. פסקי־הדין שלה לא היו אלא סמליים באופיים. אם ה„אשם" התנגד לפעולותינו, היה זכאי לפנות לבתי־המשפט האוסטריים הסדירים, ולמחות על החלטותינו. איש מאלה שנמצא אשם לא הגיש עירעור מעין זה. בישראל נחקרו משתפי־הפעולה על־ידי השלטונות, ודינם נחרץ על־ידי בתי־המשפט.

מאז אותם ימים גיליתי חשדנות כלפי יהודים הטוענים כי הצילו מישהו. אדם שהגיע למעמד שבו יכול היה להציל — יכול היה גם לחרוץ דין־מוות על הניצול. הס.ס. והגיסטאפו לא היו אירגוני־סעד. הם רצו לקבל רשימה של כך־וכך אנשים שיועלו על הרכבת ביום ג' הבא, ולא היו מוכנים להסתפק בפחות מכך. לא היה מקום למיקוח. והאנשים היו חייבים להיות במקום ביום ג' הבא בשעה 12.30, ולא בשעה 12.40. כאשר אחד האנשים הופיע בפני הוועד שלנו, העיד אחד העדים כי הנאשם הסירו מרשימה אחת אשר כזאת.

אלכס

„גלו כלפיו מידה של רחמים". אמר העד. „הוא הציל את חיי".
שאלתיו: „מה היה השם שהציב ברשימה, במקום שמך?"
העד לא השיב. הנאשם נמצא חייב בדינו.

מיישם אני אותם כללים קפדניים גם כלפי אנשים המציעים לסייע לי בעבודתי. עברם צריך להיות נקי מרבב. אחדים מהם ביקשו ממני לערוך חקירה לגבי עברם. אלכס היה אחד מהם.

האיש היה עצבני ביותר כאשר נכנס למשרדי, באחד מימי שנת 1958. הוא הרכיב משקפי־שמש, בלא שתהא לכך סיבה סבירה כלשהי, כיוון שהיה זה יום אפלולי ועגום. הוא היה גבוה וצבע שערו אדמדם־בלונדיני, בשנות השלושים המאוחרות לחייו. בעמדו מולי הניע בכתפיו בחוסר־ישע. הוא לא ידע כיצד לפתוח בדבריו. „חוששני כי יש בפי סיפור מוזר", אמר.

ביקשתיו לשבת, סגרתי את הדלת והיצעתי לו סיגריה. אנשים רבים הבאים לבקר אצלי סבורים כי סיפורם סיפור מוזר הוא. תמיד אכן מוזר הוא, מנקודת־הראות שלהם־עצמם, ולעתים תכופות הוא מוזר גם מנקודת־ראותי. לפני שנים היו צעירים מאזורי־אוסטריה השונים באים לראותני, משום שהיו סבורים כי אני מייצג את הישראלים. הם לא היו יהודים, אך רצו להתנדב לצבא הישראלי. שאלתים מדוע ברצונם לעשות כן. בלבי קיוויתי כי אמצא ביניהם מישהו העושה זאת מתוך תחושת־אשמה, או משום שבכוונתו לשלם פיצויים מוסריים כלשהם. לצערי, טעות היתה בידי. נתברר כי לא אידיאליזם הוא אשר הניעם. אחדים מהם עשו שנים אחדות בוורמאכט, ולא יכלו להסתגל לשיעמום שבחיים האזרחיים. הם ביקשו לעצמם חיים מעניינים ומרגשים. אחרים שאלו בגילוי לב: „כמה ישלמו לי?" שכירי־חרב שהיו מוכנים ללחום לצידו של כל מי שישלם להם את אשר הם מבקשים. היה עלי לומר להם כי איני מייצג איש, וכי — יתר על כן — נראה כי הישראלים מסתדרים יפה בכוחות עצמם.

מבקרים אחדים באו לספר לי סיפורים סבוכים, כיצד דודה מארתה הקשישה שלהם סייעה לשכנים יהודים „לפני שלקחו אותם". הבטיחו לה מטבעות־כסף, או זוג פמוטים, אולם הגיסטאפו לקח הכל. עתה רצו לקבל כסף מ„האירגונים היהודיים, שבוודאי יש להם כספים בשביל האנשים שסייעו ליהודים".

פעם בא חייט קשיש, ששפם נוסח־היטלר התנוסס על שפתו העליונה, וביקש ממני עצה, כיצד לקבל „שילומים יהודיים". כך קרא בעתון.

מבחינתו היתה משמעות הביטוי — „שילומים תמורת נזק שנגדם על־ידי היהודים". זהו מקרה ברוד, אמר. עוד בשנת 1938 תפר חליפה בשביל לקוח יהודי ותיק, אותו הכיר מזה שנים דבות, הר קאהן, אשר נאסר לפתע ונלקח למחנה־ריכוז. והר קאהן זה לא שילם את חובו לפני שנגרר מביתו: הייתכן?

„הוא היה צריך לשלם לי תמורת החליפה", אמר החייט. „אחרי ככלות הכל, הוא הזמין אותה, הלא כן? לא היתה זו אשמתי כי לא יכול היה ללבוש אותה".

היה עלי להסביר לו כי במחנות־ריכוז לא היה נהוג ללבוש חליפות חדשות.

הוא התעקש. „הרי יש חוק שילומים, הלא כן?"

„שום חוק אינו מושלם. כנראה שהמחוקק לא העלה מעולם על דעתו אפשרות מעין־זו" אמרתי. אך לא יכולתי לשכנעו. הוא הסתלק כשהוא ממלמל כי ילך ויתלונן בפני השלטונות.

הגבר הצעיר בעל משקפי־השמש שישב עתה מול שולחן־עבודתי לא השתייך, כפי שנראה לי, לאף אחד מהסוגים הללו. חשתי כי לא היה זה עניין קל בשבילו לבוא אלי. העמדתי פנים שאיני מתבונן בו. הוא הסיר את משקפיו.

„איש אינו יודע שבאתי אליך", אמר, כאילו היה זה חשוב לו שלא להיראות במשרדי. „רק דודי, והוא לא יספר לאיש. כוונתי לומד, אותו איש שאני מכנה אותו בשם „דוד". הוא אמר שזה בסדר לבוא ולשוחח עמך. הוא חולה אנוש... האוכל להתחיל מן ההתחלה?"

„אבי היה מהנדס. לפני מלחמת העולם הראשונה היתה המשפחה כנדאה אמידה למדי. כמעט שאיני זוכר את אבי־זקני, שהיה תעשיין. אבא היה מדבר לעיתים תכופות על אביר־זקנו, אשר תצלומו, במסגרת סגלגלה, היה תלוי בחדר־הספרייה. תכופות הייתי מתבונן בו — גבר נשוא־פנים, בעל זקן לבן, דצועת־שעון על מותניתו, וכיפה על ראשו. אבא סיפר לי כי סבו היה למדן ידוע". הוא הפסיק לרגע. „הוא היה רב".

אני מודה כי התבוננתי באורחי כמשתומם. כל חוקר־גזע נאצי ראוי־לשמו היה אומר, בלא היסוס, כי הגבר הצעיד הוא ארי במאת האחוזים. היו לו „גולגולת נורדית מוארכת, אופיינית", עיניים אפורות־כחולות וחוטם ישר שהנאצים היו סבורים כי הם נחלתם של „אדים" בלבד. חשבתי שהוא נראה יותר ארי מאשר אדים מקצועיים רבים שלהוותי פגשתי בחיי.

„כן, סבי ואבי היו יהודים. אמי היתה נוצרייה. את שעדי הבלונדי ועיני הכחולות ירשתי ממנה. חונכתי כקאתולי, אם כי אמי לא היתה

מתנגדת אם היו מחנכים אותי כיהודי. הם חשבו כי יהיה לי קל יותר אם לא אהיה יהודי. נולדתי בשנת 1922. כאשר היטלר פלש לאוסטריה הייתי בן שש־עשרה".

עתה דיבר ביתר־שטף.

„לפתע נעשיתי יהודי־למחצה. לא הבינותי לגמרי למה הכוונה במונח זה, אך הורי ידעו יפה מה פירושו של דבר. הם ידעו מה אירע בארבע השנים האחרונות בגרמניה ליהודים־למחצה וליהודים־לרביע. אבי למד יפה את חוקי נירנברג. הייתי בן יחיד, והם אהבוני אהבה רבה. אבא בילה בחברתי כל כמה שעבודתו הרשתה לו. בכל אשר עשו, תמיד חשבו תחילה עלי".

למשך זמן־מה נדם, ואז המשיך לדבר.

„הורי דנו בבעיה של היותי יהודי־למחצה עם ידידם הטוב, אותו אדם שאני מכנהו בשם „דוד". היה זה רופא ידוע בווינה. הוא ואבי היו ידידים טובים מאז ימי לימודיהם. דודי אינו יהודי. באותו היום, כאשר הוא בא לביתנו, חשתי כי משהו חשוב נדון בחדר־הספרייה של אבי. נקראתי פנימה. הם היו מתוחים ביותר, ואמי בכתה".

„אבא נראה חיוור ביותר. הוא שאל אם אני מבין את חוקי הנאצים, כי אני יהודי־למחצה. הנעתי בראשי לאות „הן", בלא להיות מודאג יתר על המידה. הייתי מודאג יותר בקשר לבחינתי הקרובה בלאטינית, בגימנסיה. אבא הסביר לי כי בתורת יהודי־למחצה יהיה עלי לעזוב את הגימנסיה. היה בכך כדי לזעזעני. הוא אמר כי אולי אצטרך לעבוד בבית־חרושת. אמרתי כי איש לא יוכל לאלצני לעשות זאת".

„הוא הביט בי במבט נוגה, ואמר: ,הו, כן, הם יוכלו לעשות זאת. הם יכולים לעשות דברים אחרים — למרר לך את חייך'. ידעתי כמובן מה פירוש „הם". אחדים מביניהם היו בכיתתי. נאצים.

„אבא אמר: ,עלינו למצוא דרך כדי להגן עליך. אמא ואני איננו חשובים, אנו חיינו את חיינו, אך אתה — הרי הכל לפניך. הקורבן ראוי, אנא האמן לי. דנו בכל הפרשה עם הדוד פראנץ, והרי מה שאנו עומדים לעשות. אמא תודיע לשלטונות כי אתה אינך... ובכן, כי אינך בני. כי היא והדוד פראנץ...' הוא עצר לרגע, בלי שיוכל להוסיף ולדבר, אך אחר כך אמר: ,היא תודיע כי אתה ילדם ש ל ה ם, והדוד פראנץ יאשר זאת'".

„הייתי מבולבל עד מאוד. אמי חדלה לבכות, ואמרה, בשקט רב: ,כמובן, אבא הוא אביך האמיתי. אומר להם שקר. חייבים אנו לעשות זאת, בגללך, בגלל עתידך'.

„אמרתי: „אמא, אינני מבין. מה חייב א נ י לעשות?" ואז אמר הדוד פראנץ, שישב שם ודמעות בעיניו ,יש רק דבר אחד שאתה צריך לעשות עתה, והוא להאזין לעצת הוריך. אל תדאג — הכל יסתדר'."

אורחי הישיר את מבטו נכחו, אולי משום שחזר והתנסה כאן במחזה שהתרחש בחדר־הספרייה של אביו.

„וכך הייתי לארי. איני יודע כיצד עשו זאת. אמא בוודאי הצהירה הצהרה, שנחתמה על־ידי הדוד פראנץ. עתיד הייתי לשמור את שמי הקודם. אם הדוד פראנץ היה רוצה לאמצני רשמית, כבנו, צריך היה לקבל את הסכמת אשתו, אך כל העניין אמור היה להישאר כסוד. הוא היה נשוי, והיו לו ילדים, ובעיות עלולות היו להתעורר אם היה משוחח עם אשתו על העניין".

תהיתי מדוע בא לספר ל י את סיפורו. „אריאניזאציות" מעין אלה היו נפוצות ביותר באותה העת. הורים יהודיים נואשים אחרים ניסו להגן על ילדיהם. היה זה סיפור מזעזע, אך לא בלתי־רגיל.

הוא אמר בשקט: „ב־1940 התנדבתי — לוואפן ס.ס.".

נזדעזעתי. „הס.ס.!"

„היה זה רעיונו של הדוד פראנץ, ואני הסכמתי. התהלכו סיפורים, על מעשי־זוועה כנגד היהודים. לא היה ידוע שום דבר ודאי, אך נלחשו דברים רבים. הינחנו כי הם לא יפגעו ביהודי אשר בנו התנדב ללחום במסגרת הוואפן ס.ס. — אף אם שוב לא הייתי רשמית בגדר בנו. ובכן, נתאמנתי יחד עם דיביזית ס.ס. בגרמניה. באביב 1941 נשלחנו למזרח. ביוני באה התקפת־הפתע נגד רוסיה. בידי הדיביזיה שלנו נפל הכבוד להיות הדיביזיה הראשונה שחצתה את הגבול הרוסי".

„הייתי במעמקי רוסיה כאשר קיבלתי מכתב קצר מאמי. היא התגרשה מאבי. רק זאת כתבה, ולא הוסיפה. היא ידעה, כמובן, כי הדואר עובר צנזורה. חודשים אחדים לאחר מכן הגעתי הביתה, לחופשה. אמא סיפרה לי מה אירע. באחד הימים היא הוזמנה לגיסטאפו. הם החלו לצעוק עליה. האין היא יודעת שאמו של איש ס.ס. אינה יכולה להיות נשואה ליהודי? כאשר אמרה כי לעולם לא תתגרש מבעלה, אמר לה קומיסאר הגיסטאפו כי מוטב שתחזור ותתחשב, שאם לא כן יקשו עלי את החיים. אולי אף יחזירוני להיות יהודי, אם יודעת היא מה פירושו של ז ה. היא ידעה, כמובן. היתה זו סחיטה מן הסוג המכוער ביותר".

הוא קם והחל צועד הלוך ושוב מול שולחני.

„אבי הסכים מייד. הוא כבר רשם את כל רכושו על שמה של אמא. בכינו, כולנו. אבא לא יכול היה להוסיף ולחיות בבית. הוא התגורר בחדר

שכור, קטן ועלוב, בקירבת־מקום. ביום־המחרת היה עלי לחזור אל החזית. שבועות מעטים לאחר מכן באו הם לקחתו. גירושיה של אמי, ולחימתי בשורות הוואפן־ס.ס. לא היה בהם כדי להצילו. הוא הוגלה יחד עם יהודים אחרים. זאת ידעתי, ולא יותר. היינו אז באיזור לנינגראד. התהלכו שמועות כי אזרחים רבים הוצאו להורג, ובמיוחד יהודים. לא האמנתי בכך, משום שלא ר צ י ת י להאמין בכך. אין ספק כי אנשים אלה הם מרגלים וחבלנים ופארטיזאנים, כפי שסיפרו לנו תמיד. אולי היו ביניהם גם יהודים אחדים. אולם הם לא הוצאו להורג מ ש ו ם ה י ו ת ם י ה ו ד י ם. זו היתה הגירסה הרשמית, ובלעתיה על קרבה ועל כרעיה. יודע אתה כיצד זה, מר ויזנטל. אם אינך רוצה להאמין בדברים מעין אלה, מנסה אתה תמיד למצוא לעצמך הסבר המתקבל על הדעת".

הוא התיישב. „אולי הייתי מוסיף להאמין בכך גם כיום, אלמלא נפצעתי ונשלחתי לבית־החולים הקרוב ביותר של הס.ס. הם טיפלו בנו כראוי. רק שלושה אנשים בחדר. שני החולים האחרים היו אנשי ס.ס. אשר שימשו שומרים במחנה־ריכוז. הם סיפרו לי את אשר אירע ליהודים שם. הם לא סיפרו לי הכל — אך היה בכך די כדי להביא לנדודי־שינה במשך לילות שלמים. משם הועברתי לבית־חולים־בסיסי גדול בריגה. הייתי בחדר קטן בחברת איש ס.ס. אחר אשר החלים מהתמוטטות־עצבים. הוא סיפר לי כי התמוטט לאחר שבועות של ירייה בנשים ובילדים. הוא לא יכול היה להוסיף ולעמוד בכך. נאמר לו כי יהרגוהו בירייה אם ידבר על כך — אך היה עליו לספר למישהו".

„ובכן, עתה ידעתי את האמת כולה. אי־אפשר היה להתחמק מכך. ברבצי שם על מיטתי חשבתי על אבא, שאותו אהבתי מאז־ומתמיד. נזכרתי בכל. בדברים פעוטים: כיצד, ביום א׳ בבוקר, היינו יוצאים לטיול, וכיצד היינו מבקרים בקונדיטוריה, והוא היה קונה לי דברי־מתיקה, באמרו שאל־לי לספר על כך לאמא, שכן היא תכעס אם אבוא הביתה בלא תיאבון לארוחת הצהרים. היינו כקושרי־קשר. לא היה דבר שאבא לא היה מוכן לעשות למעני. והנה אני כאן, חבר בוואפן־ס.ס., חיל־ה„עלית" של היטלר, ולא היה בכוחי לעזור אף לאבא שלי. אף לא ידעתי להיכן נטלוהו, האם הוא חולה... לא יכולתי להוסיף ולחשוב הלאה מכך. ידעתי כי הוא באחד מאותם מחנות, אולם לא רציתי לדעת זאת. התפללתי לאלוהים כי ידאג לכך שלעולם לא אדע".

הוא קם מכסאו, ניגש לחלון והתבונן החוצה. הוא היה מוכן לעשות הכל כדי שלא יצטרך להביט בי, במישהו.

„ברגע שנשתחררתי מבית־החולים התנדבתי לשירות בקו־החזית. הם

אמרו כי יצאתי מדעתי. הייתי זכאי לשירות נוח, באזורי העורף. סירבתי, באמרי כי אני רוצה לחזור ליחידתי. שם התנדבתי לתפקידי־סיור. בהזדמנות הראשונה הינחתי לרוסים לקחתני בשבי. לא יכולתי להוסיף ולהילחם לצידם של אנשים אלה״.

הוא פנה והביט בי. „אני מניח שאנשים מסויימים יבוזו לי על כך. יתכן שכל מה שעשיתי — לא כשורה עשיתי״.

הוא המתין, בצפותו כי אומר משהו: יהודי שהפך להיות איש ס.ס.; שענד על צווארון־מדיו את סמל רוצחי־ההמונים של עמו־שלו. מה יכולתי לומר? מה יכול היה מישהו לומר?

הוא הניע ראשו כמבין, כאילו שתיקתי לא הפתיעה אותו.

„שש שנים עשיתי במחנות רוסיים שונים, לשבויי־מלחמה. שמרתי את סודי לעצמי. בסופו של דבר, בשנת 1955, חזרתי לאוסטריה. אמי הלכה לעולמה. אבא נעלם „אי־שם במזרח״, יחד עם מיליוני יהודים אחרים. נותר רק „דודי״ שבווינה״.

קולו היה קשות. „הוא רצה לעזור לי. הוא ביקש ממני לבוא ולחיות בחברת משפחתו, לתקופת־מה. אולם לא רציתי להיות שם. לא רציתי לשוחח עמו. תחושת־ריקנות אחזתני. כל הרגשות נטשוני. הוא ניסה להסביר לי כי שנינו, הוא ואני, עשינו כמיטב יכולתנו, ותו לא. לא היצלנו את אבי, אך לא היתה זו אשמתנו. אני, לפחות, ניצלתי. אם לא היו הופכים אותי לארי, הייתי גם אני בין הניספים.

‚אמרתי שייתכן כי טוב מותי מחיי. מה הטעם שבחיים? לא למדתי דבר, אין לי כל תקווה...' האוכל לקבל עוד סיגריה, בבקשה?״

הוא הצית את הסיגריה בידיים רועדות. אמרתי למזכירתי כי תדאג שלא יפריעונו, וקמתי וביקשתיו לשבת לידי על הספה.

„אתה יודע מדוע באתי לשוחח עמך״, אמר. „איני משתייך לשום מקום. האם אני איש ס.ס.? האם אני יהודי? האם אני יהודי־למחצה? האם אני משתייך לרודפים, או האם אני אחד מן הנרדפים?״

„אם סיפורך נכון — ואין לי סיבה להטיל ספק בכך — הרי אתה אחד מן הנרדפים. כמו כה רבים מאתנו, איבדת את הוריך. ניסית להציל את אביך...״

הוא הניע ראשו לשלילה. „אין בכך כל תועלת. לגבי היהודים, אוסיף להיות איש ס.ס. מקולל. לגבי האחרים, אהיה תמיד יהודי מטונף. אם אספר את האמת, אשאר להיות בבחינת האוייב הניצחי״.

הוא קפץ ממקומו. „אספר לך מדוע באתי לראות דווקא אותך, מר ויזנטל. אני חש כי יהודי אנוכי. לגבי ולגביך, אני יהודי. אך לגבי

העולם החיצוני, חייתי יכול להשאר בתזקת איש ס.ס., ולסייע לך בעבודתך. לא... אל־נא תפסיקני. שוחחתי על כך עם הדוד פראנץ. אמרתי לו כי קראתי על־דבר עבודתך, וכי אני עומד להציע לך את עזרתי. הוא הבין, והסכים מייד. זהו הדבר היחיד שאני חש כי אוכל לעשות, שבו אוכל להביא תועלת כ ל ש ה י״.

לא אמרתי דבר.

„האם אין אתה נותן בי אימון? אני יודע, קשה להאמין לסיפור כה פאנטאסטי. ובכן, הבאתי לך את כל הידיעות על־אודותי. הכל כאן, החל משמו של אבי־זקני היהודי, וכלה בתאריכי הגלייתו של אבא, ושובי מברית־המועצות״. הוא מסר לידי שני דפים כתובים במכונה.

„אנא, בדוק כל פרט ופרט. שלח את אנשיך אל המשטרה — לכל מקום שתרצה. אני אשלם תמורת זאת בשמחה. ואז, אם תהיה משוכנע כי מה שסיפרתי לך אמת הוא, אנא כתוב לי. הנה מעני. אני רוצה לעבוד בשבילך. הרי זה כאילו אני מחזיר חלק זעיר ביותר מן הריבית על חוב עצום. תשלום סמלי, אך בכל זאת תשלום״.

שאלתיו מה מעשיו.

„אני סוכן־נוסע. עבודה זו מאפשרת לי לנוע במקומות שונים באוסטריה ובגרמניה, ואני מניח שאוכל להגיע לאחר־מכן גם לחלקי־אירופה אחרים. איני נשוי. ובכן, רואה אתה, א ו כ ל להביא לך תועלת״.

שבועיים לאחר מכן הוא ישב מולי פעם נוספת. אמרתי לו כי בדקנו כל פרט ופרט.

„דבריך דברי אמת, ממש כפי שציפיתי. שום איש לא היה משתמש בהוריו שנפטרו כדי להוליכני שולל״.

והוא אמר, באירוניה: „גם לא איש־ס.ס.?״

„הבה ונקווה כי גם הוא לא. עתה, עלי לספר לך משהו שאינך יודע. בדקתי בקשר להגליית אביך. המשלוח שצורף אליו נשלח לריגה... כן; יתכן בהחלט כי הוא היה שם, בסביבה, בעת שאתה שכבת בבית־החולים״.

נראה היה כי ידיעה זו הדהימתו. אני מניח שהוא דימה את עצמו שוכב בבית־החולים, ליד איש הס.ס. שהתמוטט.

הוא בלע בקושי את רוקו, ואמר: „מר ויזנטל, הבה ונתחיל — וככל שיהא זה מוקדם יותר, כן יהיה זה טוב יותר. אני ח י י ב לעבוד בשבילך, שאם לא כן אצא מדעתי״.

הראיתי לו תיקים אחדים, וסיפרתי לו על־דבר חקירותינו. כחבר קבוצת אנשי־ס.ס. משוחררים, לא יהיה עליו להעמיד פנים; הוא ימשיך למלא את תפקידו המלחמתי, לפחות לתקופה קצרה נוספת. „כתבי־

האמנתו" היו מעולים ביותר, והוא עשה מלאכה טובה. עתה מקובל הוא על עמיתיו המשוחררים, מכבדים אותו על דעותיו ה„ראדיקאליות", והוא הפך להיות אחד מהחבורה. לגביהם הוא בבחינת „גרמני טוב" — במילים אחרות: גרמני רע, שנותר רע.

אלכס ואני איננו נפגשים מעולם בפומבי. בכתב הוא מכנני בשם „פליכס". אנו נפגשים במקום שבו אנו משוכנעים כי אין איש מבחין בנו. הוא קורא את כל הספרים על־אודות מלחמת העולם השנייה והמישטר הנאצי שהוא יכול להשיג. תכופות רואה הוא את הדברים בעד משקפיו של איש שהיה „מן הצד שכנגד". לעיתים דנים אנו בפרשה משני צידיה, והתוצאה היא השקפה שקולה ביותר.

באחד הימים אמר לי: „הייתי רוצה לחזור ולהיות יהודי. באורח רשמי, כלפי העולם כולו. זהו העולם שאני משתייך אליו".

לא הייתי מופתע כלל. אמרתי, כן, אכן הוא משתייך אלינו. הוא הוכיח זאת. אך אמרתי לו כי יכול הוא להוסיף ולעבוד בשבילנו, לפחות לתקופת־מה, אם יוותר „אחד משלהם".

„הייתי רוצה לחיות בישראל. יתכן ששם אוכל באמת לשכוח את העבר".

„אך מה בדבר האנשים שאינם מסוגלים לשכוח את העבר, אלכס? באחד הימים עלול אתה לטעות טעות, ולומר להם מה שהיית פעם. הם עלולים שלא להבין זאת. איני רוצה שתיפגע שוב — אף אם יהא זה משום סיבה אחרת".

החלטנו להשהות את ההחלטה. אלכס מוסיף עדיין לשמש כאחד מעוזרי היעילים ביותר. עד כמה מיטיב הוא למלא את תפקידו — בכך נוכחתי לדעת לפני זמן־מה: נמסר לי כי אנשי־ס.ס. מסויימים, בבירת אחד ממחוזות אוסטריה, מאיימים להרגני. העברתי את הידיעה למשטרת־המדינה האוסטרית, אשר הפעילה שני שוטרים לבדיקת העניין. באורח פרטי, ביקשתי גם מאלכס לערוך חקירה.

שבועיים לאחר מכן הראני מפקד משטרת־המדינה את הדין־וחשבון שלו. אנשיו חדרו לתא משוחררי־המלחמה בו מדובר, והשתתפו במיפגשים אחדים. בדין־וחשבון נאמר כי איש הס.ס. המסוכן ביותר שהשתתף בהם הוא פלוני אלמוני, סוכן־נוסע, גבר גבוה בעל עיניים אפורות־כחולות ושיער אדמדם־בלונדי, איש ה־וואפן־ס.ס. לשעבר... „אחד מאותם טיפוסים ללא־תקנה, בעלי דעות ראדיקאליות, שיש להישמר מפניהם". אלכס, כמובן.

פרק ששי

הרכבת עומדה לצאת תוך שלוש דקות

אלכס מילא תפקיד חשוב בפרשת קורט וויזה. הכל החל באורח בלתי־צפוי־מראש באחד הערבים שבראשית יולי 1964. האזנתי אותה שעה לחדשות־הערב. בסוף השידור באה אתנחתא קלה ואז הכריז הקריין הגרמני בסגנון־דיבורו החלקלק: „גבירותי ורבותי, הרי הודעה חשובה מטעם משטרת קלן: קורט ויזה, שהואשם בפשעי־מלחמה, נמלט מדירה בקלן שבה התגורר במשך השנתיים האחרונות. הוא היה נתון במאסר אך שוחרר בערבות עד למשפטו. הוא נצטווה להתייצב בלשכת התובע מדי יום שלישי, וכאשר לא הופיע שם במשך שבוע יצאו בלשים לחפשו. השכנים אמרו להם כי ויזה לא נראה מזה ימים אחדים...״

קולו הצונן־מקצועית של הקריין לא העיד על כל התעניינות אישית, בעת שביקש ממאזיניו „להודיע ידיעות מועילות כלשהן״ ללשכת התובע בקלן, או לתחנת המשטרה הקרובה.

סגרתי את הראדיו. הרי עוד פושע נאצי שנמלט. למי אכפת? מספר נכבד למדי של פושעים כאלה נמלט בחודשים האחרונים. רוב המאזינים שכחו את שמו של הבורח עוד לפני שסגרו את מכשירי־הראדיו שלהם. הם לא שמעו מעולם על קורט ויזה, עובד־מתכת אלמוני בבית־החרושת המקומי למכוניות „פורד״.

פעמים רבות נתקלתי בשם ויזה, ברשומות מסויימות שבמרכז־התיעוד שלנו. ידעתי כי הוא הואשם בהריגתם, ב־1942 וב־1943, של מאתיים איש לפחות, וביניהם שמונים ילדים יהודיים, בגרודנא ובביאליסטוק שבפולין. ויזה נאסר בקלן בשנת 1963. באורח שאין־להסבירו הוא שוחרר חודשים מספר לאחר־מכן, לאחר שסכום הערבות נקבע ל־4,000 מארקים (כ־3,000 ל״י). עתון גרמני ציין כי היה זה בשיעור של „עשרים מארקים לכל מעשה־רצח״.

כתבתי מכתב ל„פראנקפורטא אלגמיינה צייטונג״, שנתפרסם ב־13

ביולי 1964, בו מחיתי נגד שכיחות שיחרורם־בערבות של פושעי־מלחמה מעין אלה, והבעתי צער על הקלות שבה נמלטו אחדים מהם.

לאחר שוויזה ביצע את פשעיו, נתפסו גרודנא וביאליסטוק על־ידי הסובייטים. במסיבת עתונאים שנערכה בווינה שוחחתי עם ולאדימיר גאבילבסקי, ראש הלשכה של סוכנות הידיעות הסובייטית „טאס". גאבילבסקי הבטיח לכתוב לברית־המועצות ולבקש חומר על ויזה. כאשר לאחר־מכן הביאו אלי, אמר: „אני יודע כי תעשה בו שימוש ראוי. אם אתן אותו לידי המערב־גרמנים, רבים הסיכויים כי יקברוהו בתיקיהם". למעשה, אכן מסרתי את החומר, בסופו־של־דבר, לידי השלטונות הגרמניים. לפי מיטב ידיעתי, היתה זו הפעם הראשונה שהסובייטים שיתפו־פעולה עם המערב בהכנת התביעה בפרשה מעין זו.

התיקים הסובייטיים הכילו רשימה של פשעי ויזה, עם שמות העדים ונוסח עדותם. בקיץ 1942 ירה ויזה באיש בשם סלפ, שניסה לצאת את הגיטו בלא רשיון. הוא ירה באשה, הדסה קלצל, אשר „ניסתה להכניס פיסת־לחם קטנה לתוך הגיטו". בנובמבר 1942 „תלה במו ידיו אשה בשם פרנסקי, ושני אנשים בשם שינדלר ודרוקר". לאחר מכן, נאמר ברשומות אלה, ירה בנערה אלמונית אשר חטאה, בעיניו, היה כי „היא שיחקה בחתולה".

כאשר הגיטו מספר 1 של גרודנא חוסל, בפברואר 1943, ירו ויזה ושאר אנשי הגיסטאפו בכל צוות־העובדים של בית־החולים שפעל בגיטו, כארבעים יהודים בסך־הכל. התובע הראשי של ביילורוסיה הודיעני כי העדים העיקריים, אנשים בשם זוכקובסקי וקלובסקי, יורשו לבוא לגרמניה כדי להעיד נגד ויזה. היתה זו הפעם הראשונה, לפי הידוע לי, שדבר מעין זה אירע.

בהתאם לידיעות שבידינו הרג ויזה בדצמבר 1942 בתת־המקלע שלו, ליד גדר הגיטו מספר 1, גם עשרים יהודים. מפקד גיטו מספר 2, איש ס.ס. בשם שטרבלוב, נכח במקום. בעת היריות פצע ויזה אחד משומרי־הגיטו היהודיים. האיש ברח והתמוטט בחצרו של בית סמוך. ויזה רדף אחריו, מצאו רובץ על הקרקע, וירה בגולגלתו.

בינואר 1943 עצר ויזה קבוצה של עובדי־כפייה ליד הכניסה לגיטו, וערך אצלם חיפוש. אחד הגברים נשא באמתחתו פרוסת לחם לבן. ויזה ירה בו בר־במקום. שלושה ימים לאחר מכן ערך חיפוש אצל גבר בשם קמחי, ומצא בכיסו נתח בשר. הוא נטלו לחדר־המשמר, וירה בו. בחודש שלאחר מכן הוא היה פעיל בגירושם הכפוי של הניצולים היהודיים האחרונים מגרודנא.

הרשימה אינה שלמה. פעילותו של ויזה לאחר 1943 נחקרת עדיין.

איני יכול להסביר מה הביאני להניח כי ויזה נמלט לאוסטריה. היה זה מתוך אינטואיציה בלבד, אך למדתי לתת אימון באינטואיציה שלי. כרגיל נתברר כי היא יעילה לא פחות מאשר החיפוש הסבלני אחר רמזים ועקבות, עיקוב עקשני אחר עדים לאחר שעברו עשרים שנה, והסקת־מסקנות מדוקדקות. מסביב לגרודנא היו מוצבות יחידות ס.ס. רבות שאנשיהן באו מאוסטריה ומגרמניה. הינחתי כי ויזה ינסה להגיע לאוסטריה, ולהתקשר עם אחדים מעמיתיו־לשעבר המתגוררים בה. והם עשויים לסייע לו: להסתירו, ולאחר מכן לנתבו לארץ „בטוחה" בדרום־אמריקה או במזרח התיכון.

התקשרתי עם אלכס. לאירגון משוחררי הס.ס. סניפים מקומיים בכל הערים הגדולות, וברבות מן הערים הקטנות יותר באוסטריה ובגרמניה. חברי־הסניפים מתכנסים לעיתים תכופות באכסניות בלתי־בולטות או בבתי־מרזח עלובים. (יש בידינו רשימה שלמה של מקומות אלה באוסטריה). הם נוהגים להוסיף למיפגשיהם עניין באמצעות פולחן סודיות, ממש כילדים במקום־המחבוא של חבורתם. לעיתים תכופות מתכנסים הם ב„חדר האחורי" של בית־המרזח האלמוני, כשהם מוגנים על־ידי בעל העסק, הדואג להרחקת זרים. לעיתים משמש אחד המלצרים בתורת שומר; מסיבה כלשהי, רבים מהמלצרים היו אוהדים נילהבים של הנאצים. במקומות מסויימים מבדר הפסנתרן את הלקוחות התמימים באולם הקידמי, במחרוזות ואלסים. וכאשר מתקרב אורח זר, לאיזור הסכנה, מזהיר הפסנתרן את החברים, בהשמיעו לייטמוטיב שהוסכם עליו.

תעלולים מעין אלה, המאפיינים אגודות חשאיות, נראים כרגיל כמיותרים, משום שהחברים אינם עושים שום מעשה חמור יותר מאשר העלאת זכרונות מן הימים הטובים ההם, קוראים פירסומים בלתי־ליגאליים המודפסים באוסטריה ובגרמניה, וחולמים על עתיד נאצי נפלא־הוד. רובם אנשים פאתטיים שהזקינו טרם־עת, השותים הרבה בירה והמדברים בלשון שעבר־זמנה, לשון המליצות הנפוחות של היטלר. אך הם מאורגנים כהלכה, ורשתם נכונה תמיד להסתיר בורחים ולנתבם לעבר יעדים בטוחים יותר. יש להם חברים בכל מקום, ובוודאי גם צופן כלשהו. הם מאמינים כי הם מוכנים לקראת „היום" — אם יבוא, ולכשיבוא.

אלכס התקשר עמי מאינסברוק בשעת־ערב. בזהירות רבה — שכן לעולם אין לדעת מי מצותת לשיחתך — רמז כי יש בפיו ידיעות בקשר ל„סחורה", וכי הוא נוסע לגראץ. אינסברוק, גראץ וזאלצבורג הן ערי־המקלט האהובות על בורחים נאציים באוסטריה. בערים אלה יש מסגרות

מאורגנות־כהלכה של מסייעים. זאלצבודג אהובה במיוחד, משום שהיא מרוחקת קילומטרים מועטים בלבד מן הגבול הגרמני. בעת הקיץ עוברות שיירות ארוכות של מכוניות את תחנת־הגבול של ואלסרבּרג, בשני הכיוונים. בדיקות המכס הן בבחינת יציאת ידי־חובה. אזרחים גרמניים אינם זקוקים לדרכון — רשיון־נהגות או תעודת־זהות מספיקים לגמדי.

בלילה שלאחר־מכן התקשר עמי אלכס מגראץ. קולו היה מתוח מהתרגשות.

„אחד מה„חברים" כאן סיפר לי כי איש, המעמיד־פנים שהוא פליט מהאיזור הסובייטי של גרמניה, הגיע זה־עתה לעיר. ,כאשר מישהו נמלט מן הסובייטים, חייבים אנו לעזור לו', אמר ה„חבר"... ובכן, מה דעתך הייתכן שזהו הברנש שאנו מחפשים?"

אמדתי: „כיצד הגיע לגראץ?"

„הם אומדים שהוא הגיע מצ'כוסלובאקיה. הוא ממתין לאשתו שתבוא אחריו, והוא מקווה לנסוע עמה למערב־גרמניה, מקום שם יש להם קרובי־משפחה".

„משהו אינו כהלכה בסיפור זה, אלכס, אם באמת בא מצ'כוסלובאקיה, לא היה בא לגראץ. הוא היה מגיע לווינה, ללינץ או לזאלצבורג".

„בדיוק כך. זה מה שחשבתי. אולי מוטב שאגש ואתבונן בברנש".

„יתכן שאין זה האדם שאותו אנו מחפשים", אמדתי, „אך עם זאת יתכן שזהו מישהו מעניין".

„אחד מה„חברים" מלין אותו הלילה בביתו. הבוקר עשה האיש שעה ארוכה בחברת הרברט ברגה פון טריפס".

„טריפס!" קראתי. „ובכן, הוא חייב להיות האיש שאותו אנו מבקשים". לא יכולתי להסביר לו בטלפון כי פיסות התשבץ משתבצות זו ליד זו. טדיפס היה קומיסאר של הגיסטאפו בעת המלחמה, ומפקדו האחרון של בית־הכלא פאביאק בוואדשה. הוא נזכר — ולא לכבוד — בספר שכתב סופר פולני, ליאון ואנאט, בשם „מעבר לחומות פאביאק", בו הוא מתאר את מעשי־הזוועה שבוצעו שם. יש במרכז התיעוד שלי תיק על טריפס, וכן יש תיק נכבד עליו במיניסטריון הפנים של אוסטריה.

„והיכן נמצא הברנש שלנו עתה?" שאלתי.

„מישהו בשם הוברט צימרמן", אמר אלכס, „הצולע צליעה הגונה ברגלו הימנית, יצא את גראץ לפני כשעה. אך אני יודע היכן הוא..."

נשמע קול־נקישה. אלכס בוודאי הניח את השפופרת על המכשיר. המתנתי שעה קלה, אך לא הגיעה שיחה נוספת. כיוון שלא ידעתי היכן הוא, לא יכולתי להתקשר עמו.

ואז, בבוקר־המחרת, חזר אלכס וטילפן אלי.

„אני מצטער על כי לא יכולתי להשלים אתמול את הדין־וחשבון שלי. דיברתי אתך מבית־מלון בגראץ, ואז נכנס אחד ה„חברים". עתה אני בתא־טלפון ציבורי בדרך־המלך המובילה לזמרינג".

„מה מעשיך בזמרינג ?" זוהי עיירת־קיט נודעת, בהרים, בריחוק של כמאה קילומטרים דרומית מווינה ; היא אהובה על הווינאים ועל אורחים מחוץ־לארץ גם יחד.

„הוברט צימרמן" רשום כאן בבית־מלון גדול, ומטפל בו ידיד ותיק בשם אברהארד גבריאל. שמעתי כי „צימרמן" יהיה מחר בווינה — ואיני יודע לאיזו מטרה".

מעניין מאד, חשבתי לעצמי. ס.ס. שטאנדארטנפירר (קולונל) הרברט צימרמן * היה בעת המלחמה מפקדם של ויזה וטריפס גם יחד ; ולאחר־מכן גיליתי כי ביקש מוויזה להודות לטריפס, אשר העיד בגרמניה על מפקדו לשעבר ולא הפלילו, בהיותו נאמן לסיסמת הס.ס. : „כבודי — נאמנות".

קל לשנות את „הרברט" ל„הוברט". מחשבתי הראשונה היתה כי צימרמן נתן לוויזה את תעודת־הזהות שלו, אך לאחר מכן אמר לי תובע גרמני : „לעתים אכן טועים הנאצים ; אך במקרה זה, היה זה מקרה בלבד שלוויזה היו מיסמכים בשם צימרמן. לא היו אלה מיסמכיו של הדברט צימרמן. יתכן שהשם סתם מצא חן בעיניו".

אך לא היה זה בבחינת מקרה שוויזה נסע לבית־המלון שבזמרינג, בו היה איש ס.ס. לשעבר — במקרה — שומר־הלילה. אברהארד גבריאל מכיר אנשים מסוגים שונים, והוא אהוד על אורחי־בית־המלון, כולל יהודים.

אלכס דיווח לי ביום־המחרת. טריפס בא לקחת את „צימרמן" במכוניתו, והשנים נסעו לווינה. ערכתי ביקור במיניסטריון הפנים, ושאלתי את יועץ־המשטרה ד"ר יוזף ויזינגר, שעמד בראש מדור 11ג, העוסק בפשעי הנאצים, האם השלטונות הגרמניים ביקשו מן האוסטרים לערוך חיפושים אחר ויזה. בקשה מעין־זו לא הועברה כלל, ושום צו־מאסר על שמו של ויזה לא הגיע לווינה. מסרתי בידי ויזינגר את תיאורו של צימרמן־ויזה, שקיבלתיו מאלכס : גבוה, בן חמישים, לובש חליפה אפורה־כהה ומרכיב משקפים. צליעתו תקל על זיהויו.

בימים שלאחר מכן שהה „צימרמן" בזמרינג, אך נסע שלוש פעמים לווינה, בה הצליח בכל אחת מהפעמים להתחמק מעיני רודפו. היניחתי

---

* צימרמן, שנגדו הוגש כתב־אישום בגרמניה, איבד את עצמו לדעת בינואר 1966.

כי הוא נפגש שם בחברים־לשעבר, אולי מתוך נסיון להשיג כסף ואשרה לנסיעתו לארץ „בטוחה".

יום ג', ה־21 ביולי, היה יום חמים ולח. בשעת־בוקר מוקדמת התקשר עמי אלכס מזמרינג. עליו לראותני מייד. כאשר הגעתי שמה במכוניתי, היה עצבני ביותר.

„עלינו לעבוד במהירות, שאם־לא־כן עתיד ויזה להתחמק מידינו. הוא ביקר פעמיים בשגרירות המצרית בווינה. מסתבר כי יש בידיו דרכון גנוב. היו לו צרות עם הפקידים המצריים, שאינם נלהבים להעניק לו בווינה אשרה מצרית. כן, אין הם רוצים שיעלה על מטוס מווינה לקאהיר. תמורת זאת, הציעו כי ויזה יגיע ברכבת לבלגראד, וייגש לשגרירות המצרית שם. יש טיסות תכופות מבלגראד לקאהיר. ובכן, זהו המצב. ויזה מתכוון לצאת לגראץ ברכבת האכספרס של אחר־הצהרים, היוצאת היום את זמדינג בשעה 4.05. קל להגיע מגדאץ לבלגראד."

השעה היתה כבד אחדי עשר. נותרו לנו פחות משש שעות להביא למעצרו של ויזה. אם יצליח לצאת מאוסטריה למצרים, יצטרף שם לפושעים נאציים אחדים, אשד — אף כי הואשמו ברצח־המונים — אי אפשר להביאם לדין: מצדים אינה מוכנה להסגירם.

אמדתי לאלכס לחזור לזמרינג ולשים עין על ויזה. אני עצמי חזרתי לווינה, והתקשרתי עם ויזינגר. אמרתי לו כי קורט ויזה נמצא בבית־מלון מסויים בזמדינג, מקום שם נרשם תחת השם „הוברט צימרמן", כי הוא מחזיק בדרכון מזוייף, כי הובטחה לו אשרה למצרים, וכי הוא עומד לצאת ברכבת־האכספדס לגראץ.

ויזינגר גילה זהירות מרובה. „לפני שאעשה דבר, חייבים אנו לקבל ממקור רשמי בגרמניה פרטים על־דבר הנמלט, שקציני יוכלו להשוותם עם התיאור שנתת בידי. נסה־נא להשיג מייד את הידיעות הללו".

התקשרתי בדחיפות עם הלשכה הפלילית הפדראלית בוויסבאדן. שוחחתי עם הפקיד הממונה על פרשת ויזה, סיפרתי לו על אשר אירע, וביקשתי ממנו לתת לי את הניסוח המילולי של התיאור הרשמי של הנמלט. הפקיד בוויסבאדן היסס. תיק ויזה אינו תחת ידיו, אמר, יתר על כן, אסור לו לספק ידיעות רשמיות „ליחידים או לאידגונים פרטיים". שוב ושוב נתקלתי במעצורים מעין אלה, משום שאין לי סמכות רשמית.

אמרתי: „השעה עתה שתים־עשרה ושלושים. אם נמתין עוד שלוש שעות, לעולם לא תשימו את ידיכם על ויזה. הרי פירסמתם צו־מאסר לגביו. האם לא תוכל לקרוא באוזני את התיאור המופיע בצו־המאסר?"

„אסור לי לעשות זאת, מר ויזנטל. אנסה להעביר את התיאור לאינטר־פול האוסטרי".

„אבל — — — "

„אני מצטער, אך זוהי הדרך היחידה שניתן להסדיר זאת".

חזרתי והתקשרתי עם ויזינגר, וביקשתי ממנו לטלפן לקלן. שם יוכל ללא ספק לקבל תיאור רשמי. לאחר שהות ממושכת נאמר לאנשי ויזינגר כי התובע אינו במשרדו. הם התקשרו עם התובע שבדודטמונד הסמוכה. גם כאן לא שיחק להם מזלם — הוא האיר את פניו לוויזה. השעה היתה כמעט שלוש. נותרה שעה אחת בלבד.

חזרתי והתקשרתי עם ויזינגר. „אם לא תשלח את אנשיך לזמרינג עתה, יהיה זה מאוחר מדי. איש שהואשם ברצח־המונים עומד להימלט לו לעולם ועד".

„אני יודע", אמר. „אך איני יכול לאסור איש שיש לו תעודת־זהות גרמנית בת־תוקף, על שם צימרמן, אך ורק משום שאתה טוען כי אין הוא צימרמן אלא ויזה. הוא לא עבר שום עבירה לפי החוק האוסטרי. שנים מאנשי עומדים על המשמר. ברגע שהידיעה תגיע מגרמניה, נתקדם לפיה — אם הידיעה תהא תואמת את התיאור שבידיך".

לא היה לי מה לעשות, פרט להמתין. אפילו היתה המשטרה יוצאת עתה מווינה, לא היתה מצליחה להגיע בעוד־מועד לזמרינג.

בשעה 3.18 צלצל הטלפון במשרדי. כאשר שמעתי את קולו של ויזינגר, כמעט קפצתי מכסאי.

„האינטרפול התקשר עמי מייד לאחר שיחת־הטלפון שלך. ידיעותיך נכונות. אכן, האיש הוא ויזה. שלחתי שני קצינים לזמרינג. הם נוהגים במכונית־משטרה בעלת צופר, ויש סיכויים כי יגיעו שמה בעוד מועד".

היבטתי בשעוני. „השעה שלוש ועשרים".

„אמרתי להם לעלות על הרכבת בלא שיבחינו בהם. אין אנו מעוניינים בהתרגשות מרובה מדי בתחנת זמרינג... אתקשר עמך שוב, לכשתהיינה בפי ידיעות נוספות".

השעה שחלפה לאחר־מכן היתה שעה־ללא־סוף. בשעה 4.25 התקשר עמי ויזינגר. אנשיו אסרו את קורט ויזה.

אלכס חזר לווינה באותו היום, אחר־הצהרים, וסיפר לי את אשר אירע. הוא נשאר באכסדרת המלון, ועקב אחר ויזה וגבריאל שנסעו לתחנת זמרינג.

„הרכבת הגיעה מווינה. יכול אתה לתאר לעצמך כיצד חשתי כאשר ראיתי את ויזה לוחץ את ידי גבריאל, ועולה לרכבת. ידעתי כי הרכבת

עומדת לצאת תוך שלוש דקות. תהיתי האם ראוי לי לעשות מעשה־של־שטות כלשהו, כדי לעכבה. באותו הרגע הגיעו שני הבלשים. הרכבת החלה כבר לנוע, אך הם הצליחו לעלות על הקרון האחרון. שמעתי צפצוף, וראיתי כיצד הרכבת נעלמת במינהרת זמרינג".

את סוף הסיפור שמעתי משני הבלשים. הם המתינו עד שהרכבת תעבור את המינהרה ותתקרב לתחנה הבאה, מידצושלאג. אז עבדו את קרונות־הרכבת עד שהגיעו לתא בו ישב איש בודד. רגלו הימנית היתה שלוחה קדימה. הם התבוננו בו בשקט. האיש קם כדי להוציא עתון מהתא שמעליו. הם הבחינו כי הוא צולע ברגלו הימנית.

הרכבת האטה את מהלכה, עם התקרבה למירצושלאג. הם נכנסו לתא, וניצבו מול האיש.

„מר ויזה", אמר אחד הבלשים.

הם תפסוהו בלא־משים. הוא שכח, הניע ראשו לאות „הן", ודק אחר כך הניע ראשו לשלילה. לפתע נראה פחד בעיניו. הוא ניסה לומר: „שמי הוא — — — "

„אנו יודעים, מר ויזה. אתה נוסע תחת השם הובדט צימרמן. הבה ונראה את תעודת־הזהות שלך, בבקשה".

ויזה מסר לידיהם את התעודה. הוא היה חיוור ביותר. הרכבת עצרה.

„אתה נתון במעצר, מר ויזה", אמר אחד מקציני־המשטרה.

הם הביאוהו לווינה במכונית, ושם השמיע וידוי מלא. הווידוי תאם תיאום מלא את הידיעות שהביא לי אלכס מגראץ, מקום שם סיפר ויזה ל„חברים" את פרשת בדיחתו.

הוא הגיע במכונית מקלן אל העיר הגרמנית לינדאו, ליד הגבול האוסטרי. אשה גרמניה נהגה במכונית. ויזה, שהיה אבירי ביותר, לא גילה למשטרה מה שמה, הוא היה זהיר בהכנת אליבי בשבילה. בריחוק של כמאה מטרים מן הגבול יצא ויזה את המכונית, בנטלו עמו את מזוודתו.

היה שם קיוסק קטן, שבו מכרה נערה עתונים, סיגריות וממתקים. אלכס נסע לאחר־מכן ושוחח עם אותה נערה, שהיטיבה לזכור את המחזה:

„הוא נראה עצבני כאשר בא לקיוסק. היה זה גבר גבוה, בלונדיני־כהה, כבן חמישים, והוא צלע בכבדות ברגלו הימנית. הוא הרכיב משקפיים, והיה לבוש בחליפה כהה".

„הוא ביקש עתון. כאשר הניח את מזוודתו ראיתי כי ידיו רועדות. אולי, חשבתי, מזוודתו כבדה, והוא נשא אותה במשך זמן רב, או אולי הוא עצבני משום שניסה להבריח סיגריות אחדות".

„כאשר נתן לידי את המעות תמורת העתון שמתי־לב לידיו הגדולות והחזקות. הוא אמר כי הוא מנסה להגיע לברגנץ, מעבר־מזה של הגבול האוסטרי, ושאלני מהו מספר המכוניות העוברות כאן. חשבתי כי אולי אין בכיסו פרוטה. אמרתי לו כי בוודאי יקבל „טרמפ" לברגנץ, אם רק ימתין מעט. אמרתי כי מוטב לו להמתין מאשר לגשת למוצב־הגבול כשמזוודתו בידו. הם עשויים לשאול שאלות, ואולי אף לבקשו לפתוח את המזוודה; אך אם יסע במכונית — לא יטרחו לעשות זאת. התנועה שוקקת, ואין להם זמן להביט לתוך כל מכונית ומכונית".

„כאשר שוחחנו ראיתי מכונית בעלת לוחית־רשיון גרמנית מתקרבת למקום. היצעתי לו שינסה לגשת אליה. הוא הודה לי, נטל את המזוודה ועצר את המכונית. אשה ישבה ליד ההגה. הוא דיבר עמה — כנראה ביקש „טרמפ" — וראיתי שהיא הניעה ראשה לאות־הסכמה. אחר־כך הקיף את המכונית, נופף לעברי, ונכנס למכונית שהמשיכה בדרכה לעבר הגבול האוסטרי".

היה זה אליבי נאה. הנערה שבקיוסק תעיד כי ויזה עצר מכונית והוסע על־ידי אשה שלכאורה לא פגש בה מעודו. ויזה עצמו סיפר את הסיפור ל„חברים" שבגראץ. הם התרשמו ביותר מאותה אשה גרמניה אמיצת־לב, שהסתכנה סיכון כה רב.

„נותרו עדיין נשים גרמניות הגונות, שתסייענה ל„חבר" הנתון בצרה", קרא גבר קשיש, שבעת המלחמה היה ס.ס. פירר. „לא זונות, כמו האחרות! אומר אני לכם, חברים, כי נותרה עדיין תקווה לעתיד טוב יותר... הבה ונלגום מעט בירה".

כל הנוכחים נתכבדו בלגימת־בירה נוספת, והם שתו למען עתיד מזהיר יותר.

ויזה לא הסגיר את שמה של האשה הגרמנייה, אך הוא היה אבירי פחות לגבי ה„חברים" בגראץ. הוא מסר למשטרה האוסטרית את שמותיהם של כל אלה שסייעו לו. הוגש כתב־אישום נגד כולם. כל אחד מהם תהה, מיהו אשר הסגיר לידי את ויזה. וכל אחד מהם — כך שמעתי לאחר־מכן — חשד ב„קאמראדים" שלו.

פרק שביעי

האיש שאסף עיניים כחולות

המישטר הנאצי הצליח להשחית את מידותיהם של בני כל המקצועות בגרמניה, וביניהם גם רופאים, אשר נשבעו את השבועה ההיפוקדאטית לשמוד על חיי אדם. המישטר יצר גידסה־משלו של מדע הרפואה. הרופאים אשר עסקו במקצועם במחנות־הריכוז לא ניסו כלל לרפא את חוליהם, ולעתים תכופות פעלו לפי התיאוריה כי התרופה היעילה ביותר לכאב־ראש היא גדיעת ראשו של החולה. נכים ואחרים שלא היו מסוגלים לעבוד נשלחו לתאי־הגאזים; אסירים שגילו סימנים של מחלות מידבקות נגזרו למוות, יחד עם כל מי שהיו במגע עמם. לעתים תכופות היו אנשי־רפואה מזריקים גאז או אוויר לעורקי קורבנותיהם. כאשר רכבת־אסירים היתה מגיעה לאחד המחנות, היה רופא ניצב בצד, והוא היה מפריד באורח שרירותי בין אלה שנראו בריאים לבין האחרים. לאלה שנראו במצב גופני תקין היה מורה לעבור לצד אחד, והיה בכך משום דחייה זמנית; ואילו החלושים היו מופנים לצד השני — לעבר המשרפות. וגרוע מכל, המחנות נעשו למעבדות־זוועה, בהן ערכו מדענים שיצאו־מדעתם ניסויים ביצורי־אנוש, במקום להשתמש בעכברים לבנים או בשפני־נסיון. דברים רבים נכתבו על־דבר ניסויים אלה שנערכו בקור־רוח שלא ייאמן, לא דק על־ידי רופאים, אלא גם על־ידי כימאים ומומחים של חברות־התרופות הגרמניות הגדולות. באושוויץ היה „גוש ניסויים" מיוחד, שבו היה על אסירים לעבוד ניסויים שכרגיל עושים אותם רק על בעלי־חיים.

לאחר המלחמה פגשתי ביהודי צעיר שזרועו השמאלית נראתה כלוח־שחמט דב־גוני. הרופאים באושוויץ מרחו במשחה מסויימת דיבוע בעורו, שמידותיו כ־5 ס"מ. לאחר ימים אחדים של כאבים איומים ונוראים הכחיל העור וכהה. הרופאים קלפו פיסת־עור זאת, ומרחו חומר שונה על חלק אחר של זרועו. הניסויים נמשכו חודשים ארוכים. כאשר התלונן על הכאב, אמרו לו הרופאים כי בר־מזל הוא. „כל עוד אנו עורכים בך

ניסויים, הדי לפחות תישאר בחיים", אמר לו אחד הרופאים, בצחוק רם.

פגשתי באדם אחד אשר מדעני אושוויץ הפכוהו, לאחר ניסויים אחדים, לאשה. הוא היה אז בן שלוש־עשדה שנה. לאחר המלחמה עבר ניתוח מסובך, במרפאה מערב־גרמנית. הרופאים החזירו לאיש את זכרותו הפיסית, אך לא היה בכוחם להחזיר לו את שיווי־משקלו הנפשי. הוא החל לשתות לשכרה, גילה נטיות פליליות, ונאסר — ולא היה בכך כדי להפתיע כל מי שידע את תולדות־חייו. גובהו 1.88 מ׳, והוא נראה בריא, אך בתוך תוכו שוכנת נפש מעורערת. הרופאים אומרים כי לעולם לא יחזור להיות נורמאלי. ועוד מעלילות אושוויץ: קבוצת רופאים וכימאים ערכו ניסויים בשיטה חדשה, מפושטת, לעיקור. הם רצו למצוא „ניתוח" שיהיה כה קל, עד כי גם חובשים וספרים יוכלו לבצעו; את השיטה החדשה התכוונו להפעיל על הסלאבים, ועל אותם עמים אחדים שפרייתם־ורבייתם לא היתה לרוחם של הנאצים.

אין זה סוד כי אחדים מרופאים אלה מוסיפים עדיין לעסוק ברפואה — באוסטריה, בגרמניה, במצרים, באפריקה ובדרום־אמריקה. יש בידינו תיק ובו שמותיהם ואחדים ממעניהם. הגרוע אולי ביותר, מבין אלה, הוא הד"ר יוזף מנגלה, מי שהיה הרופא הראשי של אושוויץ, אשר התמחה במה שכינה „מדע התאומים", ואשר ניסה ליצור באורח מלאכותי ילדים שיהיו להם תווי־פנים אריים ועיניים כחולות.

***

שמו של הד"ד יוזף מנגלה היה ידוע לכל מי ששכן מעודו במחנה־דיכוז, אף לאותם שלא היו מעודם באושוויץ. על מצפונו של מנגלה דובק מותם של אלפי ילדים ומבוגרים. בשנת 1944 היה זה הוא שחרץ את גורלם של אלפי הונגרים באושוויץ. הוא שנא במיוחד את הצוענים — אולי משום שנראה כאחד מהם — וציווה על רציחת אלפים מביניהם. יש בידי עדותו של אדם אשר דאה את מנגלה משליך תינוק, בעודו בחיים, לתוך מדורה. איש אחד העיד כי מנגלה הרג פעם נערה בת ארבע־עשרה, באמצעות כידון.

בשנת 1959 ביקשתי מידידי הרמן לאנגביין, המזכיר הכללי של ועדת־אושוויץ הבינלאומית, שעמו שיתפתי־פעולה במקרים אחדים, את מענו של מנגלה. השיב לאנגביין: „בשנת 1954 הגיש מנגלה בקשת־גירושין כנגד אשתו בפרייבורג־אים־בדיזגאו, המקום האחרון שבו שהו יחד, והוא החליף מכתבים אחדים עם עורך־הדין שלו, הד"ר האנס לאטרנסר. הצלחתי להשיג את מענו בארגנטינה — אל־נא תשאלני כיצד".

למדתי בשנים האחרונות ממקורות שונים כי מנגלה משתמש בשמות המושאלים הבאים: הלמות גריגור־גריגורי, פאוסטו רינדון, חוסה אספיאזי, ארנסט סיבאסטיאן אלווז, פרידריך אדלר פון ברייטנבאך, ואלטר האסק, היינץ שטוברט, קארל גויזקה, פריץ פישר, לארס באלסטרום.

בעת גירושיו עסק מנגלה ברפואה בבואנוס־איירס, תחת השם ד״ר הלמות גריגור־גריגורי. מאז התחתן בשנייה, עם אלמנת אחיו הבכור קארל, אשר נהרג בקרב בעת המלחמה.

שאלתי את לאנגביין האם שלטונות מערב־גרמניה ניסו לתפוס את מנגלה.

„ב־5 ביולי 1959 הוציא התובע של פרייבורג צו מאסר נגדו. באותו זמן ביקש משרד החוץ בבון מממשלת ארגנטינה להסגירו לגרמניה. הארגנטינים טענו כי אין אפשרות למצוא את מנגלה במען שנמסר. אנו מנסים להשיג את מענו האחרון״.

לאנגביין הכיר את מנגלה במחנה־הריכוז ותיאר בפני את הדוקטור — גבר נמוך־קומה, כהה, שחור־שיער, הפוזל מעט בעינו השמאלית, והמגלה פער משולש בין שיניו הקדמיות העליונות. גובהו היה כ־163 ס״מ. „עתה הוא בן חמישים ושלוש, ומקריח; אך הוא מוסיף עדיין להתלבש כהלכה״, אמר לאנגביין. „באושוויץ היה לובש תמיד מדים מגוהצים, נעלים מבריקות וכפפות לבנות״.

לאנגביין סיפר לי כיצד בא פעם מנגלה לתוך בלוק־הילדים באושוויץ כדי למדוד את גובהם של הנערים. „הוא כעס ביותר כאשר גילה כי רבים מהם נמוכים מכפי גילם. הוא הציב את הנערים ליד משקוף, עליו צויינו במסמרים קבוצות־הגילים השונות. אם ראשו של נער לא היה מגיע עד למסמר הנאות, היה מנגלה מאותת בשוט־הרכיבה שלו. הילד היה נלקח לתאי־הגאזים. למעלה מאלף ילדים נרצחו בדרך זו״.

מנגלה הוא דוקטור לפילוסופיה (אוניברסיטת מינכן *) שעסק בחקירת „ביקורת התבונה הטהורה״ של קאנט, ובאותה עת בלע את התיאוריות הגזעניות של הפילוסוף ההיטלרי אלפרד רוזנברג. הוא גם דוקטור לרפואה (אוניברסיטת פראנקפורט *) שהעלה קורבן אלפי ילדים, תאומים מרחבי אירופה כולה, על־ידי שימוש בזריקות מכאיבות, בנסיונו לשנות את צבע עיניהם מחום לכחול.

היתה למנגלה „תיאוריה״ כי ליצורי־אנוש ספר־יוחסין — ממש כמו לכלבים. הוא היה משוכנע כי ה„יעוד״ שלו הוא לטפח גזע־על של

* שתי האוניברסיטאות שללו ממנגלה את תאריו האקדמאיים.

טיפוסים „נורדיים" בלונדים, כחולי־עיניים, וכי „חובתו" היא להרוג „דגמים נחותים יותר מבחינה ביולוגית". באושוויץ היתה מרפאת־הניתוחים שלו נקייה וללא־רבב, ומזרקיו היו מחוטאים תמיד. תכופות היה משתמש באלה כדי להזריק לחוליו תומצה פינולית, בנזין או אוויר, שהיו מביאים לגסיסתם תוך שניות. מנגלה היה איש־ס.ס. למופת. הוא היה מחייך לנערות נאות בעת שהיה משלחן למוות. פעם, בעמדו ליד משרפת אושוויץ, שמעוהו אומר: „כאן נכנסים היהודים בעד הדלת, ויוצאים בעד הארובה".

בשלטונות מערב גרמניה, כן חשתי גם אני, כי לתפיסתו של מנגלה תהיה השפעה עצומה על מיליוני אנשים, כאשר ייוודעו במלואם בבית־המשפט פרטי פשעיו. ממשלת מערב־גרמניה הציעה תמורתו פרס של 60,000 מארק (כ־45,000 ל"י). לאחר ידידו מארטין בורמן (100,000 מארק, או כ־75,000 ל"י), מנגלה הוא הנמלט הנאצי שהמחיר שנקבע לראשו הוא הגבוה ביותר.

לאחר שיחתי עם לאנגביין התקשרתי עם אחד מידידי בבואנוס־איירס ומסרתי לו את שני המענים האחרונים של הדוקטור שהיו ידועים לי. ב־30 בדצמבר 1959 מסר המודיע שלי בבואנוס־איירס, לפי בקשתי, לשגרירות הגרמנית שם כי מנגלה מתגורר עתה בשמו־שלו בוורטיז 968, אוליבוס, ארגנטינה. מסתבר כי שוב לא ראה צורך בהסתרת זהותו.

העברתי את המידע החדש ללאנגביין, אשר התקשר עם התובע בפרייבורג. הוחלפו תיקים בין השגרירויות, מיניסטריון־החוץ, מיניסטריוני־המשפטים ולשכת התובע. בראשית ינואר 1960 הועברה מבון לבואנוס־איירס טלגראפית בקשה רשמית דחופה — שנייה — להסגרת מנגלה. שבועות אחדים לאחר־מכן נמסר לשגרירות הגרמנית שם כי תובע־המדינה הארגנטיני עלול להתנגד ולומר כי עבירותיו של מנגלה נחשבות ל„מדיניות" יותר מאשר ל„פליליות". רוב המדינות, ובמיוחד באמריקה הלאטינית, אינן מסגירות אנשים על עבירות מדיניות. ואם כי שלטונות ארגנטינה הודו כי העדות כנגד מנגלה היתה חזקה ביותר, לא היו מסוגלים לגבור על אותן גישות פסיכולוגיות המביאות לידי כך שכמעט לא ניתן לבצע הסגרה ממדינה דרום־אמריקנית.

באורח מסורתי אימצו לעצמן רוב המדינות הדרום־אמריקניות תפיסה עצימה של מקלט מדיני. המצב המדיני בארצות אלה משתנה לעתים כחתף. המנהיגים המדיניים עשויים להיאלץ להימלט על נפשם — כרגיל על־ידי שהם מבקשים מקלט בשגרירותה של מדינה דרום־אמריקנית אחרת. רבים מן המנהיגים הללו סבורים כי היענות לתביעות להסגרת פושעים נאציים עלולה ליצור תקדים מסוכן. מדינות דרום־אמריקניות מסגירות פושעים רק

לעתים נדירות, אף אם אלה רוצחים הם. ה„אורח" מוגן תמיד. בארצות מסויימות, לא יוסגר אדם לאחר שעשה יומיים באותה מדינה. דוגמת מנגלה אין משמעה כי אהדה נרחבת רווחת באמריקה הדרומית כלפי הנאצים, אך קיימת סלידה נרחבת מפני המושג של הסגרה.

בינתיים, נמסר למנגלה על־ידי קרובי־משפחתו בגרמניה כי צו־מאסר הוצא כנגדו בפרייבורג. במאי 1959, שמונה שבועות לפני שנתפרסם כתב־האישום בפרייבורג, נסע מנגלה לפאראגוואי, שם קנה לעצמו ידידים בעת ביקור קודם. אחד מהם היה הבארון אלכסנדר פון אקשטיין, רוסי־באלטי, שנאמר כי הוא ממקורבי נשיאה של פאראגוואי, שמוצאו גרמני — הגנראל אלפרדו שטרסנר. אקשטיין תמך בהתאזרחותו של מנגלה, כנתין פאראגוואי. אקשטיין ועד אחר, איש־עסקים גרמני בשם ורנר יונג, העידו — עדות־שקר — כי מנגלה חי בפאראגוואי במשך חמש שנים, וזאת בהתאם לדרישות חוקי־ההתאזרחות של המדינה. דבר זה נתאשר על־ידי יונג בעת שחזר לגרמניה בשנת 1961 ונחקר אז בשבועה על־ידי תובע־המדינה האנס קיגלר בפראנקפורט. על סמך עדות־שקר זאת הוענקה ל„חוסה מנגלה" אזרחות פאראגוואית, ב־27 בנובמבר 1959, לפי צו ממשלתי מספר 809.

ימים אחדים לאחר התאזרחותו שם חזר מנגלה לארגנטינה. שם למד לדעת כי ממשלת מערב־גרמניה העבירה בקשה דחופה שנייה להסגרתו. בבואנוס־איירס נותר העניין בידיו של תובע־המדינה, אשר לא נקט בצעד כלשהו. במשך ששת החודשים שלאחר־מכן לא גילה התובע כל סימן כי בכוונתו לנקוט בצעדים. מסתבר, כי ארגנטינה התכוונה להיוותר סבילה, ממש כפי שהיתה בפרשת אדולף אייכמן. למעשה, אוכל לגלות כאן כי אם היתה ארגנטינה מסגירה את מנגלה, בראשית 1960, לא היתה מתבצעת חטיפתו של אייכמן במאי של אותה השנה.

מנגלה לא ידע בביטחה האם דרכונו הפאראגוואי החדש אכן יגן עליו. הוא חשב כי מוטב לו לצאת את בואנוס־איירס. הוא נסע לבארילוצ׳ה, עיירת־קיט נאה ביותר באיזור־האגמים של האֲנדים, מקום שם יש לנאצים־לשעבר חווילות מהודרות ואחוזות גדולות. בארילוצ׳ה קרובה קירבה נוחה לגבול צ׳ילה, שגם היא משמשת מקום־מקלט החביב על נאצים־לשעבר רבים.

תקרית מסתורית נתרחשה בבארילוצ׳ה. איני יכול למסור על מקור ידיעותי, אך אוכל לערוב למהימנותן. בקרב התיירים בבארילוצ׳ה באותה עת היתה העלמה נורה אלדוק מישראל, אשר ערכה שם ביקור אצל אמה. שתי הנשים היו באושוויץ, מקום שם עוקרה העלמה אלדוק על־ידי הד"ר

מנגלה. היתה זו יד המקרה בלבד שהיא באה לבארילוצ׳ה באותה העת שמנגלה היה שם. היא היתה אז בת ארבעים ושמונה, נאה עדיין, והיו לה ידידים רבים בעיר. באחד הערבים, באולם־הנשפים של בית־מלון במקום, מצאה את עצמה לפתע פנים־אל־פנים מול מנגלה. הדין־וחשבון של המשטרה המקומית אינו מוסר האם הוא זיהה אותה, שכן מנגלה „טיפל״ באלפי נשים באושוויץ. אולם הוא שם לב למספר־הקעקע שנחרט בזרועה השמאלית. במשך שניות מספר התבוננו הקורבן ומענהו זה בזו בדממה. עדי־ראייה מסרו לאחר־מִכן כי שום מלה לא הוחלפה. מרת אלדוק סבבה על עקביה, ויצאה מן האולם.

ימים אחדים לאחר־מכן לא שבה מטיול שערכה בהרים. נמסרה הודעה למשטרה. כעבור שבועות מספר נתגלתה גופתה החבולה של העלמה אלדוק, ליד בקע טבעי. המשטרה ערכה חקירה שיגדתית, וייחסה את מותה לתאונה הכרוכה בטיפוס־בהדים.

לאחר חטיפתו של אייכמן השמיעה ממשלת ארגנטינה הנרגזת תלונות, וטענה כי היא היתה מוסרת את אייכמן מרצונה הטוב. יש להטיל ספק — אם לנקוט בלשון נקייה — בטענה זו, והודעתי לשירותי־הידיעות ולעתונים החשובים ביותר בעולם מה אירע בפרשת מנגלה. תגליות אלה שיכנעו אולי אנשים מסויימים בבואנוס־איירס כי הגיעה העת לעשות משהו בקשר למנגלה. מכל מקום, ביוני 1960 הוציאו שלטונות ארגנטינה צו מאסר נגדו. אלא שהדבר נעשה מאוחר מדי. בעצם אותו היום בו נלכד אייכמן, חמק הד״ר מנגלה ועבר את הגבול לעבר בראזיל, שם חזר ונעלם. אך לא לזמן רב. באחד הימים של אפריל 1961 בא לבקרני איש שאכנהו בשם יוהאן ט. יוהאן הוא גרמני קשיש שהיה פעם חבר המפלגה הנאצית, והמוסיף גם עתה לקיים קשר עם ה„חברים״ שלו. אולם יוהאן, שאותו היכרתי לאחר שהמלחמה נסתיימה, סיפק לי פעמים אחדות מידע שנתברר כי הוא מדוייק ושמיש. יודע אני כי אין יוהאן מסייע בידי משום תחושת־אשמה כלשהי, או משום שהוא רוצה לכפר על הפשעים שביצע המישטר ההיטלרי. אין הוא מחבב יהודים במיוחד, אך הוא בעל־אופי. אם כי הוא מוסיף להיות לאומני גרמני נלהב, יש לו סיבה אישית ביותר לגישתו כלפי הנאצים: ב־1942 נלקחה בת־אחיו לינדה, נערה יפה, בלונדית, כחולת־עין, בניגוד לרצונה, למחנה־רבייה רשמי של הנאצים, שאליו היו מביאים ארים צעירים, זכרים ונקבות, ושהותם של אלה בכפיפה אחת נועדה להפיק סופר־ארים. היה זה ממש מקום כגון זה שד״ר מנגלה עלול היה להמציאו. שם ילדה לינדה תינוק, שאת אביו לא יכלה לזהות מִשום שהוא עשוי היה להיות אחד מתריסר אנשי ס.ס. צעירים

שנכללו בתוכניתה. יוהאן לא התגבר מעולם על עלבון זה לכבוד־האדם. פעם אמר לי כי לעולם לא יחדל לשנוא את הנאצים על תיאודיות־הגזע המסולפות שלהם. כאשר בא לבקר אצלי בשנת 1961 היה זה לאחר שלא התראינו זה שנים. שערו הכסיף, אך דגשותיו לא נשתנו.

„יש לי בשורות בשבילך", אמר. „אני יודע היכן נמצא מנגלה. אני מקווה שתצליח ללכוד אותו. משפטו יפקח את עיניהם של אנשים רבים". הוא התבונן בי. „בשבוע שעבר פגשתי בשני גרמנים. אחד מהם הוא מודע ותיק. זה־עתה חזרו ממצרים, שם דאו את מנגלה לפני שבועות מעטים".

אמרתי: „יוהאן, לפי מיטב ידיעתנו, מנגלה שרוי עדיין אי־שם בדרום־אמריקה".

„הוא היה שם, אך בחודש שעבר יצא את היבשת. מסתבר כי החל להיות מודאג. היתה לו תחושה כי סוכנים ישראליים עוקבים אחריו". יוהאן קרץ בעינו. „יתכן כי כך אירע, וייתכן כי פשוט היה זה עניין של מצפון לא־נקי. יתכן שאומץ־לבו נטשו לאחר תפיסת אייכמן. מכל מקום, הוא החליט כי קאהיר בטוחה יותר מבחינתו".

„ומה דעת המצרים על כך?"

„הם מתייחסים אליו יחס צונן. נאצר רוצה להוסיף ולקיים יחסים טובים עם אדצות־הברית ועם ברית־המועצות גם יחד. יתכן שהוא מודאג מן הפירסומת השלילית שיזכה לה, אם יוודע כי מצדים נותנת מקלט לאדם כמנגלה. מכל מקום, המצרים הציעו למנגלה כי יצא את ארצם בהקדם האפשרי. כיוון שכך, הלכה הקבוצה הגרמנית היושבת באלכסנדריה, בפיקודו של מי שהיה אוברשטורמבאנפידר (סגן־אלוף) שווארץ, העוסק במיבצעים עדינים מעין זה, שכרה ספינת־טיולים, והביאה את מנגלה ואשתו לאי היווני הזעיר קיתנוס, ליד כרתים".

„ומנגלה אמור להישאר שם?"

„הגרמנים הבטיחו לפנות אותו ואת אשתו מן האי, ברגע שהדבר יהיה אפשרי. לא נותר לך זמן רב, ויזנטל. אם תפעל בזריזות, עשוי אתה לתפסו בקיתנוס".

עמדתי לצאת לירושלים, כדי להיות נוכח במשפט אייכמן. אם הייתי מודיע על העניין לשלטונות היווניים באמצעות הצינורות הדיפלומאטיים המקובלים, היינו מפסידים שבועות אחדים. גם הפעם, כפי שנהגתי לעשות פעמים תכופות בעבר, העדפתי לנקוט בגישה בלתי־שיגרתית. התקשרתי עם עורכו של כתב־עת מצוייר גדול בגרמניה, שעמו שיתפתי־פעולה גם קודם־לכן. כתב־העת היה מעוניין בסיפור; ואני הייתי מעוניין באיש.

באמצעות לאנגביין התקשדנו באתונה עם ד"ר קואנקא, מדען נודע שבעת המלחמה נאלץ לעבוד באושוויץ כ„חובש" שהיה נתון לפקודתו של מנגלה. הסבדתי לו כי יהיה עלינו לפעול במהידות, ובחשאי. קואנקא מסד לנו כי אניות־נוסעים סדידות עוגנות בקיתנוס דק פעמיים בשבוע. הוחלט כי אחד מכתבי העתון הגרמני יסע לקיתנוס, דרך אתונה. אם יגלה את מנגלה בקיתנוס, יתקשר עם קואנקא, אשר יבוא שמה ויזהה את הרופא. אם אמנם יתברד כי זהו האיש המבוקש, יודיע על כך קואנקא למשטרה היוונית. הכל יהיה חוקי לגמרי. והשלטונות היוניים ללא־ספק יסגירו את מנגלה.

הכתב הגיע לקיתנוס כעבור ארבעים־ושמונה שעות, בספינה. יש באי רק שני בניינים גדולים, מינזד ואכסנייה קטנה ליד הנמל. העיתונאי נכנס לאכסנייה ושאל את בעליה האם היו לו לאחרונה אורחים כלשהם.

„כן. גרמני ואשתו. הם יצאו אתמול".

„אך לא היתה אתמול שום ספינת־קיטור נושאת־נוסעים", אמר העיתונאי.

„ספינת־טיול לבנה באה לנמל. הגרמני ואשתו עלו על סיפונה, והספינה הפליגה לכיוון מערב".

האיחוד היה בן שתים־עשרה שעות בלבד.

שאל העיתונאי: „האם יש גרמנים אחרים על אי זה?"

האכסנאי הניע ראשו לשלילה. „היו אלה שני האורחים הראשונים שהיו לנו השנה. העונה מוקדמת מדי לתיירים. הם מתחילים כרגיל להגיע רק בחודש מאי".

העיתונאי הראה לאכסנאי סידרת תצלומים. בלא היסוס, הצביע הלה על תצלומו של מנגלה. שני נזירים שנכנסו לאכסנייה באקראי הסכימו גם הם כי איש זה היה על האי דק אתמול.

הפסדנו איפוא סיבוב נוסף.

לאחר־מכן, כאשר חזרתי ופגשתי ביוהאן, שאלתיו האם יתכן שמנגלה הוזהר מראש על בואו של העיתונאי הגרמני לקיתנוס.

„איני סבור כך".

„ובכן, מי נסע לקיתנוס ליטול את מנגלה?"

„ידידים ספרדיים העלו את מנגלה ואשתו על ספינת־הטיול שלהם. לאיש זה ידידים בכל אתר ואתר. מדהים הדבר, מה מוכנות הבריות לעשות מתוך תחושת־סולידאריות מוטעית. איני יודע מי הם, אך ידוע לי כי הם הביאום לבארצלונה. האם אתה יודע כי הוא אף העז פעם לחזור לגרמניה?"

„לגרמניה? אך הרי יש שם צו מאסר נגדו".

„למנגלה ידידים טובים ביותר בגרמניה. אני יודע כי הוא בא לגינצבורג אי־פעם ב־1959, כדי להשתתף בהלוויית אביו. הוא נשאר שם ימים אחדים. הוא לא שהה כמובן בבית־מלון, ומאידך לא רצה להתגורר בבית. הוא שהה איפוא בבית־הספר המינזרי של המכון האנגלי".

„ואיש לא הלך למשטרה, כדי להסגירו?"

„בגינצבורג תלויים הכל, בדרך זו או אחרת, במשפחת מנגלה. אני משוכנע כי המשטרה לא ידעה על עובדת הימצאו שם".

כאשר נודע בפומבי כי מנגלה שהה בגינצבורג בשנת 1959, מסר התובע הציבורי ראן במסיבת עיתונאים בפראנקפורט כי העיר גינצבורג „פעלה כחבורת־קושרים כדי לסייע למשפחת מנגלה". לאחר מכן השמיע ראש־העיר, ד"ר זייץ, מחאה על דברים אלה. אולם אחד העיתונאים מסר כי הד"ר זייץ הוא — במקרה — גם הנוטריון של משפחת מנגלה. הוטחו איפוא האשמות והאשמות־נגד. בהתאם לעיתונים, אמר אחד המשפטנים הרשמיים של גינצבורג כי עיר אחת נתנה מקלט ל„קבוצת נאצים קשישים, המצליחים יפה בשיבוש פעולתו של המנגנון הדימוקראטי". וראש־העיר לשעבר, מיכאל צהסמייר, אמר לעיתונאי שוויצרי: „בעיר זאת, איש לא יספר דבר — ירבה לדעת ככל שירבה".

גינצבורג היא עיר ציורית, מתקופת ימי הבינים, ובה שנים־עשר אלף תושבים. היא שוכנת על גדות הדאנובה, ומשתייכת למדינת באוואריה. היא גאה על מצודת־הריניסאנס הנאה שלה, כנסיית־הרוקוקו שבה, כיכר־השוק שלה ומיפעלה הגדול ביותר, בית־החרושת למכונות חקלאיות של קארל מנגלה ובניו. אביו של מנגלה הקים את בית־החרושת בראשית המאה. המשפחה נעשתה אמידה, ומזה זמן־מה היו בני המשפחה אזרחיה הראשונים של העיר גינצבורג. אחוז ניכר של יושבי־העיר מועסקים, ישירות או בעקיפין, על־ידי הפירמה. לאחר המלחמה רכשה חברת מנגלה ובניו בבואנוס־איירס חמישים אחוז בפאדרו פארם ק. ג., בע"מ, מפעל־הרכבה מקומי חדש העוסק בטראקטורים מתוצרת גרמניה. הון החברה הארגנטינית מסתכם במיליון דולאר.

יוזף מנגלה נולד ב־16 במארס 1911 ונתחנך כיורש־העצר של המשפחה השלטת במקום. בשנות־העשרים של המאה עבר למינכן הסמוכה, בה החל ללמוד פילוסופיה. שם פגש באדולף היטלר בימים הראשונים של התגודדותו במרתפי־הבירה, והוא נעשה לתלמידו הקנאי. בני גינצבורג הזוכרים את מנגלה עוד בצעירותו סיפרו לי כי הוא סבל קשות ממראהו

החיצוני. הוא רצה להיראות ארי — והדבר לא עלה בידיו, אף אם היו הצופים בו מפעילים את כל כוח־דמיונם.

מנגלה התגייס בראשית המלחמה, הצטרף ל־וואפן־ס.ס., ושימש קצין־דפואה בצרפת וברוסיה. ותיקי ה־וואפן־ס.ס. מתרחקים מאנשי הס.ס. הרגילים, בטענם כי ל־וואפן־ס.ס. לא היה כל קשר עם מחנות־הריכוז ובחינותיו האכזריות של המישטר ההיטלרי. יהא הדבר כאשר יהיה; ב־1943 נתמנה מנגלה רופא ראשי של מחנה אושוויץ. הימלר והמפקח הכללי גליקס, שהיה ממונה על איוש מנגנון המחנות, קלעו היטב בבחירת המועמד.

ניסוייו של מנגלה להשבחת הגזע הזכירו לי את עדותו של אחד מעוזרי היטלר, ס.ס. אוברגרופנפירר (גנראל) פון דם באך־זלבסקי, בנירנבדג. בקיץ 1941, כאשר מופתי־ירושלים יצא את עיראק לאחר נסיון־ההפיכה הפאשיסטי שלא עלה יפה, ונמלט לגרמניה, רצה מוסלמי זה, ראש שונאי־היהודים שבהם, לפגוש את עמיתו המקביל בגרמניה. הראו להיטלר תצלום של המופתי. הוא סירב לראותו, באמרו כי אין בכוונתו לפגוש פנים־אל־פנים אדם „הנראה כיהודי".

„אבל, מיין פירר", אמר פון דם באך־זלבסקי, לפי עדות־עצמו, „למופתי עיניים כחולות".

המופתי נתקבל לראיון.

בינתיים הצלחתי לעקוב במדוייק אחר תנועותיו של מנגלה. בסוף המלחמה הוא חזר הביתה לגינצבורג. משפחתו וידידיו, שלא ידעו על הקאריירה שעשה באושוויץ, קיבלו את פניו כאילו היה חייל אמיץ שרק עשה את המוטל עליו. רבים ידעו כי הוא עבד ב„אחד מאותם מחנות", אך איש לא שאל שאלות. אף לאחר־מכן, כאשר השמועות החלו מתהלכות בעיר, נדמו התושבים. גינצבורג היתה באיזור האמריקני של גרמניה, אך האמריקנים לא העלו שם האשמות נגד מנגלה, משום שלא ידעו מה עשה. היתה זו הוכחה נוספת לבלבול המוחלט ששרר בשנים הראשונות שלאחר המלחמה בקרב הרשויות הצבאיות והאזרחיות השונות בגרמניה.

במשך חמש שנים נעימות חי מנגלה חיים שלווים בגינצבורג, תוך עריכת ביקורים תכופים במינכן ובמקומות אחרים. איש לא הטרידו. רק ב־1950 החלו מעלים שוב את שמו, במשפטיהם השונים של פושעי־המלחמה הנאציים. אחדים מעמיתיו ופיקודיו לשעבר, וביניהם מי שהיה נהגו בס.ס., החלו לדבר על־אודות מה שעשה באושוויץ.

מנגלה החליט איפוא כי הגיעה שעתו להיעלם. היו לו ידידים רבי־עוצמה באירגון א ו ד י ס ה. ב־1951 נמלט בנתיב מעבר־רשן ומיראנו

לאיטליה, ומשם יצא לספרד ולאחר מכן לאמריקה הלאטינית. במועד כלשהו בשנת 1952 הגיע לבואנוס־איירס, כשבאמתחתו מערכות אחדות של מיסמכים מזוייפים, והוא החל לעבוד כרופא בלא־רשיון. הוא לא היה מודאג; היו לו יחסים טובים ביותר עם משטרתו של הרודן חואן פרון. באותה עת כינה את עצמו פרידריך אדלר פון ברייטנבאך, והיו לו ידידים רבים בקרב הנאצים המקומיים.

מישטרו של פרון הגיע לקיצו ב־16 בספטמבר 1955, ואז יצא הרודן לגלות. לפתע החלו הנאצים חוששים כי שוב לא יזכו להגנה רשמית, והחלה יציאה המונית לפאראגוואי. מנגלה נסע לאסונסיון, בירת המדינה, אך לאחר־מכן הזר לבואנוס־איירס, מקום שם היו החיים נעימים יותר. הוא לא העז להוסיף ולעסוק ברפואה באורח בלתי־ליגאלי, ועל־כן נטל על עצמו תמורת זאת את ניהול סניפה של הפירמה המשפחתית.

עשר שנים חלפו מאז חזר מן המלחמה. שום בית־דין גרמני לא פתח בהליכים משפטיים נגדו. מנגלה חש בוודאי כי שוב אין לו צורך להסתתר מאחרי שם מושאל. הוא השתקע בבואנוס־איירס בשמו האמיתי. וכך מצאנו את עקבותיו שם, כעבור שנתיים, ב־1957, בעת ששמו הופיע כנתבע הראשי במשפט גרמני שהוכן נגד אנשי מנגנון מחנה אושוויץ.

בשנת 1962, חודשים אחדים לאחר שמנגלה חמק מידינו באי קיתנוס, למדתי כי הוא חזר לדרום־אמריקה. אשתו ובנו נשארו באירופה. מרת מנגלה התגוררה בקלוטן שליד ציריך. התקשרתי עם עורך־דין שוויצרי שגילה כי היא שכרה לעצמה בית קטן, ברחוב שווימבאד מספר 9. נאמר לי כי הבית קרוב ביותר לשדה־התעופה. לא היה זה מקום שקט ביותר — המטוסים היו מרעישים מעל גג־הבית — אך היה זה נוח לבעלה, שיכול היה להגיע לביתו דקות אחדות לאחר נחיתתו בנמל־התעופה של ציריך, בלא שאנשים רבים יבחינו בו. רציתי לנסוע שמה ולאסוף פרטים נוספים בקשר לזוג זה, אך המשטרה השוויצרית אינה אוהבת זרים סקרניים בתחום־מרותה. על־כן ביקשתי מאחד מידידי השוויצריים לערוך ביקור אצל מרת מנגלה.

לאחר מכן סיפר לי ידיד זה כי החווילה היתה רגילה־למראה, בצבע חום, באיזור־שיכונים מודרני. הוא צלצל בפעמון. אשה נמוכת־קומה, כבת חמישים ו„נאה למדי" פתחה את הדלת. כאשר ראתה זר ניצב לפניה, נראתה חשדנית. היא שאלתו מה רצונו.

ידידי הסביר כי הוא נשלח מטעם חברת־הביטוח. ואמר לה: „הגיעה העת לשלם את הפרמיה עבור פוליסת הביטוח של ביתך".

„אני דיירת חדשה כאן. אין אני יודעת דבר על־אודות פוליסה זו".

מרת מנגלה ניסתה לסגור את הדלת. ידידי מיהר והציב את רגלו בפתח.

„תסלח־נא לי, מאדאם. האין את מרת פוגלבאואר?"

"לא. זוהי האשה ששכרה את הבית לפני. מוטב שתיגש ותשוחח עם בעל־הבית".

„הייתי רוצה להיכנס ולהביט בביתך, כדי למצוא מטעם החברה שלי האם יש צורך בתיקונים כלשהם".

עקרת־הבית הגרמנייה הטיפוסית שבמרת מנגלה נתעוררה לתחייה. היא אמרה לידידי כי יש דליפה בחדר־הרחצה, וביקשה ממנו להיכנס ולראותה במו־עיניו.

הבית היה מודרני, נוח, נקי וצונן. ידידי לא ראה סימנים כלשהם כי גם גבר חי בו. דומה כי מרת מנגלה חיתה לבדה. לאחר מכן גיליתי כי בנה, קארל־היינץ, למד אותה שעה במונטריי.

באותו הערב נפגשתי עם פקיד־רשות שוויצרי בכיר בציריך, סיפרתי לו על חקירתנו, וביקשתי ממנו להודיע על־כך למשטרה השוויצרית. לא רציתי שיפגעו באשת־מנגלה, רק ביקשתי כי תוצב תצפית על ביתה, כדי שנוכל לדעת, במקרה שמנגלה יבוא לבקרה. אולי כתוצאה מהתערבותי זאת גירשו השלטונות הפדראליים של שווייץ את מרת מנגלה מארצם, שבועות אחדים לאחר־מכן, ביולי 1962. השוויצרים לא רצו להסתבך בבעיה של הסגרת פושע נאצי, והם לא היו מעוניינים להיות מעורבים במשפט פושעי־מלחמה. מרת מנגלה יצאה את ציריך ועברה לעיר הנאה מיראנו, בדרום־טירול האיטלקי. היא מוסיפה להתגורר שם, בבית מבודד, כשהיא מתנחמת בנוכחותם של נאצים־לשעבר רבים הנמצאים בסביבה.

בשלב זה חזר מנגלה לאסונסיון. הוא היה מעדיף לחיות בבואנוס־איירס, אלא שצו המאסר נגדו נותר שם בתוקפו. אולם מסניפה של הפירמה המשפחתית קיבל סכומי־כסף מספיקים כדי לנהל חיים נוחים.

היו למנגלה סיבות טובות להיות שרוי בתחושת־בטחון בפאראגוואי, ותולדותיה של מדינה זו הרגיעוהו. פאראגוואי השיגה את עצמאותה בשנת 1811, ובין השנים 1815 ל־1840 היתה מדינת־רודנים. בין 1865 ל־1870 לחמה כנגד בראזיל, ארגנטינה ואורוגוואי, ובסופו־של־דבר אימצה לעצמה חוקה דימוקראטית. באותה עת מנתה האוכלוסיה 28,000 גברים וכמעט 200,000 נשים. פאראגוואי נזדקקה למהגרים שיעבדו את אדמתה. יוונים, פולנים, איטלקים ויפאנים באו שמה, וכן גרמנים רבים. מאותה עת ואילך משכה פאראגוואי מתיישבים גרמניים, במיוחד לאחר מלחמת־העולם הראשונה. כיום יש במדינה זאת יותר מ־30,000 תושבים ממוצא גרמני. האוכלוסיה מגיעה עתה לשני מיליון, בקירוב, אולם השפעתו של המיעוט

הגרמני עולה במידה ניכרת על גודלו היחסי. לגרמנים עמדות־מפתח במסחר הפאראגוואי. הנשיא, הגנראל אלפרדו שטרסנר, הוא נכדו של קצין־פרשים באווארי. שטרסנר עצמו נולד בפאראגוואי, אך נראה כי הוא קשור למורשתו הגרמנית. משמר־הנשיאות שלו מורכב מגברים שגובהם 1.80 מ׳, הצועדים בצעידת־אווז פרוסית.

כ־1,000 יהודים חיים עתה בפאראגוואי. אחד מהם, ידיד ותיק שלי ממחנה מאוטהאוזן, היה גם הוא מיושבי אושוויץ, והכיר את מנגלה. פגשתיו במילאנו ב־1964, ושוחחנו על־אודות מנגלה. נעימת־קולו היתה חששנית.

„אנא, אל תעשה שום דבר דראסטי, שמעון״, אמר לי. „מנהיגי הקהילה היהודית שלנו באסונסיון קיבלו מכתבים אנונימיים רבים. אם יחטף מנגלה, מאיימים המכתבים, ,לא יוותר בחיים אף יהודי אחד בפאראגוואי׳, יתכן שזוהי בדיחה מטופשת — אך אחדים מאנשינו מודאגים, ואיני מאשים אותם״.

שאלתי: „ומה בדבר המשטרה?״

„אנשים מבחוץ, שאינם מכירים את פאראגוואי, אינם יודעים מה חזקה היא ההשפעה הגרמנית בארצנו. האידיאולוגיה הנאצית של שנת 1933 עדיין במלוא־אונה שם. וכן העקרון הנאצי העתיק, של אפליה גזעית. יהודי פאראגוואי יעשו אחראים קיבוצית לכל מה שקורה למנגלה״.

אמרתי: „שטויות. ידענו במשך שנים כל מה שניתן היה לדעת על אשתו השנייה של מנגלה, ובנו קארל־היינץ. הוא נער טוב, רציני. יודע אני היכן הוא מתגורר, עם מי הוא נפגש, מה הוא עושה. לא יעלה על דעתי לעשותו אחראי לפשעי אביו״.

„כמובן שלא תעשה זאת. אנו היהודים איננו עושים דברים כאלה. אך אין פירושו של דבר ש ה ם אינם עלולים לעשות זאת״.

הוא נפרד ממני לשלום והסתלק, בדאגה עמוקה. שעה ארוכה חשבתי על־אודותיו. עשרים שנה לאחר שנסתיים חלום־הבלהות נותרו עדיין אנשים שלגביהם חלום זה הוא בבחינת מציאות קיימת.

ביולי 1962 ביקשה ממשלת בון משלטונות פאראגוואי לערוך בדיקה לגבי הד״ר חוסה מנגלה, שהתגורר בפול־חנסיו מורינא 507, באסונסיון. חודשים אחדים לאחר־מכן הודיעו שלטונות פאראגוואי למערב־גרמניה כי מנגלה הוא אזרח פאראגוואי, בלא „עבר פלילי״.

מנגלה לא השתהה זמן רב באסונסיון. ידידיו אמרו לו כי יהיה בטוח יותר באחת מן המושבות הגרמניות שעל נהר פאראנא העילי, באיזור שבו יש גבול משותף לפאראגוואי, לבראזיל ולארגנטינה. הנהר המהווה גבול

זה אינו נשמר בקפדנות. קל לחצותו ולחדור לבראזיל. מנגלה עבר להתגורר באחוזה שליד אנקארנאסיון, השייכת לאלבאן קרוגה קרוג, איכר אמיד בשנות־השישים לחייו, שתואר כגבר בעל מזג אלים, ורעיונות מדיניים אלימים. במסעותיו מלווים אותו ארבעה שומרי־ראש חמושים־היטב. מנגלה שהה שנתיים בחוותו של קרוג. הוא סייע באנקארנאסיון בעבודת הקציר, וטיפל בחולים, בנקטו בשם המושאל „הד״ר פריץ פישר״. בסוף 1963 החל שוב חש אי־מנוחה.

ידעתי כי אי אפשר לעקוב אחר כל אחת מתנועותיו של אדם שזכה להגנה על־ידי אנשים כה רבים, בחלקי־עולם שונים. תמורת זאת, החלטתי לעקוב אחר תנועותיהם של האנשים הקרובים אליו ביותר — במקרה זה אשתו ובנו. מרת מרתה מנגלה הקפידה לקיים בביתה במיראנו בדידות מוחלטת. קארל־היינץ הוסיף עדיין ללמוד במונטריי. זמן קצר לפני חג־המולד של שנת 1963 נשלח ממונטריי מכתב לאחד מידידי באוסטריה, בו נאמר כי קארל־היינץ מנגלה נסע זה־עתה למילאנו, מקום שם ישהה בבית־מלון מסויים. הוא אמר לבני־כיתתו כי הוא נוסע שמה כדי לפגוש קרובי־משפחה הבאים מעבר־לים. המכתב הושם בתיבת־הדואר במונטריי ב־22 בדצמבר, אולם משום העומס שבמכתבי חג־המולד הוא הגיעני רק בבוקר ה־28 לחודש. עליתי על המטוס הראשון למילאנו. במלון נאמר לי כי גבר בעל דרכון ספרדי, בשם „גריגור־גריגורי״, אכן, שהה בו, אך עזב יומיים קודם לכן.

הסיבוב השלישי נתארע חודשים אחדים לאחר־מכן, באחד מערבי מארס 1964. מנגלה עשה את סוף־השבוע במלון־טירול ליד הוהנאו, מושבת־מתיישבים־גרמניים משגשגת, בפאראגוואי המזרחית. מלון־טירול מהווה מקום־מיפגש האהוב ביותר על החברה המקומית — מזון משובח, בירה טובה, ותזמורת־רומבה הגונה. הגנראל שטרסנר מגיע שמה מדי פעם בפעם כדי לבלות בבית־המלון סוף־שבוע נינוח. וכך גם מנגלה.

היה זה לילה חמים ואפל. מחצית־התריסר אנשים עקבו אחר „הד״ר פריץ פישר״ לעבר דירה 26 במלון טירול. לאחר מכן פגשתי באחדים מביניהם. הם הקימו „ועדת שנים־עשר״, שכן היו אלה תריסר ניצולים ממחנה־הריכוז אושוויץ. אחדים מהם נתעשרו בינתיים, ותרמו סכומי־כסף ניכרים לשם הבאתם־לדין של כמה ממעניהם־לשעבר. למרבה הצער, לא היו שיטות הוועדה טובות, במידה שהיו כוונותיה.

לאחר מכן סיפרו לי את אשר אירע: ששה מחברי הוועדה „הגרילו״ ביניהם את המשימה של נסיעה לדרום־אמריקה. בכוונתם היה לתפוס את מנגלה בחיים ולהביאו לפארנקפורט, מקום שם נערכו הכנות למשפט

אושוויץ. דקות אחדות לפני שעה אחת בלילה נכנסו האנשים לאכסדרת מלון־טירול, עלו במהירות במעלה המדרגות, ופרצו את דלת חדר־המיטות מספר 26. הוא היה ריק. בעל בית־המלון הודיעם כי „הר ד״ר פישר״ יצא בחופזה עשר דקות קודם־לכן, לאחר שיחה טלפונית. הוא מיהר כל כך, עד כי לא הסיר את הפיג׳אמה שלו. הוא לבש את חליפתו על גבי הפיג׳אמה, רץ במורד המדרגות, ונעלם באפילת הלילה.

מנגלה היה עדיין בבחינת בר־מזל.

באפריל 1964 באה למשרדי בווינה אשה בגיל־העמידה, שאכנה אותה בשם „מרת מאריה״ (אין זה שמה האמיתי). מרת מאריה גרושה, והיא חיה לבדה בליראך, עיירה קטנה במדינת באדן־וירטמברג שליד נהר הריין, המציין באיזור זה את הגבול השוויצרי. מרת מאריה ערכה ביקור אצל ידידים בווינה, ובהזדמנות זו רצתה להיוודע על־דבר אנשים מסויימים שנעלמו בעת המלחמה. נאמר לה כי תיטיב לעשות אם תבוא למשרדי. למרבה הצער, לא היה בכוחי לסייע למרת מאריה, אך התחלנו לשוחח בעניינים אחרים. היא אמרה כי יש לה זמן פנוי למכביר. מתוך דמי־המזונות הצנועים שהיא מקבלת אין היא יכולה להרשות לעצמה דברים רבים — כעריכת מסע־קניות לבאזל או לציריך, מדי פעם בפעם, או הצגת־תיאטרון. החיים בליראך אינם מרגשים במיוחד, ולא איכפת לה לעשות עבודה כלשהי, אמרה, „אך איש אינו מעוניין באשה בת חמישים ושתים״.

בעודנו משוחחים, חלפה המחשבה במוחי כי מרת מאריה עשויה להיות האדם המתאים ביותר לצרכי. הגעתי לכלל מסקנה כי עלינו לשנות את הטאקטיקה שלנו כלפי מנגלה. מיתקפה חזיתית ישירה לא תהיה בעלת תועלת. אך הגיעוני ידיעות בדבר בריאותו הלקויה, וכי הוא חש כפושע הנתון במצוד. נאמר כי הוא זקוק למישהו שיטפל בו. הוא התגעגע לאשתו ולבנו. הוא היה פופולארי אצל הנשים, וגאה על הצלחתו אצלן, אך עתה זקוק הוא לאשה שתוכל לבשל למענו ולטפל בביתו, עקרת־בית גרמנית שיוכל לתת בה אימון. ידעתי כי ידידיו וקרובי־משפחתו בגינצבורג דנו בבעיה, ודיברו על מציאת אשה „מהימנה לגמרי״ שתיסע אליו לפאראגוואי.

סבור הייתי כי אם אוכל „לשתול״ אשה מעין זו בביתו של מנגלה, נוכל בסופו של דבר להגיע להישג כלשהו. מרת מאריה נראתה מתאימה ביותר לתפקיד זה. היתה זו גרמניה נאה־למראה, עקרת־בית טובה, בלא קשרי־משפחה כלשהם, שנראתה פקחית. לאחר שיחתנו ערכתי בדיקה יסודית לגבי עברה. כל הידיעות היו טובות: מעולם לא היתה קשורה

בתנועה הנאצית. ידוע היה עליה כי היא מהימנה. כתבתי לה איפוא והיצעתי לערוך מיפגש במינכן כעבור שבועות אחדים. באכסדרתו של בית־מלון גדול סיפרתי לה על תוכניתי. היא אמרה ששמעה את שמעו של מנגלה, וקראה על־אודות אושוויץ. ביקשתיה להרהר בעניין. בשעה ארבע אחר־הצהרים, באותו היום ממש, חזרתי ופגשתיה בבית־קפה. מרת מאריה אמרה כי גמרה אומר: היא מוכנה לנסוע לפאראגוואי בתורת עקרת־ביתו של מנגלה. כל שהיה דרוש עתה הוא שתתקבל על דעת מנגלה, או אנשיו בגינצבורג.

שבועיים לאחר־מכן נפגשנו בזאלצבורג ותיכננו את האסטרטגיה שלנו. אמרתי למרת מאריה מה בדיוק עליה לעשות. בלוויית אדם שאותו תציג בפני הכל כ„בעלה של ידידה יקרה" תסע לגינצבורג ותירשם ב„הירש", בית־המלון המקומי. בסביבות השעה ארבע אחר־הצהרים יגשו השנים לבית־מרזח מסויים בקירבת־מקום. אחדים מהעובדים הבכירים של חברת מנגלה ובניו נוהגים לבוא תכופות למקום זה, ללגימת כוס־יין או בירה, לפני שובם הביתה לארוחת־הערב. קיוויתי כי אם הכל יתנהל לפי תיכנוני, לא יהא על מרת מאריה לשבת שם זמן רב מדי.

המחזה הבא התרחש בשעת אחר־הצהרים במאי 1964, באותו בית־מרזח שקירותיו רפודים בעץ־אלון, בעיירה גינצבורג — בית־מרזח באווארי טיפוסי, בעל חלונות כהים ומנורות העשויות ברזל מחושל. ליד אחד השולחנות ישבה מרת מאריה, כשהיא נראית נאה לפי הטעם הגרמני, ושוחחה עם בן־לווייתה. אולי, חשבו הצופים, לגמה מעט יין — יותר משנהגה לשתות כרגיל. קולה יכול היה להישמע בכל פינות האולם.

„רמאים יהודיים אלה!" אמרה. „הם גרועים כפי שהיו תמיד. צדק שטרייכר. הם ירמו אותך, אם לא תיזהר".

הגבר שעשה בחברתה נראה מודאג מעט. „אל־לך לדבר בקול כה רם, מאריה. הזמנים נשתנו. אינך יכולה לומר דברים מעין אלה במקום שבו מאזינות לך הבריות".

„לא איכפת לי. שיאזינו. הרי אלה דברי־אמת, הלא כן? האמן־נא לי, נותרו עדיין יהודים רבים מדי".

בשולחן סמוך ישב גבר קשיש. הוא קם, ניגש לבעל בית־המרזח שניצב מעבר לדלפקו, ושאל שאלה. בעל בית־המרזח הניע ראשו לשלילה: לא, אין הוא מכיר את בני הזוג; הם זרים. הגבר הקשיש ניגש אל השולחן, וביקש רשות לשבת לידם. הוא הציג את עצמו. אכנהו כאן בשם „הר לודוויג".

הלה אמר כי לא יכול היה שלא להאזין לדברי הגברת. „אך אל־נא

תדאגי, בבקשה. אין אני מלשין. למעשה, מסכים אני עם דעותיך. אנשים אלה", אמר, בהתבוננו במאריה ובהניעו ראשו, „אנשים אלה לא ילמדו לעולם לעסוק בענייניהם־הם, בלא להציק לאנשים הגונים. אני מכיר מישהו המרבה לסבול בגללם. ומדוע, שואל אני אותך? משום שהוא היה חייל גרמני אמיץ, ועשה את אשר הורוהו... האוכל להציע לכם כוסית־יין?"

מאריה אמרה לו את שמה, והציגה את בן־לווייתה כ„בעלה של אחת מידידותיה היקרות".

„אמרת כי היו לך צרות כלשהן", אמר לודוויג. „אם הדבר אירע בגינצבורג, אוכל אולי לסייע לך. אנו מכירים כאן את כולם, בעיר זאת". כאשר דיבר על „הפירמה" של מנגלה ובניו, נקט תמיד בלשון „אנו".

מאריה אמרה כי היא אסירת־תודה לו על עזרתו, וסיפרה לו סיפור שהיא ואני דקמנו יחדיו ימים אחדים קודם־לכן בזאלצבורג. היא מנסה לקבל את חלקה ברכוש של אחד מדודיה, אמרה, ו„אחד מאותם יהודים" רימה אותה. הר לודוויג הניע ראשו לאות אהדה. הוא הזמין יין, ושוחח על־אודות המלחמה האחרונה, נושא־השיחה האהוב עליו. מאריה האזינה מתוך עניין; מראש אמדתי לה כי תשמש מאזינה־למופת. היא שאלה את הר לודוויג האם הוא עורך־דין בגינצבורג. שהרי דומה כי הוא מכיר אנשים כה רבים במקום זה.

הוא הניע ראשו לשלילה. „אני עובד בפירמה של מנגלה ובניו".

„מנגלה? האם אין זה שמו של אותו דופא שהיהודים מחפשים אחריו?"

הוא העיף בה מבט חטוף, לפני שהשיב: „כן".

„אני מקווה שלעולם לא ימצאוהו. איני מאמינה בכל הדברים הללו שהם אומרים עליו".

הר לודוויג נראה שבע־רצון. „הד"ר מנגלה מנהל חיים אומללים ביותר. מעולם אינו יודע מאיזה עבר תבוא הסכנה". הוא שאל אותה היכן היא מתגוררת, ומה מעשיה.

„איני עושה הרבה", השיבה. „אני אוהבת מסעות, אולי מסע מסביב לעולם. בוודאי אחסוך די כסף לכשאהיה זקנה מדי, וחולה מכדי שאוכל לנסוע".

הכל צחקו, ולודוויג חזר והזמין יין. כאשר מאריה ובן־ליוויתה יצאו, ליווה אותם לודוויג לבית־המלון. לפני פרידתם, ביקש ממאריה לסעוד אתו בצהרי יום־המחרת.

הוא בא לקחתה בשעת־הצהרים, ולאחר סעודה משובחת אמר כי חשב על דבריה. אולי תהיה לו בשבילה תעסוקה מעניינת. תוך זמן קצר יבקר בקירבת ליראך. היוכל לבוא ולבקר בביתה?

„כמובן. הודע־נא לי על־כך מראש, כדי שאמצא בבית", אמרה מרת מאריה.

ארבעה שבועות חלפו, בהם ערך לודוויג בוודאי חקירות מקיפות לגבי מאריה. אינני יודע מה גילה, אך מכל מקום ביקש לבוא ולבקר בביתה בליראך. ביום־המחרת הופיע כשבידיו פרחים ושוקולד. הוא התבונן סביבו בדירתה של מרת מאריה. נראה היה כי מה שראה מצא חן בעיניו. הוא אמר למרת מאריה כי אין ספק כי היא עקרת־בית למופת — ניתן להבחין בכך. נראה היה כי עתה הוא נינוח. הוא שוחח על־אודות יוזף מנגלה, שאותו הכיר מאז היותו ילד, ושעתה נערך אחריו מצוד, כאילו היה פושע פשוט. יש אחד בשם ויזנטל בווינה — אחד מ„אותם אנשים"...

היא שאלתו האם ראה את מנגלה לאחרונה.

„הייתי בדרום־אמריקה פעמים אחדות מאז סוף המלחמה. יש לנו שם עסקים רבים. בהזדמנויות אלה פגשתי את יוזף". הוא חייך. „האם את יודעת היכן נפגשנו? במקום הבלתי־סביר ביותר — בחדר־ההמתנה של השגרירות הגרמנית באסונסיון. ברור שהיינו זהירים ביותר, כדי שאנשי השגרירות לא יבחינו בנו. אנשים רבים יושבים באותו מקום, ושני גברים המשוחחים זה עם זה בגרמנית אינם מושכים תשומת־לב". הר לודוויג נשמע מרוצה ביותר מעצמו.

„באתי לבקרך כאן משום שברצוני לשאול אותך שאלה: האם תהיי מוכנה לנסוע אל מעבר לים למשך שנה, כדי לטפל במשק־ביתו של הד"ר מנגלה?"

מאריה לא השיבה. הוא אמר במהירות: „אני יכול לתאר לעצמי מה את חושבת. הרופא חי בסכנה מתמדת. יהיה עליך להיות זהירה ביותר".

מאריה אמרה כי ההצעה באה במפתיע כל־כך. אין היא מתעניינת לאמיתו־של־דבר בכסף, אך מאז־ומתמיד רצתה לבקר בארצות הטרופיות.

הוא אמר: „מדוע לא תהרהרי בדבר? אחזור בעוד שבוע. אם תשובתך תהיה חיובית, אבקש ממך לבוא לגינצבורג ולפגוש כמה מבני המשפחה. אז יהיה עלינו לערוך ביקור אצל מרת מנגלה, שתאמר לך כיצד לנהל את ביתו של הד"ר מנגלה".

מאריה דיווחה לי בסדירות, באמצעות גלויות צבעוניות ועליהן שדרים תמימים־למראה, שהכילו צופן שעליו הסכמנו בינינו. היא שיגרה את גלויותיה מעיירה בסביבת ליראך, ומעולם לא מיענה אותן על שמי. כעבור שבוע הודיעתני כי הר לודוויג חזר וביקר אצלה. הוא הירבה בדברי־שיכנוע. היא הסכימה לתוכניתו, אך בלא התלהבות. אמרתי לה כי עליה לשחק את המשחק בדיוק כך, ומסתבר כי עשתה זאת בהצטיינות.

שבועיים לאחר־מכן ביקש ממנה הר לודוויג לבוא לגינצבורג. הם נפגשו שוב בבית־המרזח העתיק. מאריה אמרה כי היא הביאה את דרכונה.

„אני מניחה שאזדקק לאשרות אחדות", אמרה.

הר לודוויג נראה כמהסס. „חל עיכוב קל. אני סבור שעליך לעשות סידורים עם אחד משכניך בליראך שיעבור בדירתך מזמן לזמן, וכן עליך להודיע לבאנק שלך על סידורי התשלומים החודשיים שלך תמורת שכר־הדירה..." לפתע שינה את הנושא. „דרך אגב, הייתי רוצה שתסעי לווינה ותנסי להתקשר עם איש זה, ויזנטל. חשוב לנו לדעת את תנועותיו הבאות, ובמיוחד אם הוא מתכנן משהו כנגד יוזף".

אם היתה זו מלכודת, לא נלכדה בה מאריה.

„הר לודוויג, ביקשת ממני לנסוע לפאראגוואי כדי לשמש סוכנת־ביתו של הד"ר מנגלה", אמרה. „הבטחת לשלחני לשם, ואמרת לי מה עלי לעשות. קיבלתי את הצעתך. אך אין אני מרגלת. איני יכולה לנסוע לווינה. יתר על כן, יהא זה מגוחך. מדוע יספר ויזנטל לי, הזרה לו לגמרי, משהו מסודותיו?"

הר לודוויג נראה היה כמסכים עם דבריה. „אני מניח שהצדק עמך", אמר. „ובכן, חזרי לליראך, ואני אתקשר עמך כאשר נהיה מוכנים".

היו אלה הדברים האחרונים ששמעה מאריה מהר לודוויג. מעולם לא כתב אליה לאחר־מכן, לא בא לבקר אצלה. יתכן שהיה פיקח מאתנו. או אולי שגינו במקום כלשהו.

משפט אושוויץ עמד להיפתח בפראנקפורט בשנת 1964. הד"ר פריץ באואר התובע הראשי, אמר לעתונאים כי „חוסה מנגלה", אשר סבורים כי הוא עושה אי־שם בפאראגוואי, זהה עם מי שהיה רופא מחנה־הריכוז. ממשלת בון עשתה מאמץ נמרץ אחרון כדי להביא להסגרתו של הנתבע העיקרי. ב־16 ביולי 1964 חזר אקהארד בריסט, השגריר הגרמני באסונסיון, ובעת ראיונו עם הנשיא שטרסנר הגיש תביעה רשמית להסגרתו של מנגלה.

הנשיא שטרסנר רתח מרוב־כעס, והטיח באגרופו על שולחנו. „אם תוסיפו להעלות עניין זה", צעק, „אנתק את היחסים הדיפלומאטיים עם הריפובליקה הפדראלית הגרמנית!" בריסט הסביר כי קיבל הוראות מפורשות מבון בקשר למנגלה. הנשיא אמר: „אל־נא תאמר אף מלה אחת נוספת, אדוני השגריר! לא אוסיף לסבול זאת!"

תיאור של הראיון הופיע שבועות אחדים לאחר מכן בשבועון־החדשות הגרמני „דר שפיגל". לאחר ששטרסנר קרא את עותק כתב־העת שהגיעו

בדואר־אוויר, הבין כי הרחיק־לכת. הוא התייעץ עם יועציו. שר החוץ ראול פאסטור האיץ בנשיא להיפטר ממנגלה. פאסטור ציין כי פאראגוואי קיבלה זה־עתה מממשלת בון, מילווה־פיתוח בן שלושה מיליון דולאר, והיא עשויה לקבל עוד. לא יהיה זה מעשה נבון, להרגיז את ממשלת מערב־גרמניה.

במשך שבוע ימים היה גורלו של מנגלה נתון בכף־המאזניים. הוא הגיע לאסונסיון, וזמן קצר לאחר־מכן הופיעה כתובת באותיות־צבע שחורות על קירות השגרירות הגרמנית: „השגרירות היהודית! הסירו ידיכם ממנגלה! זוהי פקודה!”

יתכן שהיתה זו פקודה. שוב החליט הגנראל שטרסנר להסיר את ידיד־ש ל ו ממנגלה. הוחלט כי מנגלה יחזור למזרח פאראגוואי. הוא יחיה שם באיזור שמור היטב, שלזרים אין גישה אליו. לאחר מכן, בקאראקאס בירת ונצואלה, נדונה פרשת מנגלה בוועידת האינטרפול. הד״ר פרדריקו ניקולאס פרנאנדז, מנהל האינטרפול בריו־דה־ז׳אנירו, אמר כי נמסר לו שמנגלה מסתתר בג׳ונגל, ליד גבול פאראגוואי. אולם פאראגוואי אינה חברה באינטרפול, והתערבות ישירה — אמר — אינה אפשרית. הצדק היה עם הד״ר פרנאנדז. מנגלה חי עתה, כאסיר־למעשה, באיזור צבאי מוגבל שבין פוארטו סאן וינסנטה, שעל דרך־המלך בין אסונסיון לסאן פאולו, ומצודת־הגבול קארלוס אנטוניו לופז, על גדות נהר פאראנא. שם מתגורר הוא בביקתה לבנה וקטנה, באיזור הג׳ונגל שבורא על־ידי מתיישבים גרמניים. שני כבישים בלבד מוליכים לבית המבודד. על שניהם שומרים חיילים ושוטרים פאראגוואיים, שיש להם הוראות קפדניות לעצור את כל המכוניות ולירות בכל מסיגי־הגבול. ולמקרה שהמשטרה תיכשל במשימתה, עושים בחברת מנגלה ארבעה שומרי־ראש פרטיים, חמושים היטב, המצויידים במכשירי־ראדיו וב„ווקי־טוקי”. מנגלה משלם להם מכיסו.

ממשלת מערב־גרמניה עדיין מעוניינת בהסגרתו של מנגלה, ופרס בן 45,000 ל״י עדיין על ראשו.

פרק שמיני

אפילוג ליומנה של אנה פראנק

אנה פראנק, נערה כבת חמש־עשרה אשר הסתתרה מפני הגיסטאפו בעליית־גג באמשטרדם במשך שנתיים, בחברת בני־משפחתה וידידים אחרים, כתבה ביומנה ב־1 באוגוסט 1944 את הדברים הבאים:

> כאשר משגיחים עלי ומתבוננים בי עד כדי כך, לראשונה אני מתעצבנת, אחר־כך אני אומללה, ובסופו־של־דבר הופכת אני את לבי כך שהרע הוא מבהוץ ואילו הטוב — מבפנים, ואני שב מנסה למצוא לעצמי דרך להיעשות מה שהייתי כה רוצה להיות, ומה שהייתי יכולה להיות אילו... לא היו בעולם אנשים אחדים.

היו אלה המלים האחרונות שאנה פראנק רשמה ביומנה. שלושה ימים לאחר־מכן באה הנקישה החדה על הדלת, ששוכני עליית־הגג חרדו מפניה במשך זמן כה רב. הדלת נפרצה, וחמישה אנשים במדים גרמניים נכנסו פנימה, ובראשם ס.ס. אונטדשארפירר (רב־טוראי). מלשין הולאנדי הסגירם. יושבי עליית־הגג — אנה פראנק, אביה, אמה ואחותה, זוג נוסף ובנם, ורופא־שניים — נאסרו ונשלחו למחנות ריכוז. רק אחד מביניהם נותר בחיים. אוטו פראנק, אביה של אנה, החי עתה בשוויצריה, ליד באזל, סיפר אחר־כך לעולם הגדול את אשר אידע באותו הבוקר.

„איש הס.ס. נטל תיק, ושאלני אם יש בו תכשיטים. אמרתי לו כי יש שם רק ניידות. הוא השליך את הניירות, ואת יומנה של אנה, על הרצפה, ושם בתיקו את כלי־הכסף שלנו וכן חנוכייה. אילו היה נוטל עמו את היומן, לא היה איש שומע לעולם על בתי".

אנה פראנק מתה במחנה הריכוז ברגן־בלזן במארס 1945. שנה לאחר מכן, חזר אביה לעליית־הגג של הבית באמשטרדם. היומן היה עדיין שם.

„יומנה של אנה פראנק" עורר את מצפונו של העולם הנאור. היה זה סיפורה של ילדה רגילה, ממוצעת, אשר כתבה על בעיותיה הפעוטות

(„אמא לעתים מתייחסת אלי כאל תינוקת, ואיני יכולה לסבול זאת״), על רקע החיים שעליהם מרחפת תדיר סכנת הפחד („אני חוששת מאד כי יגלו אותנו ויוציאונו להורג״).

ה„יומן״ תורגם לשלושים ושתים לשונות, עובד להצגת־תיאטרון ולאחר־מכן אף הוסרט. הוא עורר את לבותיהם של מליוני בני־אדם, במיוחד הצעירים. גרמנים צעירים רבים נוסעים מדי שנה בשנה לברגן־בלזן, כדי להתפלל לזכרה של אנה פראנק.

באחד הלילות של אוקטובר 1958, בשעה תשע וחצי, טילפן לדירתי בלינץ, אחד מידידי, בהתרגשות רבה. האוכל לבוא מייד ל„לאנדסתיאטר״? הצגה של „יומנה של אנה פראנק״ הופסקה זה־עתה על־ידי מפגינים אנטישמיים. קבוצות של אנשים צעירים, רובם בין הגילים חמש־עשרה ושבע־עשרה, החלו צועקים „בוגדים! מלחכי־פינכה! רמאים!״ אחרים השמיעו קריאות־לעג. כאשר עלו האורות נראו ביציע מפגינים צעירים, שהשליכו עלונים על הקהל באולם. בעלונים נאמר:

מחזה זה אינו אלא דבר־הונאה גדול. אנה פראנק לא היתה קיימת מעולם. היהודים המציאו את כל הפרשה כולה, משום שהם רוצים לסחוט פיצויים ושילומים נוספים. אל תאמינו לשום מלה! זהו זיוף!

המשטרה הוזעקה, ורשמה את שמותיהם של אחדים מן המפגינים, תלמידים בבתי־ספר תיכוניים במקום. לאחר מכן נמשכה ההצגה. כאשר הגעתי ל„לאנדסתיאטר״ נסתיימה כבר ההצגה, אך ההתרגשות לא שככה. שתי מכוניות־משטרה חנו בחזית התיאטרון, וקבוצות של צעירים ניצבו בסביבה, כשהן דנות בתקרית. האזנתי להם. דעת־הכל היתה, כפי שנסתבר מדבריהם, כי המפגינים צודקים. כל הפרשה הזאת, של אנה פראנק, אינה אלא מעשה־הונאה גדול. יפה שמישהו גילה אומץ־לב כדי להראות ליהודים אלה מה דעתם עליהם.

רבים מצעירים אלה אף לא נולדו בעת שאנה פראנק שולחה למוות. ועתה, כאן בלינץ, במקום בו ביקר היטלר בבית־הספר, ואייכמן גדל, תובעים מהם להאמין בשקרים ובשנאה, בדעה־קדומה ובניהיליזם.

בבוקר המחרת ניגשתי למשטרה, ועברתי על רשימת שמותיהם של הצעירים שנאסרו. לא היה זה קל — היו להם ידידים רבי־השפעה, והוריהם רצו להשקיט את כל הפרשה. אחרי ככלות הכל, לא היה זה עניין חמור ממש, אמרו, פשוט כמה צעירים המשתוללים ומשתעשעים. נמסר לי כי שמותיהם של התלמידים יועברו לבתי־הספר שלהם, לפעולה משמעתית. אולם איש לא נענש. הנערים בלינץ אינם חשובים, אמרתי

לעצמי, אך יש חשיבות לעניין אחר: שבועות אחדים קודם לבן הצהיר מורה בבית־ספר תיכון בליבק, יועץ־הלימודים לותאר שטילאו, כי יומנה של אנה פראנק אינו אלא מעשה־זיוף. הוא נתבע לדין על־ידי אביה של הנערה, ושלושה מומחים אישרו את אמיתות היומן. כפי שנמסר ב„פראנקפורטר אלגמיינה צייטונג", „עמד הנאשם על המקח שש שעות, לגבי נוסח הודאתו... יש להגן על הנוער הגרמני מפני ,מחנך' כזה".

האירועים בלינץ נראו בעיני חמורים יותר, משום שהיו סימפטומאטיים. הפרחחים הצעירים עצמם אינם אשמים; האשמה מוטלת על הוריהם ומוריהם. המבוגרים מנסים להרעיל את מוחותיהם של בני הדור הצעיר, כדי להצדיק את עברם המפוקפק. רבים מהם לכודים על־ידי מורשת־הבורות, השנאה והדעה־הקדומה שלהם. אין הם לומדים דבר מדברי־הימים. התנסויותי במשך עשרים השנים האחרונות שיכנעוני כי בני גרמניה ואוסטריה מתחלקים לשלוש קבוצות: הראשונה כוללת את האשמים, אלה שביצעו פשעים כנגד האנושות, אף כי לעתים לא ניתן להוכיח פשעים אלה. האחרת היא קבוצת משתפי־הפעולה — אלה שלא ביצעו פשעים, אך ידעו על־אודותם ולא עשו דבר כדי למנעם. והקבוצה השלישית היא קבוצת החפים־מפשע. אני סבור כי יש צורך מוחלט להפריד בין התמימים והחפים־מפשע לבין האחרים. הדור הצעיר חף־מפשע. רבים מהצעירים שאני מכיר מוכנים ללכת בדרך הארוכה של סובלנות ופיוס. אולם רק אם ייעשה חשבון טהור וברור, יוכלו צעירי גרמניה ואוסטריה לפגוש את הצעירים שמעברה האחר של הדרך — אלה הזוכרים, מנסיונם האישי או מסיפוריהם של הוריהם, את זוועות העבר. שום התנצלות לא תוכל להשתיק את קולותיהם של אחד־עשר מיליוני הנרצחים. הגרמנים הצעירים הבאים להתפלל על קברה של אנה פראנק הבינו זאת מזה זמן רב. התפייסות אפשרית רק על סמך ידיעה. עליהם לדעת מה אירע באמת.

ימים מעטים לאחר ההפגנות בלינץ השמעתי הרצאה בדבר הניאו־נאציזם, במטה הארכידיוקיזה של וינה. הדיון שנערך לאחר הרצאתי נמשך עד שעה שתים לפנות בוקר. אחד הפרופיסורים דיווח על תקרית שאירעה לאחד מידידיו, כומר שלימד לימודי־דת בגימנסיה שבוולס, באוסטריה העילית, בקירבת לינץ. הכומר דיבר על מעשי־הזוועה שביצעו הנאצים במאוטהאוזן. אחד התלמידים קם על רגליו.

„אבינו, אין טעם לדבר על הדברים הללו. אנו יודעים כי תאי־הגאזים של מאוטהאוזן שימשו רק לחיטוי בגדים". הכומר נדהם. „הרי ראיתם את סרטי־היומן, את התצלומים. ראיתם את הגוויות".

„עשויים מנייר מעוך", אמר הנער. „אין זו אלא תעמולה מחוכמת, כדי להביא לידי כך שהנאצים יראו אשמים".

„מי אמר זאת?"

„הכל יודעים זאת. אבי יוכל לספר לך הרבה על הדברים הללו".

הכומר מסר על התקרית למנהל בית־ספרו של הנער. החלה חקירה, ונערך סקר באיזור. למעלה מחמישים אחוז מהתלמידים באותה כתה היו בניהם של פעילים בתנועה הנאצית. הוריהם היו נוהגים לספר לבניהם על הגבורה והתהילה של עברם — כיצד הצטרפו למפלגה הנאצית של אוסטריה בשנות השלושים המוקדמות, כאשר היה זה עניין בלתי־חוקי, כיצד סייעו בפיצוץ רכבות וגשרים, כיצד הדפיסו והפיצו ספרות בלתי־ליגאלית שהסיתה נגד ממשלת דולפוס. לאחר מכן נעשו האבות אנשי־ס.ס. מלאי־גאווה. לא קל לצעירים לגדול בסביבה מעין זאת, בלא שתהא לה השפעה עליהם. הוריהם היו מלאי־חרדה, וישבו בשקט, בשנים המוקדמות שלאחר המלחמה, אך לקראת סוף שנות החמישים חזרו ודיברו בגעגועים על העבר המפואר. הנערים היו מאזינים להם בהתרגשות. מוריהם בבית־הספר, שרבים מהם היו נאצים־לשעבר, לא עשו דבר כדי להזים את הסיפורים המפוארים שסיפרו הוריהם של התלמידים.

קראתי וחזרתי וקראתי את „יומנה של אנה פראנק" פעמים מספר. קראתיו כבן המין האנושי, אשר כבודו נפגע חמורות; כיהודי, אשר איבד ששה מיליון מבני־עמו; כאיש שגמר־אומר לחיות למען המתים, שרצה בהענשה, לא בנקמה; וכאביה של נערה שהיתה בת אותו הגיל שאנה פראנק היתה בו בעת שכתבה את יומנה. היה זה רק רצון־האל כי נערתי לא נולדה במועד מוקדם ולא התנסתה בגורלה של אנה פראנק. אולם אנה פראנק לא סבלה יותר מאשר מיליון ילדים אחרים. ספרה הופיע בעת שהבריות החלו נעשות אדישות לטראגדיה הטמונה בעבר, כאשר רבים אמרו כי שוב אין הם רוצים לשמוע עוד על הדברים הללו, כי יש לחדול משנאה. דבריה של ילדה זו חדרו בעד המחסום הכלל־עולמי של קשיחות־לב. היא שוב לא היתה גווייה אלמונית, בקבר־המונים. היא נעשתה ילדתם של הכל.

יומיים לאחר התקרית ב„לאנדסתיאטר" ישבתי עם חבר בבית־קפה בלינץ. הכל שוחחו על המאורע. הניתן להאשים את הנערים על חטאי הוריהם? הרי ברור כי הם אינם אחראים.

קבוצת תלמידי גימנסיה ישבה ליד השולחן הסמוך. ידידי קרא אליו את אחד הנערים, שאת הוריו היטיב להכיר.

„פריץ, האם היית בתיאטרון בעת ההפגנות?"

„לצערי לא, אך אחדים מהנערים בני־כיתתי השתתפו בהן. שנים אף נאסרו", אמר פריץ בגאווה.

„מה סבור אתה על כל העניין?" שאל ידידי.

„ובכן — העניין פשוט. אין עדות כי אנה פראנק חיתה אי־פעם".

אמרתי: „אך מה בקשר ליומן?"

„היומן הוא בוודאי מעשה־זיוף מחוכם. אין ספק כי אין הוא מוכיח על קיומה של אנה פראנק".

„היא קבורה בקבר־המונים בברגן־בלזן".

הוא הניע בכתפיו. „אין הוכחה".

הוכחה. צריך היה להביא הוכחות — הוכחות שאין לטעות לגביהן, שישכנעו את הספקנים הצעירים הללו. צריך לחלץ לבנה אחת ממיבנה־השקרים שהוקם. אז יתמוטט כל המיבנה כולו. אך כיצד ניתן למצאה...

משהו עלה במוחי. אמרתי: „אישי הצעיר, אם נוכל להוכיח לך את קיומה של אנה פראנק, התקבל את היומן כמיסמך אמיתי?"

הוא הביט בי, ואמר: „כיצד תוכל להוכיח זאת?"

„אביה חי".

„אין בכך כדי להוכיח דבר".

„המתן. אביה דיווח לשלטונות כי הם נאסרו על־ידי הגיסטאפו".

„כן", אמר הנער באי־סבלנות. „שמענו כל זאת".

„נניח שנמצא את קצין הגיסטאפו שעצר למעשה את אנה פראנק? האם תקבל זאת כהוכחה?"

הוא נראה נדהם. הרעיון לא עלה מעולם במוחו.

„כן", אמר בסופו של דבר, באי־רצון בולט. „אם האיש עצמו יודה בכך".

היה זה איפוא עניין פשוט: עלי למצוא את האיש שאסר את אנה פראנק, לפני ארבע־עשרה שנה. רבבות אנשים הועברו ברחבי אירופה כולה על־ידי אנשים קטנים חסרי־שם, משרתיו האלמוניים של המוות. אף במחנה־הריכוז עצמו, לא ידענו תמיד את שמותיהם של מענינו. הם ידעו מה התוצאות האפשריות של חשיפת־עצמם, וניסו להסוות את זהותם.

לא היו כמעט נתונים כלשהם שלפיהם ניתן היה לפעול. היומן נסתיים לפתע, כאשר אנה פראנק נלקחה מעליית הגג. אביה של אנה, אוטו פראנק, היה בעליה של חברת היצוא קולן ושות'. לאחר שהנאצים החרימו את כל הרכוש היהודי בהולאנד, שימש אחד העובדים ההולאנדיים של חברת קולן ושות', פאול קראלר, אפוטרופוס על החברה. הוא סייע לבני משפחת פראנק להסתתר בעליית־הגג של הבניין בפרינצנגראכט, שבו

היו משרדיה של ההברה.

בנוספח ל„יומן״ כתב קראלר כי לאחר מאסרם של בני משפחת פראנק הוא ניסה להתערב לטובתם במפקדת הגיסטאפו של אמשטרדם. הוא שוחח עם הקצין אשר אסר את המשפחה, איש ס.ס. וינאי ששמו, כך כתב, זילוורנאגל. התערבותו לא הביאה לתוצאות. הדין־וחשבון שמסר קראלר עורר תגובות אירוניות בקרב הנאצים באוסטריה. הרי ידוע לכל, אמרו, כי השם „זילוורנאגל״ אינו קיים באוסטריה, והיה בכך משום הוכחה נוספת כי סיפורה של אנה פראנק אינו אלא סיפור־בדים שזוייף.

החומר שבידי היה איפוא מועט ביותר. ידעתי כי איש הס.ס. היה וינאי או לפחות אוסטרי. אוסטרים רבים העושים מחוץ לארצם מכנים את עצמם בשם וינאים. יתר על כן, הוא היה בוודאי איש ס.ס. בדרג נמוך, שכן תפקידו היה לאסור ולהביא לבית־הכלא — כלומר ס.ס. שיצה (טוראי), ס.ס. רוטנפירר (טוראי ראשון) או לכל היותר ס.ס. אונטרשארפירר (רב טוראי).

היה בכך איפוא כדי לצמצם את תחום החקירה. יש להניח, אמרתי לעצמי, כי קראלר שיבש את אחת האותיות; יתכן שהשם הוא זילברנאגל, שם נפוץ למדי באוסטריה. אנשים אחדים היו רשומים תחת שם זה במדריך־הטלפונים של וינה; וכמעט מאה נוספים היו רשומים בערים אחרות. השם היה גם ידוע היטב במחוזות קארינתיה ובורגנלאנד. אילו רק ידעתי את שמו הראשון של האיש!

המשכתי בחיפושים. בקרב כל הזילברנאגלים חייב להיות לפחות אחד שהיה איש ס.ס. נמוך־דרג בעת המלחמה, ואשר שירת בהולאנד עם הגיסטאפו. נערכו חקירות לגבי שמות, והם „טהרו״. נערכו סינוני שמועות, ובדיקת עובדות. היה זה תהליך ממושך ואיטי, והיה עלי לגלות זהירות מירבית. אם אכניס לצרה אדם חף־מפשע, הרי עלולים להגיש נגדי תביעה על הוצאת־דיבה.

כאשר המשטרה רוצה לגלות נהג־מכונית אשר עבר עבירה, יכולה היא לעצור את כל המכוניות ולבקש מהנהגים את רשיונותיהם, ואיש לא ימחה על כך. אני לא יכולתי לנהוג כן. מצאתי שמונה אנשים ששמם זילברנאגל, שהיו חברי המפלגה הנאצית או אנשי־ס.ס., ושגילם תאם את מבוקשי. אחד מהם, מי שהיה אוברשטורמפירר (סגן, כלומר דרגה גבוהה מכדי שיהיה מקום לכלול את נושאה ברשימתי), הוא עתה בעל־משרה מכובד בחבל בורגנלאנד. מכל מקום, מעודו לא היה בהולאנד.

ביקשתי מאחד מידידי להתקשר עם סוכנויות בילוש פרטיות. הוא מסר לכל אחת מהן כי אדם בשם זילברנאגל ביקש ממנו אשראי; תמיד

היה זה כמובן זילברנאגל שונה. הוא אמר כי הוא רוצה לבדוק את עברו של האיש בתקופת הנאצים. הישגנו מידע רב, אך לא היה בו כדי להצביע על האיש שחיפשנו. פעם שאלתי את אחד הבאנקים מהו מעמד־האשראי של איש בשם זילברנאגל. באנקים עושים כרגיל מלאכה נאותה, אך גם הפעם היתה התוצאה שלילית. שני זילברנאגלים אחרים נתגלו כנאצים־לשעבר — אך לא היה בכך משום תגלית מפתיעה. כמעט והחלטתי לוותר על החיפוש, אך באותו הרגע עלה בזכרוני מבעם החוצפני של הנערים שבלינץ. והרי אני רציתי כי ילכו להוריהם ויאמרו: „שיקרתם, אנה פראנק היתה קיימת. אילו שקרים נוספים סיפרתם לנו?"

בשנת 1963 הוזמנתי להופיע ברשת הטלוויזיה ההולאנדית. באמשטרדם ביקרתי בבית אנה פראנק, המשמש עתה כמצבת זכרון, ומיששתי את הקירות שאותם מישׁשה גם הנערה. שוחחתי עם הממונה על הבית. הוא אמר כי תכופות תהה על האיש שלקח עמו את הנערה ובני־משפחתה. לאיש לא היה מושג כלשהו מי היה האיש. הוא שאל שאלה זו פעמים רבות, והכל השיבו כי אינם יודעים דבר.

„תשע־עשרה שנה — תקופה ארוכה היא זאת", אמר. „העניין נראה כאבוד".

„אין דבר שהוא אבוד", אמרתי. „תאר לעצמך שאמצא את איש־הס.ס. שאסר אותה, ושהוא יודה במעשה זה?"

האיש הביט בי ממושכות. „אז תכתוב את האפילוג ליומנה של אנה פראנק".

במשך תקופת־מה חשבתי כי עלי להיפגש עם אוטו פראנק, אביה של אנה. יתכן שהוא זוכר מיהו האיש שבא לקחתם, בבוקר ה־4 באוגוסט 1944. יתכן שיהיה מסוגל לתארו בפני. כל רמז עשוי לסייע. איש הס.ס. בוודאי השתנה, לאחר השנים הרבות שחלפו — אך יתכן שיש משהו שבאמצעותו ניתן להכירו.

לא התקשרתי עם מר פראנק. מודה אני כי לא היה זה אך ורק משום שלא רציתי לחזור ולפגוע בכך באיש זה, שכה הירבה לסבול, מתוך שאאלצנו לתור שוב בזכרונו. היה גורם אחר שהטרידני. נניח שמר פראנק יבקשני שלא לעשות דבר בעניין זה? האוכל להיענות לבקשתו זאת? פגשתי אנשים אחרים אשר לא רצו שאחפש אחר רוצחי אבותיהם, אמותיהם וילדיהם. הם אמרו כי לא יוכלו לשאת את המתח הכרוך בכך. הם שאלו: „מה הטעם, מר ויזנטל? אינך יכול להחזיר לתחייה את המתים. תוכל רק להגביר את סיבלם של הנותרים בחיים".

בעודני תוהה מה עלי להוסיף ולעשות, קראתי בעתונים כי מר פראנק

דיבר, באסיפה בגרמניה, על הצורך בסליחה ובפיוס. העתונים הגרמניים העלו על נס את רוחב־לבו ואת סובלנותו. רוחש אני כבוד לנקודת־הראות של אוטו פראנק. הוא מגלה אתיקה של איש שאינו רק מטיף לסלחנות, אלא גם נוהג לפי עקרונותיו. אולם אני מתעניין מעל לכל בבחינות המעשיות והמשפטיות של הפרשה. שוב ושוב ראיתי כיצד סובלנות וסלחנות לא הובנו כהלכה על־ידי הנאצים. העובדה שאביה של אנה פראנק סלח לרוצחי ילדתו שימשה טיעון חשוב לאלה שסברו כי יש לחדול מהעמדתם־לדין של כל הפושעים הנאציים. הם אמרו: „מה שמספק את אוטו פראנק צריך לספק כל אדם אחר. אם הוא סולח — אז צריכים הכל לסלוח". מצפונו של מר פראנק מניח לו לסלוח. מצפוני מאלצני להביא את האשמים לדין. ברור כי אנו פועלים במיפלסי־מוסר שונים; דרכינו שונות הן. פה ושם מצטלבות הן, ואז מכירים אנו איש במפעלו של רעהו.

זוכר אני שיחה שקיימתי לאחר המלחמה עם כומר קאתולי. הוא אמר: „אנו חייבים לסלוח להם. הם יעמדו בפני בית־דין של מעלה".

אמרתי: „אבי, מדוע מנסים תמיד אותם פושעים שאינם מאמינים באלוהים להתחמק מן הצדק האנושי, והם מעדיפים להסדיר את חשבונותיהם עם אלוהים?"

לא היתה תשובה בפיו.

כעבור זמן־מה סיפרו לי ידידים מהולאנד כי איש הס.ס. שאני מחפש קרוי אולי „זילברטאלר", ולא „זילברנאגל". אנשים אחדים בשם „זילברטאלר" גרו בווינה לפני המלחמה, אך הם היו יהודים, ונעלמו. מצאתי שלושה זילברטאלרים שונים בווינה ובמקומות אחרים באוסטריה. הכל „טוהרו". התחלתי מבין כי הסיכויים קלושים ביותר שאמצא אי־פעם את העד ההיסטורי האחד שאני זקוק לו. התחלתי לתהות האם עד זה נותר אמנם בחיים.

בביקורי הבא באמשטרדם שוחחתי עם שני ידידים, המכירים שניהם את פרשת אנה פרנק. היו אלה מר בן א. סייס, מהמכון ההולאנדי לתיעוד מלחמתי, ומר טאקוניס, קצין־משטרה הולאנדי רם־דרג. במהלך שיחתנו הוזכרו שמות רבים — ראשי הס.ס. וילהלם הארסטר, אלפונס ורנר, וילי צפף, גרטרוד סלוטקה ואחרים, שעבדו כעוזרי אייכמן. בעבודה כגון זו שלנו, פושע אחד מוביל לפושע אחר. הפקתי מהשיחה רמזי־פעולה חדשים, שמעתי שמות חדשים. בקומי להיפרד מהם אמר טאקוניס כי יש בידו „ספרות מסעות" בשבילי, וחייך. הוא הביא לי העתק מצולם של מדריך־הטלפונים לשנת 1943 של הגיסטאפו בהולאנד. היו בו כשלוש

מאות שמות.

„קרא זאת במטוס", אמר. „ספרות זאת תמנעך מהירדם".

הטיסה לווינה נמשכה כשעתיים. התיישבתי בנוחות במושבי, ועלעלתי במדריך. כמעט נמנמתי כאשר הפכתי את הדף והגעתי לכותרת: „IV — זונדרקומאנדו" (קומאנדו מיוחד). תחת הכותרת המשנה „IV B 4 — יהודים" קראתי:

קמפין

בושמן

שרף

זילברבאואר

הקיצותי במהירות. מדור IV B 4 עסק באיסופם ובמשלוחם של יהודים למחנות־המוות. אם מישהו הלשין באוזני הגיסטאפו על יהודים המס־תתרים אי־שם בהולאנד, אין ספק כי הידיעה היתה חייבת להגיע בסופו של דבר למדור IV B 4 באמשטרדם. לפתע פתאום נראתה בעיני מהירות המטוס כאיטית ביותר. קשה היה לי להתאפק ולהמתין עד הגיענו לווינה. ידעתי כי רוב אנשי המדור IV B 4 גוייסו מתוך כוחות המשטרה של גרמניה ואוסטריה, בעיקר בקרב הבלשים.

בשובי הביתה, עוד לפני שהיסרתי מעלי את מעילי, פתחתי את ספר־הטלפונים של וינה. לבי נפל בקרבי. היו כתריסר אנשים בשם זילבר־באואר. ויש בוודאי רבים נוספים במדריכי־הטלפון העירוניים האחרים של אוסטריה. אם אצטרך לחקור כל אחד מהם, כפי שעשיתי לגבי הזילברנאגלים והזילברטאלרים, עשויות שנים לחלוף. הגעתי לשלב שבו צריך היה להפעיל חשיבה דידוקטיבית. לא הייתי מסוגל לחקור כל אדם ששמו זילברבאואר. החלטתי שאחפש אחר אדם בשם זה שעבד (או עובד עדיין) במשטרת וינה. היה זה כפתרון משוואה בעלת נעלמים רבים, בסיועו של גורם ידוע אחד. היה עלי לצאת מהנחה מוגדרת, אם ברצוני להקים מיבנה.

התקשרתי עם הד"ר ויזינגר במיניסטריון הפנים ואמרתי לו — וחוששני כי היה זה בשמץ גאוותנות — כי מצאתי את איש הגיסטאפו שאסר את אנה פראנק.

„הוא שוטר וינאי בשם זילברבאואר", אמרתי.

ויזינגר לא הזים את טענתי. „מה שמו הפרטי?"

„איני יודע מה שמו הפרטי".

„יש בוודאי ששה אנשים בשם זילברבאואר במשטרת וינה", אמר. „באיזה מהם בוחר אתה?"

„זהו בוודאי עניין קל. כל מה שעליך לעשות הוא לעבור על רשומות־השירות שלהם. אני מעוניין באיש ששימש במדור IV B 4 באמשטרדם באוגוסט 1944".

„היה זה לפני תשע־עשרה שנה", אמר ויזינגר בספקנות.

„הרי רשומותיכם מרחיקות לכת אהורה, הלא כן?"

„בסדר", אמר. „הגש־נא בקשה בכתב ללשכתי".

ב־2 ביוני 1963 שיגרתי לו דין־וחשבון מפורט. חלפו שבועות אחדים. כאשר ביקרתי אצל ויזינגר ביולי, בענין אחר, חזרתי ושאלתיו בעניין זילברבאואר. הוא אמר כי תיקיהם של כל השוטרים ששמם זילברבאואר „נמצאים עדיין בבדיקה". בספטמבר, כאשר שבתי מחופשתי, חזרתי והתקשרתי עמו. נאמר לי כי „עד כה לא התגלה שום רמז מוחשי".

ב־15 באוקטובר באו סיים וטאקוניס מאמשטרדם כדי לדון עמי בפרשות אחדות של פשעי מלחמה בהולאנד. ערכנו ביקור אצל ויזינגר. שוב שאלתיו בעניין זילברבאואר. ידידי ההולנדים, אמרתי, ישמחו לשמוע חדשות.

„אני מצטער", אמר ויזינגר. „עדיין אין אנו מוכנים, בעניין זה". שמתי לב לנעימת־לוואי שבקולו, אך יחסתיה לאי־סבלנות או לעומס־עבודה רב מדי. טעות היתה בידי.

בבוקר ה־11 בנובמבר יצא ה„פולקסשטימה" („קול העם"), בטאונה הרשמי של המפלגה הקומוניסטית באוסטריה, בכתבה סנסאציונית. המפקח קארל זילברבאואר, ממשטרת וינה, הושעה מתפקידו „עד לחקירה, ואולי להעמדה־לדין", על תפקידו בפרשת אנה פראנק. הקומוניסטים ניצלו עד תום את הישגם העתונאי. ראדיו מוסקבה שידר כי האחראי למאסרה נחשף מתוך „עמידתם־על־המשמר של לוחמי המחתרת והיסודות המת־קדמים של אוסטריה". „איזווסטיה" שיבח לאחר מכן את עבודת הבילוש שעשו ה„חברים" האוסטריים.

התקשרתי עם ויזינגר. הוא היה נבוך ביותר. „היינו מעדיפים, כמובן, שהפרשה תצא לרשות הרבים באמצעותך, ולא באמצעות הקומוניסטים. כיצד יכולנו לדעת כי זילברבאואר עומד לפתוח את פיו? ההנחה היתה שלא יאמר דבר".

החלטתי גם אני לפתוח את פי. התקשרתי עם עורך עתון הולאנדי באמשטרדם ומסרתי לו את כל הסיפור. הוא הפך להיות סיפור־של־עמוד־א' ברחבי העולם כולו. קיבלתי יותר מברקים ומכתבים משקיבלתי לאחר לכידת אייכמן. הופעתי בראיונות בראדיו ובטלוויזיה. פאול קראלר, העושה עתה בקנדה, סיפר לעולם כולו כיצד חיו בני משפחת פראנק

בעליית הגג. ובשוויצריה, אמר מר פראנק כי מאז ומתמיד ידע כי שובה־משפחתו, מטעם הגיסטאפו, היה איש ס.ס. בשם זילברבאואר.

הכל היו נרגשים, פרט לשלטונות האוסטריים, אשר אמרו כי אין הם מבינים „על מה כל המהומה" (כפי שאמר לי אחד מהפקידים רמי־הדרג). העתונאים רצו לשוחח עם זילברבאואר, אולם מיניסטר הפנים סירב לשחרר תצלומים שלו, וניסה להחזיקו בבידוד מוחלט. לא הסכמתי עם שיטה זו. מסרתי לעתונאי הולאנדי את מענו הפרטי של זילברבאואר, כיוון שסבור הייתי כי ההולאנדים זכאים לראיון יחודי אחד, לפחות. כאשר ההולאנדי בא לביתו של זילברבאואר, מצא את מפקח המשטרה (הדרגה הנמוכה השנייה במשטרת אוסטריה) כשהוא נתון בהלך־רוח זועם.

„מדוע נטפלים אלי, לאחר כל השנים הללו? הרי לא עשיתי אלא את המוטל עלי. זה־עתה רכשנו רהיטים חדשים, בתשלומים לשיעורים, ועתה הם משעים אותי. כיצד אוכל לשלם תמורת הרהיטים?"

„האם אין אתה מצטער על מה שעשית?" שאל העתונאי.

„כמובן שאני מצטער. לעתים אני חש עצמי מושפל עד מאד. עכשיו, בכל פעם שאני עולה על החשמלית, עלי לקנות כרטיס, ממש כמו כל אחד אחר. שוב אין אני יכול להציג את תעודת־השירות שלי".

„ומה בדבר אנה פראנק? האם קראת את יומנה?"

זילברבאואר הניע בכתפיו. „קניתי את הספרון בשבוע שעבר, כדי לראות אם אני מופיע בו. מסתבר שאינני מופיע בו".

אמר העתונאי: „מיליוני בני־אדם קראו את היומן לפניך. ואתה היית יכול להיות הראשון לקרוא בו".

זילברבאואר הביט בו בהפתעה. „כן, אמת הדבר. מעולם לא חשבתי על כך. אולי היה עלי להרימו מעל הרצפה".

אילו היה עושה כן, לא היה איש שומע עליו — או על אנה פראנק.

כאשר אמר לי ויזינגר ב־15 באוקטובר „עדיין אין אנו מוכנים בעניין זה", הוא ידע כבר כי המפקח קארל זילברבאואר, הנספח למפקדת המשטרה של המחוז הראשון, הודה כי היה ממונה על קבוצת אנשי גיסטאפו, וכי הוא עצמו אסר את אנה פראנק ואת האחרים, בבוקר ה־4 באוגוסט 1944. שאלתי את ויזינגר מדוע הסתיר ממני מידע זה. הוא השיב כי קיבל „הוראות מגבוה" להשתיק את העניין.

לאחר כניעתה של גרמניה, ברח זילברבאואר מהולאנד וחזר לווינה. כיוון שהתפטר ממשטרת וינה בשנת 1943, בעת שהצטרף לס.ס., היה

עליו לעמוד ב־1952 בפני בית־דין ל„דה־נאציפיקאציה". הוא יצא זכאי, וחזר לשירות בדרגה של מפקח.

במשך חודש לאחר הודאתו של זילברבאואר לא עשו הממונים עליו דבר. ב־4 באוקטובר השעוהו מן השירות, והוא נצטווה שלא להשמיע הגה על הפרשה כולה, עד לתום החקירה. חודש לאחר מכן התלונן זילברבאואר באוזני אחד מעמיתיו כי „הסתבך בצרה כלשהי, בגלל אנה פראנק". אותו עמית, חבר המפלגה הקומוניסטית של אוסטריה — שכן יש קומוניסטים אחדים במשטרה הווינאית — מסר את הסיפור לאירגון הקומוניסטי של שוכני־מחנות־הריכוז לשעבר. באסיפה שנתקיימה ב־10 בנובמבר סיפר מישהו אחר סיפור זה. בבוקר המחרת יצא ה„פולקס־שטימה" בידיעתו המזעזעת.

השלטונות האוסטריים לא מצאו כל עדויות כי זילברבאואר היה אשם בהגליית בני משפחת פראנק. דובר מיניסטריון הפנים אמר כי מאסרה של אנה פראנק „אינו מצדיק את מאסרו של זילברבאואר או את העמדתו־לדין בתורת פושע־מלחמה". שכן הוא מילא אחר פקודות, ותו לא. לאחר מכן נערך משפט משמעתי, משום שזילברבאואר הסתיר מוועדת הדה־נאציפיקאציה את העובדה כי שימש במדור לענייני יהודים בגיסטאפו בהולאנד.

מר פראנק, שנתבקש למסור עדות, אמר כי שובהו „רק מילא את חובתו, ופעל באורח קורקטי. הדבר היחיד שאני מבקש הוא כי לא אצטרך לחזור ולראות איש זה", אמר.

ועדת־סקר משטרתית זיכתה את זילברבאואר מכל אשמה רשמית. הוא חזר למשטרת וינה, בה הוא משרת בלשכת הזיהוי.

דרך אגב: זילברבאואר היה מוצב במפקדת המשטרה במשך כל השנים שחיפשתי אחריו. זמן־ההליכה ממשרדי למפקדת המשטרה אינו עולה על עשר דקות. יש להניח כי נפגשנו יותר מפעם אחת ברחוב. וכן, מול מרכז התיעוד שלנו יש חנות־טכסטיל גדולה, ועליה שלט הנושא את השם „זילברבאואר". חנות נוספת, גם היא בשם „זילברבאואר", קרובה לכניסה לבניין בו שוכן משרדנו. זילברבאואר אינו חשוב כלל, כמובן. בהשוואה לשמות אחרים השמורים בתיקי, אין הוא אלא לא־כלום, אפס מאופס. אולם הדמות שלפני האפס היתה אנה פראנק.

פרק תשיעי

מעבר לתחומי ההגיון

.1

זמן קצר לאחר המלחמה, נמסר לי בהיותי בלינץ כי אלפי סידורי־תפילה יהודיים נתגלו במרתפה של מצודה מן המאה הט״ז, בשטיירייה (שטייארמארק). ועדה בת חמישה אנשים יצאה שמה, כדי לערוך חקירה. מצודה זו, שהיא מיבנה מבעית־קמעה, אפור, אפל, מוזנח ורעוע, שוכנת בחבל־ארץ מבודד, בתוככי יערות. שרת זקן הכניסנו למרתף הטחוב, והעלה אור בנורה עמומה. לאחר שעינינו הסתגלו לאור החיוורין ראינו ערימות עצומות של ספרים שחורים — ספרי־תנ״ך, סידורי־תפילה, כרכי־תלמוד — אלפים רבים של ספרים, כערימות פחם שחור או לבני־פחם. סידורי התפילה הובאו לאותו מקום מבתים יהודיים ובתי־כנסת ברחבי אירופה כולה. אדוני הרייך השלישי התכוונו לחלק ספרי־קודש אלה לאחר מכן בין הספריות, האוניברסיטות והמכונים המדעיים שלהם. הם עתידים היו לשמש מוצגים היסטוריים שיש בהם עניין מבחינת מוזרותם — שרידיו של גזע ששוב אינו קיים. ביום מן הימים, אמרו בלבם, יהיו הספרים יקרי־ערך ממש כמגילות־פאפירוס אשוריות או צלמיות מכרתים.

שעה ארוכה ניצבנו שם, בלא שיהא בכוחנו להוציא הגה מפינו. כל אחד מאתנו הרהר בטראגדיות ללא־ספור שמרתף טחוב זה מסמל — ביהודים וביהודיות האדוקים, שסידורי־התפילה שלהם נגזלו מהם.

החבר הצעיר ביותר בחבורתנו היה יהודי מרותניה (אוקראינה), שסיפר לי קודם לכן כי כל משפחתו נספתה בשואה. הוא עבר ליד ערימות הספרים, נטל ספר זה או אחר, קירבם לשפתותיו והחזירם לערימה. לפתע שמעתי קול־גניחה. פניתי לאחור. הגבר הצעיר החזיק בידיו סידור־תפילה. הוא ניצב מתבונן בעמוד הראשון, ופניו חיוורות כסיד. לפתע התמוטט ונפל על הקרקע.

רצנו אליו. אחד מאתנו ההזיק בביסו בקבוקון יי״ש. הצעיר פקח את עיניו ולגם לגימה כלשהי. ידיו רעדו. הרמתי את סידור־התפילה ופתחתיו. על הדף הראשון מצאתי רישום בכתב־ידה של אשה. אין ספק כי היא כתבה את אשר כתבה מתוך התרגשות מרובה:

הם באו זה־עתה לעירנו. בעוד דקות אחדות יהיו בביתנו. אם ימצא מישהו סידור־תפילה זה, יודיע נא לאחי היקר...

ההמשך לא היה אלא דף חלק. בתחתיתו רשום היה משפט שנראה כתוספת של הרגע האחרון, תוספת שנכתבה במהירות, וכמעט שאי אפשר היה לפענחה:

אל תשכחונו! ואל תשכחו את רוצחינו! הם...

היתר לא היה אלא שרבוט בלתי־ברור. סגרתי את הסידור והיבטתי בגבר הצעיר. הוא היה עדיין חיוור, אך עתה — שקט. „אם לא אכפת לכם״, אמר, „הייתי רוצה לשמור את הסידור אצלי. הוא היה שייך לאחותי. היא מתה במחנה טרבלינקה״.

.2

המכתב הוכתב בחדר־בית־חולים בפראנקפורט. האחות שהדפיסה אותו הסבירה כי החולה מחלימה והולכת, אך עדיין אין היא יכולה לכתוב במו־ידיה. מרת קלר, כפי שאכנה אותה כאן, ניסתה לאבד את עצמה לדעת על־ידי חתכים בפרקי־ידיה, והדבר כמעט שעלה בידה.

מרת קלר היתה מעוניינת ביותר להתקשר עמי, לאחר שקראה על־אודותי בעתונים. האחות לא שמעה את שמי מעולם, אך הרגיעה את החולה שלה באמרה: „כל היהודים מכירים איש את רעהו״. היא שלחה את המכתב לידיד בישראל, וביקשה ממנו להעביר אלי את המכתב. ידיד זה לא הכירני, אך המכתב הגיע אלי בסופו של דבר.

מרת קלר התחננה בפני שאבוא לבקרנה בפראנקפורט, אם אגיע שמה אי־פעם. בקשתה נכתבה מתוך תחושת־דחיפות, אף כי במכתב לא נרמז דבר לגבי טיב העניין. היא צירפה למכתבה תצלום שנגזר מתוך כתב־עת גרמני מצוייר. נראו בו איש הניצב על סף קבר־המונים, ועומדים להוציאו־להורג. מאחריו ניצב חייל גרמני, כשהוא נכון לירות.

פגשתי במרת קלר בגן ביתה שבאחד הפרוורים, באחד מימי אוקטובר 1961. היה זה קיץ שליו; ולתוך הגן חדר צחוקם של ילדים ששיחקו בסביבה. הכל היה רגוע ונעים, פרט להתחבושות הלבנות שעל פרקי־ידיה של מרת קלר, ופניה החיוורות במיוחד. היא היתה אשה

כבת ארבעים וחמש, בעלת שיער בלונדי כהה, נאה למדי; אולם הזעזוע ניבט עדיין מעיניה. היא דיברה בניב גרמני בלתי־מוכר; לאחר מכן סיפרה לי כי חצתה את הגבול המזרח־גרמני בשנת 1948.

„תודה לך על שבאת", אמרה. „אני חייבת לשוחח עם מישהו שיבין את בעייתי. האנשים כאן מאזינים לי, אך אין הם רוצים להבין. להיפך..."

קולה דעך ונעלם. במשך זמן־מה ישבנו דוממים. תכופות זקוקים בני־אדם לשהות־מה, לפני שיוכלו לדבר. שהרי כה קשה הדבר, לספר לאיש זר דברים מסויימים. התצלום שנגזר מתוך כתב־העת היה מונח על השולחן הקטן שבינינו.

מרת קלר באה לפראנקפורט בשנת 1948. עד מהרה מצאה לעצמה עבודה, וכעבור שבועות מספר פגשה בו. הוא נראה היה בעיניה כגבר שקט, חביב, הגון. היתה לו משרה טובה בבית־חרושת, והכל חיבבוהו שם. „הוא לא היה שותה לשכרה, או מסתובב עם נשים", אמרה מרת קלר. „כאשר ביקשני להינשא לו, הסכמתי מייד. לגבי שנינו לא היתה זו ברית־נישואים שנבעה מתוך תשוקה לוהטת, אך היינו שנינו בודדים, ולא צעירים ביותר, וחשבנו שאם נקדיש לעניין מעט סבלנות והבנה, נוכל להביא לידי הצלחת הנישואין. לא ידעתי דבר על־אודותיו, אך הרי יודע אתה מה היה המצב באותן שנים שלאחר המלחמה — לא היית מרבה לשאול הרבה שאלות. התחתנו בשנת 1952, ורכשנו לעצמנו בית זה. הפקדנו את התשלום־לשיעורין הראשון, ופרענו חלק מסויים מן החוב מדי שנה בשנה. הוא הרבה לעסוק בתיקונים בבית; הוא היה מסוגל לתקן כל ליקוי. שנינו אהבנו מאד את הגן. לא היינו נפגשים עם אנשים רבים. בעלי לא אהב לפגוש באנשים חדשים, וגם מצידי לא היתה התנגדות לכך. שמתי־לב לדבר אחד: הוא מעולם לא דיבר על המלחמה. כאשר שאלתיו, אמר כי השתתף במלחמה, כמו כל אחד אחר, וכיווץ את כתפיו ביגיעה, כאילו לא רצה להיזכר בתקופה זו".

באחד הבקרים של ינואר 1961 — למעלה משישה חודשים לאחר שנלכד אייכמן, וזמן קצר לאחר שעתון מקומי פירסם ידיעה על „מסע ההשמדה" שנערך במזרח — אמר לה בעלה שלום, כפי שהיה נוהג לעשות. הוא נטל את תיבת־ארוחת־הצהרים שלו, ובתוכה כריך, תפוח ועתון, ויצא לעבודה. באותו הערב לא חזר הביתה.

מרת קלר לא עצמה עין במשך כל הלילה. בבוקר התקשרה עם בית־החרושת. הם אמרו שם כי התכוונו להתקשר עמה. האם בעלה חולה? הוא לא בא לעבודה בבוקר הקודם. הם בדקו בבתי־החולים

והודיעו למשטרה. הכל הניחו כי קלר היה מעורב בתאונה. אולם החיפוש אחריו, שנערך בכל בתי־החולים, העלה חרס. המשטרה שאלה את מרת קלר האם היו לבעלה „אויבים" כלשהם. היא אמרה להם כי אין הם מכירים אנשים רבים. בבית־החרושת אי אפשר היה למצוא הסבר להסתלקותו. קלר, אמרו עמיתיו לעבודה, היה אדם מסוגר, מתבודד, אך הוא התנהג כך מאז־ומתמיד. שמו נרשם בתיק הנעדרים שבמשטרה, וכל כמה שהשלטונות היו נוגעים בדבר — לא נעשה צעד נוסף.

השכנים, כמובן, הוסיפו לדבר. הדעה הכללית היתה כי הוא „הסתלק לו בחברת אשה אחרת". מרת קלר לא האמינה בגירסה זו. חושיה אמרו לה כי היתה מרגישה בכך, אם בעלה היה „מתעסק" עם מישהי אחרת. אולם היכן יכול הוא להיות? היא החלה לחפש אחר רמזים, שיחזרה לעצמה את השיחות שניהלו לאחרונה, ניסתה להיזכר האם אמר משהו שאת משמעותו לא תפסה. אולם היא ניצבה תמיד בפני קיר אטום. לא היו שום מכתבים מודפסים, איש לא בא לבקר אצלו, הוא לא היה עצבני, שנתו לא נדדה, הוא לא הירבה לדבר.

היא חזרה והתקשרה עם לשכת הנעדרים במשטרה, אך הם לא שמעו דבר. אחד מקציני המשטרה אמר לה, בלא עודף־טאקט, כי „גברים רבים בורחים מנשותיהם, מדי שבוע בשבוע, ואין מה לעשות בעניין זה". לאחר מכן, לא חזרה מרת קלר למשטרה, ונימנעה מלשוחח עם השכנים. היא לא רצתה רחמים, או כי ילעגו לה. היא ידעה בדיוק את אשר הם חושבים. יתר על כן, לא היה לה זמן לרכילות. היה עליה לחזור ולמצוא לעצמה מקום־עבודה, כדי לפרוע את חובות בעלה. בית־החרושת סירב לשלם לה פרוטה, והיא לא יכלה לצפות לקבל פנסיה ממשלתית כל עוד לא הביאה הוכחה כי בעלה נפטר. באותם חודשים למדה מרת קלר כי החיים במדינת־סעד עלולים להיות אכזריים למדי.

חלפו חודשים, והיא החלה לחשוב על בעלה כעל נפטר. היא היתה עייפה מרוב־עבודה, והיא ידעה כי לא תוכל להחזיק בבית ובגן; היה זה עניין יקר מדי. ב־17 באפריל 1961 — ויום זה לא תשכח לעולם — ביקרה במספרה. בעת שישבה מתחת למייבש־השיער דפדפה באחד השבועונים המצויירים.

באורח מיכאני עילעלה בכתב־העת. היא הגיעה למאמר מצוייר בדבר הוצאתם־להורג של יהודים בוויניצה שבאוקראינה. אחד התצלומים הראה קבר־המונים שהכיל גוויות רבות, וכן — לפי הכתובת שמתחת לתצלום — אנשים אחדים שנותרו עדיין בחיים. מתחת היה תצלום של הוצאה־להורג. הקורבן ניצב על ספף הקבר, ומאחריו — מי שעמד לירות בו,

חייל גרמני. הלה צולם כשהוא מכוון את רובהו. היה זה גבר כבד־אברים, במדי־שדה אפורים, שהרכיב משקפיים. כחצי־התריסר חיילים התבוננו במחזה, כשהם מחייכים.

מרת קלר נעצה מבט בחייל זה. התדהמה היתה פתאומית, כאילו פגע בה כדור־רובה. לא, אין שום ספק.

„כן, מר ויזנטל. היה זה האיש שלאחר מכן נישאתי לו".

היא השמיעה קול־צעקה, וכתב־העת החליק מעל ברכיה. אנשים באו במרוצה. הם חשבו כי היא התעלפה מתחת למייבש־השיער. היא לא סיפרה להם דבר; כיצד תוכל להסביר להם מה שזה־עתה ראתה?

„כתב־העת היה בן חודשים אחדים", סיפרה לי מרת קלר. „הוא הושאל מספרייה. אילו לא הייתי ניגשת למספרה באותו שבוע, לא הייתי רואה אותו כלל. אין זו מקריות, מר ויזנטל, שראיתי את התצלום דווקא באותו היום. לא — איני יכולה להסביר זאת. הדבר חורג מתחומי ההגיון".

הסכמתי עמה. „האם את משוכנעת באורח מוחלט כי אין טעות בידך?"

„בהחלט. התבוננתי בתצלום פעמים כה רבות, באמצעות זכוכית מגדלת. הוא היה צעיר אז בעשרים שנה, אולם לא השתנה למעשה. היכרתי לא רק את הפרצוף, אלא גם את הדרך שבה הוא מחזיק את ראשו ואת זרועותיו". היא הניעה את ראשה בהחלטיות. „לא — היה זה הוא".

היא שילבה את זרועותיה. „כאשר חזרתי הביתה, התמוטטתי. רציתי למות. כיצד אוכל להוסיף ולהתקיים, בידעי כי עשיתי תשע שנים בהברת רוצח? חזרתי והתבוננתי בפניו באמצעות הזכוכית המגדלת. הוא לא גילה רגשות כלשהם. אולי ירה במאות או באלפים, בדם קר? כיום יודעת אני כי לא היה ח י י ב לירות בהם. הוא היה צעיר, בשנת 1941, צעיר מכדי שניתן יהיה לאלצו. אולי התנדב. הפכתי את הדף, והתבוננתי בקבר ההמונים, וחשבתי לעצמי: יתכן שירה גם בכל האחרים. ולאחר מכן נזכרתי בידיו, שנגעו בי וליטפוני. היה זה כאילו סייעתי לו לעשות את הדברים הנוראים הללו".

היא נעצה מבטה בחלל הריק. „מוצאי ממשפחה קאתולית אדוקה. במשך כל חיי נסיתי שלא לפגוע ביצור־אנוש, או אף בבעל־חיים. ועתה חשה אני כי הכל היה לשווא. אין שום טעם בכל אשר עשיתי. איבדתי כל תקווה. עד שקראתי את הידיעות ממשפט אייכמן, לא ידעתי למעשה הרבה על הדברים הללו. עתה אני יודעת. ובעלי היה אחד מהם".

היא טילפנה לקצין־בלבוש־אזרחי בתחנת המשטרה המקומית, שאותו

הכירה במשך שנים, והראתה לו את התצלום, באמרה כי היא רוצה להודיע למשטרה.

הקצין הביט בה במבט צונן. „האם את רוצה לומר לי כי את מתכוונת להסגיר את בעלך־שלך?"

היא נאלמה דום. היא לא ציפתה לתשובה מעין־זו. היא ניסתה להבין את אשר חשה. אין ספק כי הוא בעלה, אך הוא גם רוצח. היא נאבקה קשות וארוכות במצפונה. אין היא יכולה לשמור סוד נורא זה בקירבה.

קצין המשטרה אמר: „מרת קלר, אין ספק כי יצאת מדעתך".

„אך האם אין אתה מבין?" היא היתה אחוזת־יאוש. „ביום שנעלם הופיעה בעתון כתבה על־דבר מעשי־הזוועה. כנראה שקרא משהו בעתון, שהפחיד אותו. הוא ידע כי הם לכדו את אייכמן. הוא רצה להיעלם בלא לומר דבר. הוא עשה בוודאי דברים איומים ונוראים".

„עדיין סבור אני כי יצאת מדעתך, מרת קלר. האם את רוצה לראות את בעלך חבוש בכלא? האם אין את מבינה כי אם תידומי למשך זמן־מה, תסתיים כל הפרשה, ולא תועלה עוד לעולם? לא יעבור זמן רב, ועל דברים אלה יחול חוק־ההתיישנות. ואז, לא יוכל איש לגעת בו לרעה".

עתה, בשבתי שם, הוסיפה עדיין מרת קלר לנעוץ את מבטה בחלל הריק, בדרך מוזרה ביותר.

„מר ויזנטל", אמרה, בלא להביט בי, „קצין המשטרה היה מודאג אך ורק בדבר גורל בעלי. חלפה במוחי המחשבה, כי אולי גם הוא נאצי. אולי הוא עדיין נאצי; כולם מסייעים איש לרעהו. כאשר הוא עזבני, אמר: ,יודעת את, למעשה הייתי צריך להודיע על כך למשרד', אך מתוך אופן־אמירתו זאת, ומבטו בי, ידעתי כי לעולם לא יאמר להם דבר. הוא לא נפרד ממני לשלום; הוא התייחס אלי כאל בוגדת. איני יכולה לתאר בפניך כמה אומללה הייתי. כמעט באורח אוטומאטי נכנסתי לחדר־האמבט, ו—ובכן, יודע אתה מה עשיתי".

היא נותרה בחיים אך ורק משום שהדוור בא לביתה כעבור דקות מספר. הוא שמע רעש קל הנובע מחדר־האמבט, ומצא אותה רובצת שם. הוא הזעיק אמבולנס, והיא נלקחה לבית־החולים.

אמרתי: „מרת קלר, גם בכך אין מקריות".

„כן, אני יודעת. יהיה עלי לחיות עם ידיעה זו. אך קשה לחיות בבדידות כה נוראה. חזרתי והתקשרתי עם המשטרה, ונתגלה כי כל המיסמכים האישיים שלו הוצאו בשם מזוייף. אף אין אנו יודעים את שמו האמיתי".

לפתע נטלה את ידי. „אמור־נא לי — האם לא נהגתי כהלכה? האם

הייתי צריכה לסכור את פי, ולא לומר דבר — כפי שיעץ קצין־המשטרה?"

„היטבת לעשות, מרת קלר. יעבור זמן רב, ואז תדעי כי לא היה דבר אחר שיכולת לעשותו".

זו הפעם הראשונה הבחנתי באור בעיניה. אמרתי: „האם ניסית לגלות את שמו האמיתי?"

היא הניעה את ראשה לשלילה. „קיוויתי כי המשטרה תסייע לי; אולם הם לא גילו כל נכונות לכך. הם שאלו אותי מי אני, כאילו אני עשיתי משהו שלא כשורה! הם התנהגו כאילו היו סבורים שהמצאתי את כל העניין... ובכן, מבין אתה, היה עלי לשוחח עם מישהו שיאמין לי".

„אני מאמין לך".

וכי מה יכולתי לעשות? הודעתי לתובע על פרשה זאת, ומסרתי לו את שמו של קצין־המשטרה שיעץ למרת קלר שלא לומר דבר. אולם אין כל אפשרות לגלות את עקבותיו של חייל אלמוני ביחידה צבאית שהשתתפה בהוצאתם־להורג של יהודי ויניצה, שבאוקראינה, בסוף 1941 — שכן יחידות אחדות של הס.ס. והוורמאכט היו מעורבות בדבר. אין אנו יודעים את שמותיהם של אלה שהתנדבו לשמש כתליינים. אף אין אנו יודעים את שמו האמיתי של בעלה הנעדר של מרת קלר. הוא נִתר להיות אחד הרוצחים שבקירבנו.

פרק עשירי

העסקים - קודמים לכל

באחד הלילות של דצמבר 1946 המתנתי בקוצר־דוח לבלדר מיוחד שעמד להגיע מבראטיסלאוה. כבר באותה העת התחלתי לאסוף חומר נגד אדולף אייכמן ואנשי מטהו, ובבראטיסלאוה, בירת סלובאקיה, נדון למוות זמן קצר קודם־לכן דיטר ויסליצני, אחד ממשתפי־הפעולה הקרובים ביותר של אייכמן. בתא־המוות ערך ויסליצני רשימה של אנשי־מטהו של אייכמן, וציין פרטים שונים לגבי מי שהיה הממונה עליו. ויסליצני טען כי ידע הוא היכן מקום־מחבואו של אייכמן. בסופו של דבר הגיע הבלדר ועמו רשימת השמות. בכל אחת מהערים החשובות של השטחים שנכבשו על־ידי הגרמנים הוצב אחד מראשי־עוזריו של אייכמן. ציינתי על מפת אירופה את שמותיהם של אנשי־אייכמן, ליד שם כל עיר. היו שם רולף והאנס גינתר בפראג; דאנקר בפאריס; אלויס ברונר באתונה; זיידל ובורגר בטרזיינשטאדט. הונשה בבודאפסט; אנטון ברונר בווינה; אריך ראיאקוביץ בהאג; וויסליצני בבראטיסלאוה.

מתחתי קווים דקים בין הערים שליד שמותיהן הופיעו שמותיהם של אנשים אלה. לאט לאט החל מתגלה גופו של עכביש־ענק. אייכמן היה ראשו של העכביש. רשת־קוריו הושמדה, אך רבים מהאנשים שהיוו את רגליו של עכביש זה נמלטו להם, ועדיין שוטטו בעולם כבני־חורין.

סגנו של אייכמן, רולף גינתר, מת כנראה; אחיו האנס נעלם. זיידל, דאנקר ואנטון ברונר מתו. אלויס ברונר חי בדמשק. אנטון בורגר הסתתר אי־שם בגרמניה. אחד השמות שהופיעו ברשימה היה נעדר כל משמעות, מבחינתי: הד״ר אריך ראיאקוביץ. לא הקדשתי לו תשומת־לב כלשהי; צריך היה ללכוד פושעים חשובים יותר. אולם עם הזמן גיליתי כי שמו של ראיאקוביץ חזר וצץ במיסמכים שונים שקראתי, בחודשים שלאחר מכן. תפקידיו המדוייקים באירגונו של אייכמן לא היו ברורים לי. בראשונה היה עורך־דין בווינה, שייצג לקוחות יהודים אמידים, אשד — והיה זה

נוח ביותר מבחינתו — היו נוהגים להיעלם. אחר כך גיליתי כי הוא הצטרף לס.ס., עבד בתפקיד כלשהו בשביל אייכמן, שירת במזרח, ונעלם. אנשים מסויימים אמרו כי בוודאי מת. אחרים אמרו לי כי הוא בר־נש פיקח, שאולי הסתתר במקום בטוח, בנקטו בשם מושאל: במחנה־מעצר של בעלות־הברית, אולי. אנשים אחרים אמרו מהר־מהר כי מעולם לא שמעו על אודותיו. אילו הייתי מנוסה יותר, באותם ימים ראשונים שלאחר המלחמה, הייתי יודע כי אלה הם האנשים היודעים בדיוק היכן ניתן לגלות את ראיאקוביץ.

ברוב־סבלנות קיבצתי נתונים נוספים. אריך ראיאקוביץ נולד בשנת 1905 בעיר טרייסטה (שבאותה עת היתה חלק מהקיסרות ההבסבורגית), כבנו של מורה בגימנסיה. בהיותו בן שמונה־עשרה בא לגראץ, שהיתה חממה בה שרצו נאצים כה רבים, ושם הוא למד משפטים. בשנת 1934 נשא לו לאשה את אנה מאריה רינטלן, בתו של הד״ר אנטון רינטלן, מי שהיה שגרירה של אוסטריה ברומא, במישטרו של דולפוס, ואחד הנאצים הבלתי־חוקיים הידועים ביותר לשימצה באוסטריה. לאחר מכן עבר ראיאקוביץ לרעות בנאות־דשא ירוקים יותר, בווינה, והוא החל לעסוק בעריכת־דין. לאחר פלישתו של היטלר לאוסטריה הצטרף למפלגה הנאצית, והוקצה לו כרטיס־חבר מספר 6,330,373 — מספר לא נמוך ביותר; אולם האדון הדוקטור ראיאקוביץ חש והשלים ברוב־התלהבותו את אשר החסיר מבחינת מהירות הצטרפותו למפלגה. בתיקו האישי מופיע רישום משנת 1939:

> מועמד הס.ס. ראיאקוביץ משמש עתה יועץ משפטי למוסד המרכזי להגירה יהודית בווינה, וכן בפראג ובברלין. בתפקיד זה ממלא הוא אחר כל הדרישות ועושה את מלאכתו בנמרצות, במהירות וביעילות. בעת פעולה בת ארבעה שבועות שנערכה בפולין, נתגלה כבעל־תושייה בכל המצבים. באורח אישי מגלה הוא תפיסת־חיים ברורה, יש לו מראה נמרץ, והתנהגותו הנאציונאל־סוציאליסטית היא ללא־רבב. אופיו הוא הממליץ עליו המלצה חמה להעלאה לדרגת ס.ס. פירר.
>
> (על החתום) אייכמן
>
> ס.ס. האופטשטורמפירר (סרן)

המוסד הווינאי להגירת יהודים, שבניהולו של אייכמן, נעשה דגם לכל המוסדות הדומים שהוקמו ברחבי אירופה כולה. הוא שוכן בארמון רוטשילד, ברחוב הנסיך אויגן. אייכמן וראיאקוביץ נפגשו תכופות באותם

אולמות שבהם נאסר ביום א׳, 13 במארס 1938, הבארון לואיס פון רוטשילד, ראשו הרשמי של בית רוטשילד, על־ידי ששה אנשים חבושי קובעי־פלדה, שנאמר להם כי עליהם להמתין עד שהאדון הבארון יסיים את ארוחת־הצהרים המתמשכת שלו. הם המתינו; הפרוטוקול הנאצי לא לקח בחשבון אפשרות מעין־זו. הבארון הובל לאחד התאים בבית־הכלא של המשטרה, ולאחר מכן הושם במעצר במלון מונופול שהיה בידי הגיסטאפו. הנאצים ביקשו 20 מיליון דולאר תמורתו — כופר־הנפש הגבוה ביותר בהיסטוריה. הם הסכימו לקבל גם פחות מכך.

באוקטובר 1939 התנדב ראיאקוביץ לס.ס., ושוגר לניסקו שבפולין, מקום שם הוקם, ביוזמת אייכמן, מחנה הריכוז הראשון. ריינהארד היידריך תמך בתוכנית לרכז את היהודים לפני שיגורם למחנות־השמדה. בהתאם לכתב־האישום,

> נאמר ליהודים כי הפירר הבטיח להם בתים חדשים. לא היו בניסקו בתים, אך הותר ליהודים לבנות בתים אחדים. נאמר כי הבארות באיזור מורעלות, אך אם יקדחו — יש סיכויים שימצאו מים חיים. כרבע מהיהודים שהגיעו במשלוח הראשון נצטוו לצעוד ברגל כלפי מזרח. אלה שינסו לחזור — יירו.

בשנת 1940 היה ראיאקוביץ אחד מאנשי־הצמרת של אירגונו של אייכמן. הוא היה אחד היוזמים של התוכנית שכונתה „תוכנית מאדא־גאסקאר", תוכנית להגליית כל היהודים מאירופה לאי הצרפתי מאדא־גאסקאר, שהנאצים הניחו כי יקבלו לאחר חתימת הסכם־שלום עם צרפת המובסת. תוכנית זאת הזכירה זו הפעם הראשונה את הביטוי מבשר־הרעות „פתרונה הסופי של הבעיה היהודית".

במשך תקופת־מה גילה אייכמן עניין רב בתוכנית זאת. ראיאקוביץ נעשה ל„מומחה־מאדאגאסקאר" הרשמי של מדור IVB4. פעם גם ליווה את אַייכמן במסע שערך למכון הטרופי בהאמבורג, מקום שם בדקו את האקלים ותנאי המחייה באי. התוכנית ננטשה לאחר מכן, כאשר נסתבר כי שום חוזה שלום לא יחתם עם הצרפתים.

באפריל 1941 הועלה ראיאקוביץ לדרגת ס.ס. אוברשטורמפירר (סגן), ונשלח על־ידי ריינהארד היידריך להולאנד, כדי להקים שם עוד מוסד להגירת יהודים, „שייעשה דגם לפתרון הבעיה היהודית בכל מדינות אירופה". הפתרון, בהתאם לכתב־האישום של התובע, „לא היה אלא ביזה כלכלית שכמעט־לא־הוסוותה של היהודים בהולאנד". הוקם מוסד שכונה „מינהלת הרכוש והרנטות", והאדון הדוקטור נעשה אחד הממונים עליו. לאהר גירושם של כל היהודים מהולאנד, התנדב ראיאקוביץ ל־וואפן־ס.ס.

בשנת 1943, עבר קורס ל„קצינים גרמניים״ בבאד טלץ שבבאוואריה, ונשלח לחזית המזרחית.

בעת משפט אייכמן שנערך בירושלים, חזר ועלה שמו של ראיאקוביץ. בדברו על פעולותיו בהולאנד אמר אייכמן: „כאשד שוחחתי עם ראיאקוביץ לפני חמש שנים, ב־1955 ...הוא אישר פרטים מסויימים של המיבצע...״

ובכן, ראיאקוביץ היה בחיים בשנת 1955. הוא היה, וייתכן שהינו עדיין, בארגנטינה; הוא היה ממקורבי אייכמן. עם התקדמות המשפט נתברר יותר ויותר חלקו של ראיאקוביץ באירגונו של אייכמן. מהמיסמכים בדבר השמדת יהודי הולאנד ניתן היה ללמוד כי ראיאקוביץ חייב לעמוד בראש רשימתי. נוסח כתב־האישום שהוגש בסופו של דבר נגד ראיאקוביץ, בווינה, ביולי 1964, מסביר מדוע:

> ב־1 באוקטובר 1941 היו כ־140,000 יהודים רשומים בהולאנד הכבושה. מאות אחדות איבדו את עצמם לדעת, לאחר מכן; אחרים מתו במחנות־ריכוז בהולאנד. מיולי 1942 ואילך כ־110,000 הוגלו לפולין, מקום שם נרצחו. לאחר השחרור חזרו להולאנד 5,000 יהודים בלבד.
>
> ב־1941 מונה ס.ס. שטאַנדארטנפירר (קולונל) ד״ר וילהלם הארסטר תת־קומיסאר לבעיה היהודית. לשכתו בהאג הורתה על ההגליות שהחלו באורח פתאומי ביולי 1942. בין הלשכה המרכזית של מדור IVB4 בברלין לבין סניפה בהאג קויימו מגעים אישיים תכופים. אייכמן עצמו בא להולאנד, כדי לדון שם בכל הבעיות החשובות. ב־28 באוגוסט 1941 ניפק הארסטר צו חשאי, שבאמצ־עותו הקים „מדור־יהודים־מיוחד״, שנועד להביא ל„פתרון הסופי של בעיית היהודים״.
>
> ב־12 באוגוסט 1942 שלח הד״ר אריך ראיאקוביץ, שבאותה עת היה הממונה על מדור IVB4 בהאג, שדר־טלטייפ למפקד הס.ד. בפאריס, בו ביקש כי היהודים ההולאנדיים שנעצרו בצרפת „יפונו״ מייד. כתוצאה מכך, ציווה מפקד זה על הגלייתם של שמונים ושלושה גברים, נשים וילדים יהודיים, ממוצא הולאנדי, בששה משלוחים, ממחנה דראנסי שליד פאריס — לאושוויץ. שם הועברו לידי הממונים על מחנה־הריכוז, בהתאם ל„פתרון הסופי של בעיית היהודים״.
>
> בין שמונים ושלושה היהודים היו שבעה ילדים, בני שלוש עד עשר, בלא הורים. הצעירה שבהם היתה רות ליינר, בת השלוש. הוועדה הבינלאומית של הצלב האדום בז׳נבה הודיעה לנו

שמשמונים ושלושה היהודים ניצל רק אחד מ„גיהנום אושוויץ”: ארתור סאלומונס, מאמשטרדם, ששוחרר על־ידי חיילי בעלות־הברית ממחנה בוכנוואלד, אליו הובא מאושוויץ.
הד"ר ראיאקוביץ שותף־לדבר־פשע — רצח, בהתאם לסעיפים 5, 134, 135 ו־136 של קובץ־החוקים הפלילי האוסטרי. יש להענישו בהתאם לסעיף 136.
בהתאם לסעיף 136, העונש הוא מאסר־עולם.

ב־1 באוקטובר 1961, חודשים אחדים לאחר משפט אייכמן, התחלתי לעבוד שוב במרכז התיעוד בווינה. הפרשה הראשונה שנטלתי לידי היתה זו של הד"ר אריך ראיאקוביץ. היגשתי לתובע הציבורי של וינה את כל העובדות שנודעו על־אודותיו בעת משפט אייכמן, ואת כל המיסמכים בדבר פעולותיו בהולאנד. התובע הציבורי בווינה חקר את החומר והחליט כי הוא חשוב במידה מספקת, להצדיק עריכת חקירה מוקדמת. צו־מאסר נוסף הוצא כנגד הד"ר אריך ראיאקוביץ, „שמקום־מגוריו אינו ידוע”.

היכן עשוי הוא להיות? כמעט באורח אוטומאטי חשבתי על דרום־אמריקה. אייכמן היה שם. אחרים שוהים עדיין שם. היתה גם האפשרות כי הוא נסע לחוץ־לארץ, אך לאחר מכן חזר לספרד, לאיטליה, לגרמניה או לאוסטריה.

התחלתי את חיפושי על־ידי עריכת בדיקה זהירה בקרב מודעיו המקצועיים של ראיאקוביץ. משכבר הימים — עורכי־דין, שופטים, פקידי בית־המשפט וכו׳. עורכי־דין נודעים בווינה, שניהלו בעבר את רכושם של לקוחות יהודיים, ניסו לאחר המלחמה לגלות את יורשיהם של לקוחות אלה, אולם מסתבר כי ראיאקוביץ לא נקט בשום צעדים בכיוון כזה.

בחורף 1961, כיוון שהגיע למשרדי מידע נוסף, היה בידי לעלות על עקבותיו של עורך־דין אימתני זה, מבחינת עיסוקיו לאחר המלחמה: לאחר הכניעה הוא שהה תקופה קצרה במחנה שבויי־מלחמה אמריקני, ולאחר מכן נמלט. במשך זמן־מה הוסתר בשטירייה על־ידי אשתו־לשעבר* אשר התגרשה ממנו בשנת 1944.

הבריטים חיפשו אחר ראיאקוביץ, אך לא מצאוהו, אף כי הוא התגורר בגראץ, בלב־לבו של האיזור הבריטי. בשנת 1947 עבר לטרייסטה, עיר מולדתו, כשהוא משקיע סכומים גדולים בפירמה אנרי ושות׳ („יבוא, יצוא, ייצוג מסחרי, קומיסיונים”. המען המברקי — ראיאריקו).

* לאחר מכן נישאה למי שהיה ג.ס. גאוהאופטמן של שטירייה, הפרופיסור ארנים דאדייה, הממונה עתה על המכון הגרמני לחקר־טילים אשר בשטוטגארט.

בשנים 1951 ו־1952 שהה ראיאקוביץ בדרום אמריקה. הוא ערך ביקורים במדינות אחדות, וחשב להשתקע שם, אך חזר לאירופה. באוסטריה, גיליתי, הוצא צו מאסר נגדו בשנת 1952, בקשר לפעולותיו בתחום ה„אריאניזאציה", אך הוא היה שם פעמים אחדות בשנות החמישים, ומסתבר כי לא היה מודאג כלל מאפשרות מעצרו שם. אכן, הצדק היה עמו. הדיון המשפטי בבית־הדין של גראץ נסתיים בסגירת התיק, „מחוסר עדות". באורח משפטי, שוב היה בן־חורין. ב־22 באוגוסט 1953 המיר את שמו, ומראיאקוביץ הפך להיות ראיא. הוא קיבל לעצמו את השליטה על הפירמה אנרי ושות׳, והעביר את מרכזה מטרייסטה לויאלה ביאנקה מאריה 31 במילאנו, שהיא המרכז המסחרי והבנקאי של איטליה. המשרד בטרייסטה נהפך לסניף של הפירמה. ראיא שכר לעצמו דירה מהודרת בקורסו קונקורדיה 8, מילאנו. הוא שמר על אזרחותו האוסטרית.

מסתבר כי אנרי ושות׳ הפכה להיות מיפעל מעניין ביותר. החברה נוסדה לאחר המלחמה על־ידי קונראדו אנרי מאיסטריה, ואמיל פליכס מאוסטריה, והיא התמחתה בסחר עם ארצות שמעבר למסך הברזל. היו לה קשרים עם פלוני ראול ז׳אניטי, מטרייסטה, אשר השלטונות האיטלקיים ניהלו חקירה בגינו, בשל הטענה כי הבריח טובין אסטרטגיים לעולם הקומוניסטי. אחת ממזכירות הפירמה היתה מרת ג׳וליאנה טנדלה, שבשנת 1957 הפכה להיות אשתו השנייה של ראיא. אנרי ושות׳ פיתחה עד מהרה קשרי־מסחר מצויינים עם ברית־המועצות, פולין, צ׳כוסלובאקיה, הונגריה ומזרח־גרמניה. הד"ר ראיא נסע פעמים מספר למוסקבה, לפראג, לוואַרשה, לפוזנן ולמזרח ברלין, מקום־שם מי שהיה ס.ס. אוברשטורמפירר נתקבל כאורח מכובד על־ידי הביורוקראטיה הקומוניסטית.
נראה היה כי ראיא צבר לעצמו רכוש נכבד, כתוצאה מקשרי־הסחר שלו עם אויביה־לשעבר של גרמניה ההיטלרית. השותפים בעיסקות אלה לא גילו שום פקפוקים על רקע פוליטי. ראיא היה אהוד במיוחד על אנשי ס.ס. לשעבר שהתגוררו עתה בגרמניה המזרחית, לאחר שנעשו לחברים נאמנים במפלגה הקומוניסטית. הוא נעשה הנציג הכללי של אינטרסי הברזל, הגראפיט והליגניט של הריפובליקות הסוציאליסטיות. אנרי ושות׳ יבאה ברזל, גראפיט וליגניט, וכן עצים וכלי־זכוכית, לאיטליה, וייצאה מנועי־ספינות למזרח־גרמניה, ואספקה רפואית להונגריה. העסקים — קודמים לכל.

ראיא קיים קשרים טובים עם מנהליהם של מפעלי־פלדה איטלקיים, והתעניין ביותר בתהליכי יצורו של צינור־נפט חסר־תפרים, שהסובייטים היו זקוקים לו ביותר באותה עת. העתונים האיטלקיים מסרו לאחר מכן

כי שירותי הביון האיטלקיים החלו להתעניין בפעילותו של ראיא, כיוון שעשוי להיות קשר בין פרשיות שונות של ריגול תעשייתי באיטליה, לבין יצואן של סחורות אסטרטגיות אסורות. אך הדיג במים עכורים השתלם יפה. בעת מאסרו, נמסר כי ראיא הוא מיליונר — כאשר מונים את רכושו בדולארים. הוא היה בעליה של חווילה יפה ביותר, וילה אניטה, במלידה שליד לוגאנו.

כתבתי לד״ר לואיס דה יונג, מנהל המכון הממלכתי ההולאנדי לתיעוד־מלחמה באמסטרדם, באמרי כי יש בידי המען הנוכחי של ראיאקוביץ, וביקשתי ממנו חומר על פעולות הדוקטור בהולאנד. הד״ר דה יונג הטיל על אחד מטובי עוזריו, ההיסטוריון ב. א. סייס, את התפקיד של הכנת תיק על תפקיד ראיאקוביץ ב„פתרון הסופי״ בהולאנד. במארס 1962 מסרתי לתובע בווינה תיק מלא על פעולות ראיאקוביץ בהולאנד בין 1938 ל־1944.

חלק נכבד מן המידע הנוסף על אודות ראיאקוביץ נבע מבאנק מווינה, שבפני מנהליו היצגתי את עצמי כאיש־עסקים המעוניין במעמדה של אנרי ושות׳ מבחינת אשראי. הבאנק עשה מלאכה נאה. הוא אף מסר לי את מספר מכוניתו של ראיאקוביץ, כמה אנשים עובדים במשרדו ובביתו, עם אילו פירמות עושה הוא עסקים, ופרטים אחרים. כידוע, באנקים עשויים להיות מוסדות יעילים ביותר.

מצאתי עדות כי ראיאקוביץ היה נוהג לבוא לעתים תכופות לווינה — עד אשר הוצא שם צו־המאסר השני נגדו, בשנת 1961. מאותה עת ואילך, נמנע מלהציב את כף רגלו בעיר זאת. במארס 1962 נסעתי למילאנו, כדי לדון בפרשה עם השלטונות האיטלקיים. כאשר מסרתי את המידע שלי על־אודות ראיאקוביץ לקולונל מארנארו, ב„היכל המשפט״, הניע ראשו ברוב־תימהון.

„כיצד גילית את כל הדברים הללו? כמה סוכנים עובדים בשירותך באיטליה?״

„קולונל״, אמרתי בהפתעה מעושה, „הן לא תרצה שאגלה את סודותי המקצועיים, הלא כן?״

פגשתי את גנראל־הקאראביניירי במילאנו, אשר שאל: „ובכן, אתה האיש שהיה קשור בפרשת אייכמן?״

אותתי בראשי לאות הן.

„סיניור ויזנטל״, אמר, בשקט רב, „היכן היא ספינתך? או מטוסך הפרטי?״

היה עלי להבטיח לו כי אין בכוונתי לחטוף את ראיאקוביץ.

האיטלקים גילו אהדה לעבודתי, אך אמרו כי אין הם יכולים לאסור

את ראיאקוביץ. אין הוא אזרח איטלקי! הוא לא פגע בשום אזרח איטלקי. פעילותו הפושעת התנהלה כולה בארצות אחרות. משלחת מטעם אירגונים יהודיים שונים ביקרה אצל מיניסטר המשפטים ברומא, כדי לבקש את התערבותו. המיניסטר חקר את הפרשה, ואמר כי הוא עשוי להוציא צו־מאסר לששים יום, כנגד ראיא־ראיאקוביץ, אם השגריר האוסטרי יבקש זאת, רשמית. פירושו של דבר, שהשגריר האוסטרי היה צריך לקבל הוראות ממיניסטריון החוץ שלו בווינה, והלה מצידו צריך היה לקבל ממיניסטריון המשפטים בקשה להתערב בדרך זו.

בהיכנסי למבוך האפל של הביורוקראטיה האוסטרית, ניגשתי למיניסטריון המשפטים בווינה, מתוך נסיון לגלות מיהו האחראי לפרשה זאת — משימה שלא היתה קלה כלל — והאם יהיו מוכנים לבקש ממיניסטריון המשפטים האיטלקי, באמצעות הצינורות הדיפלומאטיים המקובלים, להסגיר את הד״ר אריך ראיא.

דומה היה כי שואל אני שאלה ישירה, אולם כל שקיבלתי בתגובה לכך היו תשובות־עקיפין. נאמר לי כי החקירה „תלויה ועומדת״. מסקנות מוגדרות „טרם הוסקו״. במקום פעולה בלתי־ביורוקראטית, גיליתי התחמקויות ביורוקראטיות. טחנות הצדק האוסטרי, שמעולם אינן טוחנות במהירות מרובה, נראו במקרה זה כטוחנות באיטיות מיוחדת. פרקליט המדינה אמר לי כי הוא עסוק ביותר בשעה זו. יתר על כן, הוא עומד לצאת תוך זמן קצר ביותר לחופשת הפסחא.

„אדוני פרקליט המדינה״, אמרתי, „אני מאחל לך חג־פסחא שמח. באשר לאדון דוקטור ראיא, מתעתד אני להכין לו חינגת־פסחא שמחה״.

היה רק מוצא אחד ממבוי משפטי סתום זה: להביא את הפרשה בפני הפורום הרחב ביותר. התקשרתי עם דינו פרסקובאלדי, הכתב הווינאי של „קוריירה דלא סירא״, העתון המילאני, ב־8 באפריל 1963 אחר הצהרים, ומסרתי לו את הסיפור.

שעתיים לאחר מכן שלח עורך ה„קוריירה״ במילאנו עתונאי לביתו של הדוטורה ראיא. העתונאי נתקבל על־ידי בנו של ראיאקוביץ, אשר שאל במה המדובר. העתונאי השיב כי העתון עומד לפרסם כתבה גדולה על־דבר הדוטורה ראיא, וביקש הצהרה. הוא נתבקש להמתין רגע, בבקשה. הבן יצא לראות את אביו, וחזר. „אבי יהיה במשרדך מחר בבוקר״, אמר.

העתונאי חזר למערכת. עורך ה„קוריירה״ הודה לאחר מכן כי טעה בכך שהעמיד את ראיא על המשמר. בחצות הליל נפוצה כבר פרשת ראיא ברחבי איטליה כולה. בבוקר המחרת נראה הד״ר ראיא בבאנק שלו, זמן קצר לאחר שנפתח. לאחר מכן שמעתי שמועות כי הוא הוציא כמאה

מיליון לירות איטלקיות במזומנים — כמעט חצי מיליון ל״י. הוא התיישב במכונית הפיאט 2000 שלו, מכונית מדגם קופיי הצבועה באדום, — ונעלם.

באותה העת הפך כבר סיפורו של הד״ר ראיא להיות סיפור־עמוד־השער ברחבי אירופה כולה. עתונים רבים הדפיסו את תצלום־דיוקנו — וניבט ממנו גבר בלונדי־כהה, בעל פרצוף רגוע ומוארך, מצח גבוה ועיניים מבהיקות, אשר נראה כאילו הוא מביט בקורא, במבע אירוני כלשהו. עתונאי מן ה„קוריירה" התקשר עמי טלפונית והודיעני כי ראיא חצה את הגבול בין איטליה לשוויצריה, בכיאסו. התקשרתי עם סוכנות „יונייטד פרס" בציריך, וביקשתים להודיע למשטרה השוויצרית על הגיעו של ראיא לשוויצריה. השוויצרים חיפשוהו בחוילה שלו במלידה, אך לא מצאוהו שם. בבוקר המחרת הודיעה משרתת בבית־מלון מקומי למשטרת לוגאנו כי היא ראתה את ה„קוריירה דילא סירא", עם תצלומו של הד״ר ראיא, וכי היא יודעת אל־נכון כי הוא מתגורר בבית־המלון.

המשטרה השוויצרית הודיעה לראיא כי הוא נחשב ל„זר בלתי־רצוי". הוא נתבקש לעזוב מייד את המדינה. ראיא נסע במכוניתו חזרה לכיאסו, אולם משמר־הגבול האיטלקי לא היה מוכן להרים את המחסום בפני ה„פיאט" האדום שלו, ונאמר לדוטורה כי אין הוא רצוי כלל. בימים שלאחר מכן סירבו שלוש מדינות, שכנותיה של שוויצריה, להניח לו לבוא בגבולן: איטליה, צרפת וגרמניה. והשכנה הרביעית, אוסטריה, המתינה לו כשצו־מאסר בידיה. לא היו אלה סיכויים נעימים ביותר לעורך־דין אמיד כמותו.

במשך זמן־מה היו אנשים מודיעים לי, ממקומות שונים, כי ראו את הד״ר ראיא החמקתן; אך כאשר בדקנו את מקום־הימצאו — שוב לא היה באותו מקום. היה זה, כפי שניסח זאת אחד העתונים האיטלקיים, נוסח מודרני של האריה של רוסיני, „פיגארו פה, פיגארו שם". בלוגאנו אמר הד״ר ראיא למשטרה השוויצרית כי הוא עומד לצאת לווינה, כדי „לתבוע לדין את ויזנטל".

בסופו של דבר, ניגש ראיא לבקר אצל עורך־הדין שלו בציריך. הם התקשרו טלפונית עם עורך־הדין הווינאי של ראיא, פלוני ד״ר דוסטאל. הלה יעץ לראיא לבוא לאוסטריה ולעמוד באומץ בפני הצפוי לו. באמצעות מברק של סוכנות „יונייטד פרס" הגיעה ידיעה מציריך לווינה כי ראיא עומד לעלות על המטוס הבא לווינה, משדה־התעופה קלוטן.

עתונאים, צוותות־טלוויזיה, קרייני ראדיו ופקידי־מדינה מיהרו כולם יחד לשדה־התעופה שליד וינה, שוויכאט. פרשת ראיא הפכה להיות לסנסאציה כלל־אירופית. היו שהימרו, האם יבוא לווינה ויסגיר את עצמו,

או האם ינסה להימלט, אולי לדרום־אמריקה. הצטרפתי ל„וועדת הקבלה" שנתכנסה בשדה־התעופה של וינה, בעת שמטוס ה„קאראוול" של „סוויס־אייר" חג על פני שדה־התעופה. המטוס נחת. הד"ר אריך ראיא לא היה בין הנוסעים. שיחות טלפון קדחתניות גילו כי ראיא עלה על מטוס ה„קאראוול" בציריך, אולם במינכן, בעת חניה קצרה, נעלם לו.

חזרתי למשרדי, מקום שם הגיעתני שיחה טלפונית דחופה מאחד המפקדים של משטרת מינכן.

„אנו זקוקים לעזרתך, מר ויזנטל. היכן הוא ראיא? כל כוח־המשטרה נצטווה לצאת לפעולה. מיניסטר הפנים רותח. אנו חייבים לתפוס את ראיא — שאם לא כן, תקרע אותנו העתונות לגזרים".

הצעתי להם לשמור על מעברי־הגבול מבאוואריה, ובאותה הזדמנות הצעתי כי יעיינו היטב ברישום־עברו של מי שהיה הממונה על ראיא בהולאנד, ס.ס. בריגאדפירר לשעבר ד"ר וילהלם הארסטר.

„אני חושש כי המיניסטר שלכם ירתח עוד יותר, אם תעשו זאת. הארסטר משמש עתה יועץ ממשלתי ראשי במיניסטריון־הפנים של באוואריה, שמושבו במינכן".

מסרתי את פרשת הארסטר לכתב הווינאי של „ד.פ.א.", סוכנות־הידיעות הגרמנית. עשרים־וארבע שעות לאחר שעתוני גרמניה פירסמוה, הושעה הארסטר מתפקידו. בינואר 1966 נאסר.

פרשת הארסטר עוררה שערוריה פוליטית במינכן. ב־25 ביוני 1943 הודיע הד"ר וילהלם הארסטר, מאיור־גנראל של המשטרה הגרמנית, ראש משטרת הבטחון והס.ס. בהולאנד, כדברים הבאים לקומיסאר־הרייך זייס־אינקוואר ט: „מבין 140,000 היהודים שנמסר כי הם יושבים בהולאנד, סולק עתה היהודי ה־100,000 מן האומה... ביום א', ה־20 ביוני, במסגרת פעולה מיוחדת שנערכה באמשטרדם, נתפסו 5,500 יהודים תוך עשרים וארבע שעות".

לאחר מאסרו של הארסטר נתברר כי חברי כל המפלגות הפוליטיות העיקריות של באוואריה (צ.ס.או., ס.פ.ד., פ.ד.פ. ומפלגת־באוואריה) היו בין הממונים עליו, במיניסטריון הפנים, בו עבד מאז 1956. הארסטר הצהיר בפומבי: „הממונים עלי יודעים יפה את עברי". לפחות חמישה פקידים חשובים, מצמרת המיניסטריון, הציעו כי בידי הס.ס. פירר, לשעבר, יופקד תפקיד בכיר במיניסטריון, וכתוצאה מכך חתם המיניסטר על המינוי. המיניסטר הודה לאחר מכן: „אני מניח שמישהו ניסה „להסדיר" משהו, בלא להודיע לי הודעה ראויה". אחדים מהפקידים הגבוהים המעורבים

בעניין טוענים כי שוב אין הם מסוגלים לזכור את אשר אירע. הכנת המשפט נגד מי שהיה ממונה על ראיא היא עתה בעיצומה.

בעוד שמשטרת באוואריה היתה עסוקה בחיפושים עצבניים אחר ראיא, ניגשתי לביקור אצל פרקליט המדינה, במיניסטריון המשפטים האוסטרי. הוא חזר זה־עתה מחופשת־הפסחא שלו. שאלתי האם אוסטריה עומדת לאסור את ראיא.

פרקליט המדינה התחמק מתשובה ישירה. הרבה תלוי בשאלה האם החומר כנגד ראיא „יראה כמספיק". אמנם הוצא כנגדו צו־מאסר, אולם בינתיים מתכננים רק „חקירה ראשונית". יהיה עלי להמתין לתוצאותיה של זו.

אמרתי: „אדוני יועץ־החצר, עומדים אנו עתה בעיצומו של חג הפסח. הדי סידור־התפילה שלי. הייתי בדרכי לבית־הכנסת, כדי לומר „קדיש" לזכר הנרצחים. ברשותך, הייתי רוצה לאמרו כאן, במשרדך — לזכר 110,000 היהודים ההולאנדים שהובלו לטבח".

הוא החל מתרגז: „מה רוצה אתה שאעשה?"

„אני רוצה צדק. ראית את החומר נגד ראיא. אתה יודע שצריך לאסור אותו".

„ואם יתגלה כי הוא חף מפשע?"

„ברגע זה, מתבונן בך העולם כולו, וממתין לראותך נוקט בפעולה. אני מאמין, בכנות, כי ייטב הדבר לאוסטריה וליוקרתה אם ראיא יאסר, ואולי ישוחרר לאחר מכן, מאשר אם יניחו לו להסתובב בחופשיות גמורה, ומתוך לגלוג על הצדק האוסטרי".

קדתי לאדון יועץ־החצר, ויצאתי. ביום המחרת, הגיע ראיא במכונית ממינכן. הוא לא נעצר בגבול האוסטרי, אף כי היה ברשימת ה„מבוקשים", ואף כי משטרות גרמניה ואוסטריה גם יחד חיפשו אחריו. הוא נכנס לבניין בית־המשפט בווינה, מקום שם המתין לו שופט־חוקר. ראיא היה עדיין בן־חורין.

לאחר מכן, באותו הבוקר, שוחחתי שוב עם פרקליט המדינה. הוא אמר לי כי חוקרים את הד"ר ראיא.

„ו...?" שאלתי.

„אני חושב שהם מוכנים לקראתו. גש, ותן מבט".

עברתי לאורך מסדרון בית־המשפט. שני בלשים ניצבו מול הדלת שהובילה ללשכתו של השופט החוקר; הם עמדו לאסור את ראיא ברגע שייצא ממנה.

ב־23 באפריל, בשעה מאוחרת אחר הצהרים — שעות אחדות לאחר מאסרו של ראיא בווינה — נראה נציג של מכון הסחר המזרח גרמני, ה„אינטרקאמר", מסלק מארונות־התצוגה של ה„אינטרקאמר" ביריד המסחר של מילאנו פריטים אחדים שהיו שייכים לפירמה אנרי ושות׳. כן סילקו משם תצלום שהראה את ראיא בחברת אחדים ממנהלי ה„אינטרקאמר", וחברים רמי־מעלה במשלחת המסחרית הסובייטית ברומא. היו שהבחינו בעובדה כי המפלגה הקומוניסטית באיטליה, שקודם לכן כינתה את ראיא „רוצחה של אנה פראנק" ו„עושה־דברו של אייכמן", נאלמה דום ולא השמיעה דבר בקשר למאסרו. העתונים הלא־קומוניסטיים דיווחו כי השלטונות האיטלקיים חוקרים את האפשרות של שיתוף־פעולה בין ראיא, איש הס.ס. לשעבר, לבין המפלגה הקומוניסטית של איטליה. היו עתונים איטלקיים שכתבו כי אנרי ושות׳ שילמה למפלגה קומיסיונים על עיסקות־המסחר שלה עם המזרח.

ניקולאי סווטאיילוב, חבר במשלחת מסחרית סובייטית ברומא, שהיה נוהג לשאת־ולתת עם ראיא לעתים מזומנות, הוחזר למוסקבה. העתונים מסרו כי במוסקבה היה ראיא ממקורביו של ואלנטין חראברוב, פקיד בכיר שעסק בתיאום המחקר המדעי. היו שזכרו כי ראיא קיים קשרי־ידידות הדוקים עם בעלה השני של אשתו הראשונה, הפרופיסור ארנים דאדייה, מן המכון לחקר הטילים אשר בשטוטגארט.

ב־1 באוגוסט 1963 כתב העתון הרומאי „איל טמפו":

> הקומוניסטים באיטליה מודאגים ביותר מן החקירה הנערכת לגבי מי שהיה מעוזריו של אייכמן, ראיאקוביץ. הוא הפך להיות סוכן סובייטי, לאחר המלחמה, וקיים קשרים הדוקים עם מנהיגי המפלגה הקומוניסטית האיטלקית, ובמיוחד עם מומחי המפלגה לסחר חוץ. הם אומרים כי הם קיבלוהו לחיקם רק לאחר שה„חברים" מהמשלחת המסחרית הסובייטית ברומא ערבו לראיא, בכנותם אותו „פאטריוט טוב וידיד־אמת של הרפובליקה הדימוקראטית הגרמנית, ושל המפלגה הקומוניסטית".

משפטו של ראיאקוביץ נתקיים בווינה באפריל 1965. צויין באולם בית־המשפט כי הנאשם התנהג בשחצנות בולטת (אותו „מראה נמרץ" שכה מצא חן בעיני ידידו אייכמן). הוא היה בטוח־בעצמו, סירב להשיב על שאלות, ופעמים אחדות הרגיז בצורה בולטת את סניגוריו. פעם סיפר לחבר־המושבעים כי הכנסתו החודשית היא פי עשרה, בקירוב, מהכנסתו של מושבע ממוצע. בהזדמנות אחרת לגלג על התובע, ופגע בכבוד השופט.

חבר־המושבעים מצאו אשם. בית־המשפט דן אותו למאסר של שנתיים ומחצה.

באוקטובר 1965 שוחרר ראיא בצינעה. עתה חי הוא באוסטריה, ויש בכך משום מעשה נבון. שכן ההולאנדים עדיין לא ביטלו את צו־המאסר נגדו. אם ינסה ראיא אי־פעם לצאת את אוסטריה, יבקשו ההולאנדים את הסגרתו, ויביאוהו לדין בהולאנד. דומה כי ראיא מסתפק בחייו, כעורך־דין ואיש־עסקים אמיד שפרש מעיסוקיו. היה זה תמיד עניין של „העסקים — קודמים לכל", לגביו, וכלל זה הוכיח את עצמו גם הפעם.

פרק אחד עשר

הבארון הזקן לא יכול היה לשכוח

כרונולוגית, נפתח סיפורו של הבארון אוורט פון פרייטאג־לורינגהופן באחד מימי הקיץ של שנת 1963, ברכבת לברלין. אך ראשיתו האמיתית היתה באחד הבקרים, בראשית האביב של שנת 1943, כאשר שנים מחברי המחתרת הפולנית הבריחו נער יהודי בן חמש־עשרה לביקתת־העץ שלי בבתי־המלאכה המזרחיים לתיקון רכבות, שבעיר לבוב.

עודני זוכר כיצד נראה אולק, בעת שראיתיו לראשונה. הוא נראה מבועת עד מאוד; עיניו הכחולות היו קרועות מפחד. שערו היה אדמדם ושפתיו דקות, ועורו היה מכורכם. הפולנים אמרו כי אולק עשה את השבועות האחרונים במחבוא, במרתף אפל. היה זה היום הראשון בו חזר וראה אור־שמש. הוא היה השריד היחיד מכל האוכלוסיה היהודית של חודורוב, עיירה בגליציה שהושמדה כליל על־ידי הנאצים. שלושת אלפים גברים, נשים וילדים נרצחו, ורק אולק נותר בחיים. אחד השכנים הנוצריים הצילהו, והסתירו מאחרי ערימת פחמים במרתפו.

עתה חזר הגיסטאפו וערך חיפושים בכל הבתים. השכנים מסרו את אולק לידי המחתרת. הם מסרו בידיו את מיסמכי־הזיהוי המזוייפים של נער פולני נוצרי, אך אמרו שלא יוכלו לעשות יותר מזאת. החזקתי את אולק בביקתתי במשך ימים אחדים, ודיברתי עם מנהלה של חברת בנייה בתוככי בית־המלאכה. הסברתי כי אולק הוא ילד פולני שאיבד את הוריו. המנהל הסכים לקחת את אולק בתורת שולייה, כך שיאכל בקאנטינה ויהיה לו מקום בו יוכל לישון. לפני צאת אולק את ביקתתי הבהרתי לו כי יהיה עליו להיזהר ביותר, אם רוצה הוא להיוותר בחיים.

„אסור לך לספר ל א י ש כי אתה יהודי", אמרתי.

„אף לא ליהודים?" שאל.

„לא. אף לא ליהודים. ואל תתיידד עם האסירים היהודיים העובדים בקרפיפי הרכבת. מבטיח?"

והוא הבטיח.

אולק נותר בחיים לאחר המלחמה. חזרתי וראיתיו בשנת 1946, בלינץ; הוא המתין שם, כדי להצטרף לאחד המשלוחים הבלתי־ליגאליים לארץ־ישראל. שלוש שנים לאחר מכן, כאשר ביקרתי לראשונה בישראל, שמעתי כי אולק הצטרף לקיבוץ לוחמי הגיטאות, בקירבת חיפה, ונסעתי שמה כדי לבקר אצלו.

מאז נעשינו ידידים. בנסיעותי לישראל מבלה אני תמיד שעות אחדות או יום בקיבוץ שלו. הוא חזר ואימץ לעצמו את שם־משפחתו הקודם, והוא קרוי יצחק שטרנברג. הוא נבחר לשמש מזכיר הקיבוץ. נשוי, ויש לו שני ילדים בריאים. שוב אין הוא דומה לאותו נער מבוהל שבא לביקתתי בשנת 1943.

באפריל 1964 הזמינני לבוא לקיבוץ שלו, כדי לספר לחבריו משהו על עבודתי. לאחר השיחה נקראתי לטלפון. איש בשם היינץ יעקב, שהיה חבר אחד הקיבוצים הסמוכים, שמע כי אני נמצא בקיבוץ זה, וביקש ממני לשוחח עמו. העניין חשוב ביותר — האוכל לבוא לקיבוצו מייד?

היינץ יעקב סיפר לי כי נולד בגרמניה ועלה ארצה עם הוריו בשנת 1933. הוא בלונדי, כחול־עיניים, ונראה גרמני ביותר. הוא שזוף שזפון עמוק; ויש לו ידיים חזקות ותנועות איטיות, כאיכר של ממש. בסוף שנת 1963 נסע לגרמניה. היתה זו נסיעתו הראשונה לארץ לידתו; הוא נסע שמה כדי לבדוק את תביעת הפיצויים של משפחתו, על רכוש שנלקח על־ידי הנאצים. ברכבת לברלין מצא את עצמו בחברת גרמני גבוה, אציל־מראה, שהיה אז כבן שבעים שנה. הם החלו לשוחח. הגרמני שאל את יעקב מהיכן הוא. משאמר יעקב כי הוא מישראל, נראה הגרמני מופתע, ושבע־רצון.

„אין אתה נראה כיהודי, הר יעקב". הגרמני הקשיש הציג את עצמו כבארון אוורט פון פרייטאג־לורינגהופן.

יעקב צחק. „רבים מהישראלים הצעירים שלנו אינם נ ר א י ם כיהודים, אם לכך כוונתך. רוב הילדים בקיבוץ שלנו בלונדים וכחולי־עין — כמו ילדים מסקאנדינאביה או מטכסאס. אך הם ח ש י ם עצמם יהודים — וזה מה שחשוב".

הבארון הניע ראשו, כמסכים עמו. הוא אמר כי מעולם לא פגש קודם לכן בישראלי; הוא בילה את רוב ימיו בבדידות, בנאות־הכפר. הוא גדל בחווה פיאודאלית השייכת למשפחתו בלאטביה. היה זה, כמובן, לפני שהבולשביקים באו והחרימו את הרכוש העיקרי. הבארון הכיר יהודים

רבים בריגה. הוא אמר כי היו אלה האנשים המתורבתים ביותר בעיר, ואהבו אדריכלות, מוסיקה, ואמנויות.

בשנת 1919 נמלט הבארון לגרמניה, מקום שם ירש לאחר מכן שתי אחוזות, במזרח פרוסיה. הוא ניהל את האחוזות, בגרודנא ובמיראקובו, עד שנת 1945. אז באו לשם שוב הרוסים־רודפיו.

הם שוחחו על כל העניינים הללו, כיצד ברחו שניהם, הבארון הגרמני מן הרוסים והיהודי הגרמני מן הגרמנים. הבארון סיפר ליעקב כי אחיו היה קצין בצבא הקייזר, ולאחר מכן בוורמאכט.

„הכלל במשפחתנו, מזה מאות בשנים, היה כי הבן הבכור יורש את האחוזות ואת ניהולן, ועל האחרים לשרת בצבא. אחי היה נאציונאל סוציאליסטי נלהב, לפני שהיטלר עלה לשלטון. כקצינים רבים אחרים, הוא חש עצמו מושפל לאחר מלחמת העולם הראשונה. הוא היה סבור כי הנציונאל סוציאליסטים יחזרו ויקימו את גרמניה הגדולה...״

הבארון הניע בכתפיו, כמשלים עם מהלך העניינים. „אחי המסכן — עד מהרה נפקחו עיניו. כאשר ראה את אשר עשה הס.ס. לפני המלחמה, ובעת המלחמה, נעשה אחי אויב־בפועל של המישטר. הוא היה אחד הפאטריוטים שקמו נגד היטלר ב־20 ביולי 1944. האם יודע אתה ‚על נסיון־נפל זה?״

היינץ יעקב הניע בראשו, לאות הן. הוא תהה מדוע אריסטוקראט קשיש זה, שברור היה כי אין הוא מרבה כרגיל בדברים, מספר כל זאת לזר שאותו פגש באקראי ברכבת.

„אחי השיג את חומר־הנפץ לפצצה של הרוזן שטאופנברג. יודע אתה את אשר אירע. אחי איבד את עצמו לדעת. אולי היה זה טוב יותר — אחרת היו תולים אותו בכלא פלצנזיי שבברלין. אני עצמי נאסרתי על־ידי הגיסטאפו בברלין, ועשיתי חודשים אחדים בבית־הכלא שבאלכסנדר־פלאץ, אולם שוחררתי כתוצאה מהתערבות של ידידי, נאצי רם־מעלה. לאחר המלחמה, צריך הייתי להסתתר שוב, כאשר הרוסים החלו לחפש אחרי. קצין פולני, אשר היה כלוא במחנה־הריכוז שטוטהוף ליד דאנציג, הציל את חיי. הכל מוזר ביותר, הלא כן? בספטמבר 1945 הצלחתי להשיג מיסמכים מזוייפים, ובסופו של דבר הגעתי למקום קטן במדינת הסה, שבו מתגוררת אחותי האלמנה. עתה מנהל אני חווה קטנה. אין בכך רבותא, אך החקלאות היא התחום היחיד שאני יודע בו מַשהו״.

הבארון רכן לעבר בן־שיחו. „הר יעקב, אין אני מאמין במקריות. גם אתה לא היית מאמין בה, אילו היית חי את חיי. אין זו מקריות בלבד, שאתה ואני נפגשנו כאן בתא זה. כמעט שאיני יוצא מחוותי, בימים אלה.

אתה היהודי הראשון שפגשתי בו מזה שנים. אני יודע אילו דברים נוראים עשינו אנו, הגרמנים, ליהודים, משום שראיתים במו־עיני. ראיתי אותם רוצחים נשים חפות־מפשע... עד היום, לא דיברתי על כך עם נפש חיה, אך עדיין רואה אני דברים אלה בחלומות־הביעותים שלי. איני יכול לשכוח את סודי, ואיני רוצה לקחתו עמי אלי־קבר..."

הוא כיסה את עיניו בידיו. „עדיין יכול אני לראות את האשה היהודייה שעבדה בחוותי במיראקובו. גברת תרבותית ביותר, מפראג. וזוכר אני את האשה הצעירה מבודאפסט, שהיתה רופאה ושהקימה בית־חולים ארעי בבית־הספר הקטן שבגרודנא. היא היתה בת שלושים לכל היותר. נאה ביותר. אמרתי שאנסה להסתירה, ואולי יהיה לה אחר כך סיכוי להימלט. היא אמרה תודה רבה, אך היא רוצה להישאר עם החולים שלה. בסופו של דבר, רצחוה יחד אתם. אני רוצה להאמין כי לפחות אחדים מהם ניצלו, ואילו היו בידי מְעניהם הייתי רוצה מאד לעזור להם".

הבארון הישיר מבטו, ואמר ליעקב: „אנא, תן לי את מענך. איני יכול לשוחח על כך היום. אבל אכתוב אליך".

עתה ישבנו בגן קטן, מוקפים בפרדסי הקיבוץ — שטרנברג, היינץ יעקב ואני. יעקב מסר לידי את מכתביו של הבארון פרייטאג־לורינגהופן.

„כל הסיפור מצוי במכתבים אלה. אנו מתכתבים זה עם זה ברציפות. מבין אתה, כאשר הוא החל לדבר על „הדברים הנוראים", כפי שכינה אותם, חשבתי באורח אוטומאטי עליך. אמרתי לבארון: „יתכן שיהיה בכך משום ערך כלשהו לשמעון ויזנטל", וסיפרתי לו על מפעלך. הבארון נראה מופתע, ואמר: „עתה יודע אני כי אין זה צירוף־מקרים. אחד ממחנות־העבודה, שבו נתרחשו כמה מן הדברים הגרועים ביותר, קרוי ויזנטל, כפר קטן ליד תורן. מבקש אני ממך כי תתקשר עם איש זה, ויזנטל, ותמסור לו את החומר"."

אותו הלילה לא עצמתי עין. בחוץ שרר שקט מוחלט. בעד החלון הפתוח של חדר־האורחים הקטן שבו ניצבה מיטתי, חדר ניחוחה של ישראל — תערובת של תפרחת הדרים ופרחים, שאוכל לזהותה גם כשעיני עצומות.

קראתי וחזרתי וקראתי במכתביו של האריסטוקראט הגרמני הקשיש, מכתבים שהכילו את מה שהוא כינה „סודו הנורא". הגרוע מכל הוא, כי יתכן שלא היה מספר את אשר סיפר אלמלא פגש ביהודי צעיר, והלה מצא חן בעיניו. תכופות תוהה אני, כמה סודות אחרים נותרו ללא־גילוי.

באחד מימי נובמבר 1944 הגיע משלוח של 2,800 נשים יהודיות

בקרונות־בקר לתחנת הרכבת של מיראקובו, ליד תורן שבפולין. מנהל התחנה, איש בשם זאכארק, שנותר עדיין במיראקובו, היטיב לזכור את הפרשה, ולאחר מכן סיפר עליה לבארון פרייטאג־לורינגהופן. הנשים היו תשושות ומצומקות. אחדות מהן היו על סף המוות. מסען היה ארוך ונורא. רובן באו מהונגריה, אחרות היו מפולין, מצ׳כוסלובאקיה, מרומניה, מהולאנד, מאוסטריה ומצרפת. הן היו כבר קודם לכן במחנות־ריכוז בלאטביה ובליטא, ולאחר מכן הובאו במעברות קטנות שחצו את הים הבאלטי לדאנציג, ומשם למחנה־הריכוז שטוטהוף. לאחר מכן נשלחו למיראקובו. מן התחנה הובאו לחווה גדולה ליד גרודנא, במרחק של כשני קילומטרים — חווה שאז השתייכה לבארון.

הנשים נלקחו לארבעה מחנות־עבודה: מאלון, שליד שטראסברג; גרודנא, שליד תורן; שירוקופאס, שליד קולם; וויזנטל, שליד תורן. בראש הקבוצה עמד ס.ס. אוברשטורמפירר (סגן) אהלה. בגרודנא נצטוו הנשים לחפור חפירות אנטי־טאנקיות. הן שכנו באוהלים שפונו על־ידי חברי ה„היטלריוגנד״ (תנועת־הנוער של היטלר) אשר עסקו בחפירות באותו האיזור. נשים אחדות נשלחו לעבוד בחוות שמסביב. כ־135 מביניהן נשלחו לאחוזותי, ועבדו באורוות, או עסקו באיסוף תפוחי־אדמה בשדות.

לרוב הנשים כמעט לא היו בגדים כלשהם, בעת הגיען. רבות מהן כיסו את מערומיהן בשתי שמיכות־צבא מהוהות; האחת מעל שכמן, והאחרת מסביב לירכיהן, כחצאית. הן היו כה רעבות, עד כי רצו לשדות ואכלו מן העלים של סלק־הסוכר. נשים שהיו חלשות מכדי לעבוד נהרגו על־ידי אנשי הס.ס. שהיו מנחיתים באלותיהם מהלומות בעורפן. מפקד הס.ס. אהלה אמר לי לאחר מכן כי זוהי שיטה יעילה ביותר. הוא אמר: „שום בדיקה שלאחר־המוות לא תוכל לגלות אי־פעם את סיבת המוות״.

רצח הנשים היה נעשה בחצי־אי קטן שבים גרודנא. הן הושלכו על־ידי נשים אחרות לקבר־המונים, ובסופו של דבר נרצחו גם נשים אלה. מדי יום ביומו ציווה אחלה על רציחתן של 8 עד 20 נשים. ב־16 או ב־17 בינואר 1945 נרצחו 118 נשים — והיה זה זמן קצר בלבד לפני הגיע הרוסים. באותה העת נולד ילד לאחת הנשים. ניסיתי להצילו, בסיועם של שני פועלים פולניים. הדבר לא עלה בידי. אהלה מצא את האם ואת בנה. ראיתי במו עיני כיצד הרג את האם ואת ילדה בעת ובעונה אחת...

וכך נמשך לו תיאור־חזוועות הזה. אחת הנשים נצטוותה לכרוע ברך במשך שעתיים, על הנהר הקפוא, „עד שברכיה נצמדו לקרח, ללא־הפרד״.

השומרים היו גרמנים ואוקראינים. הבארון כינה אותם „האספסוף המזוהם ביותר שניתן להעלות כמותו על הדעת״. הם חלקו את הנשים

בקתות רוביהם. כאשר אשה איחרה במקרה, דקות אחדות, לעבודה, היו ממציאים „סוגים שונים של הענשה סאדיסטית". ובדומה למצבי־זוועה אחרים, היו גם גילויי גבורה, כגון זה של הרופאה.

הבארון פרייטאג־לורינגהופן הסתיר שתי נשים אחרות בביתו; תופרת מבודאפסט ואשה מפראג, אשתו של פרוון. מנהל־העבודה הפולני שלו הסתיר נערה יהודיה צעירה מלודז', שהיתה בת תשע־עשרה. עשר נשים עבדו באורוות, מקום שם טיפלו בבעלי־החיים הצעירים יותר. הבארון הורה לתת להן חלב ותפוחי־אדמה, אף שידע כי הדבר נאסר על־ידי אהלה בתכלית האיסור. אחת האסירות, אשתו של בעל־טחנה ליד פראג, מסרה לידיו רשימה שהכילה חמש מאות שמות של אסירות. לאחר מכן, כאשר פרייטאג־לורינגהופן חי בפולין בשם מושאל, ערך אצלו חייל רוסי חיפוש, נטל ממנו את הרשימה, וקרעה לגזרים.

> ב־18 בינואר 1945 גורשו הנשים שנותרו במקום. לפי השמועה, הן נלקחו לדאנציג, מקום שם נדחפו לתוך הים... יש דברים רבים אחרים שראיתי במו־עיני, ושאני מוכן להעיד עליהם. זוהי האמת. הלוואי והייתי יכול לגלות האם מי מהנשים נותרה בחיים; ואני מאחל לכולן כל טוב עלי־אדמות.

הינחתי מיידי את מכתביו של הבארון. באתי לכאן כדי לבקר אצל ידיד צעיר, לראות את הילדים ואת הפרדסים שבקיבוץ. ואף כאן לא יכולתי להימלט מן העבר.

נתעוררו אצלי שתי שאלות. ראשית, האם אהלה נותר בחיים, והאם נמצאנו? שנית, היהיה הבארון פרייטאג־לורינגהופן מוכן להיצמד לסיפורו בבית־המשפט? פעמים רבות נתקלתי בעדים שסירבו לדבר בפני שופט או תובע מחוזי. תכופות אין מתייחסים לעדותו של עד יחיד כמספקת, כדי להעמיד מישהו לדין, אך הבארון יהיה עד משכנע ביותר. אין לו מניע אישי למתן־עדות, פרט לעשיית הצדק; אין הוא יהודי; הוא לא הכיר קודם לכן את האיש אותו הוא מאשים. אין זה עניין שבו איש אחד מאשים, ואיש אחד מתגונן. העקרון הישן־נושן של in dubio pro reo (כאשר אתה בספק — גזור לטובת הנאשם) לא יוכל לחול במקרה זה. אהלה היה ס.ס. אוברשטורמפירר במחנה־ריכוז. ידוע היה לכל כי אנשים מעין אלה לא בילו את זמנם בכתיבת שירה, או במשחקי שחמט. את האריסטוקראט הגרמני הקשיש אי־אפשר היה להאשים בדעה־קדומה לטובת הנאשם. הפשעים נתבצעו על אדמת אחוזתו. הוא היה עד־ראייה.

הינחתי את המכתבים בתיקי. אם נוכל לגלות את אהלה, יתכן שהתביעה נגדו תהיה מבוססת ומוצקת.

לאחר שובי מישראל ביקשתי ממיכאל לינגנס, אחד מעמיתי־לעבודה בווינה, להתקשר עם הבארון. אמו של לינגנס, נוצרייה, כלתו של מפקד משטרת קלן, נשלחה לאושוויץ משום שסייעה ליהודים. עתה משמשת היא כנשיאה של ועדת אושוויץ.

לינגנס שוחח עם הבארון פרייטאג־לורינגהופן, ולאחר מכן נסעה מרת לינגנס להיפגש עם הקשיש. הלה הסכים מייד להעיד בבית־המשפט. הוא אמר כי אין זאת אלא חובתו. אין הוא רוצה למות כשנטל נורא כזה רובץ על מצפונו. הוא כתב למכון ההיסטורי היהודי בווארשה וביקש מיסמכים או שמות של עדים, אך לא יכול היה למצוא דבר. בקשה דומה נשלחה למשטרת ישראל, וגם משם הגיעה תשובה שלילית. אף המומחים הישראליים לפשעי הנאצים לא שמעו מעולם על רצח־ההמונים של 1,500 הנשים בגרודנא. כתבנו דין־וחשבון, ושיגרנוהו למוסד הגרמני המרכזי לעשיית־צדק, בלודוויגסבורג.

על התובע ריקרל הוטל הטיפול בעניין. כיוון שהנשים באו ממחנה שטוטהוף, החל בעבודתו בחיפוש שמותיהם של השומרים שם. ברשימה הופיע שמו של האוברשטורמפירר פאול אהלה. נסתבר כי אהלה מתגורר עתה בקיל, שם הוא עובד כמכונאי. איש מהמקום לא ידע על עברו.

„מה שמדאיג אותי בקשר לפרשה זו הוא כי לא ידענו דבר על־אודותיה", אמר ריקרל. „אלמלא היית מודיע לנו על כך, הבארון עלול היה ללכת לעולמו מבלי לגלות את סודו". אמרתי לו כי גם בפולין ובישראל, התיקים בדבר מעשי־הזוועה הנאציים לא גילו דבר.

„אתקשר עם הבארון פרייטאג־לורינגהופן", אמר ריקרל. „מה שהוא כותב במכתביו ליעקב יחשב בבית־משפט רק כ„מידע". כדי לעצור בעד תחולתו של חוק ההתיישנות זקוקים אנו להצהרה־בשבועה מטעם הבארון. אנסה למצוא תצלום של אהלה. אם הבארון יוכל לזהותו, אזי העניין מבוסס".

פרייטאג־לורינגהופן העיד שבועות אחדים לאחר מכן, ואישר כל מה שכלל במכתביו. התיק נשלח לפרקליט המחוז בקיל, שם נאסר מי שהיה ס.ס. אוברשטורמפירר פאול אהלה. הוא לא ניסה להכחיש את פשעיו. הוא היה מועמד לדין, ואני מאמין כי היה יוצא חייב, אלמלא מת בבית־הסוהר.

בנובמבר 1965, עשרים שנה לאחר מעשי־הפשע שנתבצעו במזרח פרוסיה, הודיעו השלטונות הפולניים כי הם מצאו את „קבר־ההמונים בחצי־האי הקטן שבים גרודנא", שהבארון פרייטאג־לורינגהופן תיארו נאמנות.

פרק שנים עשר

שידוך לד״ר באבור

בימים אלה באים אלי אנשים ומביאים עמם בעיות שונות ומשונות הקשורות במישטר הנאצי. הם מתייחסים אלי כאל „רופא כללי״, המסוגל לרפא את כל המחלות — לפחות בכל הנוגע לאלה הנובעות מאותן שנים אפלות, שאיש אינו אוהב להיזכר בהן. תכופות יש להם מושג מעורפל בלבד לגבי טיב עבודתי. הם קראו משהו בעתון, הם זוכרים את שמי, הם מקווים כי אוכל לסייע להם, לייעץ להם, להגן עליהם. הם יודעים כי לא אסגירם לאיש. פרשתו של הד״ר קארל באבור היא דוגמה אופיינית. יתכן שלעולם לא הייתי שומע עליה, אלמלא אשה אחת, בעיר אוסטרית, אשר לא פגשה בי מעולם, שקראה משהו בקשר לוויזנטל בעתון, ואמרה לבתה לגשת ולהתייעץ עמי.

בעייתה של הנערה התעוררה חודשים אחדים קודם לכן. אקרא לה רות, אף כי אין זה שמה הנכון; היא מוסיפה עדיין לחיות באוסטריה. רות היתה כבת עשרים וחמש, כאשר פגשתיה בסוף שנת 1963, צעירה ונאה ומלאת־חיים — שיער שחור, עיניים חולמניות וגיזרה שהאוסטרים מכנים אותה ברוב־נימוס „פולשלאנק״ (רזה־מלאה). רות סיפרה לי כי היא „רומאנטית ללא־תקנה״, הסבורה כי החיים חייבים להיות בבחינת הרפתקה מרגשת. לאחר מכן הודתה בגילוי־לב כי כל העניין החל משום שהיא חיפשה לעצמה שמץ התרגשות — משהו שנעדר בעיר האוסטרית הקטנה, שבה חיתה בחברת אמה. עבודת־המשרד שלה שיעממה אותה, וכן שיעממוה הצעירים שעמם נפגשה במסיבות שנערכו לעתים נדירות. שנתיים קודם לכן ערכה ביקור אצל אחיה, שהיה מהנדס בקניה. הוא הובילה במסעות־סאפארי בג׳ונגל. היא נהנתה ממסעות אלה הנאה מרוּבה: מהרחשים המוזרים שביער, מן החיות, מן האווירה ומן המסתורין. כאשר חזרה לאוסטריה, כתום שלושת החודשים, נראו לה החיים בעיר־מולדתה כה משעממים וחדגוניים, עד כי לא יכלה לשאתם עוד, והשיגרה במשרד

נראתה בעיניה גרועה משהיתה. כאשר הדפיסה את המבתב העשרים־וארבעה או העשרים־וחמישה הפותח במלים: „אדון נכבד, אנו מתכבדים להודיעך...״ חשה כמעט בחילה פיסית כלפי מכונת־הכתיבה שלה. זה היה הלך־רוחה בעת שביום א׳ סגרירי אחד קראה מודעה במדור „שידוכים״ שב„קוריר״ הווינאי. וזו לשון המודעה:

רופא, 42, משרה מצויינת מעבר־לים, רוצה להתכתב עם נערה נחמדה. המטרה: נישואין. לכתוב לתא מספר...

„ידעתי מייד כי ,מעבר לים׳ פירושו אפריקה״, אמדה לי רות. „איני יכולה להסביר זאת במדוייק; היה זה יותר מאשר אינטואיציה — חשתי זאת ממש. אמרתי לאמי כי אני מתכוונת להשיב על המודעה, והיא צחקה. אמא מכירה אותי יפה. אולם היא היתה סבורה שאין כל רע בכתיבת מכתב, ,כל עוד אין את מצפה לתשובה׳. אמא אינה אופטימיסטית מושבעת. מכל מקום, כתבתי את המכתב ושיגרתיו ביום ב׳ בבוקר, בדרכי למשרד, וחשבתי על כך במשך ימים אחדים. אולם לא הגיע כל מענה, ממש כפי שאמא חזתה מראש, ולאחר זמן־מה שכחתי את כל הפרשה״.

אולם שלושה שבועות לאחר מכן הגיע מכתב על שמה. היה זה מן המהנדס המדופלם באבור, בווינה.

באבוד כתב בסיגנון אדיב, מיושן. הוא אמר כי קרא את מכתבה בתשומת־לב, וברצונו לזכות בעונג של פגישה עמה. ברצונו לספר לה הכל על אודות בנו קארל, שהוא רופא ידוע באדיס אבבה. קארל עושה חיל. בין החולים הנתונים לטיפולו ניתן למנות אחדים מבני משפחת הקיסר היילה סילאסי.

„שוחחתי עם אמא על העניין״, אמרה לי רות. „החלטנו שאין כל רע בשיחה עם איש זקן ואדיב זה. לא התייחסתי אליו, כמובן, כאל חמי־לעתיד. היה בזה עדיין משום הבדיחה. הנערות במשרד אמרו: ,היזהרי, רות. תוך שנה יהיה לך בעל, ובית גדול באדיס אבבה, ותריסרי משרתים ומכוניות. תוזמני לסעוד עם הקיסר, נערה בת־מזל שכמותך!׳ והכל צחקו. הם ידעו כי אין אני בת־מזל; התאהבתי כבר קודם־לכן — אך תמיד התאהבתי בגברים הבלתי־מתאימים. היו שהיו כבר מאוהבים בנערה אחרת, והיו שהיו כבר נשואים״.

בשבוע שלאחר מכן ערך אצלה האדון המהנדס באבור ביקור. היה זה גבר קשיש, בעל קסם שליו, בדומה למכתבו. הוא נראה שבע־רצון ביותר בראותו את רות, וחלק לה מחמאה. הוא אמר כי קיבל ערימה „כזו״ של מכתבים — והוא העלה את כף־ידו לגובה של 15 ס״מ מעל לשולחן — אך מכתבה מצא חן בעניו יותר מכל האחרים. ובאבירות וינאית אופיינית

הוסיף: „ואוכל לומר כי א ת מוצאת חן בעיני עוד יותר ממכתבך״.

הוא ואשתו חיו חיים שקטים בווינה, אמר לה. בנם היחיד, קארל, נסע לאתיופיה עם אשתו, בארונית באבו לשעבר — „מוזר ביותר, הדמיון בין שמותינו״ — אשר מתה שם בתאונת־מכונית בשנת 1960. בתו היחידה של בנו, דאגמאר, היא עתה בת עשרים, ולומדת בפאריס. הד״ר קארל באבור הוא גינקולוג, „הטוב ביותר באדיס אבבה״, אמר אביו, ועובד בבית־החולים מנליק, שהסובייטים תדמו לאתיופיה, וכן יש לו מרפאה פרטית מודרנית, עם ציוד קרני־× ומעבדה. מדי פעם בפעם מוזמן הוא לארמון הקיסר.

„מאז מות אשתו, היה בננו בודד ביותר״, אמר הקשיש. „אין הוא יכול לעזוב את חולותיו ולבוא לאירופה, ועל כן היצעתי לפרסם מודעה בעתון הווינאי. אמרתי שאולי ימצא מישהי מתאימה״. הוא חייך כלפי רות, ואמר: „ולא אופתע כלל אם אמנם מצא מישהי כזאת״.

„אדוני המהנדס״, אמרה רות במהירות, „חייבת אני לחזור על מה שכתבתי במכתבי. אני יהודייה — — —״.

„אבל, גבירתי הצעירה והיקרה, אין זה משנה כלל את המצב. אנו קאתולים. תמיד היינו ליבראלים ברגשותינו. בביתנו אין יודעים אנטי־שמיות מהי — אנא, האמיני לי״. הוא הביט ברות, ואמר: „התכתבי לו ישירות, הלא כן?״

היתה זו תחילתו של רומאן ממושך ועצום, באמצעות הדואר. מדי יום ב׳ בבוקר היה הדוור מנפנף במעטפת־דואר־אוויר מוארכת, ששוגרה על־ידי הד״ר קארל באבוד, תא־דואר 1761, אדיס אבבה.

כעבור שבועות אחדים, צירף באבוד את תצלומו. רות דאתה גבר בלונדי־כהה, בגובה בינוני, בעל עיניים עצובות, רזה למדי וצעיר־למדאה. הוא כתב כי הוא בודד ביותר. בתו, אמר, מבלה את דוב זמנה בפאריס. היערות קרובים לעיר, והוא אוהב לצאת לציד, אך אין הוא נהנה לעשות זאת לבדו. לאחר חודשיים שלח „נשיקות־יד״ ל„רות היקרה״. היא השיבה לו בנוסח „קארל היקר״. היא חשבה כי היא מכירה אותו היטב. במשרד שוב לא התלוצצו לגבי האפשרות של נסיעתה לאפריקה.

אביו של קארל ביקש ממנה לבוא לווינה לשהות של יום, הזמין אותה להצגת־תיאטרון ולבית־מרזח שבו לגמו יין ושוחחו על־דבר קארל. רות הופתעה מכך שהמהנדס באבור לא הציגה בפני אשתו.

„כאשר הייתי שואלת על־אודותיה, היה מתחמק מלהשיב״, סיפרה לי. „אני מניחה שאמו של קארל לא גרסה את הרעיון של פירסום מודעת־

שידוכין. בינתיים, הוספנו אנו — קארל ואני — להתכתב. מכתביו היו חביבים ורוויי־חיבה".

כשנה לאחר מכתבו הראשון, הזמין הד"ר באבור את רות לבוא לאדיס אבבה. הוא כתב כי עשה סידורים כי ימסרו לה כרטיסי־טיסה מווינה לאדיס אבבה, וחזרה — „למקרה שהמקום לא ימצא חן בעיניך, אף כי אני מקווה כי לא כך יקרה". הוא אמר כי ביקש מבתו דאגמאר לִפגוש את רות בווינה, „כך שאת והנערה תוכלו לבוא לכאן יחד".

ימים מעטים לאחר מכן הגיעה דאגמאר, ובאה לבקר אצל רות. הן מצאו־חן אשה בעיני רעותה. דאגמאר היתה נערה נאה בעלת עיניים עצובות. „אני מניחה כי הילדה לא זכתה מעולם להרבה חיבה, בביתה", אמרה לי רות. שבוע לאחר מכן טסו השתים מווינה לאדיס אבבה.

הד"ר באבור המתין בשדה־התעופה. הוא היה אדיב, נשק את ידה של רות, וחיבק את דאגמאר. אך הוא היה רחוק מציפיותיה של רות. היה בו משהו מוזר וכמעט מפחיד.

הוא נהג במכונית נהיגה פרועה ביותר. בדרך משדה־התעופה העירה התנגש כמעט פעמיים התנגשות חזיתית, בעת שנהג בצידו הלא־נכון של הכביש. מבודהת־למחצה שאלה האם רוצה הוא להרוג את עצמו, וברצינות מרובה הוא השיב לה כי ניסה לעשות כן מזה שנים. רות חשבה כי עבודתו המרובה גורמת לו לדכאון רגעי. היא ידעה כי לבנים באפריקה סובלים תכופות ממצבי־רוח קשים. אולם היא הופתעה למשמע דבריו הבאים, שנאמרו מתוך שביעות־רצון: במשך השנתיים האחרונות הוא היה מעורב בחמש תאונות־מכונית. היא הביטה בו מתוך סקרנות. כיצד יכול היה להחזיק ברשיון־הנהיגה שלו?

„יקירתי, אני מוכר היטב בארמון הקיסר. אני הרופא הטוב ביותר באדיס אבבה".

הוא החנה את המכונית ליד בית אפל, שנראה עזוב. אך הוא היה צונן, ורות ביקשה להירגע ולהינפש. הטיסה היתה ארוכה, והיא היתה עייפה.

„הבה וניסע ליער, למשך שעה", אמר.

„עתה?" אמרה, מופתעת.

„מדוע לא? אין זו אלא נסיעה קצרה. רק החליפי את נעליך. אקח את הרובה שלי".

היער היה מרוחק מן הבית מרחק של קילומטרים אחדים. שוב תפס את רות קסמה של אפריקה. אולם קשה היה לה ליהנות ממנו. הוא נהג כמטורף. פחד תקף אותה. היא אמרה כי יהיה עליה לצאת מהמכונית, אם יוסיף לנהוג כך.

„הוא צחק", סיפרה לי רות. „הוא צחק כאילו אמרתי משהו מצחיק. התחלתי לאט־לאט לפחוד ממנו".

„אל תשתטי", אמר. „אין זה רחוב רינג בווינה, שבו את יכולה לצאת ולעלות על החשמלית הבאה". הוא צחק שוב. הוא אמר כי הוא מתכוון להביאה לנהר האהוב עליו. „הוא שורץ תנינים". היא חשבה כי הוא מתלוצץ. אולם כאשר עצר את המכונית, והם הלכו במורד השביל הצר המוליך אל הנהר, ראתה את התנינים במים הכהים, הבוציים.

„האין אלה יצורים נחמדים?" העיר. רות התרחקה מן המקום. „הבה ונחזור", אמר. „רוצה אני שתפגשי בידידי הטוב ביותר באתיופיה".

„עצרנו ליד ביתני המשטרה המקומית, ונכנסנו פנימה", הוסיפה רות ואמרה. „אריה קשיש רבץ מתחת לאחד העצים. חרדה אחזתני, אולם קארל אמר כי אין סיבה לפחד, כי האריה הוא כחיית־בית מאולפת, וכי הם ידידים טובים. ואז הוא הניח את ידו בתוך לוע האריה. כאשר חזר והוציאה, נטף דם מזרועו. אמרתי: „אלוהים אדירים, הוא נשך אותך!" קארל חייך, ואמר: „אין דבר. הוא ידידי הטוב ביותר... בואי, הבה וניסע הביתה".

חדר־המגורים בביתו של הד"ר באבור היה טחוב וצונן. כמעט שלא היה בו מה לאכול; המקרר היה ריק למחצה. דאגמאר פתחה קופסת בשר משומר. באבור אמר כי הוא עייף, ועלה לחדרו, בלא כל התנצלות. דממה בלתי־נעימה נשתררה בחדר. דאגמאר אמרה כי מצבי־הדיכאון של אביה נעשו גרועים מדי פעם בפעם.

„כנראה שהיו לו חוויות־אימים בעת המלחמה. מעולם אינו מדבר על כך. אולם העניין מציק לו ביותר. כל עוד היתה אמא בחיים, היה רגוע הרבה יותר. לעתים היה כמעט מאושר, אולם מאז..." היא כיווצה את כתפיה בחוסר־ישע. „הוא היה זקוק ביותר לאמא. ואז אירעה התאונה. ועתה — ראית אותו. אני פוחדת".

רות ניסתה לשאול בזהירות על תאונת־המכונית. מרת באבור נהגה במכונית באחד הלילות האפלים, חסרי־הירח, כאשר פגעה במכונית שחנתה בצדי הדרך. בעלה ישב לצידה. התאונה לא הוסברה מעולם כראוי. מסתבר כי מרת באבור לא עשתה כל נסיון לפנות ולהימנע מהתנגשות חזיתית. היא גם לא הפעילה את המעצורים. היה זה כאילו ר צ ת ה לפגוע באותה מכונית חונה. היא נהרגה בו־במקום, ובעלה נפצע פצעים קשים.

רות לא ישנה כלל באותו הלילה. היא חשבה על מכתביו החביבים, מלאי־החיבה, של קארל, על עיניו האכזריות, ועל אורח־התנהגותו כאשר תחב את ידו לתוך לוע הארי. היא שמחה כי אין היא חייבת לראות את פניו בארוחת הבוקר. הוא יצא למרפאתו בשעה מוקדמת. היא יצאה העירה

בחברת דאגמאר. כאשר חזרו הביתה, בשעה מאוחרת אחר הצהרים, מצאוהו יושב בחדר־המגורים. הוא נעץ מבטו נכחו, ולא קם בעת שנכנסו לחדר.

רות עלתה לחדרה. למטה התנהל ויכוח. היא שמעה את דאגמאר מתלוננת כי היא רעבה, וכי אין מה לאכול בבית. אז צעק הד״ר באבור משהו שרות לא יכלה להבינו, וקולה של דאגמאר השיב בצעקה, ולפתע — דממה. לאחר זמן־מה ראתה רות כי הוא עוזב את הבית ונכנס למכוניתו. הוא חזר כעבור מחצית־השעה, ועמו מעט מזון, אך הוא לא התיישב לסעוד יחד עמן. דאגמאר אמרה כי אביה כמעט שאינו אוכל דבר.

בערב שלאחר מכן, הביאה אשתו של אחד הפקידים במקום תינוק חולה, כדי שהד״ר באבור יבדקנו. דאגמאר פתחה את הדלת. האשה אמרה כי התינוק אחוז־קדחת, וכי אין היא יכולה להגיע לרופא־הילדים שלה. היהיה הד״ר באבור מוכן לבדוק את תינוקה ?

דאגמאר אמרה לאביה כי חולה עומדת בחוץ, ותינוק בידה. הוא קפץ ממקומו.

„עיניו היו מלאות־דם ופניו היו כמעט מעוותים לגמרי משנאה״, סיפרה לי רות. „היה זה נורא. הוא צעק על דאגמאר, כי לא יגע בילד, הוא שונא ילדים, מוטב שימותו. ,מעולם לא טיפלתי בילד, ולעולם לא אטפל בילד. שיסתלקו !׳ דאגמאר ניצבה כרתוקה למקומה, כשהיא מתחננת בפני, ואז אמרתי : ,קארל, הרי אתה רופא, הלא כן ? התינוק חולה. אנא צא וטפל בתינוק׳ ״.

„אז הפנה את זעמו אלי. הוא אמר לי שאל־לי להתערב. הוא אמר כי אין הוא זקוק לעצות מיהודיה מטונפת ושמנה. נאלמתי דום. הוא צרח עלי : ,אל תביטי בי כך ! אני שונא ילדים. אני שונא כל יצור־אנוש. יש להרוג בני־אדם באמצעות גאזים — להרגם במהירות המרובה ביותר. אין אנו זקוקים לבני־אדם. חיות עדיפות בהרבה על בני־אדם. יש להשאיר בחיים רק את החיות !׳״.

הוא פנה מעמנו וברח לתוך הלילה. האשה הסתלקה, ותינוקה עמה. המשרת הזקן אמר לרות כי הד״ר באבור רץ בוודאי לגן־החיות. היא שאלה מה עושה הוא בגן החיות, עתה, בלילה ? המשרת השיב שכאשר הד״ר באבור „חולה ומודאג״ נוהג הוא ללכת לגן החיות ולשחק שם עם הברדלס. הוא אוהב ללטפו, והוא מניח את ידו בתוך לוע החיה. בבוקר־המחרת ראתה רות כי ידו השמאלית של באבור כרוכה בתחבושת.

„ידעתי כי הוא אדם חולה״, אמרה לי. „אמרתי לו, בשקט, כי אני חוזרת לווינה. הוא פרץ בחמת־זעם. הוא צעק כי אין לי כל רשות לדבר אליו בנוסח זה. איש אינו רשאי לדבר אליו כך. הוא אדם גדול, אדם

חשוב, הרופא הדגול ביותר באדים אבבה. חייכתי ואמרתי, בשקט: ,קארל, אני סבורה שאתה השוטה הגדול ביותר באדיס אבבה׳, והסתלקתי לי. אז שמעתיו משמיע אנקה, ופניתי לאחור. הוא קם, ועיניו נראו כאילו הן מלאות בדם. חשתי כי הוא עלול לחנוק אותי. משהו בי הביאני לצעוק כנגדו: ,הסתלק, פרא שכמותך! הסתלק מכאן מייד! אל תעז לגעת בי!״

„היה זה מוזר ביותר. ברגע שצעקתי עליו, נסוג. כתפיו נפלו; דומה היה כי התמוטט כליל. למראהו נזכרתי בבובת־גומי מנופחת, כאשר מניח אתה לאוויר לצאת ממנה. הוא סב על עקביו ויצא. בלא לומר מלה. המשרת הזקן המתין עד לצאתו של באבור. אחר כך בא אלי, וקד לי קידה עמוקה. צעקתי על אדוניו, ועתה אני חזקה יותר מאדוניו. הזקן סיפר לי כי אשתו של באבור היתה תמיד סוטרת על פרצופו, בעת שהיה מתנסה ב„אחד מן ההתקפים הללו״, ואזי היה שקט, ו„טוב מאוד״. המשרת העווה את פניו. טילפנתי לשדה־התעופה והזמנתי מקום לטיסה הראשונה היוצאת ביום המחרת״.

בבוקר־המחרת, עמד המטוס להמריא בשעה עשר. כאשר רות ירדה מחדרה עם מזוודותיה, אמרה לה דאגמאר כי היא ואביה הוזמנו לארמון הקיסר לארוחת הבוקר, וכי אין הם יכולים לקחתה לשדה־התעופה.

„באדיס אבבה אין אשה לבנה יכולה לנסוע לבדה במונית״, הסבירה לי רות. „אלוהים יודע להיכן יובילוני נהגים ילידים אלה״, אמרתי לְדאג־מאר. „אני מצטערת, אך את ואביך תצטרכו להסיעני תחילה לשדה־התעופה; אחר כך תוכלו ללכת לקיסר שלכם״.

„אז שמעתי רחש מן הפתח, וראיתיו. הוא ניצב שם, ללא־ניע. לפתע התקרב אלי. חשבתי כי הוא עומד לרצחני נפש. פעלתי כמתוך רפלכס. סטרתי על פניו בכל כוחי — פעמיים, שלוש פעמים, אינני זוכרת בדיוק. הוא ניצב שם, והניח לי להלקותו. אני סבורה שממש נהנה מכך, וחלק זה היה הגרוע ביותר בכל העניין. הוא אמר כי עלי להלקותו, כי אין מגיע לו שום דבר אחר, כי הוא חסר כל ערך, כי ברצונו למות, הוא רצה למות מאז נהרגה אשתו״.

רות עצמה את עיניה. „הו, היה זה איום ונורא — וכל זאת בנוכחות בתו. לאחר מכן, לא היה כל קושי. הם הסיעוני לשדה־התעופה. דאגמאר בכתה. היא רצתה שאשאר. הוא לא נפרד ממני לשלום, ושמחתי על כך. הם נסעו לארמון הקיסר, בדי לסעוד עמו ארוחת בוקר, ואני צעדתי לעבר המטוס. ואז, כשישבתי במושבי, קראתי לדיילת וביקשתי ממנה משהו לאכול״.

משדה־התעופה בווינה נסעה רות מייד לביתו של אביו של באבור,

כדי לספר לו את אשר אירע. אשה קשישה, שברור היה כי היא אמו של הרופא, פתחה את הדלת, אך משראתה את רות קראה מהר לבעלה, והניחה אותם לבדם.

„הייתי נרגשת ביותר. אמרתי לו שלא צריך היה להניח לי לנסוע שמה. האין הוא יודע כי בנו חולה ביותר, וכי יש לאשפזו? כיצד יכול קארל להיות רופא, כאשר הוא מסרב לטפל בילדים, ואומר כי הוא שונא בני־אדם? הוא אמר לי כי יש להמית את בני־האדם בגאזים, וכי הוא אוהב רק חיות־פרא... סיפרתי לו הכל. הזקן התנצל. הוא אמר כי קארל התנסה בהתמוטטות־עצבים בעת המלחמה, והם קיוו כי עתה חש הוא בטוב. הוא זקוק כל כך למישהו חזק ונמרץ שיטפל בו.

„כן", אמרה רות. „יהודייה שמנה ומזוהמת, שתלקה אותו".

„אני מצטער, יקירתי. אני מקווה שתוכלי לשכוח את כל העניין", אמר המהנדס המדופלם באבור.

אולם לא היה ביכולתה לשכוח. היא ראתה את באבור בחלומות־הביעותים שלה. היא חזרה לעבודתה המשעממת במשרד, והיא טעתה טעויות־הדפסה יותר מאשר אי־פעם. בני־האדם אמרו כי היא נראית שונה משהיתה. היא לא יכלה לספר את אשר אירע. היה זה כמו משהו שאתה קורא על־אודותיו ברומאן גרוע, אך אינו מתרחש למעשה לבני־אדם של בשר־ודם. רק אמה ידעה הכל, ואמה היתה מודאגת. באחד הערבים, כאשר רות חזרה הביתה, אמרה לה אמה: „אני סבורה שאת צריכה לספר את הסיפור כולו למישהו שיבין אותו. קראתי משהו בעתון על שמעון ויזנטל. מדוע לא תסעי לווינה, ותשוחחי עמו?"

רות כיווצה את כתפיה בחוסר־ישע: „אני יודעת כי קשה ביותר להאמין לכל העניין, מר ויזנטל. אולם כל דברי — אמת הם. אני נשבעת בפניך".

אמרתי כי אני יודע כי זהו סיפור־אמת. „אני מכיר את הד"ר קארל באבוד מזה שנים. ראיתיו זמן רב לפני שאת ראית אותו".

בעוד שרות סיפרה לי את סיפורה, חשבתי על משהו אחר. יש מחזה מסויים בבימת־זכרוני, שלעולם לא אשכחנו. זהו חדר קטן, וקירותיו אפורים־כהים. הכניסה היא מצד שמאל. היציאה היא באמצע הקיר השחור. היציאה מובילה הישר למשרפה במחנה־הריכוז גרוס־רוזן.

על הבימה, שפרט לכך היא ריקה לגמרי, ניצב שולחן קטן, ועליו מזרקים אחדים, וכמה בקבוקים ובהם נוזל חסר־צבע. יש כסא — רק אחד. ריח קלוש של בשר חרוך מרחף באוויר. השנה היא שנת 1944. הזמן — שעה כלשהי משעות היום או הלילה. זהו חדר־הכניסה למשרפות

גרוס־רוזן. אין במחנה־ריכוז זה תאי־גאזים. במשרפה מטפל אסיר רוסי הקרוי „איוואן השחור״ — שהייתו המתמדת במחיצת העשן השחירה את פניו ואת ידיו. איוואן נראה ממש איום, אולם מועט הוא מספר שוכני־המחנה שראוהו בעודם בחיים. באשר איוואן השחור מגיע לטפל בהם, שוב אין בני־האדם יודעים פחד מהו. הוא נושא את אפרם לשדה סמוך, שם משתמשים בו כחומר־דישון. בשדה זה שותלים גנני המחנה ירקות למטבח המחנה. יודע אני כל זאת, משום שהייתי אחד האסירים שהוטל עליהם לעבוד בגן־ירקות זה.

עתה ניצב גבר צעיר במרכז החדר. הוא לבוש במעיל־רופאים לבן, וזאת מעל למדי הס.ס. שלו. רוב האסירים ראו את ה„דוקטור״ הצעיר כבר קודם לכן, שכן הוא חבר ב„ועדת הברירה״. כאשר מגיעים משלוחים של אסירים, הם מצטווים לצעוד במורד ולהתייצב דום מול שולחן קטן. ה„דוקטור״ שליד השולחן מניע את האצבע־המורה שלו ימינה (חיים) או שמאלה (מוות). איש ס.ס. מציין סימן ברשימה. ה„דוקטור״ מעיף מבט נוסף בשברי־האדם שלפניו. „פתח את פיך! יותר!״ הוא מניע את ראשו. האסיר אינו חסר־ערך לחלוטין. שלוש סתימות זהב. ה„דוקטור״ מציין צלב שחור גדול, בעפרון עבה ורטוב, על מצחו של האסיר. „להסתלק!״ כל האסירים שנבחרו בדרך זאת חייבים להירשם במשרד־המחנה. סתימות הזהב שבפיותיהם נרשמות בשני העתקים. שוב אין הם בעלים להן, אך מניחים להם להשתמש בהן כתקנת־ארעי — כל עוד הם חיים. וכי מי יאמר כי הס.ס. אינם אנושיים? אין הם מסלקים את שיניו של אדם, כל עוד הוא בחיים.

עד מהרה יעמדו שוב האסירים שהופנו כלפי שמאל מול הגבר הצעיר שבמעיל־הרופאים הלבן. הוא מיומן מאד במלאכתו. הוא ממלא את המזרק, אומר לאסיר, שהסיר את בגדיו עד לטבורו, להתיישב על הכסא. שני אנשי ס.ס. מחזיקים באסיר. הצעיר ניגש אליו בזריזות ונועץ בתנועה חדה את המחט בלב האסיר. המזרק מכיל חומצה פינולית, שהוא חומר ממית.

„הר דוקטור״ באבור חביב ביותר על הממונים עליו בס.ס., המכנים אותו „הר דוקטור״ אף כי הם יודעים כי כאשר התגייס לא היה אלא תלמיד־רפואה, שסיים רק ששה „זמנים״ באוניברסיטת וינה. „תמיד נוהג אני לתת להם מנה גדושה, כדי להבטיח את עצמי״, אומר הוא להם. „הר דוקטור״ הוא אדם אנושי ביותר. לעתים נתקפים האסירים בפחד, כאשר הוא מזריק בלבם את זריקת־המוות, אולם אין הוא מניח להם זמן רב כדי לחשוב. הרי אסירים אחרים ממתינים בתור. גופותיהם של המתים נסחבות

במהירות בעד דלת־היציאה. זמן קצר לאחר מכן, ניתן להבחין בעשן העולה בארובה.

לאחר שרות סיפרה לי את סיפורה, ישבתי זמן רב ליד שולחני והרהרתי. תכופות הייתי רואה את העשן עולה בארובה, בעת שעבדתי בגן־המחנה. היה זה רק רצון אלוהים, כי לא היה עלי לשבת על הכסא, מול „הר דוקטור" קארל באבור.

אין הסכם־הסגרה בין אוסטריה לאתיופיה. ברוב ארצות אפריקה חוק־ההתיישנות על אשמת רצח הוא עשר שנים. בהתאם לחוק האתיופי, פשעיו של באבור אינם יכולים עוד להיות מובאים בפני בית־דין.

בדקתי את תולדותיו של באבור לאחר המלחמה. הוא היה במחנה־מעצר של בעלות הבדית, אחד מ„דגי הרקק" שלא עשה „משהו רציני". בשנת 1947 עשה חודשים מספר בכלא לאנדסגריכט שבווינה, אך העדות נגדו היתה „לא מספקת", והוא שוחרר. באבור היה בר־מזל. עניינו לא הרחיק־לכת מעבר לחקירה מוקדמת, ואז נסגר התיק. היו תיקים רבים דחופים יותר.

בשנת 1948 חידש קארל באבור את לימודי־הרפואה שלו באוניברסיטת וינה. בשנה לאחר מכן, לאחר שעבר את הבחינות, קיבל את התואר דוקטור למדיצינה באולם הגדול של האוניברסיטה, ונשבע שבועה תגיגית „לשרת את האנושות כולה". באבור שימש כרופא־בית בבית־החולים העירוני גרסטהוף שבווינה, ולאחר מכן עסק ברפואה בעיר גמונדן, שבזאלצקא־מדגוט. נאמר כי היה חביב ביותר על חוליו שם. אולם באבור לא חש עצמו בטוח בגמונדן. באחד מימי 1962 באו שני אנשים לדירת־הוריו בווינה, ושאלו על אודותיו. היו אלה משוכניו־לשעבר של מחנה גרוס־רוזן. כאשר אביו של באבור אמר להם כי בנו אינו במקום, ניגשו האנשים למשטרה והגישו תלונה כנגד הרופא. וכך, אין בכך אולי משום מקריות שזמן קצר לאחר מכן נעלם באבור מגמונדן, בחברת אשתו ובתו. בשנה שלאחר מכן השיגו השלטונות האוסטריים עדויות נוספות על פעילותו של באבור בעת המלחמה. הוא הואשם בגרימת מותם של אנשים שמספרם אינו ידוע, באמצעות הזרקות־רעל. הוצא צו מאסר נגדו, אולם באותה עת היה מענו לא־ידוע. סבורים היו כי הוא עושה במקום כלשהו בדרום־אפריקה.

כיוון שידעתי כי שום בית־דין אתיופי לא יעמיד לדין את הד"ר קארל באבור, וכי הוא עצמו לא יבוא לווינה מרצונו הטוב, כדי לעמוד לדין שם, נותרה רק האפשרות של אילוצו לעשות זאת. התקשרתי עם הכתב בווינה של ה„ניו־יורק טיימס". הכתבה שנתפרסמה כתוצאה מכך הביאה

להרים רבים באמריקה ובאתיופיה. השגרירות האתיופית בוושינגטון כינסה מסיבת עתונאים בדי להודיע לציבור שהד"ר באבור לא היה מעולם רופאו הרשמי של הוד מלכותו הניגוס. עם זאת, הודו כי הוא טיפל באחדים מבני משפחת הקיסר.

כאשר הכתבה שלי „באבור חייב להצדיק את עצמו" נתפרסמה באחר מעתוני פראנקפורט, קיבל העורך מכתב ממורה גרמני להיסטוריה, אשר כתב:

> לאחר תום המלחמה, בשנת 1945, באו אשתי אינגבורג, אמה (אשר הלכה בינתיים לעולמה) ואחותה לאוסטריה, והן התגוררו במלון פוסט, בשטובן אַם ארלברג. בריחוק של בתים אחרים חי פלוני קארל באבור, עם אשתו הלגה ובתם ראגמאר, מווינה. באבור הלך על קביים; הוא אמר לי כי נפצע בסופה של המלחמה. בראשית 1946 עברו אמי ומשפחתה לעיירה הקטנה צוג, שליד לך אַם ארלברג, מקום שם התגוררו בביקתת־וורמאכט ישנה המשתייכת עתה לאחר מאיכרי המקום. זמן קצר לאחר מכן הצטרפו אליהם באבור ובתו, אשר שהו יחד עם משפחת אשתי עד סוף 1946. קל להבין כי אנשים השוכנים בכפיפה אחת, במקום כה קטן, מתקרבים איש אל רעהו. קארל באבור סיפר לאשתי ולקרוביה כי הוא היה „רופא־מחנה" במחנות־ריכוז אחדים. אשתי היתה אז בת עשרים ושתיים, ולא ידעה דבר על מה שהתרחש באמת במחנות אלה; היא היתה סבורה כי „רופאי־מחנות" כאלה מילאו תפקידים הומאניטאריים רגילים, כרופאים אחרים. לאחר מכן עברה כאחות בסאנאטוריום הליוס שבדאווס (שוויצריה), אשר הועבר לרשות ועד־ההצלה היהודי. אנשים ששהו במחנות־ריכוז ושסבלו משחפת זכו שם לטיפול. הזוועות שחוליה תיארו באוזניה, והעובדות שאשתי גילתה לאחר מכן על שנים אלה — שכן כזכור אני מורה להיסטוריה — פקחו את עיניה. היא חשה עתה כי עליה לתרום להרשעתו של קארל באבור — משהו שתוכל לעשות, משום שהכירה איש זה היטב. היא מוכנה למסור את כל המידע שברשותה למר ויזנטל, ומבקשת ממך להעביר מכתב זה למרכז התיעוד, כיוון שאין בידיה מענו של מר ויזנטל...

גם באדיס אבבה היו לכתבת ה„ניו־יורק טיימס" הדים. כתבים גרמניים ואוסטריים ביקשו את באבור ללמד סניגוריה על עצמו, כנגד ההאשמות שהואשם. במסיבת עתונאים סיפר באבור ברוב־זעם כי „מעולם לא היה

פעיל במחנה־ריכוז כלשהו". אולם הוא הודה כי היה בברסלאו בתורת „רופא צבאי".

שאל אחד העתונאים: „הד"ר באבור, מדוע אין אתה תובע את ויזנטל לדין, באשמה של הוצאת־דיבה?"

„איני יכול להרשות לעצמי זאת. הייתי טס לווינה, אך אין בידי הכסף לכך".

כאשר קראתי זאת בעתוני גרמניה ואוסטריה, הברקתי לבאבור: קבל נא כרטיס טיסה בחברת התעופה האתיופית באדיס אבבה נקודה אש"ל בווינה יסופק לך נקודה ויזנטל. לא חשבתי שיהא זה נאה ביותר להוסיף כי את האש"ל יספק לו חינם בית־הכלא לאנדסגריכט, מטעם השלטונות האוסטריים, אשר לא ביטלו עדיין את צו־המאסר נגדו. מסרתי את המברק לעתוני־העיר. רציתי לוודא כי באבור לא יוכל לומר כי המברק לא הגיעהו.

לא קיבלתי תשובה למברקי. באבור לא רצה לבוא לווינה. הוא החליט לצאת למסע נוסף. הוא חיבר את צוואתו, פרע את חשבונותיו, הסדיר בקפדנות את כל ניירותיו ונסע לתוך היער, למקום האהוב עליו, ליד הנהר השורץ תנינים, שאליו הביא את רות בערב הראשון שעשו יחד באדיס אבבה.

שם עצר את המכונית והסיר את כל בגדיו. הוא נשא עמו רק את רובהו. לאט לאט נכנס לנהר, כשהוא מוקף על־ידי בעלי־החיים שהיו כה אהובים עליו. הוא הוסיף לבוסס במים, עד שהגיעו כמעט עד חזהו, ואז ירה בלבו.

אולי קיווה כי התנינים ישימו לב אליו, אך לא כן היה הדבר. ימים אחדים לאחר מכן ראו תיירים אמריקניים, בעיצומו של סאפארי, גופה הצפה בנהר האפל. הם מסרו על תגליתם זו לשלטונות האתיופיים. חקירה משטרתית קבעה בלא כל ספק כי קארל באבור איבד את עצמו לדעת. עתון נאצי בגרמניה פירסם ידיעה ייחודית, לפיה „סוכני ויזנטל" הם אשר רצחו את באבור. הלווייה התקיימה ימים מספר לאחר מכן. חברים רבים מן המושבה האוסטרית והגרמנית השתתפו בה. הקונסול הכללי האוסטרי הניח זר על קברו של הד"ר באבור.

פרק שלושה עשר

השנודת הצוענים

הבחנתי במברק בדרך־מקרה, באחד הימים של חודש ספטמבר 1964, בעת שעלעלתי בפראג במיסמכים נאציים שונים. היה זה מברק שנשלח על־ידי מפקדת הגיסטאפו בברלין, ב־13 באוקטובר 1939, ושמוען ללשכת הגיסטאפו במוראבסקה־אוסטראווה (מהריש־אוסטראוו) ב„חבל החסות" בוהמיה־מוראוויה (המהווה עתה חלק מצ׳כוסלובאקיה). המברק שוגר לסגן ואגנר, לשם „מסירה מיידית לידי סרן־ס.ס. אייכמן", ונאמר בו:

קולונל־ס.ס. נבה ביקר ב־12.10.39 וביקש מידע. לאן יוכל לשלוח את צוועני ברלין? ביקשתיו להתאזר בסבלנות ליום־יומיים עד שאמצא היכן סרן־ס.ס. אייכמן ואבקשנו להתקשר עם קולונל־ס.ס. נבה. אם שילוח צוועני־ברלין ימשך עוד זמן רב, תצטרך העיר ברלין להקים מחנה מיוחד לצוענים, תוך הוצאות רבות וקשיים גדולים עוד יותר. קולונל־ס.ס. נבה מבקש שתטלפן אליו.

(על החתום) בראונה.

השדר הבא היה מברק נוסף, ועליו החותמת ד ח ו ף, מה־16 באוקטובר, מאייכמן ב„ס.ד. דונאו" (לשכת הבטחון של הגיסטאפו בווינה) „לתשומת לבו של הסרן גינטר, הגיסטאפו, מוראבסקה־אוסטראווה". נאמר בו:

בקשר למשלוח הצוענים אודיע שביום ו׳ 20.10.39 יצא מווינה המשלוח הראשון של יהודים. יש לצרף לו 3 עד 4 קרונות־בקר ובהם צוענים. רכבות תצאנה לאחר־מכן מווינה, מוראבסקה־אוסט־ראווה וקאטוביצ׳ה (פולין). השיטה הפשוטה ביותר — לצרף כמה משאיות צוענים לכל משלוח. צמודים ללוח־זמנים קפדני ומצפים להוצאת העניין לפועל בלא תקלות. בקשר לאלטרייך (כלומר, גרמניה עצמה) אודיע כי המיבצע יתחיל תוך 3 עד 4 שבועות.

(על החתום) אייכמן.

בספטמבר 1964 נסעתי לפראג, כדי לעיין במיסמכים נאציים שנתגלו

בארבע תיבות מבורזלות שנמצאו בתחתית האגם השחור שבדרום בוהמיה. בהיותי שם, הראוני השלטונות הצ׳כוסלובאקיים את הארכיונים שהגיסטאפו השאיר במוראבסקה־אוסטראווה, ושנתגלו שם לאחרונה. היתה זו העדות התיעודית הראשונה לגבי השמדתם של הצוענים. מסתבר כי התוכנית בוצעה בפיקוחו של אדולף אייכמן. האדם שהיה ממונה עליה ישירות היה אחד בשם „בראונה״.

לא היה זה סוד, כמובן, כי הנאצים התייחסו לצוענים כאל גזע „נחות״, לאחר שהיטלר עלה ב־1933 לשלטון. שלוש שנים לאחר מכן הוקמה מחלקת „מחקר״ מיוחדת, על־ידי הס.ד., כדי „לחקור״ את הצוענים — מחלקה שהיתה דומה במידת־מה למחלקה לעניינים יהודיים, שבה עבד אייכמן מאז שנת 1937. חוקי נירנברג לגבי היהודים תוקנו עוד קודם לכן כדי לכלול גם צוענים. נישואים בין צוענים לגרמנים היו אסורים בתכלית האיסור. בספטמבר 1939, לאחר שהחלה המלחמה בפולין, ציווה הימלר כי כל הצוענים החיים ב„גרמניה רבתי״ יפונו לפולין. צו זה חל על כ־30,000 צוענים, ששני־שלישים מהם חיו בגרמניה, והיתר — בחבל בורגנ־לאנד שבאוסטריה, ובבוהמיה־מוראוויה.

ידעתי כי באחדים ממחנות־הריכוז היו מדורים מיוחדים לצוענים. מחנה גדול הוקם במיוחד למטרה זאת באושוויץ־בירקנאו. בעת משפט אושוויץ הגדול שנערך בפראנקפורט בשנות הששים המוקדמות הוזכרה השמדת הצוענים בקצרה.

התחלתי לחקור בעניין, שכן נסתבר לי כי איש לא עשה זאת קודם לכן. הצוענים אינם עם מאורגן־כהלכה; ורבים מהם אינם יודעים קרוא וכתוב. לא היה להם „מרכז תיעוד״, ולאף אחד לא היה אכפת במיוחד מה היה גורלם — עד אשר מצאתי, במקרה, את המיסמכים שבארכיוני הגיסטאפו אשר במוראבסקה־אוסטראווה.

יומיים לאחר שאייכמן שיגר את מברקו בקשר למשלוחים הראשונים של צוענים, ללשכת הגיסטאפו במוראבסקה־אוסטראווה, קויימה „שיחת־טלטייפ״ בין הסרן (ואלטר) בראונה בברלין לבין הסרן גינטר במוראבסקה־אוסטראווה, שחלקה מובא להלן:

גינטר: אבקש ממך להודיע לסרן נבח או לרב־סרן ורנר כי לא הצלחנו להתקשר עמם. בינתיים שלחנו שמה את השדר. המשלוח הקרוב ממוראבסקה־אוסטראווה עומד לצאת ביום ה׳ 25.10.39. אולי ניתן לכלול צוענים במשלוח.

בראונה: בסדר. אודיע לסרן נבה או רב־סרן ורנר. מה חדש אצלך? הלוחות הסטאטיסטיים שלי הורגים אותי.

גינטר: כאן שולחים אנו היום את המשלוח הראשון של 901 יהודים לניסקו (פולין). בקרוב אצא לקאטוביצ׳ה. ה־1,000 הבאים יוצאים משם ביום ו׳ בבוקר. האם העלמה לייטנר הגיעה כבר?

בראונה: כן. האם העלמה לוקאש הגיעה כבר?

גינטר: כן. אפשר להשיג אותי במוראבסקה־אוסטראווה, כמו קודם לכן. סגני הוא חבר־המפלגה ברינר, היודע הכל על־אודות הכל.

בראונה: מתי יגיע לכאן הסרן אייכמן?

גינטר: אולי בראשית השבוע הבא. הקולונל מילר רוצה להעמיד לרשותו מטוס. חייל היטלר!

ובראונה, ברוב־צייתנות, מסיים את השיחה:

חייל היטלר! בראונה. עבור.

העתקנו את כל המיסמכים הקשורים בהגלייתם ובהשמדתם של הצוענים. המיסמכים המקוריים נותרו בארכיון־המדינה הצ׳כוסלובאקית בפראג. ביוני 1965 שלחתי את כל התיק לתובע־הראשון שולה, בלשכה המרכזית שבלוד־וויגסבורג. איש שם, או בבון, לא ידע דבר על בחינה זו, מעוטת־התיעוד, של מסע־השמדת־העמים של הנאצים. הייתי מסוגל לזהות את הסרן בראונה. התפקיד של חיסול הצוענים הוטל עליו על־ידי חבריגאדיר נבה, ראש ה„רייכסקרימינאלפוליצייאמט״ (לשכת המשטרה הפלילית של הרייך) של הס.ס. אנשי־ס.ס. אחרים שהוזכרו במיסמכים הם הסגן ואגנר, הסרן גינטר, רב־הסרן ורנר, הקולונל מילר, היינריך מילר (הממונה על אייכמן), חבר מפלגה בשם ברינר, ושתי נשים שזוהו כלייטנר ולוקאש.

אין יודעים אם בראונה, שהיה אחראי ישירות לפרשה, עודנו בחיים.

מאז 1964 מצאנו חומר בארכיונים יהודיים שונים ברחבי העולם, בקשר להשמדת הצוענים, אולם פרטים רבים נותרו בחזקת נעלם. אין יודעים בוודאות, למשל, היכן נרצחו הצוענים. רבים נשלחו לגיטאות יחד עם היהודים, במיוחד לווארשה, ללובלין ולקיאלצ׳ה שבפולין. תכופות היו מגלים אותם יחד עם היהודים, ואנשי־הס.ס. היו רוצחים אותם במקום. בדינים־וחשבונות של קומאנדו־ההשמדה של ה־ס.ס. שפעל באוקראינה יש התייחסויות רבות לצוענים.

הגלייתם מצפון גרמניה לא החלה אלא במאי 1940. אז באו המשלוחים מבאווריה ומבורגנלאנד. לאחר הפלישה הגרמנית לברית־המועצות קיבלה „קבוצת־הפעולות ד״ פקודה לחסל את כל הצוענים שבאוקראינה ובקרים. בשנת 1942 נמשכו ההגליות מאירופה המערבית והדרום־מערבית, והצוע־נים שולחו למחנות־ריכוז שונים בפולין. הפעולה האחרונה בוצעה כנראה

בשנת 1944, בתאי־הגאזים של אושוויץ. איש לא יידע לעולם מה מספר הנרצחים מבין הצוענים. היו בוודאי מאות אלפים, בכל ארצות אירופה שנכבשו על־ידי הנאצים.

בדין־וחשבון שלי ללשכה המרכזית בלודוויגסבורג טענתי כי העדויות מספיקות לפתיחת סידרה חדשה של משפטים בקשר לפשע של השמדת־עם.

פרק ארבעה עשר

הטבח בקיפאלוניה

באביב 1964 שהיתי בטורינו שבאיטליה, לפי הזמנתם של ידידים, שבעת המלחמה היו חברים בתנועת־ההתנגדות האיטלקית. הרציתי על עבודתי בפני קהל גדול, שגילה עניין רב. לאחר מכן באו אחדים מן המאזינים לשוחח עמי — לבקש ממני מידע על־דבר קרובי־משפחתם, או למסור לי על אירועים מסויימים שהיו סבורים כי אמצא בהם עניין. ביניהם היתה גברת קשישה, כסופת־שיער, כפופת־קומה, שהיתה לבושה בגדי־אבל. התרשמתי ביותר מן המבע החמור, כמעט מאובן, של עיניה.

„סיניור ויזנטל", שאלה אותי. „האם אתה עוסק רק בפשעים נאציים שבוצעו כנגד יהודים?"

הבטחתיה כי בתיקינו יש רשומות לגבי פשעים נאציים נגד לא־יהודים ויהודים גם יחד, אם כי ברוב המקרים מתברר כי הקורבנות יהודים הם. היא הניעה ראשה כאילו לכך ציפתה. „הייתי רוצה לפגוש אותך למשך חצי שעה מחר בבוקר, בעת שתהיה לבדך", אמרה. קבענו מועד, והיא נסתלקה לה.

היא הגיעה לבית־המלון שלי בשעה היעודה, ושוב התרשמתי מהליכותיה המכובדות ומצערה העמוק. חשתי כי אשה זו סבלה בלבה סבל רב. לא קל היה לה לבוא לפגשני. „התבוננת אתמול בבגדי־האבל שלי", אמרה. „אני שרויה באבל מאז אותו היום, בסתיו 1943, בעת שקיבלתי הודעה רשמית כי בני נהרג — הוצא־להורג — על־ידי הגרמנים. סיניור ויזנטל, לא צחקתי מאז אותו היום, ולא אצחק עוד עד ליום מותי. הוא היה בננו היחיד. בעלי מת לאחר מכן, כי לבו נשבר בקירבו. יודעת אני כי אי־אפשר להחזיר את המתים. בתורת נוצריה טובה, חייבת אני להשלים עם רצון האל. אולם חורה לי כי לאיש בגרמניה לא אכפת, לגבי תשעת אלפי החיילים האיטלקיים שנרצחו בקיפאלוניה. איש לא עשה דבר בקשר לפרשה זאת".

„קיפאלוניה?" שאלתי. מעודי לא שמעתי שם זה.

„אף אתה אינך יודע על הטראגדיה שנתחוללה על אי יווני קטן זה", אמרה במרידות. „אמור־נא לי, האם מותר להרוג שבויי־מלחמה, חיילים שנכנעו?"

„יש בכך משום הפרה גסה של אמנת ז'נבה".

„כן. אולם בקיפאלוניה נרצחו תשעת אלפי איש מהדיוויזיה האיטלקית בשם „אקווי", על־ידי חיילים גרמניים. אחדים מן הסופרים האיטלקיים כבר תיארו פשע נורא זה". היא סיפקה לי מידע נוסף. הבטחתי לה כי אערוך חקירה. אם המידע שמסרה לי יאושר, הבטחתי לטפל בפרשת קיפאלוניה. היא הניעה ראשה לאות הכרה, ויצאה.

לפני צאתי לשדה־התעופה התקשרתי עם ידידי אנג'לו דל בוקא, אחד מעורכי כתב העת „גאזטה די פופולו". הוא הכיר את הפרשה. „אחד מהפשעים החמורים ביותר במאת־שנים זאת, נגד אמנת ז'נבה, אולם אף אחד מהגרמנים אינו מתעניין בה", אמר. „אבקש ממארצ'לו ונטורי לשלוח אליך את ספרו".

ימים אחדים לאחר מכן קיבלתי בווינה מכתב מהסופר מארצ'לו ונטורי, ועמו — עותק מספרו „באנדיירה ביאנקה א קיפאלוניה" (דגל לבן על קיפאלוניה). עיינתי בספר, ובדקתי ברשומות בית־הדין הצבאי החמישי של נירנברג, שעסק בפשע־מלחמה זה. לאחר מכן קיבלתי העתק מגזר־דינו של בית־הדין הצבאי העליון ברומא, מן ה־20 במארס 1957, נגד למעלה משלושים קצינים מן הצבא הגרמני אשר נידונו שלא בפניהם. גזר־הדין משתרע על שבעים וארבעה עמודים המודפסים במכונת־כתיבה. לאחר מכן כתבתי מכתב ללשכה המרכזית לפשעי הנאצים בלודוויגסבורג, וכתוצאה מכך נמסר לי כי הטבח שנעשה בתשעת אלפי חיילים איטלקיים בקיפא־לוניה „אינו ידוע".

התחלתי להבין מדוע פשע נורא זה לא נחקר בגרמניה. לא הס.ס. ולא הגיסטאפו, ואף לא חברי המפלגה הנאצית — אף אחד מכל אלה לא היה מעורב בעניין. הפשע בוצע על־ידי אנשי הוורמאכט, וכוחות רבי־השפעה בריפובליקה הפדראלית המערב גרמנית ניסו למנוע את גרירת הוורמאכט לתוך מסגרת החקירות שנערכו לגבי פשעי־מלחמה נאציים. בעזרתה של השגרירות האיטלקית בווינה הישגתי את מעניהם של עשרים או שלושים חיילים איטלקיים אשר בדרך־נס ניצלו מן הטבח. שלחתי את שמותיהם ללודוויגסבורג. לאחר שהות־מה הוטל על התובע אובלודה מדורטמונד לחקור בפרשה. התובע, גבר צעיר ונמרץ, החל בעבודתו.

קיימנו מגע מתמיד. עד מהרה ידענו כל מה שניתן היה לדעת על הטראג־דיה שנתחוללה בקיפאלוניה.

קיפאלוניה הוא אחד האיים היווניים הגדולים יותר, המופרד מחופה המערבי של יוון באמצעות מיפרץ פאטראס. תעלה שאורכה חמישה קילו־מטרים מפרידה בין קיפאלוניה לבין האי הקטן איתאקה, הנזכר אצל הומרוס. רוב שטחו של האי קיפאלוניה אינו מעובד, והקרקע מכוסה בירק־עד, כשגדלים עליה עצי־אורן המכונים abies cefalonia. הגבעות השוממות במרכז האי מגיעות עד לגובה של כאלף מטרים. לאורך קו־החוף יש מטעי־זיתים, כרמים ומטעי־צימוקים.

בקיץ 1943, בשבועות האחרונים של הברית הגרמנית־איטלקית, הוצבה דיוויזיית „אקווי״, שמנתה כ־9,000 איש, בפיקודו של הגנראל גאנדין, באי קיפאלוניה. יחידת־קישור גרמנית קטנה, שהיתה מורכבת מאנשי צבא וצי, היתה מוצבת בחצי־האי פאליס, בחופו המזרחי של האי. באוגוסט 1943 היה היחס בין החיילים הגרמניים לאיטלקיים באי 1 ל־6. ב־8 בספ־טמבר 1943 נכנעה איטליה לבעלות הברית האנגלו־אמריקניות. לאחר כניעתו של המארשאל באדוליו קיבל הגנראל גאנדין הוראות באלחוט, מהארמיה האיטלקית ה־11, בזו הלשון: „**הישארו במקומכם. אם הגרמ־נים ינסו להפעיל כוח, השתמשו בנשקכם**״. ב־9 בספטמבר, בעת שכל יחידות הדיוויזיה עמדו הכן, קיבל הגנראל גאנדין שדר אלחוטי אחר, המבטל את הקודם והמורה לו להסגיר את כל הנשק לידי הגרמנים. גאנדין לא ציית לפקודה החדשה, שכן היה סבור כי אין היא אלא מעשה־זיוף. תמורת זאת, שידר וביקש הנחיות מהפיקוד העליון האיטלקי.

בבוקר ה־10 בספטמבר הופיעו במוצב־הפיקוד של גאנדין שני שליחים מן המפקדה הגרמנית באיזור הבאלקאנים, לייטנאנט־קולונל האנס בארגה ולייטנאנט פראנץ פאוּת, ותבעו כי הדיוויזיה תתפרק מנשקה, בהתאם להוראות היום הקודם. גאנדין הסביר כי יש לו סיבה להטיל ספק באמיתות הפקודה השנייה, וביקש שהות. הוא ערך התייעצות עם קציניו, והורה לבאטאליון השלישי של הרגימנט ה־317 לסגת ממוצב חשוף בקארדא־קאטא, „כדי למנוע סיבוכים נוספים״. הגיעו ידיעות על חיילים גרמניים הנוחתים בחוף. החיילים האיטלקיים החלו לגלות עצבנות.

בשעה 9 בבוקר, בדיוק, ב־11 בספטמבר, חזרו והופיעו שגי השליחים הגרמניים במפקדתו של הגנראל גאנדין, והציגו לו אולטימאטום. נותרה לגנראל שהות עד שעה שבע בערב, אמרו, להיענות לתביעות הגרמניות. הלך־רוחם של החיילים האיטלקיים נעשה עויין במידה בולטת. בשעות לפני הצהרים ניסו חיילים גרמניים לתפוס כלי־רכב איטלקי משוריין,

ונהדפו. המצב נעשה חמור יותר. בשעה שלוש כינס הגנראל גאנדין מועצת־מלחמה נוספת. הכמרים שבדיוויזיה טענו לכניעה בדרכי־שלום. הגנראל גאנדין החל לשאת־ולתת עם שני הקצינים הגרמניים, אך השהה את ההחלטה עד שיקבל הוראה מפורשת מהממונים עליו. הגרמנים הוסיפו להנחית חיילים נוספים באי. היחס בין החיילים הגרמניים והאיטלקיים היה עתה בערך 1 ל־3.

ב־12 בספטמבר מסרו תותחנים איטלקיים אחדים שנמלטו מהאי הסמוך ס. מאורה כי כל החיילים האיטלקיים שהסגירו את נשקם לידי הגרמנים נלקחו למחנה־שבוים. אי־השקט בקיפאלוניה גבר, ופה ושם פרצו חילופי־יריות. המתיחות בקרב האיטלקים גברה, כשהגרמנים השתלטו על שתי סוללות, על קסרקטין־קאראבינײרי ועל בית־המכס אשר בארגוסטוליון. תביעותיו של הקולונל בארגה לכניעה מיידית החלו להיות דוחקות יותר, אולם הן נדחו לאחר התייעצות שנערכה במפקדת הדיוויזיה. נשק איטלקי לא יוסגר — כך הוחלט — ואם הגרמנים ינסו להפר את ה„סטאטוס קוו", יקבלו את פניהם בכוח.

בבוקר ה־13 בספטמבר ירו האיטלקים בשתי ספינות גרמניות שניסו להגיע לחוף. אחת מהן הוטבעה, והשנייה נכנעה. חמישה גרמנים נהרגו. בשעה אחת אחר הצהרים הודיע הגנראל גאנדין לחייליו כי המשא־ומתן עם הגרמנים מוסיף להתנהל. זמן קצר לפני חצות הלילה ביקש הגנראל מחייליו להצביע לגבי האולטימאטום הגרמני — נוהל בלתי־רגיל, אך הרי המצב לא היה מצב רגיל. ביום המחרת הצביעו האיטלקים פה אחד נגד הסגרת נשקם ונגד שיתוף־פעולה כלשהו עם הגרמנים. הגנראל גאנדין קיבל פקודה מממשלת איטליה: יש לדחות את האולטימאטום הגרמני, ואם יהיה צורך — יש לדחותו גם בכוח הנשק.

בצהרי־היום הודיע הגנראל גאנדין לשליחים הגרמניים על הפקודה הסופית שקיבל, ועל תוצאות ההצבעה שערך בקרב חייליו. הגרמנים, מצידם, ביקשו להרהר בדבר עד שעה תשע למחרת־בבוקר.

ב־15 בספטמבר בשעה 9 בבוקר ביקשו הגרמנים שהות עד שעה אחת בצהרים. שעה אחת לאחר מכן, החלו מפציצי־הצלילה הגרמניים הראשונים, מדגם „שטוקה", מופיעים מעל האי. הגנראל גאנדין הורה לאנשיו לירות. הקרב בין הגרמנים לאיטלקים החל. שני הצדדים היו עתה שווים, מבחינה כמותית, באי; אולם לגרמנים היתה יותר ארטילריה, והיה להם סיוע אווירי כבד. הקרב נמשך ששה ימים, עד ה־21 בספטמבר. באותו היום הניפו האיטלקים, אשר איבדו למעלה מאלפיים איש, את הדגל הלבן, והסגירו את עצמם בתורת שבויי־מלחמה.

הטבח בקיפאלוניה

במשפטי נירנברג נחשפו אחדים מן הפרטים לגבי הטבח שנערך בקיפאלוניה, ושנים מן הקצינים שהיו נוגעים בדבר — הגנראל וילהלם שפיידל והגנראל הוברט לאנץ, אשר פקד על הקורפוס הצבאי השביעי הגרמני בבלקאנים — נידונו למאסר, הראשון לעשרים שנה והאחר לשתים־עשרה שנה. אי אפשר לחזור ולהעמידם לדין בקשר לפשעים אלה. אחדים מן הגרמנים שהיו כרוכים בפרשה, לא עשו דבר — לפי גזר־הדין של בעלות־הברית — יותר מאשר להעביר הוראות, ועל כן יצאו זכאים. הרב־סרן הארלד פון הירשפלד, קצין־הקישור הגרמני הראשי לקורפוס הצבאי ה־26 של האיטלקים, שדיוויזית „אקווי" היתה חלק ממנו, ואשר נכח במקום־המעשה בקיפאלוניה, נהרג בקרב בחזית הרוסית, בשנת 1944.

כיום יודעים אנו משהו שבית־הדין בנירנברג ושבית־המשפט הצבאי ברומא, בהתכנסו ב־1957, לא ידעוהו: מארטין בורמאן, סגנו של היטלר, הוציא פקודה סודית־ביותר לפיה יש להוציא־להורג את כל שבויי־המלחמה האיטלקיים שבאי קיפאלוניה, מייד, בתורת עונש על סירובם להיכנע. הפקודה הגיעה בצינורות־הפיקוד עד לקצין־הקישור הירשפלד בקיפאלוניה. הוקם פיקוד־הוצאה־להורג, בפיקוחו של הסרן ראדמאכר מן הצי הגרמני, והלייטנאנטים היידריך וקון מן הצבא הגרמני. השבויים האיטלקיים פורקו מנשקם. לאחר מכן הועלו על משאיות, כביכול כדי להובילם למחנות שבויי־מלחמה. תמורת זאת, נלקחו למקומות מבודדים שונים ברחבי האי — בעיקר ליד קוקולאטא, טרויאנאטא וקונסטאנטינוס, ושם נורו למוות על ידי כיתות־ההוצאה־להורג של הצבא הגרמני, ונקברו בקברות־המונים.

במשך ה־21 וה־22 בספטמבר, לאחר שפסקו מעשי־האיבה ולאחר כניעתם, הוצאו־להורג כל קציניה וחייליה של דיוויזית „אקווי", פרט ליוצאים־מן־הכלל בודדים. הגנראל גאנדין נורה בשעה שבע בבוקר, ב־24 בספטמבר. באותו היום נלקחו 260 קצינים איטלקיים למגדלור שבפאנוס, צפונית לארגוסטוליון. הם הוצאו שם להורג, גוויותיהם הושמו על רפסודה גדולה, עליה הונחו סלעים כבדים. הרפסודה נגררה לים ושם הוטבעה. אחד ממעשי־התגמול האחרונים בוצע ב־25 בספטמבר, עת שתריסרים אחדים של קצינים וחיילים איטלקיים שהיו פצועים הוצאו מבית־החולים של הדיוויזיה והוצאו להורג. ב־28 בספטמבר, לאחר שהגרמנים מצאו 17 מלחים איטלקיים שהסתתרו מפניהם, ירו בהם. מתוך הדיוויזיה כולה, בת תשעת־אלפים איש, הצליחו רק כשלושים להסתתר באי. לאחר מכן נמלטו. הם יופיעו כעדים, בעת שייפתח המשפט.

בשנים האחרונות מצאו ועדות־צבא איטלקיות את כל קברי־ההמונים שבקיפאלוניה. האב לואיג'י גילארדיני, מי שהיה כומר בדיוויזיה, והחי

עתה בגינואה, כתב ספר בשם „הקדושים־המעונים של קיפאלוניה״. הקצי־נים שפקדו על כתות־ההוצאה־להורג הגרמניות בלולים עתה ברשימת ה„מבוקשים״ הגרמנית. (הקולונל בארגה, אחד השליחים, הוכיח כי נשלח לכרתים לפני שהחל הטבח).

בפברואר 1966 שוחחתי עם התובע אובלודא בדורטמונד, שנסע לקיפאלוניה כדי לערוך חקירה מכלי ראשון, והמקווה להביא את הפושעים לדין. לאחר מכן הצטרפו אלינו תובעים אחדים. התעוררה שאלה אחת, שאיש מהנוכחים לא יכול היה להשיב עליה. כיצד אפשרי הדבר כי פשעי קיפאלוניה — רציחתם של אלפי אנשים — נותרו בלתי־ידועים לשלטונות הגרמניים? אלמלא היתה באה גברת קשישה ועצובה ומשוחחת עמי בטורינו, היו רוב הגרמנים לא יודעים גם היום על פשעי קיפאלוניה.

פרק חמשה עשר

גאלרית הדמעות

המכתב בא מניו־זילאנד. כתב־היד היה קשה לפיענוח, אך המשמעות היתה בדורה. הגברת הזקנה התנצלה. היא יודעת כי אין זו פרשה שכרגיל אני מתעסק בה, אך אין היא יודעת למי יכולה היא לפנות, אם לא אלי. היא שיגרה בשנים האחרונות מכתבים רבים לווינה, אך איש לא יכול היה להודיעה דבר. היא נלקחה מביתה בשנת 1939. הם באו לדירתה במחוז הראשון של וינה. „הם נתנו לי חמש דקות, בדיוק, כדי ליטול את מעילי ואת ארנקי", כתבה לי. לא היו לה מזומנים, והיא כבר מסרה את תכשי־טיה. נותרה דק הדירה, ובה כל אוצרותיה.

...עשיתי מאמצים כה רבים כדי לשמור על דירתי בדיוק כפי שהורי הורישוה לי — חרסינת־המייסן, ותיבות־הטבק הזעירות שאבא היה אוסף, ושידות־בידרמאייר, ארון־הזכוכית ובו שלוש צלמיות־סוור, הפמוטים הישנים, והכסף. בעת האינפלאציה של שנות העשרים, כאשר היה לנו קר והיינו רעבים, היה עלי למכור אחדים מן החפ־צים, כדי לקנות מזון ופחמים. אך לא מכרתי אף אחת מהתמונות. והיתה התמונה האחת שאהבתי במיוחד, משום שידעתי מה רבה היתה משמעותה בעיני אבי...

בפתח הדירה נעצה מבט אחרון. היתה זו הפעם האחרונה שראתה את אוצרותיה. כאשר חזרה בשנת 1946 לא נותר דבר. נאצי נודע עבר לגור בדירתה, שבועות אחדים אחר צאתה. זמן קצר לפני סוף המלחמה ברחו הנאצי ובני־משפחתו, בנטלם עמם חפצים דבים. איש לא יכול היה לומד לה מה אירע להם. הבריות היו עסוקות בחיפושים אחר בריות אחרות; איש לא התעניין בחרסינת־מייסן ובתיבות־טבק זעירות ובפמוטים. לאחר מכן היגרה לניו־זילאנד, מקום שם נתמכה על־ידי קדובי־משפחה דחוקים.

התגברתי על אבדן כל החפצים שלי; שהדי אנשים אחרים הפסידו הרבה יותר. אולם הייתי רוצה לדעת מה אירע לציור זה. אחד

מידידי האמידים רוצה לרכשו. הוא הבטיח להניח לי להתענג עליו בביתי עד סוף ימי. והכסף יסייע לי לפרנסתי. אני מזדקנת, ויש חשבונות שצריך לפרעם...

היא כתבה לגופים שונים בווינה, וביקשה מידע על־דבר ציור זה. דרושות היו לה שנתיים רק כדי לאתר את המקום שבו החזיקו את התמר־נות „חסרות־הבעלים": בהופבורג, במחסנים שנוהלו על־ידי הלשכה לאוצרות־האמנות של המדינה. היא כתבה שמה, ונתבקשה להגיש מיסמכים שונים — שאם לא כן, אסור להם אף להודיע לה האם הציור ברשותם.

לא היתה זו הפעם הראשונה ששמעתי על אודות ציורים ותמונות אלה. זמן קצר לפני כן התקשר עמי אחד מעורכי־הדין המקומיים. פליט מווינה, העושה עתה באנגליה, ביקש ממנו לנסות ולהחזיר לרשותו ציור רב־ערך שהוחזק בהופבורג.

„מוזר", אמר עורך־הדין. „דומה כי אני נתקל במסך של ערפל. הכל נוהגים כאילו רציתי לגנוב משהו. אני סבור שעליך להתעניין בפרשה. ויזנטל. יש לי הרגשה שמישהו מסתיר משהו מאחרי תמונות אלה".

אכן, נתברר לי כי כך הווה. בעת שהתחלתי לערוך חקירות, בתחום שלא התנסיתי בו קודם לכן, היו התוצאות מעניינות ביותר. בסופה של מלחמת העולם השנייה שררה עירבוביה מוחלטת בקשר למקום־הימצאם של אוצרות־האמנות של היבשת כולה. הנאצים אירגנו את שוד־האמנות הגדול ביותר בהיסטוריה. כאשר היטלר, גרינג וריבנטרופ גילו התעניינות מפתיעה באמנויות, החל ה„איסוף" להיות סמל־מעמד נאצי חשוב ביותר, ופעילות־שעות־הפנאי של מנהיגי הנאצים התרכזה בכך. הרווחים בתחום זה היו גדולים יותר מאשר בציד או בדיג. הפירר עצמו היה אספן־האמנות הראשי, והוא תיכנן תוכניות גראנדיוזיות להעניק לעירו האהובה לינץ את אוסף־האמנות הגדול ביותר שהעולם ראה אי־פעם, אוסף שיעמיד בצל את הלובר, האופ׳יצי והפראדו. תהיה זו גם עיסקת־האמנות הגדולה ביותר בהיסטוריה. מטה מיוחד הושם תחת פיקודו של מומחה־האמנות חסר־הליאות של היטלר, אלפרד רוזנברג, והוא הוקם מתוך מטרה לבזוז את אוצרות־האמנות שבארצות אשר נכבשו על־ידי הנאצים. אנשי־המטה גוייסו מקרב מנהלי־המוזיאונים, המומחים לאמנות והסוחרים בחפצי־אמנות.

„אוספים" נאציים נוצרו על־ידי החרמה סתם, או תחת מסך־עשן של ליגאליות. אחד מידידי בהולאנר סיפר לי לאחרונה על דרך־פעולתה של השיטה האחרונה.

„היה ידוע כי אני בעליו של פראנץ האלס יפה. לא רבות מתמונות אלה היו בידיים פרטיות. מומחיו של רוזנברג באו לבקר אצלי, באחד מימי

1941, יחד עם שני ידידים מהגיסטאפו. הם התבוננו בהאלס שלי, והוא מצא חן בעיניהם. כמובן. הם הציעו כי ירכשוהו לצורך המוזיאון העתיד־לקום של הפירר — כבוד גדול, וזכות מיוחדת בשבילי, לתרום למוזיאון־העל הזה. הם גילו הערכתם הרבה כי הציעו לי מה שכינו „מחיר הוגן".

ידידי צחק. „בשנות השלושים, בעת השפל הכלכלי, הוערכה התמונה ב־150,000 מארק. עתה הציעו לי 1,500 מארק. הם אמרו כי אינם רוצים לנצל אותי ניצול בלתי־הוגן. אחד מאנשי הגיסטאפו אמר כי כל כמה שהוא נוגע בדבר, היה הסכום מוגזם, מוגזם ב־1,500 מארק. הוא הניח לי ששים שניות כדי לשקול בדבר. הסכמתי".

„מה היה קורה אילו היית מסרב?"

הוא צחק שוב. „מכיר אני איש שהתעקש. הגיסטאפו נטל אותו, יחד עם התמונה שלו. הוא לא חזר מעולם".

לאחר המלחמה, ניסו המומחים־לפיצויים להנהיג מעט סדר בתוהו־ובוהו שנוצר. תמונות שנגנבו ממוזיאונים ומגאלריות ציבוריות זוהו בקלות, והוחזרו. היה זה עניין קל פחות, כאשר מדובר באוספים פרטיים, במיוחד במקום שהבעלים המקוריים נעלמו. הבעיה הקשה ביותר היתה כרוכה בתמונות שהיו שייכות ליחידים, שאוספיהם היו קטנים ביותר. הם לא החזיקו רשימות מדוייקות, כפי שנהגו לעשות האספנים הגדולים.

המערב־גרמנים עשו מאמץ למצוא את עקבותיהם של הבעלים הנעדרים של חפצי האמנות או יורשיהם החוקיים; הם גם החזירו תמונות שהיו שייכות לאוסטרים. האוסטרים היו איטיים יותר. הם מסרו אוצרות־אמנות לידי בעליהם החוקיים שיכלו להוכיח את בעלותם, אך לא עשו מאמץ כלשהו כדי לגלות את האנשים, או יורשיהם, שהיו בעלי התמונות, הרי־שומים והפסלים שאוחסנו בהופבורג. הם ידעו כי הבעלים נרדפו מסיבות גזעניות או פוליטיות, אך טענו כי מקרים רבים היו „מסובכים". לעתים „מכרו" הבעלים־לשעבר יצירות אמנות כשהם נתונים ללחץ כבד, כפי שידידי ההולאנדי „מכר" את ההאלס שלו. בתי־המשפט צריכים להחליט אם „מכירה" מעין זו חוקית היא. יתכן שתמונה מסויימת „הוחרמה" על־ידי נאצי, לאחר הגלייתם של הבעלים היהודיים שלה, ולאחר מכן היא „הוחרמה" על־ידי אנשים אחרים, לאחר הסתלקותו החפוזה של נאצי זה. הכל היה „קומפליצירט" (מסובך) ביותר.

התחלתי לעיין ברשימת אנשי־המטה העיקריים ביחידתו המיוחדת של רוזנברג. לא הופתעתי ביותר לגלות כי אחדים מהאנשים שנטלו חלק בשוד־האמנות הגדול חזרו ונעשו ראשי־המנהלים במוזיאונים ובמיניסטר־יונים; אחרים הפכו להיות סוחרי־אמנות משגשגים ביותר. שנים מאנשי

מטהו של רוזנברג משמשים עתה כסוחרים מכובדים בעיר גדולה בדרום גרמניה. אחד הפקידים הגבוהים ביותר בלשכה לאוצרות־האמנות של המדינה, בווינה, היה „גאוקונסטוואַרט באַציתאל־סוציאליסטי״ (מעין „גאולייטר״ בענייני אמנות), בקארינתיה. הוא היה חבר ועדה ניידת מטעם הס.ס., שסיירה ביוגוסלאביה ובחרה תמונות למוזיאון של הפירר.

ניסיתי לבדוק את מספר התמונות השמורות בהופבורג, ומה סוגן. לא היה זה עניין קל. היו להם רשימות, אך הם שמרו עליהן כעל ראשי־חץ גרעיניים (אולי משום חששם מפני התפוצצות מסוג זה או אחר). התקשרתי טלפונית עם הגב׳ ד״ר פ., הממונה על אוצרות האמנות של המדינה, וביקשתי ראיון. מי אני? מה רוצה אני לדעת?

„ברצוני לקבל רשימה של התמונות חסרות־הבעלים המוחזקות בהופבורג״.

השתררה דומייה ארוכה. „מי שלח אותך אלינו?״

הסברתי כי שליחותי היא מטעם אחדים מן הבעלים. הגב׳ ד״ר פ. אמרה במהירות כי היא עסוקה ביותר, וביקשה שאחזור „בעוד כעשרה ימים״.

כך עשיתי. הגב׳ ד״ר פ. שאלה באיזו תמונה מסויימת מתעניין אני. אמרתי כי רוצה אני לקבל פרטים על־דבר כ ל התמונות.

„אך אין זה אפשרי כלל. אין אנו יכולים לגלות מידע מעין זה לאזרחים פרטיים״.

שאלתי אם היא מעדיפה שאמסור על כך לעתונות. הרי תמיד תוכל להכחיש את הידיעה, אמרתי.

משהזכרתי את המלה „עתונות״, נתקשחה עמדתה של הממונה על אוצרות האמנות של המדינה. כל העניין אינו בעצם בתחום־סמכותה, אמרה. היא הציעה לי לפנות למיניסטריון הכספים.

במיניסטריון הכספים לא היה הפקיד הראשי מוכן אף לשוחח עמי. נתבקשתי לשוחח עם פקיד־זוטר הממונה על העניין. היה זה אוסטרי נעים־הליכות. הוא הציע לי לשבת, הציע לי סיגריה, ואמר לי כי שמח הוא עד למאוד להכיר את מר ויזנטל המפורסם.

אמרתי: „כוונתך לומר, את מר ויזנטל הידוע־לשימצה״.

נעימת־קולו היתה עתה לבבית פחות. מה יוכל לעשות בשבילי? אני משחזר כאן את הדו־שיח הבא, לפי מיטב זכרוני:

ו.: „כמה תמונות מחזיקים אתם בשמם של בעלים בלתי־ידועים?״

הוא: „ובכן, קשה לומר. צריך יהיה לערוך רשימת־מלאי מעודכנת. יש שינויים מתמידים, מבין אתה. אנו מחזיקים לא רק תמונות השייכות לאנשים שנרדפו מסיבות גזעניות או מדיניות, אלא גם רכוש הונגרי וצ׳כי

רב, שהורחק מבעליו, ושהגיע לכאן בעת המלחמה".

ו.: „כמה תמונות שייכות לאנשים שנרדפו מסיבות גזעניות או פולי־טיות... מאתיים? שלוש מאות?"

הוא: „הייתי אומר הרבה יותר!"

ו.: „אלפיים?"

הוא: „ובכן, זה יותר מדי".

ו.: „האם יש ביניהן תמונות יקרות־ערך?"

הוא: „תלוי למה כוונתך ב„יקרות־ערך". אין שם שום תמונה בסדר־גודל של רמבראנדט".

ו.: „אך יש שם תמונות טובות למדי?"

הוא: „ובכן... כן".

ו.: „מדוע לא פירסמתם אי־פעם רשימה של תמונות אלה? יהיה בכך כדי לאפשר לבעליהן, ברחבי העולם כולו, להגיש בקשה להחזרתן אליהם".

הוא: „אך, מר ויזנטל היקר שלי, אין צורך לפרסם רשימה מעין־זו. האנשים המצויים במקצוע זה, והאספנים, יודעים הכל על־אודות הציורים החשובים יותר. השמועה עושה לעצמה כנפיים".

ו.: „נניח שאין היא מגיעה לעיר קטנה בניו־זילאנד, שבה חיה גברת יהודייה קשישה על גמילות־חסד. היא היתה יכולה למכור את התמונה השייכת לה, וליהנות משנות־חייה האחרונות".

הוא: „המממ..."

ו.: „יודע אני כי החזרתם אחדות מן התמונות לאנשים שהוכיחו את בעלותם עליהן. אולם תמונות שלא יהיה להן דורש עד שנת 1968 — כך מבין אני — יעשו לרכוש המדינה".

הוא: „ובכן, מה מציע א ת ה?"

ו.: „אני מציע כי תכינו קאטאלוג של כל התמונות ושאר יצירות־האמנות. יודע אתה כמה דם ודמעות קשורים ביצירות אלה. את הקאטאלוג יש להדפיס ולשלוח לכל אחת מהקונסוליות האוסטריות ברחבי העולם. תהיה הזדמנות לבריות להביט בו, ולראות האם רכושן שמור בהופבורג".

הוא (במבוכה): „המבין אתה מה פירוש הדבר? הלא כך נוצף מכתבים".

ו.: „הבולאים האוסטריים ישמחו על כך".

הוא: „אין אתה מבין. כל העניין הוא „קומפליצירט" (מסובך). התחלנו לנהל משא־ומתן עם ההונגרים. אנו עומדים לשוחח על כך עם הצ׳כים. אין לנו זמן להתדיין עם כל אחד ואחד מן הבעלים. פשוט, אין לנו כוח אדם מספיק לשם כך".

חזרתי ונתקלתי בקמיצות־שפתיים דומה במיניסטריין הממשלתי ל„אבט־חת רכוש”. הם אמרו כי קאטאלוג של תמונות אלה יצור „מלחמת נייר” עצומה, ותוגשנה תביעות משפטיות ללא־ספור. פשוט אי־אפשר „להראות סתם” את התמונות לאנשים שטוענים כי הן שייכות להם.

„אין אתה יודע מה אירע לאחר שכוחות בעלות־הברית יצאו מאוסטריה בשנת 1955. החזרנו רכוש מוחרם לבעליו החוקיים, לכאורה. אז באו אנשים אחרים ותבעו אותו הרכוש. אלוהים אדירים, אין אתה יכול להעלות על הדעת את אשר נתרחש אז. למרבית הפלא, היו מתקוטטים תמיד דווקא לגבי הדברים בעלי־הערך. איש לא היה מעוניין בחפצים הזולים”.

אמרתי: „האם פירושו של דבר שרוצים אתם להמתין עד שחפצים אלו יעשו רכוש המדינה?”

„ניתן להגיש בקשות להחזרת־רכוש עד סוף שנת 1967. בקשות שתוגשנה לאחר מכן לא תתקבלנה”.

ואם הבעלים אינם יודעים על גבול־זמן זה? הו, חבל מאוד. אין דבר שניתן לעשותו עתה, בנושא זה.

נותר רק לערער בפני פקידי־הממשלה הגבוהים ביותר, ובפני העם האוסטרי. כתבתי מכתבים למיניסטר הכספים, למיניסטר החינוך ולמיניסטר החוץ. „אני משוכנע כי הרופובליקה האוסטרית אינה מעוניינת בעשיית־רווחים מאוצרות־אמנות שנתכסו בדם ובדמעות”, כתבתי בסוף מכתבי.

שלחתי לעתונות ידיעה על עניין זה, יחד עם העתקים מן המכתבים. במשך זמן־מה לא פירסם איש דבר. פקיד ממשלה רם־מעלה מסר לי כי „כל העניין הסבוך הזה נדון עתה”.

באוקטובר 1965 פירסם ה„אכספרס” הווינאי הוקעה של „גאלרית הדמעות”. אחדים מהעתונים האחרים הלכו בעקבותיו. מיניסטר־החוץ, הד"ר ברונו קרייסקי, כתב לי כי הוא תומך בהצעתי להכין קאטאלוג של אוצרות־האמנות, שיישלח לכל הקונסוליות של אוסטריה ברחבי העולם, וכך יוכלו כל הבעלים־בכוח למצוא את כל המידע הדרוש להם.

וב־16 באפריל 1966 כתב לי הד"ר וולפגאנג שמיץ, מיניסטר הכספים, כי הוא ומיניסטר החינוך בדקו את הבעיה ביסודיות:

> פתרון הבעיה שעוררת יהיה באמצעות חוק פדראלי חדש, שייקרא בוודאי „החוק לטיפול באוצרות־אמנות”. כבר היטלתי על עובדי להכין טיוטת חוק מעין זה, שיאפשר לאנשים להגיש תביעותיהם תוך זמן מסויים, לאחר שייכנס לתוקפו. אני מקווה שתסכים לכוונתנו זו...

אולי לא יהיה זה מאוחר מדי, לגבי הגברת הזקנה מניר־זילאנד.

פרק ששה עשר

שני נרות

בהיותי סטודנט צעיר, הייתי מבלה תכופות שבועות אחדים בעיר־הקיט הפולנית זאקופאנה, שבהרי הקארפאתים: טיולים ארוכים, אור־שמש ושלווה בקיץ, ומסלולי־סקי משובחים בחורף. כיום, חזרה זאקופאנה להיות אהובה על המחליקים־על־השלג. בקירבת מקום לעיירה זו שוכנת העיר הקטנה ראבקה, מקום שם חי פעם ילד יהודי קטן בשם סאמי רוזנבאום. שמעתי את שמעו בפעם הראשונה בספטמבר 1965, בעת שמרת ראוויץ׳ מראבקה באה למשרדי בווינה. חיפשתי אז עדים שיוכלו להופיע במשפט שעמד להיערך בגרמניה, בקשר לפשעי הנאצים בראבקה.

מרת ראוויץ׳ היטיבה להכיר את סאמי רוזנבאום. היא סיפרה לי כי היה זה „נער חלוש, בעל פנים חיוורות ורזות ועיניים גדולות וכהות, אשר נראה מבוגר בהרבה מכפי גילו — כפי שילדים כה רבים נראים, ילדים שלמדו מוקדם־מדי על־אודות החיים, ושאינם מרבים לצחוק״. סאמי היה בן תשע בשנת 1939, עת באו הגרמנים לראבקה בימים הראשונים של המלחמה נגד פולין, והחיים שם החלו להיעשות לגיהנום. עד אז היו החיים נורמאליים למדי — אם ניתן לכנות כנורמאליים את חייהם של יהודים עניים בפולין. אביו של סאמי היה חייט זעיר, אשר עבד מדי יום ביומו במשך שעות מרובות, ושפרנסתו היתה דחוקה ביותר. אנשים כמו הרוזנבאומים היו כרגיל טרף לשלטונות, ועונת הציד בפולין נמשכה תריסר חודשים בשנה.

המשפחה היתה בעלת שני חדרים טחובים ומטבח זעיר, בבית מיושן וקודר, אולם הם היו מאושרים ביותר, ואדוקים מאוד. סאמי למד להתפלל. מדי יום ו׳ היה הולך עם אביו לבית־הכנסת, והאם היתה מדליקה את נרות השבת. אמא ואחותו של סאמי, פאולה, שהיתה מבוגרת ממנו בשלוש שנים, היו נשארות בבית ומכינות את ארוחת ליל השבת.

חיים אלה הפכו להיות זכרון־נעורים בלבד, לאחר שהגרמנים כבשו את פולין. בשנת 1940 הקים הס.ס. מה שכינה „בית־ספר משטרתי" בקסרקטיני הצבא הפולני לשעבר, ביערות שמסביב לראבקה. לא היה זה בית־ספר רגיל. היה זה מרכז־אימונים לקאדרים עתידיים של רוצחי ס.ס. היה זה השלב המוקדם של ההשמדה. ההוצאות־להורג בוצעו על־ידי מחלקות של אנשי ס.ס. אשר ירו בקורבנותיהם. לעתים היה עליהם לירות בחמישים, מאה ואולי אף מאה וחמישים איש ליום. אנשי הס.ס. בראבקה נתקשחו, כך שלא יתמוטטו לאחר שבועות אחדים של מילוי תפקיד מעין־זה. היה עליהם להיעשות אדישים למראה דם, לצעקות־הייסורים של נשים וילדים. צריך היה למלא תפקיד זה במיזער ההטרדה ובמירב היעילות. היתה זו פקודת־הפירר.

ס.ס. אונטרשטורמפירר (סגן־מישנה) וילהלם רוזנבאום, מהאמבורג, נתמנה מפקד בית־הספר. רוזנבאום היה איש ס.ס. אופייני: ציני, ברוטאלי, משוכנע ב„יעודו". הוא היה מתהלך בחוצות העיר ושוט־רכיבה בידו. „כאשר ראינוהו ברחוב, היינו כה מבוהלים עד כי היינו מסתתרים בפתחו של הבית הסמוך ביותר", סיפרה האשה מראבקה. בראשית 1942 ציווה איש הס.ס. רוזנבאום על כל היהודים בראבקה להתייצב בבית־הספר שבמקום, כדי „להירשם". היהודים ידעו מה פירושו של רישום זה. החולים והקשישים יגורשו עד־מהרה מן המקום. על האחרים יהיה לעבוד בשירות הס.ס., או הוורמאכט, בכל מקום שיישלחו אליו.

לקראת סופו של הרישום, הופיע ס.ס. פירר רוזנבאום בחדר בית־הספר, בלוויית שני סגניו, הרמאן אודר ואלטר פרוך *. רוזנבאום עיין בשמות היהודים. „לפתע הלקה בשוט־הרכיבה שלו מכה אדירה בשולחן", סיפרה לי האשה מראבקה. „כל אחד מאתנו נרתע, כאילו הלקוהו. רוזנבאום צעק: „מה זה? רוזנבאום? יהודים! כיצד מעיזים יהודים מטונפים אלה לשאת את שמי הגרמני הטוב? ובכן, אטפל בכך!" אולי היה ס.ס. פירר רוזנבאום מופתע ללמוד כי שמו הגרמני הטוב נחשב לשם יהודי, אם כי יש כמובן אנשים הקרויים רוזנבאום, ושאינם יהודים.

הוא השליך את הרשימה על השולחן, ויצא מן החדר. מאותו יום ואילך ידעו הכל בראבקה כי הרוזנבאומים ירצחו; היתה זו רק שאלה של מועד. ידוע היה כי אנשים בערים אחרות נאסרו והוצאו להורג אך ורק משום

* שניהם היו מבין ה„לקוחות" הראשונים שלי לאחר המלחמה. מצאתי את פרוך בשנת 1947 בבלומברג־מונדזיי, כפר ליד זאלצבורג. הוא נידון לשש שנות מאסר. אודר, שגם הוא אוסטרי, נאסר בחווילה גדולה בלינץ, ש„הוחרמה" מבעליה היהודי הקודם. הוא שוחרר לאחר מכן על־ידי האמריקנים, ועתה הוא איש־עסקים מצליח בלינץ.

ששמם היה „רוזנברג", או משום שהיו יהודים, ושמם הראשון היה במקרה אדולף או הרמאן.

באותה עת רווחו בראבקה שמועות מבעיתות בדבר בית־הספר המש־טרתי. נאמר כי נערכות שם הוצאות־להורג לצורכי תירגול, באהת מקרחות־היער שבסביבה. נערכו שם בחינות, כשתלמידי הס.ס. יורים בבני־אדם, בעוד שרוזנבאום וסגניו משגיחים על תגובות התלמידים בריחוק נפשי עילאי. מטרות־הירי החיות לבחינות אלה היו יהודים ופולנים שנאספו על־ידי הגיסטאפו. כאשר אחד התלמידים נרתע ממלאכתו, היה מסולק מכיתת־ההוצאה־לפועל ונשלח ליחידה בקו־החזית.

מרת ראוויץ' ידעה יפה על מה היא מדברת, שכן לאחר הרישום היא נשלחה לעבוד בבית־הספר המשטרתי, בתורת מנקה. „כאשר היו אנשי הס.ס. חוזרים מקרחת־היער היה עלי לצחצח את מגפיהם, שתמיד היו מכוסים בדם".

הדבר אירע ביום ו' בבוקר, ביוני 1942. עדי־הראייה, ששנים מהם חיים עתה בישראל, אינם יכולים להיזכר בתאריך המדוייק, אך ידוע להם כי היה זה יום ו'. אחד מהם עבד בבית שניצב מול מגרש־המשחקים שמאחרי בית־הספר. הוא ראה שני אנשי ס.ס. מלווים את „היהודי רוזנ־באום", את אשתו ואת בתם פאולה, בת החמש־עשרה. מאחריהם צעד ס.ס. פירר רוזנבאום.

„האשה והנערה הובלו מסביב לפינת בית־הספר, ואז שמעתי יריות אחדות", אמר העד, בהצהרה־בשבועה. „ראיתי את רוזנבאום מלקה את רוזנבאום בשוט־הרכיבה שלו. הוא צעק: „יהודי מטונף, אלמד אותך על שאתה נושא את שמי הגרמני!" אחר כך שלף איש הס.ס. את אקדחו וירה ברוזנבאום החייט. הוא ירה בו פעמיים ושלוש. לא יכולתי למנות את היריות, משום שהייתי מזועזע מדי".

אנשי הס.ס. באו לקחת את בני משפחת רוזנבאום בעת שישבו מסביב לשולחן, בחדר הקידמי, לארוחת הבוקר. סאמי היה כבר במחצבת־אבנים גדולה בזאקריטי הסמוכה, אליה נשלח בתורת פועל־כפייה לאחר יום־הולדתו השנים־עשר. על כל הגברים היהודיים היה לעבוד, וסאמי סווג עתה כגבר. אולם הוא היה חלוש וסבל מתת־תזונה, ולא יכול היה לעשות הרבה, פרט למיון האבנים והנחת האבנים הקטנות יותר במשאית.

הס.ס. שיגר למחצבה שוטר יהודי בלתי־מזוייך, כדי להביא את סאמי. לעתים תכופות היו שולחים שוטרים יהודיים כדי לאסור יהודים אחרים, בעת שהיו עסוקים יתר־על־המידה בלימודיהם בבית־הספר המשטרתי.

השוטר היהודי סיפר לאחר־מכן למנקה היהודיה בבית־הספר את אשר אירע. הוא נסע לזאקריטי בעגלה קטנה, שהיתה רתומה לסוס. הוא עצר את הסוס, ונופף ב־ידו לסאמי רוזנבאום. כל העובדים במחצבה הפסיקו את עבודתם והתבוננו בנעשה — הפועלים היהודיים ושני אנשי הס.ס. אשר שמרו עליהם. סאמי הניח את האבן הכבדה שהחזיק בה על גבי המשאית, וצעד לעבר העגלה. הוא ידע את אשר עומד להתחולל.

סאמי הביט בשוטר היהודי. „היכן הם?" שאל. „אבא, אמא, פאולה. היכן?"

השוטר לא הוציא הגה מפיו, ורק הניע ראשו.

סאמי הבין. „הם נרצחו". קולו היה נמוך. „זה זמן רב ידעתי כי הדבר עומד להתרחש. כי שמנו — רוזנבאום".

השוטר בלע את רוקו, אולם נראה היה כי סאמי אינו שם לב לכך.

„ועתה באת לקחתני". הוא דיבר בנעימת־קול עניינית לגמרי. לא היה כל רגש בקולו. הוא עלה והתיישב על המושב, ליד השוטר היהודי.

השוטר לא היה מסוגל להוציא הגה מפיו. הוא ציפה כי הילד יבכה, אולי אף יברח. במשך כל הנסיעה לזאקריטי תהה השוטר כיצד יוכל להזהיר את הנער, כיצד יביא להיעלמו במעבה היערות, מקום שם עשויים אנשי המחתרת הפולניים לעזור לו לאחר מכן. עתה היה זה מאוחר מדי. שני שומרי הס.ס. התבוננו בנעשה, כשרובים בידיהם.

השוטר סיפר לסאמי את אשר אירע באותו הבוקר. סאמי שאל האם יוכלו לעצור לרגע ליד ביתו. כאשר הגיעו שמה, ירד מן העגלה וניגש לחדר הקידמי, בהותירו את הדלת פתוחה. הוא התבונן בשולחן שעליו ספלי־תה מלאים־למחצה, ספלים שנותרו מארוחת־הבוקר. הוא התבונן בשעון. השעה היתה שלוש וחצי. אבא, אמא ופאולה היו כבר קבורים, ואיש לא העלה נר לזכרם. לאט, ובאורח שיטתי, פינה סמי את השולחן והניח עליו את הפמוטים.

„יכולתי להבחין בסאמי, מבחוץ", סיפר לאחר מכן השוטר היהודי לאשה־המנקה. „הוא חבש כיפה לראשו, והחל להדליק את הנרות. שנים לזכר אביו, שנים לזכר אמו, ושנים לזכר אחותו. והוא התפלל. ראיתי את שפתיו נעות. הוא אמר ,קדיש' לזכרם".

אבא רוזנבאום היה נוהג תמיד לומר „קדיש" לזכר הנפטרים, וסאמי למד תפילה זו מפי אביו. עתה היה הגבר היחיד שנותר במשפחתו. הוא ניצב דומם, כשהוא מתבונן בששת הנרות. השוטר היהודי שהמתין בחוץ ראה את סאמי מניע אט־אט את ראשו, כאילו נזכר במשהו. אחר כך הביא סאמי שני נרות נוספים לשולחן, הוציא גפרור, הדליקם והתפלל.

„הנער ידע כי הלך כבר לעולמו", אמר השוטר לאחר מכן.

אחר כך יצא סאמי את הבית, בהותירו את הדלת כשהיא פתוחה, ובשקט ישב בעגלה, לצד השוטר, שדמעות זלגו מעיניו. הנער לא בכה. השוטר קינח את דמעותיו בגב־ידו, ומשך במושכות. אולם הדמעות הוסיפו לזול. הנער לא אמר דבר. בעדינות נגע בזרועו של הגבר המבוגר יותר, כאילו רצה לנחמו — לסלוח לו על שהוא נוטלו עמו. אחר כך הם נסעו לקרחת־היער. ס.ס. פירר רוזנבאום וה„תלמידים" שלו המתינו לנער הקטן...

„הגיעה העת!" אמר איש הס.ס.

אמרתי לאשה מראבקה כי ידעתי על אודות בית־הספר המשטרתי של הס.ס. מאז שנת 1946. לפני שנים אחדות מסרתי לשלטונות בהאמבורג את כל העובדות ועדות בפרשת־התביעה נגד איש הס.ס. וילהלם רוזנבאום. עתה תהיה בידינו עדות לפרשת־תביעה נוספת.

היא שאלה: „היכן רוזנבאום עתה?"

„וילהלם רוזנבאום נאסר בשנת 1964, ועתה הוא חבוש בבית־הכלא של האמבורג, עד למשפטו" *.

היא השמיעה אנחה. „מה התועלת? הרי כולם הלכו לעולמם. והרוצח נותר בחיים". היא חתמה על ההצהרה־בשבועה. „אין בכך כל טעם".

שום מצבת־קבר אינה נושאת את שמו של סאמי רוזנבאום. איש לא היה זוכרו, אלמלא היתה האשה מראבקה באה למשרדי. אולם מדי שנה בשנה, באחד מימי יוני, מתעתד אני להדליק שני נרות לזכרו, ולומר „קדיש".

---

* משפטו של רוזנבאום החל למחרת יום העצמאות של שנת תשכ"ח (המתרגם).

פרק שבעה עשר

הרוצחים מגאליציה

בשום מקום אחר לא סבלו היהודים סבל כה רב, ומשך תקופה כה ארוכה, כפי שסבלו בארץ־מולדתי גאליציה, שמסורת היא כי זוהי ארץ הפוגרומים. גאליציה היתה המוצב הקידמי המזרחי ביותר של הקיסרות האוסטרו־הונגרית, והיא שכנה לאורך הגבול המערבי של רוסיה הצארית; לאחר מכן היא נעשתה חלק מן הריפובליקה הפולנית; כיום שייכת היא לריפובליקה הסוציאליסטית הסובייטית האוקראינית. בשטח הדומה לשטחה של פורטוגל חיו בגאליציה כשלושה וחצי מיליון איש, וביניהם 800,000 יהודים.

בתורת ילד הייתי מאזין תכופות לאבי־זקני, מצד אמי, כשהוא מספר לנו הילדים, סיפורים רבים על־אודות הפוגרומים — סיפורים עגומים ועצובים, שתכופות היה בהם עוקץ אירוני מריר. זוכר אני את הסיפור על־אודות ידידו היהודי של סבא, שהיה בעל־המסבאה בכפר קטן בגאליצ־יה, שהתגוררו בו איכרים אוקראינים ויהודים אחדים. אחד מהלקוחות הנאמנים ביותר היה הכומר המקומי. הוא היה נהנה ביותר מעירוי כוסית יי״ש לגרונו, אך לא היה נהנה מהצורך לשלם תמורתה. באחד הערבים — במוצאי־שבת — כאשר הכומר נתבקש לפרוע את חשבונו השבועי, אמר כי לא נותר לו כסף, והוא הפקיד בידי בעל־המסבאה את מפתח הכנסייה, בתורת עירבון. הוא הבטיח לשלם ביום א׳ בעת שיקבל כסף מן האיכרים. אחר כך הלך מתנודד לעבר ביתו.

ביום א׳ בבוקר באו האיכרים לטקס התפילה, ולא יכלו להיכנס לכנסייה. הם העירו את הכומר מתרדמתו. הוא אמר להם: „היהודי המטונף שבמס־באת־הכפר מונע בעדכם מלהיכנס לכנסייה. גשו אליו, וקחו את המפתח!״ האיכרים הנרגזים צעדו לעבר המסבאה, הלקו את בעליה היהודי מכות

רצח, שיברו את כל שהיה במסבאה, השתכרו, וחגגו את יום־המנוחה שלהם באמצעות פוגרום קטן.

קשים היו חייהם של היהודים בגאליציה, אך הם אהבו את ארצם. היה להם שפע של פירות וירקות, של בשר ועופות, של חמאה וביצים. משפחה היתה מסוגלת לחיות חיים נוחים על עשרות ל״י לחודש. היו בני־מזל שהיו להם קרובי משפחה „עשירים״ באמריקה, שהיו שולחים אליהם מדי חודש בחודש שטר בן חמישה דולאר. האקלים הרוחני של המיעוט היהודי המדוכא היה עירוני ביותר. היהודים, שרובם התגוררו בערים, מצאו להם מקלט בעולמה של תורה, בעולם של ספרים, של מוסיקה. בעיר מולדתי בוצ׳אץ׳ התגוררו כ־6,000 יהודים. אף העניים היו חוסכים את כל כספם כדי לשלוח את ילדיהם לגימנסיה המקומית, בה למדנו גם לאטינית ויוונית. בין שתי מלחמות־העולם למדו למעלה ממאתיים צעירים בני־בוצ׳אץ׳ באוניברסיטה או בטכניון, בלבוב או בווארשה. מדענים, אמנים, מוסיקאים וסופרים רבים — מוצאם מאיזור זה.

לאחר שפרצה מלחמת העולם השניה סבלו כל יהודי פולין. אך יהודי גאליציה סבלו יותר מכולם. בעת הכיבוש הסובייטי, מספטמבר 1939 עד יוני 1941, נאסרו יהודים רבים בתורת בורגנים, או אנשי האינטליגנציה, או משום שהיו ציונים, או שהיו „קאפיטאליסטים״. פולנים ואוקראינים רבים נאסרו גם הם, בתורת „לאומנים״. למרבה הצער, היו קומיסארים יהודיים אחדים בקרב החוגים השליטים הסובייטיים. לאחר שהיטלר פלש לברית־המועצות, ב־22 ביוני 1941, נטשו הסובייטים את גאליציה בחיפזון רב. במקום להוביל עמם את האנשים שאסרו — היהודים, הפולנים, האוקראינים — הסובייטים ירו ברובם. התועמלנים האוקראינים אמרו כמובן לאיכרים: „היהודים ירו באנשיכם״, והדבר הביא להתפרצויות אנטישמיות חדשות. חיל־החלוץ של הצבאות הגרמניים הפולשים היה מורכב מאוקראינים פרו־גרמניים, אשר התנקמו בכך שעוררו גל של פוגרומים. מכיר אני יהודים אשר היו חבושים בבתי־כלא סובייטיים, הצליחו להימלט, ולאחר מכן נורו בידי אוקראינים „משום שרצחתם את בני־עמנו״. יהא אשר יהיה הצד שבו היו היהודים, תמיד היה זה הצד הלא־נכון.

בראשית 1942, בוועידת ואנזיי שנערכה בברלין, החליטו הנאצים להפוך את פולין הכבושה (ה„גנראל־גוברנמנט״) למרכז פעילותם בתחום השמדת־העם. שלושת וחצי מיליוני היהודים שבפולין עתידים היו להירצח במולדתם־הם, בהסכמתם — ולעתים בשיתוף־פעולה — של רבים מאוד מן האזרחים הפולניים, בני אותה המולדת. פולין היתה הארץ האידיאלית להקמת מחנות המוות בה. הס.ס. והגיסטאפו היו יכולים לסמוך על מסייעים

מתנדבים, שחונכו בהתאם למסורת המזרח־אירופית של אנטישמיות אכזרית.

באף אחת מן הארצות האחרות שנכבשו על־ידי הנאצים — צ׳כוסלו־באקיה, בלגיה, הולאנד, דנמארק, נורווגיה, צרפת, איטליה, יוון, יוגוסלאביה — לא היה רוב האוכלוסיה המקומית משתף־פעולה עם התליינים. אף באוסטריה ובגרמניה ידעו אנשים מועטים יחסית מקרב האוכלוסיה האזרחית את האמת כולה על־אודות מחנות המוות, אם כי רבים ידעו משהו. בסך הכל, היו הסודות האפלים שמורים כראוי.

בפולין לא היו סודות. הרכבות שהעבירו את קרונות־הבקר ובהם קורבנות למחנות־ההשמדה הופיעו בלוחות־המסע הרשמיים של הנהלת הרכבות, ממש כרכבות רגילות. האוכלוסיה האזרחית ידעה על־אודות מחנות הריכוז. הם ראו את האסירים האומללים, בלבושם המפוספס, בעת שהובילום לעבודה. הם התלוננו על הסירחון העולה מארובות המשרפות, בקירבת בתיהם.

העבדות בנוסחה המודרני הונהגה בגאליציה בשנת 1941, עם כניסת הגרמנים שמה. חבר זוטר בגיסטאפו, או איש ס.ס. שפל־דרג, ידעו יפה כי בגאליציה יוכלו לעסוק בשוד ובביזה, בעינויים וברצח, ואיש לא ישאל שאלות כלשהן. אף הנאצים היו חייבים לעצור ולרסן אחדים מפושעיהם. מושל לבוב, ס.ס. פירר לאש, נאסר משום שהחרים רכוש יהודי רב מדי, לטובת עצמו כמובן.

בתיקי הפרטיים מצוי תצלום של חשבון בו נאמר: „6 חבלים, לפי 8.80 זהובים האחד״, ומתחת לפרטים אלה החותמת: „שולם״. ששה חבלים לתריסר אנשי המועצה היהודית של לבוב, שהוצאו־להורג ב־1 בספטמבר 1942 במצוות ס.ס. אוברשארפירר (סמל) אוסקאר ואלטקה, ראש המדור לעניינים יהודיים של הגיסטאפו בלבוב. ואלטקה, שהועמד לדין בהאנובר בנובמבר 1962, הכחיש בציניות מרובה את הכל, בעת שהיצגתי בבית־הדין תצלומים שנעשו בחשאי במקום ההוצאה־להורג, על־ידי ידידי במחת־רת הפולנית. גם היצגתי את החשבון תמורת החבלים. בציניות שלא־תיאמן שלח הממונה על ואלטקה, אוברשטורמפירר לייטמאייר, את החשבון לחב־ריה החדשים של המועצה היהודית. יורשיהם של הנרצחים פרעו את החשבון — בידעם כי תוך זמן קצר יוצאו גם הם להורג. ואלטקה נדון בסופו של דבר לשמונה שנות מאסר.

לא שרר בגאליציה חוק, אלא חוק הס.ס.. לאחר הפלישה הגרמנית, רוכזו היהודים מכל הכפרים והעיירות בגיטאות בערים הגדולות יותר. האוכלוסיה האוקראינית המקומית שיתפה־פעולה בלהיטות עם הגיסטאפו

ועם הס.ס. שוטרי־עזר אוקראינים רבים היו אכזריים עוד יותר מאשר אנשי הס.ס. *.

רדיפות היהודים בוצעו בציניות בל־תיאמן. בערים אחדות היו היהודים חייבים לשלם תמורת הכדורים שבהם נורו; יש לנו הוכחות לבך. אכזריות הס.ס. בגאליציה עולה על כל מעלליהם האחרים של הנאצים, במקומות אחרים. עשיתי שנים בעיקוב אחר הפשעים שבוצעו בגאליציה. ידיעה בת שורותיים, שהופיעה ב„ידישה רונדשאו", כתב־עת קטן היוצא לאור בבאזל, ידיעה שראיתיה בשנת 1958, הביאתני לעריכת חיפוש שהיה כרוך בסבך עצום של פשעים. היקפו של משפט־גאליציה שנפתח בשטוטגארט ב־3 בנובמבר 1966 עולה אף על משפט אושוויץ שנערך בפראנקפורט.

הידיעה שהופיעה ב„ידישה רונדשאו" מסרה כי איש ס.ס. בשם ריכארד דיגא נאסר בוואלדשוט, עיר קטנה במדינת באדן־וירטמברג.

השם דיגא העלה בי את זכרון הבוקר של ה־19 ביולי 1944, ואת מחנה הריכוז לבוב־יאנובסקה. טלפנתי לוואלדשוט. ביקשתי לדבר עם התובע האחראי לפרשה, הד"ר וילהלם אנגלברגר, והסדרתי פגישה עמו.

נתברר כי אנגלברגר הוא גבר נמרץ ומבין־דבר. שאלתיו כיצד נאסר דיגא, והוא השיב כי לאמיתו של דבר היתה זו טעות. אשה בהאנובר האשימה איש מסויים בשם דיגא בפשעי מלחמה. נתברר כי דיגא זה אינו האדם הנכון, אולם בעוד שהגרמנים בדקו את תלונתה, גילו עדויות נגד איש ס.ס. בשם ריכארד דיגא. אמרתי לתובע כי בעיני ראיתי את דיגא מבצע מעשה־רצח, לפחות פעם אחת.

„התכיר את דיגא היום, ארבע־עשרה שנה לאחר המעשה?"

„אני סבור כי אוכל לזהותו".

הד"ר אנגלברגר ביקש ממני לבוא עמו. ירדנו למסדרון ארוך, בקומה השנייה. החלונות השקיפו על חצר בית־הסוהר למטה. היה זה יום־חורף קודר. תריסר אסירים סובבו במעגל; כולם היו לבושים במעילים קצרים, ובכובעי־צמר. היבטתי למטה במשך שנייה, ואז אמרתי: „דיגא הוא השלישי משמאל. אך אמור־נא לו להסיר את משקפיו. הוא לא הרכיב משקפיים בעת שהיכרתיו".

הד"ר אנגלברגר אמר: „הבה וניגש למשרדי".

דיגא הוכנס פנימה. הוא לא השתנה: אותן עיניים נעדרות־מבע, אותו

---

* בצרפת, שבה לא היו הגרמנים מסוגלים תמיד להבחין בין יהודים לבין צרפתים, נפתרה הבעייה כך: הגיסטאפו הביא שמה אוקראינים, בדי לרחרח ולגלות בין הצרפתים את היהודים שבהם.

פה מרושע. הוא היה „פולקסדויטשר" (גרמני גולה) משלזיה, שדיבר פולנית. כשאר ה„פולקסדויטשה" מחבל הסודטים, מסלובאקיה ומיוגוסלאביה, היה לו שם לא־גרמני, סלאבי, ותסביך־נחיתות עז שהביאו לידי כך שירצה להוכיח כי הוא גרמני במאה וחמישים אחוז. הוא הוכיח זאת מתוך שהיה אכזרי במיוחד לאסירים שהיו נתונים למרותו.

הד"ר אנגלברגר שאל את דיגא האם הוא מכיר אותי. הוא השיב: „לא".

אמרתי: „כמובן, מר דיגא אינו מכיר אותי. היינו אלפי אסירים, ואיש ס.ס. אינו מביט בפרצופם של אסיריו. אולם אולי יזכור מר דיגא כיצד נמלטנו יחד, אסירים ואנשי ס.ס., מלבוב. לכיוון מערב, כיצד הקמנו יחד את מטה הבנייה ,וינוס'."

הוא חייך. „כן, אף היה לנו מטה נוסף, בשם ,מרקור', דומני".

„נכון", אמרתי. „אזכיר לך עוד כמה דברים, מר דיגא. אבקש ממך להפסיקני אם אומר דבר שאינו נכון".

הוא הניע ראשו, לאות הסכמה.

„זוכר אני את הקריאה האחרונה של שמות האסירים, במחנה־הריכוז יאנובסקה, ב־19 ביולי 1944. אמרת לאסירים כי אלה שאינם מסוגלים לצעוד יוסעו בקרון. קרונות אחדים, הרתומים לסוסים, ניצבו מאחרי הקסרקטינים".

שוב הניע דיגא את ראשו, לאות הסכמה.

„אשה יהודייה קשישה הרימה את ידה. רגליה היו נפוחות ביותר. בעלה, שניצב לידי, אמר לה: „אל תאמרי להם! שתקי!" אך היא אמרה: „איני יכולה ללכת, אין בי הכוח..." היא אמרה לך כי רגליה כואבות, ואתה הוצאת אותה למקום מאחרי הקסרקטינים. מקום שם ניצבו הקרונות, ואז שמענו קול־ירייה. ראיתי את האשה נופלת. נטלתי את הזקן בזרועותי, יסגרתי בידי את פיו, לבל ישמיע קול־צעקה, משום שאם לא כן היית יורה גם בו".

התובע אמר: „מה יש לך לומר, מר דיגא?"

„אדוני תובע־המדינה, האשה לא היתה מסוגלת ללכת, וכך — — —"

דיגא עצר באמצע המשפט. הוא תפס לפתע כי הרחיק לכת.

אמר התובע: „מר דיגא, זה־עתה השמעת הודאה".

דיגא מחה ואמר כי לא הודה באשמה כלשהי.

אמרתי: „מר דיגא, זוהי רק ההתחלה. יש לי דברים רבים נוספים לספר לך. זכרוני טוב יותר מזכרונך..."

היתה זו תחילתו של המשפט הגדול ביותר בתולדות המשפט הגרמני, משפט גאליציה. נשארתי בוואלדשוט שלושה ימים. העימות עם דיגא

החזיר לזכרוני פרטים על מה שראו עיני. הפרשה קרובה במיוחד ללבי, משום שאת כל משפחתי איבדתי בגאליציה.

הד״ר אנגלברגר סיפק לי חדר, ומזכירה. במשך שלושה ימים ארוכים הכתבתי — שמות, תאריכים, מקומות, אירועים. העליתי בזכרוני ששים ושמונה שמות, וביניהם שמותיהם של רוצחי־המונים: בלום, קולונקו, הייניש, לונרט, וובקה, רוקיטא, גיבאואר. הד״ר אנגלברגר הציגני בפני המפקח הפלילי פאלר, מפקח־משטרה גרמני מוכשר ביותר. לאחר שובי לוינה הוספנו להחליף בינינו מכתבים. מתיקינו אספתי חומר על לבוב. התחלתי לאסוף עדויות מאנשים שהיכרתי. הם, מצידם, מצאו עדים אחרים. היגשתי אלבום מלא תצלומים. רבות מהתמונות נמצאו לאחר חיסולו של מחנה־הריכוז בלבוב. מסיבה כלשהי, היו רבים מאנשי הס.ס. אוהבים להצטלם בחברת קורבנותיהם. יש בידי תצלומים של תלייני ס.ס. הניצבים בגאווה ליד גוויותיהם המיטלטלות של שני אנשים שזה עתה הוציאום להורג. יש תצלומים גרועים עוד יותר. תמונות אלה היו שמישות ביותר: עתה היו לפושעים פרצופים, ועדים רבים, בראותם צילומים אלה, נזכרו בבירור בכל אשר אירע להם. במשך השנים שלאחר מכן אספתי למעלה משמונה מאות הצהרות־בשבועה מאת עדי־ראייה. שלושים ושש פושעים, מתוך הששים ושמונה שהעליתי בזכרוני, נתגלו בסופו של דבר. מחציתם חבושים עתה בבתי־הכלא, כשהם ממתינים למשפטים שייערכו נגדם.

הפושעים העיקריים לא היו בתא־הנאשמים בעת פתיחתו של משפט גאליציה. ס.ס. בריגאדפירר (מאיור־גנראל) ד״ר אוטו גוסטאב ווכטר, מי שהיה ראש משטרת וינה, וסגנו, ס.ס. בריגאדפירר פרידריך כאצמן, מדארמשטאדט, מתו בינתיים. ווכטר היה אחד מחמשת הסוכנים הנאצים שביצעו את מעשה־הרצח בקאנצלר האוסטרי הד״ר אנגלברט דולפוס. ב־25 ביולי 1934. בראשית מלחמת העולם השנייה נתמנה מושל פלך קראקוב בפולין, ולאחר מכן הוצב בלבוב. ראיתיו בראשית 1942 בגיטו לבוב. הוא היה אחראי אישית לפעולה שנערכה ב־15 באוגוסט 1942, בעת ש־4.000 קשישים נאספו בגיטו ונשלחו לתחנת־הרכבת. אמי היתה ביניהם.

ווכטר נמלט לאחר המלחמה בסיוע אודיסה, ומצא לעצמו מקלט בקולג׳ דתי ברומא, אצל כמרים סלובאקיים שלא ידעו את זהותו. בריחתו תוכננה היטב; הוא אף נטל עמו מבאוואריה את הארכיונים שלו. בשנת 1949 חלה במחלה אנושה, והרופאים הניחו כי לא יוסיף לחיות זמן רב. הוא אמר למארחיו ברומא מי הוא, ביקש לראות את אשתו, שחיתה בשם „לוטה פוהל״ במחנה־פליטים בקירבת־מקום, וכן ביקש כי כומר יבוא אליו. הטקס הדתי שלפני־המוות נערך על־ידי ההגמון אלויס הודאל,

הרקטור האוסטרי של הכנסיה הקאתולית הגרמנית ברומא, ואז הלך לעולמו. הוא נקבר ברומא. לאחר מכן ביקש אריסטוקראט אוסטרי שהיה נוהג לעתים לסייע לי מההגמון הודאל לשחרר את תיקיו של ווכטר. ההגמון סירב.

כאצמן היה מפקד־המשטרה של ווכטר. כאשר בא ללבוב, ידענו כי אלפי אנשים עתידים להישלח בקרוב למותם. היה זה גבר גוץ, בעל פנים חיוורים ודלי־דם ושפתיים קשוחות ודקות. עיניו היו כהות, בלא כל ברק. איש לא ראהו מעודו מחייך. הוא כתב דין־וחשבון ארוך על „מיבצע ריינהארד", הפעולה שבה נהרגו שנים וחצי מיליון איש בפולין, כתגמול על הריגת היינהארד היידריך על־ידי פארטיזאנים צ'כיים בשנת 1942. בסוף הדין־וחשבון כותב כאצמן: „גאליציה, שפעם היו בה 800,000 יהודים, היא עתה ,יודנריין' (נקייה מיהודים)". בכך מסתיים הדין־וחשבון.

לאחר המלחמה נעלם כאצמן. הלכתי אחר סימני־עקבות רבים, אך לא יכולתי למצאו. בסתיו של שנת 1956 קיבלתי מדארמשטאדט מכתב אנונימי. הכותב הציע כי אחפש בגרמניה סוכן־נוסע בשם „אלברכט", שאומרים כי הוא פושע נאצי מרושע. יש סוכנים־נוסעים רבים בגרמניה בשם זה. ועל כן השלכתי את המכתב לסל־הניירות. שלוש שנים לאחר־מכן, כאשר שוחחתי עם המפקח הפלילי פאלר, הזכיר הלה את כאצמן, ואמר כי יש יסוד לסברה כי כאצמן מסתתר אי־שם בגרמניה, בשם המושאל „ברונו אלברכט".

„בדארמשטאדט", אמרתי לו באורח אינסטינקטיבי, וסיפרתי לו על־דבר המכתב האנונימי. ימים אחדים לאחר מכן הודיעני פאלר כי ברונו אלברכט, סוכן־נוסע, מת ב־19 בספטמבר 1957 בבית־החולים אליס שב־דארמשטאדט. לאחר שהרופאים אמרו לו כי לא נותר לו זמן רב לחיות, ביקש להביא אליו כומר, והתוודה כי הוא מי שהיה ס.ס. בריגאדפירר פרידריך כאצמן. הוא ביקש להיקבר בשמו האמיתי — לא כמפקדו, אוטו ווכטר.

בהשוואה לווכטר ולכאצמן, הרי הפושעים האחרים הנזכרים בפרק זה אינם אלא דגי־רקק. זוכר אני את ס.ס. אונטרשטורמפירר (סגן־מישנה) וילהאוז, מפקד מחנה־הריכוז לבוב־יאנובסקה. היה זה סאדיסט מושבע. הוא התגורר באחד הבתים שבתוך המחנה, יחד עם אשתו ובתו, ילדה בלונדית בת שש בשם הייקה. באחד הבקרים הקימו פועלים יהודיים בניין ליד ביתו. עדי־ראייה ראו את וילהאוז על מרפסת החווילה שלו, בחברת אשתו והייקה. הוא הצביע על הבנאים כשהם מתכופפים, בעבודתם בהקמת קיר־הלבנים. הם בוודאי הזכירו לווילהאוז את הדמויות המשמשות כמט־

רות, בקליעה־למטרה, שכן לפתע נטל את רובהו, כיוונו בתשומת־לב וירה. אחד הפועלים נפל. הייקה נהנתה ביותר ממשחק זה. היא מחאה כפיים. אבא חזר וכיוון את רובהו, ופגע במטרה נוספת, וגם הפעם ירה באחד הפועלים. אחר כך מסר את רובהו לידי אשתו, ואמר לה כי תנסה. כך עשתה. הבנאי היהודי השלישי נפל חלל.

מעשי־האכזריות השונים של וילהאוז מפורטים פירוט קליני בכתב־יד של ספר שכתב הפרופיסור טאדיאוש זאדרצקי המנוח באותן השנים. זאדרצקי פולני נוצרי, חקר את היהדות, דיבר עברית, והכיר את הקהילה היהודית בלבוב. היו לו ידידים יהודיים רבים, והוא סבל סבל עמוק בהיווכחו בגורלם. כאשר מעשי־הזוועה הגרמניים החלו, החליט זאדרצקי לרשום לעצמו את הדברים שראה ושמע; הוא התכוון להעמיד בכך מצבה לזכר היהודים הגוועים בעירו האהובה. תכופות היה חומק בחשאי לתוך הגיטו, משוחח עם יהודים, ורושם בחשאי רשימות. ספרו מכיל תאריכים, שמות ומקומות. היהודים עצמם לא הספיקו לרשום את כל מעשי־הזוועה; ההיוותרות בחיים תבעה את כל מאמציהם. הפרופיסור זאדרצקי הלך לעולמו, אך המחתרת הפולנית שמרה על כתב־היד שלו. הבאתי לידי כך שהוא יתורגם, והיגשתיו לתובע בוואלדשוט. היה לו ערך רב בהכנת התביעה נגד פושעי הס.ס. בלבוב.

מכתב־היד למדתי מדוע הודח וילהאוז לפתע מתפקידיו כמפקד המחנה. לשכת המחנה בלבוב־יאנובסקה קיימה מגע עם פירמות שונות בעיר לבוב, שסיפקו מזון, חומרי־בניין, פחם, תיל דוקרני ושאר חומרים שהיו דרושים לו. אחד מעובדי הפירמות הללו היה מהנדס פולני, שהיה איש המחתרת הפולנית. אחת מבנות־דודו, אשה פולניה, היתה אסירה משוכנות־המחנה. המחתרת ידעה הכל על־אודות מעשי־אכזריותו של וילהאוז, ופגישה מיוחדת של תא המחתרת קיבלה החלטה כי על וילהאוז למות. אחדים מן החברים התנדבו לירות בו, אולם היה בכך כדי להביא למעשי־תגמול נוראים... אז נזכר המהנדס כי חברתו קיבלה מכתבים אחדים מלשכת מחנה־הריכוז, ובהם חותם רשמי וחתימתו של וילהאוז. היה בכך כדי להעלות בלבם של אנשי המחתרת רעיון. אחד מהם, זייפן מומחה, כתב מכתב וחתם בשמו של וילהאוז. במכתב זה ביקש „וילהאוז" מלשכת הפירר בברלין להעבירו לחזית המזרחית. המכתב נסתיים במשפט: „כגרמני וכאיש ס.ס. חש אני כי זאת חובתי לפירר שלי ולמולדתי".

שבועות אחדים לאחר מכן הוזמן וילהאוז ללשכת הפירר, שם מצא את עצמו, להפתעתו הרבה, יושב מול הרייכסלייטר מארטין בורמאן. הרייכס־לייטר אמר לו כי הפירר שמח עד מאוד לקבל את מכתבו. כן, אמר בורמאן,

האונטרשטורמפירר מהווה דוגמה ראוייה־לשבח של „מילוי חובה". הפירר נענה ברוב־חסדו למשאלתו של וילהאוז.

„הרי צר־התנועה שלך לחזית המזרחית", אמר בורמאן. „מיטב ברכותי. הייל היטלר!"

„הייל היטלר!" אמר ס.ס. אונטרשטורמפירר וילהאוז, ויצא מן הלשכה בצעדים כושלים.

הוא נפל בקרב בדאנציג, בסוף שנת 1944. בסופו של דבר גיליתי את עקבות אשתו בזארבריקן, והודעתי על כך לשלטונות הגרמניים. הם חקרוה לגבי תרגילי־הירי במחנה־הריכוז של לבוב, על מטרות חיות. מרת הילדה וילהאוז יושבת עתה במאסר בשטוטגארט, כשהיא ממתינה למשפטה.

בבתי־המלאכה לתיקון רכבות־המזרח שבלבוב היו בשנת 1943 מאות אחדות של פועלי־כפייה יהודיים. אחד מהם, גבר גוץ ושקט בשם חסין, עבד באורוות־סוסים ליד הקאנטינה הגרמנית. תפקידו של חסין היה להשגיח על סוסים אחדים. ניתנה לו רשות מיוחדת ללון באורווה. אשתו של חסין נהרגה באביב 1943, באחת מפעולות־ההשמדה שביצעו אנשי הס.ס. בגיטו. בנם בן השמונה נמלט והוסתר על־ידי שכנים. בדרך כלשהי הגיעה לחסין הידיעה כי הילד נותר בחיים, והוא נמצא בגיטו. חסין השיג רשיון־מעבר להיכנס לגיטו, והבריח את בנו לתוך בתי־המלאכה של הרכבת המזרחית. היה שם, באורווה, אבוס עץ גדול, בעל מכסה. חסין הניח את בנו בתוך האבוס, ונקב בדפנותיו חורים אחדים, כך שהילד יוכל לנשום. הילד נשאר שם כמעט שלושה חודשים. רק בלילה, בעת שהגרמנים הלכו לבתיהם, היה חסין מניח לבנו לצאת ולשאוף אוויר צח. אויגן יטר, המפקח הגרמני הממונה על כוח־האדם, ידע על־אודות הילד, וכן ידעו גם גרמנים אחרים, אך הם שמרו על הסוד.

באחד מימי הקיץ של שנת 1943 גילה המפקח הראשי פטר ארנולדס את הסוד. לאחר מכן סופר לי כי אשה פולנייה שעבדה במטבח, ושהיתה מביאה מדי פעם מעט אוכל לילד, גילתה זאת לארנולדס מתוך פליטת־פה. האסירים חששו ביותר מפניו. אם עובד־כפייה לא היה מברכו לשלום בכבוד המתאים, היה ארנולד סוטר על לחיו. רוב הפקידים הגרמניים שהיו ממונים על בתי־המלאכה לתיקון רכבות היו מתייחסים אלינו יחס הוגן והיו בזים לארנולדס, אולם לא היה ביכולתם לעשות דבר בעניין זה.

ארנולדס הזעיק את שומרי הס.ס. של המחנה, ומסר להם על הנער. ס.ס. אונטרשארפירר (רב־טוראי) שונבאך, איש הקומאנדו המיוחד של

המחנה שהיה ממונה על הוצאה־להורג, בא לבית־המלאכה. ראיתיו משוחח עם ארנולדם בפתח הקאנטינה הגרמנית.

רצתי לאורווה. אך היה זה מאוחר מדי. חסין ניצב ליד גופת בנו, שהושלכה על ערימת הזבל שמאחרי האורווה. חסין סיפר לי כי ארנולדס ושונבאך נכנסו לאורווה, וארנולדס פתח את האבוס והצביע על הילד. שונבאך הוציא את הילד, הרימו ואמר לאב להסתובב. הוא ירה בילד, השליך את גופתו על ערימת הזבל, ואמר לחסין: „השלך אחת משמיכות־הסוסים כדי לכסות את הגופה. חיש מהר!" ארנולדס ושונבאך נשארו שעתיים בקאנטינה, והשתכרו. הממונה הישיר עלי, קולראוץ, אמר לי אחר כך: „כמובן, ארנולדס חייב היה לשתות לשכרה, כדי לשכוח את כל הפרשה".

במשך שנים לאחר המלחמה ניסיתי למצוא את ארנולדס, בלא הצלחה. בינואר 1958, בעת שהיו לי עניינים להסדיר בדיסלדורף, קלן ופראנקפורט, גיליתי באקראי כי פטר ארנולדס הוא עתה פקיד בכיר ברכבת הפדראלית הגרמנית בפאדרבורן. הודעתי לבית־המשפט בפאדרבורן, ופרקליט המחוז ביקש ממני לבוא שמה ולהתייצב בפני מר ארנולדס.

העימות נתרחש בלשכתו של התובע המחוזי. האשמתי את ארנולדס באחריות למותו של הנער היהודי הקטן. ארנולדס לא הכחיש זאת. בסופו של דבר, אמר: „מר ויזנטל, אולי נוכל להגיע לכלל הסכם בעניין זה".

אמרתי: „מר ארנולדס, אין אפשרות להגיע להסכם, כשמדובר במותו של ילד".

אז סיפר ארנולדס לפרקליט המחוז סיפור מסובך. לא היה זה הוא, למעשה, אשר מסר לס.ס. על־אודות הילד שבאבוס. הדבר נעשה על־ידי אחד בשם שולצה, מנהל הקאנטינה הגרמנית. היה זה נוח לארנולדס, כיוון ששולצה מת, ולא יכול היה להתגונן. מצאתי עד־מפתח אחר, המפקח אויגן יטר, אחד מהפקידים הגרמניים בבתי־המלאכה של לבוב. יטר הודה כי הוא ידע על־דבר הנער הקטן באבוס, כפי שידעו רבים אחרים, ולא אמרו דבר. הוא סיפר לפרקליט המחוז כי היה ידוע לכל, בבית־המלאכה, כי ארנולדס הוא אשר הסגיר את הנער לידי רוצחו. לאחר עדותו החל יטר, המתגורר עתה בשטוטגארט, לקבל שיחות־טלפון אלמוניות באמצע הלילה. קולות זרים קראוהו „יודנקנכט" (עבד־היהודים), והיו מניחים לאחר מכן את השפופרת.

מתוך אי־רצון היה על השלטונות להניח לפרשת התביעה כנגד ארנולדס. הוא בר־מזל. מתוך אלף ומאתיים היהודים שעבדו בבתי־המלאכה לתיקון רכבות בלבוב, באותה העת, נותרו בחיים רק שלושה — ולא עלה

בידי למצוא את שני האחרים, העשויים לשמש עדים כנגדו. אולם איש הס.ס. שונבאך נאסר על־ידי המפקח הפלילי פאלר. שונבאך הודה מיד כי ירה בנער הקטן. עתה שרוי הוא במאסר.

כן נזכרתי בריכארד רוקיטא, סגן מפקד המחנה בלבוב, אשר לאחר מכן עבר לטארנופול, גם היא בגאליציה, כדי להתקדם בהתמחותו כרוצח. הוא רצח שם מאות אחדות של יהודים, ואולי אף אלף; יש להניח כי הוא עצמו אינו יודע כמה. קראנו לרוקיטא „הרוצח הידידותי". מעולם לא הלקה מישהו, מעולם לא צעק על האסירים. הוא ירה בהם בנימוס. היה בו משהו מן האמן. הוא היה מנגן בכינור, בקאטוביצ׳ה מולדתו, ואהב מוסיקה. כאשר בא ללבוב, הדבר הראשון אשר עשה היה לארגן תזמורת־מחנה מיוחדת. היו בין האסירים כמה מוסיקאים מן השורה הראשונה. רוקיטא הטיל על זיגמונד שלכטר, מלחין יהודי ידוע, לחבר את „טאנגו המוות". תזמורת המחנה ניגנה את טאנגו המוות, בעת שבוצעו ההוצאות־להורג. הוצאות־להורג בליווי מוסיקלי הן עניין של יום יום באופירה, אולם בלבוב היו יורים כדורים של ממש, בעת שהמוסיקה היתה מושמעת.

פעם עבר רוקיטא במחנה, וראה יהודי קשיש וחלוש. היהודי הצדיע. רוקיטא קידם את פניו ברוב־ידידות, השליך פיסת־נייר על הקרקע, ואמר לקשיש להרימה. היהודי התכופף, ואז רוקיטא ירה בו למוות. כפי שאמרתי, היה זה רוצח ידידותי.

בסופה של המלחמה היה רוקיטא במקום נכבד בראש רשימתי, אך לא יכולתי לגלותו. אף לא ידעתי אם נותר בחיים. אם כן, הרי הוא שוב מוסיקאי, ללא כל ספק.

בסתיו 1958 נסעתי ברכבת לז׳נבה. בקרון־האוכל ישבתי מול קצין דני. התחלנו לשוחח. נתברר כי שנינו היינו במחנה גרוס־רוזן באותה התקופה, בשנת 1944. לאחר המלחמה היה הקצין באיזור הבריטי של גרמניה. שוחחנו על אודות הימים ההם, והזכרתי את רוקיטא. הקצין הדני שאל מה מראהו של רוקיטא.

„היו לו פנים רחבים, עיניים גדולות, ושפתיים מזדקרות. הוא היטיב לנגן בכינור".

„מוזר", אמר הקצין הדני. „דומני כי היה זה במועדון הקצינים בהאמ־בורג, בשנת 1947 או 1948 — והיתה שם תזמורת גרמנית. איני יכול לדעת כמובן בביטחה, שכן עבר זמן רב מאז. אולם אני סבור כי היה שם כנר שנראה כפי שאתה מתאר".

שיגרתי לתובע אנגלברגר דין־וחשבון על כך. התחלנו לחפש אחר רוקיטא בגרמניה הצפונית, אולם לא הצלחנו למצאו. בביקורי הבא בוואלד־

שוט שוחחתי על הפרשה עם המפקח הפלילי פאלר. הוא סיפר לי כי ערך חקירות בקרב איגודי המוסיקאים בהאמבורג, ליבק וברמן. אין לחם חבר בשם רוקיטא. לאחר מכן שוחח עם מוסיקאים, בתארו את רוקיטא. באחד הימים בא מוסיקאי לבקר אצלו. הוא מכיר, אמר, אדם התואם את התיאור, אך שמו אינו רוקיטא, אלא דומאגאלה.

„ואז התחלתי לחפש אחר דומאגאלה", אמר פאלר, „לא הצלחתי, ושום אדם בשם כזה לא הופיע ברשימות של איגודי המוסיקאים. המשטרה גם היא לא הכירה את השם".

היה לי רעיון: „הבה וננסה את קופת־החולים. הרי הכל יש להם היום ביטוח רפואי — אף רוצחים".

באותו הערב התקשר עמי פאלר. „צדקת. יש בהאמבורג איש בשם דומאגאלה, ואכן יש לו ביטוח רפואי. שוב אין הוא מוסיקאי. הוא שומר־לילה. אני מקווה למצאו הלילה. אודיעך".

שעתיים לאחר מכן ניגש המפקח הפלילי פאלר לשומר־לילה בבית־חרושת האמבורגי, שהיה ידוע בשם „דומאגאלה".

האיש הודה מיד כי שמו היה רוקיטא, וכי היה בלבוב ובטארנופול. הוא סיפר לפאלר כי שוב אין הוא מנגן בכינור. היה זה רעיון מחוכם לקבל משרה של שומר־לילה. הדבר הפחית את סיכויי זיהויו על־ידי אחד מקורבנותיו־לשעבר. הדבר היה מצליח בידיו, אלמלא היה מנסה לבטח את בריאותו. אכן, הוא עשוי להזדקק לביטוח זה. הוא נאסר והושלך לבית־הכלא, אך חלה והיה צורך לשחררו לתקופת־מה, לשם טיפול רפואי.

בטראגדיה של גאליציה מהווים מעשי־הטבח שבוצעו בסטאניסלאב אחד הפרקים המרגשים ביותר. בשנת 1939 היו בסטאניסלאב כ־100,000 תושבים. מחציתם היו יהודים, והמחצית האחרת — פולנים ואוקראינים. בהתאם לתוכנית של „מיבצע רייינהארד" עתידה היתה פולין שבשלטון הגרמנים להיות „יודנריין" — „נקייה מיהודים" — בסוף שנת 1942. בעיר סטאניסלאב בוצעה התוכנית במדוייק.

ב־12 באוקטובר ב־1941 הוקפו המחוזות היהודיים וכ־20,000 יהודים נכלאו יחד ליד בית־הקברות היהודי. הכל מסרו את כספם, תכשיטיהם, מעילי־הפרווה שלהם, ובסופו של דבר — את בגדיהם. היהודים הערומים נדחפו לספן של שתי חפירות־טאנקים גדולות, ונורו בתת־מקלעים. לפי כתב־האישום שהוכן בסופו של דבר בזאלצבורג, כנגד אנשי הס.ס. שהיו אחראים לפשע זה, שני אחים בשם יוהאן ווילהלם מאואר, „החלה הפעולה בבוקר השכם, והיא נסתיימה לאחר רדת החשיכה. כלי־רכב ממונעים

הוצבו מסביב לבית־הקברות ופנסיהם האירו את מחזה־ההשמדה. 12,000 יהודים לכל הפחות נרצחו שם. השאר הוחזרו ערומים לגמרי לעיר..."

האחים מאואר היו מהסאדיסטים האכזריים ביותר שבסטאניסלאב. היו אלה „פולקסדויטשה" מפולין, והיו להם כל התסביכים של גרמנים „נחותים" מעין אלה. הניצולים הבודדים מטבח־סטאניסלאב סיפרו סיפורי־אימים על־אודות שני האחים. אך למרבה הצער הם מסרו את שמותיהם כ„מאורר", בתוספת האות „ר". כתוצאה מכך ערך התובע זיכטיג, בלודוויגסבורג, שהיה ממונה על הפרשה, חיפושים אחר שני אנשים בשם „מאורר" ולא „מאואר".

בשנת 1963 פגשתי את זיכטיג, שסיפר לי כי חוקריו מצאו הרבה אנשים בשם מאורר, אך איש מהם לא נולד בפולין. אמרתי כי אולי שמם של האחים הוא „מאואר". התובע ביקש ממני לערוך חיפוש באוסטריה. התקשרתי עם ועדה שעקבה אחר הפולקסדויטשה בארץ זו. כן, שני אחים, יוהאן ו־וילהלם מאואר, היו בזאלצבורג, שם עבדו בשירותי־העזר האי־וואנגלי, שהוא מוסד צדקה. יוהאן היה „יועץ לענייני פליטים", ווילהלם היה ממונה על בית־נוער; משרות מושלמות לשני רוצחי־המונים. אחד מעוזרי נסע למשטרת זאלצבורג, וגילה כי שני האחים נולדו בפולין. הוא הביא עמו תצלום שלהם. בהתבונני בו, נזכרתי כי לאמיתו של דבר פגשתי ביוהאן מאואר לאחר המלחמה, בעת שהוא עבד במוסד־צדקה פרוטיס־טאנטי, ואני עשיתי משהו לטובת אירגון־פליטים יהודי. למרבה הצער, לא ידעתי אז על־אודות עברו.

הודעתי על העניין לזיכטיג, והיגשתי את כל החומר נגד האחים לפרקליט המחוז בזאלצבורג. מאסרם של האחים מאואר עורר סנסאציה במקום. המשפט נגדם, שנערך בראשית 1966, הפך להיות אחד מפרקי־השערוריה החמורים ביותר בתולדות המשפט האחר־מלחמתי באוסטריה.

נראה היה כי אי אפשר כלל להרכיב חבר־מושבעים. שכן מועמדים כה רבים ביקשו לשחררם מתפקיד זה, מסיבות מחלה או מסיבות אחרות. דברים מוזרים נתרחשו באולם בית־הדין ההומה־מאדם בעיר־הפסטיבאל היפה זאלצבורג. הקהל הריע לנאשמים, וצחק כאשר עדים יהודיים הוש־בעו על התנ"ך. כל העדים זיהו את האחים; העדויות היו משכנעות ביותר. לאחר שעות־דיון רבות, הודה חבר־המושבעים כי הנאשמים ביצעו מעשי־רצח, אך קבע כי הם פעלו מתוך כפייה, בהוציאם־לפועל הוראות מלמעלה. בית־המשפט נאלץ לזכות את הנאשמים. אולם השופט שישב־בראש הודיע להם, בהתאם לקובץ־החוקים האוסטרי, כי גזר־דינם של המושבעים אינו אלא „טעות בולטת", ועל כן יערך נגדם משפט חדש. עד אז ישארו הנאשמים בבית־הסוהר.

(המשפט השני של האחים מאואר נערך בווינה בחודש נובמבר 1966, ואז נמצאו אשמים־בדין. יוהאן נידון לשמונה שנות מאסר, ווילהלם — לשתים־עשרה שנים.)

גזר־הדין הראשון שנחרץ בזאלצבורג, וההתנהגות האנטישמית של הקהל בבית־המשפט, עוררו גלי־תדהמה באוסטריה כולה. העתון „וינר צייטונג" כתב כי פסק־הדין „מביש". סטודנטים קאתוליים וסוציאליסטים צעדו בחוצות וינה, כשהם נושאים כרזות בהן נאמר: „אוסטריה: גן־עדן לפושעים נאציים". לא סייעתי למהלך העניינים כאשר גיליתי — לצערי באיחור רב מדי — כי ראש חבר־המושבעים היה נאצי אוסטרי בלתי־ליגאלי, ואיש ס.א. לשעבר.

פרק שמונה עשר

אחד מל״ו הצדיקים

בעוד שפראנץ מורר ניהל את השמדתם של 80,000 היהודים שבווילנה, בשנת 1942, עשה שם במקרה אוסטרי אחר. שמו היה אנטון שמיד, ומוצאו — מווינה. הוא היה בן ארבעים ושתים שנה, סמל בוורמאכט הסדיר. כאוסטרים רבים אחרים, הוא גוייס לוורמאכט.

שמיד לא היה סמל־ת״ס אופייני. הוא היה אדם שקט. שהירבה להרהר ולא אמר הרבה; היו לו ידידים מועטים בקרב עמיתיו בצבא. קיים רק תצלום אחד שלו. נראים בו פנים מהורהרים, הגונים, עיניים רכות ועצר־בות, שיער כהה ושפם קטן. יחידת־הצבא שלו היתה בווילנה בחודשים הגרועים ביותר של פעילות־ההשמדה של מורר.

אנטון שמיד היה קאתולי אדוק, אשר סבל סבל עמוק כאשר חזה בסיבלם של אחרים. הוא היה גם גבר בעל אומץ־לב בלתי־רגיל. סיפורו עלול היה להישאר נעלם, אלמלא עדויות שונות שנכללו בתיקנו על־אודות מורר. בין 250 הניצולים מגיטו וילנא, יש אחדים שאת חייהם הציל אנטון שמיד. הם סיפרו לי לאחר מכן את סיפורו.

גרמנים רבים בווילנא גינו בחשאי את מעשי־הזוועה שביצע מורר, אך הם לא העזו לעשות דבר. שמיד החליט כי מחובתו הנוצרית לסייע ליהודים הנרדפים. הוא הפך לאירגון־עזרה חשאי, בן איש אחד. הוא היה חומק לתוך הגיטו, מתוך סיכון אישי רב, והיה מביא ליהודים הגוועים ברעב מזון, הוא היה נושא בכיסיו בקבוקי חלב, ומביאם לתינוקות. הוא ידע כי אלפי יהודים מסתתרים במקומות אחרים בווילנא, ושימש כבלדר ביניהם לבין ידידיהם שבגיטו. הוא העביר שדרים, לחם ותרופות. הוא אף העז לגנוב רובי־וורמאכט, אותם מסר ללוחמי־ההתנגדות היהודיים.

„הוא עשה את כל הדברים הללו בלא שיצפה לכך שמישהו יודה לו על כך״, אמר לי אחד הניצולים. „הוא עשאם מתוך טוב לבו. בשבילנו, בגיטו, היה גבר צנום ושקט זה, במדי־הסמל שלו, בבחינת קדוש״.

הבלתי־נמנע אירע. הגיסטאפו גילה, בימיו הראשונים של חודש אפריל

1942, כי שמיד ניסה להבריח חמישה יהודים מן הגיטו, ולהביאם ליערות פונארי הסמוכים, בהם קיוו להסתתר. הוא נאסר. בבוקר נערך נגדו משפט צבאי גרמני, והוא נידון למוות.

שעתיים לאחר מכן כתב שמיד לאשתו, שטפי:

קיבלתי את שני מכתביך... שמח כי הכל כשורה אצלך. חייב אני לספר לך מה הגורל המצפה לי, אך אנא, היי אמיצה בעת שתקראי את השורות הבאות... זה עתה דנוני למוות, בבית־דין צבאי. אין מה לעשות, פרט להגשת בקשה לחנינה, וזאת עשיתי. הדבר לא יוכרע אלא בצהרים, אך אני סבור כי בקשתי תידחה. כל הבקשות הדומות נדחו עד כה.

אך, יקירי, התעודדו. השלמתי עם גורלי. הוחלט בשמים — האל הטוב הוא שחרץ את גורלי — ואין מה לעשות בעניין זה. אני כה רגוע, עד כי קשה להאמין בכך. זהו רצונו של האלוהים, והוא הביא לידי כך שאהיה אמיץ־לב. אני מקווה שגם לך יעניק אומץ־לב.

חייב אני לספר לך כיצד אירע הדבר. יהודים כה רבים כאן גורשו על־ידי החיילים הליטאים ונורו באחו שמחוץ לעיר — בין 2,000 ל־3,000 איש מדי פעם. הם היו מטיחים תינוקות אל גזעי העצים — התוכלי לתאר לעצמך זאת? היו לי הוראות (אם כי העניין לא מצא כלל חן בעיני) לתפוס את מקום־הפיזור, שבו עבדו 140 יהודים. הם ביקשו ממני לסלקם משם. הינחתי להם לשכנעני — הרי יודעת את כי לב רך לי. לא יכולתי להרהר בעניין. סייעתי להם, ושופטי סבורים כי עשיתי מעשה רע מאוד. יהיה זה קשה בשבילכן, שטפי וגרתה יקרות, אך סלחו־נא לי: פעלתי כיצור אנוש, ולא רציתי לפגוע באיש.

כאשר תקראו את מכתבי זה, שוב לא אהיה עלי־אדמות. לא אוכל לחזור ולכתוב אליכן. אך היו נא בטוחות כי נחזור וניפגש, בעולם טוב יותר, עם אבינו שבשמים. כתבתי מכתב קודם ב־1 באפריל, וצירפתי את תצלומה של גרתה. מכתב זה אמסור לידי הכומר...

ארבעה ימים לאחר מכן, ב־13 באפריל, הוצא אנטון שמיד להורג. הוא מת יחד עם חמשת היהודים שאותם רצה להציל. הוא נקבר בבית־קברות קטן לחיילים, בווילנא. יומיים לאחר מכן שלח הכומר, הפאסטור פריץ קרופ, את מכתבו האחרון של שמיד לאלמנתו בווינה.

ביום ב׳, ה־13, בשעה 3.00 אחר הצהרים, נאלץ בעלך היקר להסתלק (כתב קרופ). הייתי עמו בשעותיו האחרונות... הוא התפלל ונותר

אמיץ־לב עד הסוף ממש. משאלתו האחרונה היתה בי אומר לך
כי גם את חייבת להישאר אמיצת־לב...

השם אנטון שמיד מופיע באחדים מן היומנים שכתבו יהודים אשר ניספו לאחר מכן בגיטו וילנא. הכל תיארו את נדיבות־לבו ואת אומץ־לבו. אחדים מהניצולים זוכרים אותו היטב. התחלתי לאסוף את עדויותיהם. באחד הימים בא לבקרני בווינה ידידי הד״ר מארק דבורז׳צקי, מתל־אביב, אשר עדותו בקשר לווילנא בעת משפט אייכמן סייעה לשכנע את האוס־טרים כי צריך יהיה להעמיד לדין גם את מורר. הוא מסר לי את מענה של אלמנת אנטון שמיד.

ביקרתי אצל מרת שמיד, אשה יגעה וקשישה המחזיקה בחנות קטנה, ושרכושה דל ביותר. בתה הנשואה, גרתה, חיה עמה. הן סיפרו לי כי חייהן לא היו קלים כלל בשנת 1942, בעת שנודע ברובע כי הסמל שמיד הוצא־להורג משום שניסה להציל יהודים אחדים. אחדים מן השכנים אף השמיעו איומים כלפי מרת שמיד, אלמנתו של ה„בוגד״, ואמרו לה לנטוש את הרובע. היו כאלה שניפצו את שמשות ביתה.

שאלתי את מרת שמיד האם יש לה משאלה כלשהי. כן, אמרה, היא היתה רוצה לעלות על קבר בעלה בווילנא. לא היה קל להסדיר זאת, משום שווילנא, עד שנת 1965, היתה סגורה מטעם הרוסים לתיירים אזרחיים. סיפרתי את הפרשה כולה לשגריר הסובייטי בווינה. וביקשתיו להשיג אישור למשפחה לנסוע לווילנא. אמרתי כי המרכז לתיעוד יממן את הנסיעה. ב־25 באוקטובר 1965 עלו מרת שמיד, בתה וחתנה על הרכבת למינסק, ומשם עלו על מטוס שהמריא לווילנא. מרכז התיעוד עומד להסדיר כי מצבה תוקם על קברו של אנטון שמיד, ועליה הכתובת:

פ״נ
איש שחשב כי חשוב יותר
לסייע לבריות
מאשר לחיות

מרת שמיד הראתה לי מכתב קודם מבעלה, שתאריכו ה־1 באפריל 1942. באותה העת, כבר ערך הגיסטאפו חקירה נגדו. „הכל חייבים למות ביום מן הימים״, כתב. „ניתן למות כתליין, או כעוזר. אני הייתי רוצה למות כעוזר״.

אכן, אחד מל״ו הצדיקים.

פרק תשעה עשר

המומחה לאריאניזציה

בשנים האחרונות עשיתי זמן רב בהולאנד, וקיימתי קשרים הדוקים עם מרכז התיעוד ההולאנדי באמשטרדם, בעת חיפושי אחר מי שלקח־בשבי את אנה פראנק, ובעת חקירותי בפעולותיו של הד״ר אריך ראיאקו־ביץ. טריומוויראט־הצמרת בעת הכיבוש הנאצי של הולאנד היה מורכב משלושה נאצים אוסטריים רבי־מעלה: הד״ר ארתור זייס־אינקווארט, הרייכסקומיסאר של היטלר; הד״ר האנס פישבק, שהיה גנרל־קומיסאר לענייני כספים ומסחר; וס.ס. גרופנפירר (לייטנאנט־קולונל) ואלטר ראוטר, שהיה גנראל־קומיסאר לענייני בטחון. שלושת אלה היוו את גרעינו של „מועדון הדאנובה״ הידוע לשימצה, שחבריו היו נאצים אוסטריים נכבדים בהולאנד. לאחר המלחמה, העידו פושעי־מלחמה נאציים רבים בהולאנד, במשפטים שונים, כי חברי מועדון הדאנובה אחראים לכל ההחלטות החשו־בות בעת הכיבוש הגרמני של הולאנד. החברים היו מתכנסים מדי יום ו׳ כדי להחליט בעניינים של חיים ומוות — וברוב המקרים היתה משמעות החלטותיהם מוות. מבין שלושה „מנהיגים״ אלה הוצא־להורג זייס־אינק־ווארט בנירנברג. וראוטר זכה לגורל דומה בהולאנד.

ומה בדבר פישבק? ידידי בהולאנד היו סבורים כי הלך לעולמו. סירבתי להאמין בכך, משום שלא יכולתי למצוא הוכחות לכך. התחלתי חוקר איפוא את התיקים בקשר לפישבק. הפריט הראשון היה מפברואר 1938, בעת שהיטלר שיגר את „תביעותיו״ הראשונות לקאנצלר האוסטרי דולפוס. ביניהן היתה תביעת הפירר כי הד״ר האנס פישבק ימונה מיניסטר המסחר, בממשלה חדשה, פרו־נאצית, שתוקם באוסטריה. בהתאם לרשומות הצטרף פישבק למפלגה הנאצית הבלתי־חוקית באוסטריה בשנת 1937, וקיבל את כרטיס־חבר מספר 6,133,529. שושניג לא נענה לתביעות היטלר, ושבועות אחדים לאחר מכן פלש היטלר לאוסטריה. עתה הוקמה ממשלה אוסטרית על־ידי זייס־אינקווארט, ובה נתמנה הד״ר האנס פישבק למיניסטר הכלכלה

והמסחר. בעת הרדיפה אחרי יהודי אוסטריה, שבאה לאחר מכן, גילה פישבק את כשרונו לשוד וגזל בסיטונות. הוא היה האיש שניסח את תוכנית ה„אריאניזאציה" של כל הרכוש היהודי באוסטריה. עובדה זו מוכחת על־ידי מיסמכים שנקראו בנירנברג ב־29 בנובמבר 1945, בנוכחות גרינג.

בעת חקירת־השתי־והערב של גרינג, קרא התובע מיסמך מספר 1816— פס, מוצג מספר ארה"ב—261, שהעיד על היעילות שבה גזלה ממשלת זייס־אינקווארט את רכושם של יהודי אוסטריה. המדיניות פותחה בישיבה שנתקיימה ב־12 בנובמבר 1938, בראשותו של גרינג, בברלין, במיניסטריון האוויר של הרייך. נכחו באותה ישיבה, בהתאם לעדותו של גרינג בעת המשפט, היידריך, מנהיג המשטרה החשאית הנאצית; הד"ר פריק, מיניסטר הפנים; גבלס; פונק, מיניסטר הכלכלה הרוזן שוורין פון קרוסיק, מיניסטר הפינאנסים; וכן „פישבק מאוסטריה".

לאחר שהדיפלומאט הגרמני ארנסט פון ראת נרצח על־ידי הסטודנט היהודי הרשל גרינשפאן, בפאריס, ב־7 בנובמבר 1938, יעץ פישבק לגרינג להטיל על יהודי גרמניה ואוסטריה קנס קיבוצי בן ביליון מארק, בתורת עונש. לפי מיסמכי נירנברג, הציע פישבק את התוכנית המפורטת דלהלן לגזילת רכושם של היהודים:

הוד מעלתך:

בעניין זה (השאלה היהודית) יש לנו כבר תוכנית מושלמת לגמרי לגבי אוסטריה. יש 12,000 בעלי־מלאכה יהודיים ויש 5,000 חנויות קמעונאיות יהודיות בווינה. לפני תפיסת השלטון בבר היתה בידינו תוכנית מוגמרת לגבי הסוחרים, בקשר לסך־בל זה של 17,000 חנויות. מתוך חנויותיהם של 17,000 בעלי־המלאכה, עתידות היו כ־10,000 להיסגר לגמרי, ר־2,000 עתידות היו להישאר פתוחות; 4,000 מבין 5,000 חנויות־הקמעונאים יש לסגור, ואילו 1,000 יש להשאיר פתוחות, כלומר להעבירן אריאניזאציה. בהתאם לתוכנית זו, הרי בין 3,000 ל־3,500 מבין סך־הכל 17,000 החנויות תשארנה פתוחות, וכל השאר — תיסגרנה. על כך הוחלט לאחר חקירות שנערכו לגבי כל ענף וענף, ולפי הצרכים המקומיים, מתוך תיאום עם כל השלטונות המוסמכים, והתוכנית מוכנה לפירסום ברגע שנקבל את החוק שביקשנו בחודש ספטמבר. חוק זה יסמיך אותנו למנוע רשיונות מבעלי־מלאכה, בלי קשר לשאלה היהודית.

גרינג השיב: „אפרסם צו זה היום". הוא העיר, ברוב־שמחה: „עלי לומר כי הצעה זו נפלאה. כך תיפתר כל הפרשה בווינה,

אחת הבירות היהודיות, כביכול, עד הג־המולד, או עד סוף השנה״.
ואז אמר מיניסטר הכלכלה הגרמני, פונק: „נוכל לעשות אותו הדבר גם כאן״.

„במלים אחרות״, אמר התובע בנירנברג, „פתרונו של זייס־אינקוורט נראה בעין כה יפה, עד כי התייחסו אליו כאל דגם לשאר חלקי הרייך״.

אולם פתרונו של זייס־אינקוורט היה, לאמיתו של דבר, פתרונו של הד״ר האנס פישבק.

לאחר מכן, בהולאנד, היה הד״ר פישבק הגרוע שברודפי־היהודים שבקרב הנאצים. ב־8 באפריל 1942 ערך ביקור במחנה עבודת־כפייה שבו הוחזקו אלפיים יהודים. לאחר מכן שיגר לזייס־אינקוורט דין וחשבון: „תנאי־השיכון והמזון של היהודים כה טובים, עד כי אין להסביר זאת״, והוא הגיש הצעות לשינויים יסודיים. פישבק נכח במה שהיה קרוי „ישיבת היהודים״ שנערכה ב־16 באוקטובר 1942. בהשתתפות זייס־אינקוורט ואחרים, בה נדונה שאלת הגלייתם של יהודי הולאנד. יש בידינו חליפת־מכתבים בין זייס־אינקוורט, ראוטר ופישבק שנתקיימה בשנת 1941, בה מזכירים שלושת החברים העיקריים של „מועדון הדאנובה״ זו הפעם הראשונה את המונח „אויסזידלונג״ (ישוב־מחדש) של היהודים, במקום „אויסוואנדרונג״ (הגירה). בינתיים, בזז פישבק בליל את המשק ההולאנדי. הוא „חיסל״ 13,000 מיפעלים יהודיים; הביא ל„אריאניזאציה״ של 2,000 חנויות יהודיות, והעביר לגרמניה ביליונים אחדים של גילדרים הולאנדיים.

הגלייתם של יהודי הולאנד בוצעה בהיעדר מוחלט של רגשות־אנוש. יש בידי מכתב שנכתב בידי יהודי הולאנדי בשם ג. א. פאן דר האל, לגנראל כריסטיאנסן, מפקד הצבא הגרמני בהולאנד. פאן דר האל כתב כי איבד את שתי רגליו בפעולה במאי 1940, והוא ביקש כי יפטרו אותו מהגליית־היהודים. הוא הוגלה ומת במחנה־ריכוז. מכתבו נמצא רק לאחר מכן. הוא נושא את הרישום: „יהודי נשאר תמיד יהודי — עם רגליים, או בלעדיהן״.

פישבק היה חבר אותה קבוצה קטנה, בצמרת הנאצית, שהיתה בקיאה ביותר בתוכנית ובמנגנון ל„פתרון הסופי של הבעיה היהודית״, ואשר סייע בשכלולו של „הפתרון הסופי״. היה זה איש פיקח, רב־תושייה ואכזרי. לאחר שבעלות־הברית שחררו חלק נכבד מהולאנד, עברו פישבק ואנשי־מטהו לאיזור הצפון־מזרחי של המדינה, והמשיכו ב„חיסול״ רְכוש הולאנדי, ובהעברת הנכסים לגרמניה.

משנסתיימה המלחמה, הופיע פישבק ברשימות ה„מבוקשים״ של

אוסטריה והולאנד גם יחד, אך אי־אפשר היה למצאו. באוסטריה, באותה העת, היו נאצים מסוגו של פישבק נידונים למאסר־עולם על פשעים הפחותים מאלה שביצע הוא. הוא הועמד לדין שלא בפניו, על בגידה במולדת, וכל נכסיו באוסטריה הוחרמו. בהולאנד קרוב לוודאי שהמשפט היה מסתיים בעונש־מוות. אולם אי־אפשר היה למצוא אותו בשתי הארצות גם יחד. באוסטריה היה רשום כ„נעדר", ובהולאנד הניחו כי מת.

אי־אפשר היה למצוא את עקבותיו, עד שאשה יהודייה קשישה באה למשרדי בווינה. באחד מימי ספטמבר 1965. היא היתה מלאת־יאוש. בעת מלחמת העולם השנייה, בעת שהיא ובעלה עמדו להיות משולחים לגלות, התקשר עמם ידיד לא־יהודי והבטיח לקחת על עצמו את הטיפול בבית־העסק שלהם ולנהלו „עד אשר תשובו".

„עתה הוא מנהלה הכללי של פירמה, כאן בווינה", אמרה הקשישה. „הלכתי לראותו, אך הוא הכחיש הכל. אין הוא יכול לזכור כי לקח לידיו את הפירמה שלנו. הוא אמר לי כי אל־לי להטרידו, והשליך אותי החוצה".

אותו סיפור ישן־נושן. הזקנים טעו טעות מרה בכך שנותרו בחיים, שחזרו, ושביקשו לקבל שוב את רכושם. שאלתיה האם יש לה מיסמך כתוב כלשהו, בענין זה.

„לא העזנו", אמרה. „נתנו בו אימון".

שאלתי: „התוכלי להוכיח את טענתך? היש לך עד כלשהו?"

„כן. בעלי יתן לך את שמותיהם של אנשים אחדים שידעו על העברת החזקה על הפירמה. הד"ר האנס פישבק הוא אחד מהם. הוא היה קשור קשר אמיץ עם ה„אריאניזאציה" של רכוש יהודי".

„פישבק לא יוכל לסייע לך", אמרתי. „הוא מת".

האשה נעצה בי את מבטה. „הוא לא היה מת לפני ארבעה שבועות. אני מכירה אשה אוסטרית שאמרה לי כי שוחחה לאחרונה עם פישבק. היא אמרה כי הוא יועץ תעשייתי באחת הערים הגדולות של גרמניה".

„התוכלי להשיג ממנה את מענו של פישבק?"

הקשישה הניעה ראשה בעצב. „לא, אין היא מסכימה לתת את המען. עדיין היא פרו־נאצית בכל לבה".

לאחד הסתלקה, ישבתי במושבי במשך זמן רב. הרי עוד פושע ששרד ושגשג, בעוד שהכל מניחים כי מת. התחלתי לחקור. זמן קצר לאחר סוף המלחמה, מצאתי, עבר פישבק לאיטליה, ומשם לדרום־אמריקה, וכל זאת בסיוע אודיסה. הוא התיישב בארגנטינה. בשנת 1957, לאחד שהפאר־לאמנט האוסטרי ביטל את חוק פשעי המלחמה, נעלם שמו של הד"ר

האנס פישבק מרשימת פושעי־המלחמה הנעדרים. פישבק החליט כי הגיעה העת לחזור לאירופה.

האשה אמרה כי עתה משמש הוא כיועץ תעשייתי בגרמניה. פירושו של דבר כי הוא גר בוודאי בעיר תעשייתית גדולה. שלחתי מכתבים אחדים וביקשתי מידידים בגרמניה בי יבדקו האם הד״ר האנס פישבק רשום במדריכי־הטלפון של ערים גרמניות שונות. כל התשובות היו שליליות. אחר כך התחלתי לעיין ב„קומפאס״ הגרמני, מעין „מי ומי״ לגבי אישים בולטים בתעשייה, במסחר ובחיי־הכספים של גרמניה. שם מצאתי את שמו של הד״ר חואן פישבק, אזרח ארגנטיני, יועץ פינאנסי. המען: רחוב אלפרד 140, אסן.

כן, היה זה פישבק, פושע המלחמה, ועכשיו חבר מכובד בקהילת אנשי־העסקים של אסן. מביתו באסן המרחק במכונית לגבול ההולאנדי אינו מגיע כדי שעת נסיעה. גילינו כי יש לו דרכון ארגנטיני, מספר 4507366, שנופק בבואנוס־איירס ב־25 בספטמבר 1957. הודענו על כך לשלטונות השיפוטיים של הולאנד. המרכז לתיעוד בהולאנד, ומשטרת הולאנד, הכינו תיק עבה ובו עדויות מרשיעות, והתיק נמסר לידי מיניסטריון המשפטים ההולאנדי, בהאג. השגריר ההולאנדי בבון הודיע רשמית על העניין לשלטונות הגרמניים. התובע במינכן שערך חקירות לגבי פשעי־המלחמה הגרמניים בהולנד, קיבל גם הוא הודעה מתאימה.

אולם קרה המקרה, והפשעים שלגביהם יכלו השלטונות ההולאנדיים למצוא עדויות ישירות ומיידיות נכללו כולם במסגרת חוק־ההתיישנות הגרמני. עד כה לא נתבקשו הגרמנים להסגיר את פישבק להולאנד, מקום שם אין חוק ההתיישנות חל על פשעיו. הרשות שהיתה לו להישאר בגרמניה פגה ב־6 באפריל 1966, ומשמר־הגבול האוסטרי קיבל הוראה שלא להתיר לו לחזור לארץ־מולדתו. השלטונות ההולאנדיים מנסים למצוא הוכחות, באמצעות עדים ומיסמכים, כי פישבק היה שותף למעשי רצח — פשע שאינו נכלל בתחולתו של חוק־ההתיישנות הגרמני. יתכן איפוא כי יבוא יומו של הד״ר האנס פישבק, ראש־וראשון למבצעי האריאניזציה.

פרק עשרים

הפן האחר של הירח

באחד מימי אפריל 1945, זמן קצר לפני תום המלחמה באירופה, הגיעה רכבת מהונגריה למאוטהאוזן. רוב הנוסעים היו תשושים ומצומקים; נראה היה כי הנהלת המחנה כבר ויתרה עליהם, מראש, כיוון שהם שוגרו ישירות לבלוק־המוות שבו אני עצמי שהיתי באותה עת.

בין הבאים היה רבי הונגרי נודע. התהלכה שמועה כי הוא הצליח להבריח לתוך מחנה־הריכוז סידור־תפילה קטן. הערצתי את הרבי על אומץ־לבו. בוודאי ידע כי הס.ס. העניש כל מי שנתפס כשהוא מביא עמו חפצים כלשהם — אף מברשת־שניים ישנה, או פיסת ראי שבור.

הרבי בא לחדרנו ביום המחרת, כשהוא עובר ממיטה למיטה. רבים מן הגוועים־מרעב היו חלושים אף מכדי שיוכלו להתיישב על דרגשיהם. תיארתי לעצמי כי הרבי מתכוון לשוחח עמם, ולספק להם סעד רוחני. תמורת זאת, אמר כי הוא ישאיל לכל אחד מהם את סידור־התפילה שלו למשך חמש־עשרה דקות. „דמי ההשאלה" יהיו רבע ממנת־המרק היומית של כל אסיר. קערה אחת של נוזל מימי — זה היה כל אשר קיבלנו מדי עשרים וארבע שעות, אך רבים היו מוכנים לוותר ברצון על חלק מתוכנה של קערה זאת, ובלבד שיהיה הסידור בידיהם למשך חמש־עשרה דקות. היה זה סידור קטן ושחור, והם החזיקוהו בין כפות־ידיהם. הם היו חלשים מכדי שיוכלו לקרוא בו, אך סידור־התפילה העלה בהם זכרונות מימי־ילדותם, תפילת ליל שבת בבית־הכנסת, קולו של החזן. הספר הקטן החזירם לחדר־המגורים שלהם, בו הדליקו נרות לכבוד שבת, וריח ניחוח נדף מן המטבח. אחד הגוססים בחדרנו היה שופט, אשר המיר את דתו ונעשה קאתולי, אך עתה שכר גם הוא את הסידור הקטן ועשה חמש־עשרה דקות יקרות בהעלאת זכרונות — ואז מסר לרבי רבע ממנת־המרק שלו.

למעשה, הלך הרבי לעולמו לפני כל האחרים. הכמות המוגזמת של מרק הגדישה את הסאה, מבחינת מערכת־העיכול המוחלשת שלו. הוא

נלקח מעמנו, אך הבריות כמעט לא שמו לב לכך. תהיתי מה אירע לסידורו.

לאחר השחרור נלקחנו למחנה־הנופש בינדרמיכל בלינץ, מקום שם טיפלו בנו רופאים אמריקנים. האמריקנים הקימו בית־כנסת קטן בתוך תחומו של מחנה־הנופש. לתפילת־הפתיחה, באפריל 1946, הובא ספר־תורה מאמריקה, ורבי זקן הגיע משם כדי להשמיע את התפילה הראשונה.

אמרתי לידידי כי אין אני עומד לקחת חלק בטקס התפילה. לא יכולתי לספר להם כי שוב איני רוצה לראות רבי, לעולם. לא יכולתי לשכוח את רודף־הבצע שהמיר אמונה במזון. במקום להגיש סעד לגוססים — מילא את כרסו במרק שלהם. קצתי באנשים מעין אלה.

באותו הלילה בא הרב סילוור לראותני. היה זה גבר נמוך־קומה, שלבש מדי־צבא אמריקניים, בלא סימני דרגה או חיל. היה לו זקנקן לבן, ועיניו הבוהקות האירו מתוך טוב־לב. הוא היה לפחות בן שבעים וחמש, אך מוחו היה חריף וקולו — קולו של צעיר־לימים. הוא סיפר לי כי נולד באוקראינה, ארץ־הפוגרומים, והיגר בהיותו נער לאמריקה, ארץ־התקווה.

הוא הניח את ידו על כתפי. „ובכן, מספרים לי כי אתה ברוגז עם אלוהים?" אמר ביידיש, וחייך לעומתי.

אמרתי כי אין אני שרוי ברוגז עם האלוהים, אלא עם אחד ממשרתיו, וסיפרתי לו את אשר אירע.

הוא הוסיף לחייך. „וזה כל מה שיש לך לספר לי?"

„האין זה מספיק, רבי?" שאלתי.

„שוטה שכמותך", אמר. „ובכן, אין אתה זוכר אלא את האיש הרע, שנטל משהו מן האנשים הטובים. מדוע לא תיזכר, תמורת זאת, באנשים הטובים, שנתנו משהו לאיש הרע?" הוא נגע בי בכף־ידו הפרושה, ויצא.

השתתפתי בטקס־התפילה ביום המחרת. מאז אותו היום ניסיתי לזכור תמיד כי יש שני פנים לכל מטבע, אם כי לעתים קשה להבחין בפן האחר, ממש כפי שקשה לראות את הפן האחר של הירח.

.1

תכופות מהרהר אני ברבי סילוור הקשיש, בעת שאני ניצב בפני בעיה סבוכה, שאין לה פתרונות פשוטים. חשבתי עליו באחד הבקרים, בספטמבר 1965, בעת שמרת ק. ישבה מולי. היא היתה לבושה בחליפת־טוויד ונשאה עמה תיק־שינה קטן. שערה היה פרוע. היא בילתה את כל הלילה ברכבת שהגיעה מגרמניה, והיא הגיעה במונית מן התחנה אל משרדי.

„היה עלי לראותך, מר ויזנטל. לא יכולתי להמתין עוד. אני זקוקה לעזרה בפרשת־הפיצויים שלי. ועלי לשוחח עם מישהו המאמין בי. איש אינו מאמין לדברי, משום שסיפורי קשה כל כך להיאמן".

אולם סיפורה סיפור־אמת הוא. לאחר מכן בדקתי בקפדנות את כל העובדות. מרת ק. היא אשתו היהודייה של גנרל ס.ס. גרמני לשעבר.

היא היתה בת ששים כאשר באה לראותני, והיו בפניה קמטי־סבל עמוקים. אולם האמנתי לה כאשר אמרה לי כי היתה פעם נערה יפה — ופרועה למדי. היא ירשה את מזגה הסוער מאמה, שהיתה שחקנית בווינה. היא עצמה הפכה להיות שחקנית קטנה, והיא מילאה תפקידים זעירים במינכן, בשנת 1934, בעת שפגשה בו. נכנה אותו בשם האנס. פרשת־אהבתם היתה מלאת־רגש וחופשייה מדאגות. הם הסכימו ביניהם שלא לשוחח על־אודות העתיד. היא ידעה כי הוא הולך מדי יום ביומו למשרד כלשהו, אך לא שאלתו שאלות מפורטות לגבי עבודתו. היא שמחה ביותר כי הוא עובד, והסתפקה בכך; שכן אנשים רבים היו מובטלים במינכן ובשאר ערי גרמניה בשנת 1934. רק כאשר הרופא אמר לה כי היא עומדת ללדת, החלה לשאול שאלות מספר. האנס נטל אותה בזרועותיו ואמר לה כי אל־לה לבכות. עליו להתוודות בפניה: הוא משתייך למדור הפוליטי של הס.ס. זה היה ה„משרד" שאליו היה הולך מדי בוקר בבוקר.

„לא בכיתי", אמרה לי מרת ק. „הייתי מבוהלת, משום שעתה הייתי חייבת להתוודות גם אני. סיפרתי לו כי אבי הלך לעולמו. שיקרתי לו. אמי היתה קאתולית; אבי, אבי הבלתי־חוקי, היה עורך־דין יהודי בברלין. פירושו של דבר, שאין אני „ארית" כפי שחשב. אני יהודייה למחצה. בתורת איש ס.ס. לעולם לא יוכל לשאתני לאשה. אולם האנס סירב להודות בתבוסה; הוא היה גבר נפלא. הוא אמר כי נוכל למסור את התינוק לבית־תינוקות של הס.ס. ולחיות יחדיו בלא נישואין. אמרתי כי רוצה אני לגדל את הילד בעצמי. האנס נסע לברלין ושוחח עם אבי, שאמר לו כי שמו אינו מופיע על שום מיסמך בקשר אלי. פירושו של דבר כי אוכל להודיע כי אני ארית, וכי נוכל להינשא. למעשה לא היה זה עניין קל, והאנס צריך היה להתווכח במשך שנתיים, עד שהס.ס. הניח לו לשאתני לאשה; אני מניחה שהיו להם ספקות, כיוון שבאורח רשמי לא היה לי אב. אולם הייתי בלונדית, ועיני כחולות. אילו הייתי נראית יהודייה, לעולם לא היו מניחים לנו להינשא".

הם היו מאושרים ביותר, עם ילדתם הפעוטה, והיתה להם דירה גדולה במינכן. את האנס היו מסיעים מדי בוקר במכונית רשמית למשרדו במחנה הריכוז דאכאו, מקום שם היה ממונה על המחלקה הפוליטית.

„החלק הנורא ביותר טרם נתהולל", הוסיפה מרת ק. „האנס הצליח תמיד להימנע מאותם קורסים מיוחדים, כיצד לצוד בני־אדם ולענותם

ולרצחם. כן, היו להם קורסים מעין אלה אף באותן השנים. אולם עם חלוף הזמן, נעשו העניינים גרועים יותר ויותר. האנס ראה יותר מדי, וידע יותר מדי. הוא הועלה לדרגת קולונל ס.ס., והוא ביקש שיעבירוהו להאמ־בורג. היה מחנה־ריכוז קטן בנויינגאמה הסמוכה, והוא הועמד בראשו. הוא חשב כי יהיה שם מרוחק ממרכז־העניינים, אולם טעה בכך. נויינגאמה היה מחנה־השמדה; בין 1938 ל־1945 הושמדו שם 55,000 איש מצרפת, מדנמארק, מנורווגיה, מהולאנד, מאוסטריה, מבלגיה, מברית־המועצות ומגרמניה. כל המשלוחים מהאמבורג, מצפון גרמניה הגיעו שמה בסופו של דבר. ביתנו לא היה מרוחק מן המחנה. ניסיתי לעזור לאסירים בדרכים קטנות — ביקשתי מהאנס לשלוח אחדים מהם לעבוד בביתנו, ונתתי להם מזון. אחר כך גילה זאת הגיסטאפו, ונצטווינו לעבור לגור בהאמבורג, שבה קיבלנו דירה גדולה. אני סבורה שמאז ואילך הפקידו עלי שמירה מתמדת. הם ידעו כי אין לתת בי אימון".

עם תחילת ההפצצות שהפציצו בעלות־הברית ושבסופו של דבר הרסו כליל את העיר הפנימית של האמבורג, בילתה מרת ק. את לילותיה במקלט מפני התקפה אווירית. שם הבחינה בנערה בשם אסתר, שהיתה מתרחקת מן הבריות ולא שוחחה עם איש.

„ידעתי כי היא יהודייה, והיה עלי לעזור לה", אמרה מרת ק. „היה זה כמעין כפייה פנימית. כן היה זה טירוף־דעת, מצד אשתו של איש ס.ס. רם־דרג". היא כיווצה את כתפיה.

היהודייה הצעירה היתה ביישנית ביותר, ונרתעה ביותר משיחה עם מרת ק. רק לאחר ערבים אחדים, לאחר שמרת ק. הביאה לה בקבוק־תרמוס חדש, כאשר הבחינה כי בקבוקה של אסתר נשבר, החלה לגלות כלפיה מעט ידידות. אסתר התגוררה בחדר פעוט בעליית־גג, מקום שם ניסו שכניה הנוצריים להחביאה. אמה נלקחה קודם לכן למחנה־הריכוז ראוונסבריק, והיא ידעה כי „הם" עתידים לבוא ולקחתה תוך זמן קצר. והיא היתה מבוהלת, משום שעמדה ללדת.

„לקחתיה לדירתי. בעלי לא היה בעיר. יקרה אשר יקרה, אמרתי לעצמי, תינוקה חייב להיוולד. אולם באחד הלילות באו אנשי הגיסטאפו לחפשה. התחננתי בפניהם, אולם הם אמרו כי היא יכולה להישאר בדירה במשך אותו הלילה, אולם בחמש בבוקר היא חייבת להיות בביברהאוז, תחנת השילוח לראוונסבריק. אחרי שהלכו, ארזנו חפצים מעטים והלכנו לתחנת־הרכבת. רכבת־חצות עמדה לצאת למינכן, מקום שם היתה לי עדיין דירה משלי. כאשר הגענו למינכן גיליתי כי אני זקוקה למיסמכים בשביל אסתר. נסעתי לדגנסבורג, גנבתי את דרכונה של גיסתי ואמרתי לאנשים במינכן

כי אסתר היא גיסתי. לאחר מכן הודעתי לבעלי כי אני הרה. הסברתי כי שמרתי זאת בסוד מפניו, למשך זמן־מה. אמרתי כי בטוח יותר להישאר במינכן מאשר בהאמבורג. דומני כי האנס חש רגשות־הקלה. היו לו צרי״ת רבות עם הממונים עליו בס.ס. בהאמבורג, משום שדיברתי בחופשיות רבה מדי״.

האנס שמח ביותר לשמע הידיעה. הוא קיווה כי יהיה זה הפעם נער. בתם היתה עתה בת שש, וחיתה עם אמה־זקנתה מצד האב בחווילה ברגנסבורג. האנס שלח לאשתו חפצים נאים בשביל התינוק; הוא הביע את תקוותו כי הכל ילך כשורה אצלה ואצל התינוק. משהגיעה שעתה של אסתר ללדת, הכניסה אותה מרת ק. לקליניקה פרטית, שבה טיפלו רק בנשותיהם של קצינים גבוהים.

„היתה רק דרך אחת לעשות זאת״, אמרה מדת ק. „רשמתי את אסתר בשמי־שלי. מכרתי תכשיטים אחדים, כדי לשלם לרופא ולקליניקה. בעלי לא יכול היה להבין מדוע לא נכנסתי לבית־החולים הגדול של הס.ס. ליד מינכן, מקום שם הייתי מקבלת הכל בלא תשלום. הסברתי כי לא אהיה מאושרת אם אלד את תינוקי במקום שהיה נתון באורח רשמי לשיפוט הס.ס. הוא הבין. הילד נולד ב־28 באוגוסט, נער קטן שלא ידע כי משהי אינו כשורה, בקשר אליו: הוא יהודי. לקחתיו הביתה, בעת שאסתר נשארה בקליניקה. ידעתי כי אני מסכנת את חיי, אולם הם לא היו חשובים כה בעיני; הילד היה חשוב הרבה יותר״.

היא קיוותה שאסתר תצטרף אליהם תוך זמן קצר, אולם היו סיבוכים שלאחר־הלידה. הרופא היה מודאג ממצבה. בינתיים קיבל האנס חופשה מיוחדת, כדי לראות את הרך הנולד. הוא הגיע יחד עם ידידו וייס, אשר עבד במפקדה בדאכאו. מרת ק. התבוננה בהם בעת שהתבוננו בהערצה בתינוק הפעוט. הם הרימוהו מעריסתו, ושיחקו עמו — עד כי נהפכו להיות ילדים קטנים גם הם.

„אילו היו יודעים כי הוא יהודי... לא יכולתי להשלים במחשבתי משפט זה. אלוהים אדירים, צריך היית לראות את בעלי! הוא השתולל מרוב אושר. הוא עטף את התינוק בשיראים ובבגדי־צמר, והוציאו לטיול בטגרנזיי. התוכל להעלות על הדעת מה התרחש בלבי? שמחתי ביותר כאשר חופשתו נסתיימה. קיוויתי כי אסתר תחלים ותבוא במהרה הביתה. אולם באחד הלילות הם התקשרו עמי מהקליניקה — ובאותו הלילה היא מתה בזרועותי. היה עלי לומר לרופא את אשר אירע. שכן הוא היה חייב להודיע על מותה, ואסתר היתה רשומה בשמי! באורח רשמי, הלכתי לעולמי באותו הערב — והרי אני ניצבת מולו. הוא הרים את שפופרת

הטלפון והתקשר עם הגיסטאפו".

הגיסטאפו הגיע שעתיים לאחר מכן, שכן מרת ק. ניסתה להיחלץ מן הסבך בתירוצי־הסבר שונים; היא אמרה כי לא ידעה שאסתר יהודייה, וכי שום דבר לא היה חשוב בעיניה, פרט לתינוק, כיוון שרצתה לאמצו. הם לא האמינו לה כלל. אם רוצה היא עד כדי כך בתינוק, אמרו, הרי יכלה לאמץ לעצמה אחד מהתינוקות הבלתי־חוקיים של הס.ס. כך עושה אשתו הגרמנייה של איש־ס.ס. טוב. הם החזיקו אותה חמישה ימים, והלקו אותה ללא־רחמים, אולם היא דבקה לקביעת־האמת, כי בעלה לא ידע על כל העניין. היא שולחה למחנה־הריכוז הקרוב ביותר.

„והתינוק?" שאלתי.

היא אמרה: „הם הרגוהו לנגד עיני. הוא היה בן עשרה שבועות בלבד". היא ישבה כשידיה בחיקה, והיא עייפה ביותר. „כמובן, הם גילו הכל על־אודותי — על־דבר אבי היהודי. האנס הגן עליו עד אז. הם באו לקחת את אבי גם כן, ו... ובכן, אתה יודע. באשר לבעלי, הם כנראה האמינו לי בעת שאמרתי כי אין הוא מעורב בעניין, שכן לא סילקוהו מתפקידו".

היא עשתה שמונה־עשר חודש במחנה־הריכוז, עד שעלה בידיה להימלט להולאנד, זמן קצר לפני תום המלחמה. לאחר המלחמה היא ובעלה מצאו האחת את השני, וחזרו יחדיו למינכן.

„היתה זו התקופה הגרועה ביותר. האמריקנים אסרו את בעלי, והתייחסו אלי כאל פושעת. לגביהם הייתי אשתו של גנראל־ס.ס. היהודים ואנשי מחנה־הריכוז שנאוני. והנאצים־לשעבד בזו לי, משום שידעו כי אני יהודייה. לא מצאתי לעצמי ידיד, בכל אשר אפנה, לא מצאתי מי שיאמין לדברי. אף עתה שואלים הם אותי: „מדוע עשית זאת?", אולם כולם מתכוונים לדברים שונים. היהודים מתכוונים לשאול: מדוע התחתנת עם איש ס.ס.? והנאצים מתכוונים לשאול: מדוע סייעת לאשה יהודייה, בעת שהיית אשתו של ס.ס. פירר? והשלטונות המערב־גרמניים סירבו להיענות לבקשתי לפיצויים חומריים, אף כי הייתי אסירה במחנה־ריכוז... כן, אסתר המסכנה כתבה לי מכתב מן הקליניקה, זמן קצר לפני מותה. היא חזתה במדוייק את אשר יקרה לי. ,איש לא ירחם עליך. בכל אשר תפני, ישנאוך'."

„ובעלך?"

„לאחר שהפרשה נודעה בציבור, אמרו לו אחדים מה„קאמראדים" שלו כי היה עליו לירות בי. הוא לא ירה בי. מעולם לא השמיע אף מילת־האשמה אחת. למעשה, הוא וידידו וייס היו היחידים שהיו הגונים: שני אנשי ס.ס. שהיו מפקדיהם של מחנות־ריכוז". היא רכנה קדימה, ונטלה

בידה את זרועי. „האם מוצא אתה משמעות כלשהי בסיפורי? האם יש בכך משמעות כלשהי?"

2.

הר דירקטור ד. הוא אזרח מכובד בעיר גרמנית גדולה. גבר בעל עמדה חשובה, הכנסה ראויה־לציון, בית נאה, ידידים נאותים. מדי בוקר מגיעה מכונית מרצדס נהוגה על־ידי נהג פרטי לפתח ביתו, ומדי ערב הוזר הוא בנוסח דומה. השכנים מסירים את מגבעותיהם וקדים עמוקות להר דירקטור. אף כי הוא מתגורר בעיר מזה שנים אחדות בלבד, לא דרוש היה לו זמן רב כדי להצטרף למועדונים הנאותים, להיות מוזמן למסיבות החשובות ביותר, להופיע מדי יום ב' בקרב המנויים שבתיאטרון המקומי. במלים אחרות, הוא גבר בעל יחוד בעירו. אמת, אנשים מסויימים העלו את השאלה: „מאין הוא? מה עשה קודם לכן?" אולם כל אדם המסוגל לאמוד את ערכן של הבריות יכול לראות כי הר דירקטור ד. הוא חבר מצליח בחברת־השפע החדשה של גרמניה. למי אכפת מוצאו של איש מעין־זה? יש חשיבות לשאלה מה הוא מייצג, ולא מיהו.

תמהני מה היו אומרים הידידים והשכנים אילו היו יודעים כי להר דירקטור ד. — בשם אחר — היתה קאריירה מלחמתית מוצלחת, בתורת סגן־מפקדו של מחנה־ריכוז, כי היה אחראי אישית למותם של לפחות שלושים איש. אלה המקרים ש א נ י יודע עליהם. אלוהים יודע מה רב הוא מספרם של המקרים האחרים. לא היה זה אלא ב־1963 כשמצאתי איש זה, לאחר חיפוש שנמשך שנתיים, והתנהל בשתי יבשות. ידעתי את שמו האמיתי, את רקעו, את פשעיו. וזה הכל — לא יכולתי לעשות דבר כדי להביאו לדין.

התובע הציבורי בעירו של ד. אמר לי: „בחנתי את עדויותיך, וזוהי פרשה מזעזעת. אומר אני זאת, אף על פי שלאחר התנסותי בשנים האחרונות שוב לא הייתי צריך להיות מזועזע. אולם רוב החומר מבוסס על ידיעות מכלי שני. אנו חייבים למצוא עדי־ראייה".

„לא קל למצוא עדי־ראייה ממחנות קטנים כל כך, לאחר למעלה מעשרים שנה, אדוני תובע המדינה", אמרתי.

„יודע אני זאת, אולם לאיש זה ידידים רבי־עוצמה. אם לא תהיה לנו פרשת־תביעה מבוססת כהלכה, עלולה היא ליהפך למעין בומראנג. השג נא בשבילי עדות של עד־ראייה מהימן, ואעמידו לדין".

וכך החל החיפוש הממושך אחר עדי־ראייה. רוב האנשים שמצאתי ידעו רבות, אך לא ראו די במו־עיניהם. הם מעודם לא ראו את האיש

כשהוא רוצח מישהו. אנשים הולקו למוות, במחנה, והכל ידעו כי היה זה מעשה ידי ד., אולם איש לא נכח במקום־המעשה. ד. העדיף להלקות אסירים בלילה, בדירתו הפרטית.

„יש שני אנשים שאתה חייב למצוא", אמר לי אסיר־לשעבר. „האחד הוא מאכס, שהיה רופא־האסירים במחנה. סגן־המפקד היה קורא לו, כאשר האסירים היו גוססים או לאחר שמתו. וגם הלן עשויה לדעת. היא עבדה כמשרתת אישית בדירתו של סגן־המפקד".

דרוש היה זמן רב לגלות את מעניהם של שני אלה. אני מעלים את שמותיהם האמיתיים, מסיבות שתתבררנה להלן. מאכס עוסק עתה ברפואה בפאריס. הלן מתגוררת בגרמניה. כתבתי להם, הסברתי את חשיבות עדותם. לא קיבלתי כל תשובה.

חזרתי וכתבתי, וגם הפעם לא הגיעה כל תשובה. היה זה נדיר ביותר: תכופות מסרבים אנשים להעיד, ולעתים יש להם סיבות מכאיבות ביותר לסירוב זה, אולם כרגיל מנסים הם לסייע לי בדרך זו או אחרת. מאכס והלן יהודים. לא יתכן שהם מעוניינים להגן על פושע־ס.ס.

בינתיים היה הנהג מסיע את הר דירקטור ד. מדי בוקר. היה לו דרכון בר־תוקף, ואם היה מבחין בעיקובנו אחריו ,עלול היה להסתלק לו, ואז היה מגיע קיצה של הפרשה, מבחינתנו.

באחד הימים פגשתי בידיד החי בפאריס. הזכרתי בדרך־אגב את מאכס. ידידי היטיב להכירו. הוא אמר כי מאכס חי בבדידות מוחלטת, אינו רואה איש פרט לחוליו, הוא מוזר, פרוש מן העולם, „ולעתים אף מפחיד". סיפרתי לו את סיפורי. ידידי הניע בכתפיו.

„אין בכך כדי להפתיעני. מאכס הוא האדם האחרון שירצה לצעוד לתוך אולם בית־הדין ולהעיד. פעם אמר לי כי רוצה הוא לשכוח הכל, אם ניתן בכלל לשכוח".

אמרתי: „גש אליו והסבר לו כי יש לנו חובה כלפי המתים. אנשים רבים כל כך ממלאים את חובתם כלפי החיים, אך איש אינו חושב על התחייבויותיו כלפי אלה שאינם יכולים לומר דבר. מאוחר מדי להחזירם לחיים, אולם אין זה מאוחר מכדי לעשות צדק במישהו כגון ד. פיצויים מוסריים חזקים יותר מאשר פיצויים חומריים. קל מדי לומר כי אין אתה רוצה לזכור".

אמרתי לידידי דברים רבים נוספים, וביקשתי ממנו לחזור על כל דברי באוזני מאכס. העניין נגע ביותר ללבי, וגיליתי מרירות מרובה.

שבועות אחדים לאחר מכן קיבלתי איגרת קצרה ממאכס. הוא הציע

שניפגש במקום כלשהו, אך לא באוסטריה או בגרמניה; אין הוא מוכן לבוא שמה. קבענו מועד ונפגשנו בשוויצריה.

הוא סיפר לי כי הוא בן חמישים; הוא נראה קשיש הרבה יותר. עיניו היו כהות ביותר, כמעט נעדרות־חיים. הוא דיבר בהיסוס, כאילו כל מלה היתה בבחינת מאמץ. מעולם לא חייך. הסכמתי עם ידידי אשר כינה את הרופא „לעתים אף מפחיד".

הוא אמר: „יודע אני מה דעתך עלי. ידידך סיפר לי מה שאמרת, ואתה צודק — בעקרון. אך כאשר אספר לך את סיפורי, תסכים כי אני, לצערי, היוצא־מן־הכלל. לא אוכל להעיד בבית־המשפט".

„דברים כה גורליים תלויים בכך".

„אני יודע, אך האזן־נא לי תחילה. כל מה שאנשי המחנה הזה אומרים על ד. אמת ויציב. בכמה מההזדמנויות נוכחתי, בעת שהוא הניח ידו על קורבנותיו. היו ביניהם שכבר לא ניתן היה לסייע להם. איש זה הוא סאדיסט שעינה ורצח בלא סיבה כלל. הרי מכיר אתה את הטיפוס הזה".

הוא דיבר בנימת הסתייגות קלינית. אמרתי כי אני מכיר היטב טיפוסים מעין אלה.

„הוא התייחס אלי תמיד כיאות. אולי משום שהבין כי אני יודע כל כך הרבה. הוא היה זקוק לי, ובבוא העת, מאמין אני כי היה יורה גם בי. הייתי משוכנע בכך, ולא היה לו ספק כי ידעתי זאת. בהתבסס על רקע זה היתה בינינו שביתת־נשק כלשהי. והיתה סיבה אחרת. במדור הנשים, שלנו, האסירים־הגברים, אסור היה להיכנס אליו, היתה ארוסתי־הלן. מוצ־אנו מאותה העיר בפולין, ביקרנו באותו בית־הספר, התאהבנו בהיותנו סטודנטים. גם אז היתה הנערה היפה ביותר. עדיין היא יפה ביותר."

קולו כמעט נדם, וחששתי כי לא יוסיף לדבר.

„כמובן, הוא שם לב אליה. הוא היה „דון ז'ואן" גדול, ותמיד היה מתפאר בהצלחותיו אצל נשים. הוא ידע על־אודות הלן ועל־אודותי, והפיק תענוג רב מעינויי. הוא הוציאה מן המחנה, ושיכן אותה בדירתו הפרטית כמשרתת האישית שלו. הוא היה מספר לי כמה נעים לחזור הביתה, לחיקה של הלן; כיצד היא שומרת על הדירה שתהיה נאה ונקייה, כיצד היא מכינה לו ארוחות, מצחצחת את נעליו. היה זה גרוע הרבה יותר מאשר אילו היה מלקה אותי עד־מוות, כפי שהיה מלקה אחרים."

באחד הימים תיכננו שני ידידים תוכנית־בריחה, וביקשו ממאכס לבוא עמהם. הוא אמר כי אין הוא מתכוון להימלט מהמחנה בלא הלן. הם אמרו לו כי הוא שוטה. ימיו במחנה ספורים הם. הכל ידעו כי תוך שבועות או חודשים אחדים יירה בו סגן המפקד. אם מאכס יברח בחברתם, יתכן

שיוכל לאחר מכן לעזור להלן, מבחוץ. היו לכך לפחות סיכויים כלשהם. שהרי הפארטיזאנים הפולנים נמצאים ביערות. הוא חב לנערה חוב זה — הנסיון להימלט.

„נמלטנו", אמר. „הצטרפנו אל הפארטיזאנים, וכאשר קיימנו קשר עם הרוסים — התגייסנו כולנו לצבא האדום. התנדבתי לשירות בחזית. אמרתי לעצמי כי אם אחזור שוב לאותו האיזור, אוכל אולי לעשות משהו לטובת הלן. בחלומותי ראיתי את עצמי נכנס למחנה יחד עם יחידתי, ומשחרר אותה".

הוא הניע בכתפיו, ביגיעה רבה. „לא כך אירע. נשלחתי לפנים ברית־המועצות, מקום שם עבדתי בבית־חולים. עשיתי כל מה שיכולתי כדי להישלח שוב אל החזית. הם החזיקוני שם; הם היו זקוקים לי. כאשר המלחמה נסתיימה, ניסיתי ככל שיכולתי לצאת את רוסיה. אך רק ב־1950 הוחזרתי סוף־סוף למולדתי. בעיר־מולדתנו גיליתי מה אירע להלן.

„כאשר הצבא האדום התקרב למחנה, הוחלט לחסלו. אחדים מהאסורים ברחו, אולם כמעט כל האסירים־הגברים נרצחו. מבין הנשים שרדה רק הלן. הוא נטל אותה עמו בעת שנמלט. הוא החליף את שמה, סיפק לה תעודות מזוייפות. כן, אין ספק: הוא הציל את חייה של הלן. אולם... נולד לה ילד ממנו. הבריות סיפרו לי כי היא נעלמה לאחר המלחמה. אולי עברה לגרמניה, אולם איש לא ידע האם נותרה בחיים, והיכן עשויה היא להיות".

הוא קם וצעד בחדר בית־המלון שבו ישבנו, גבר שהזקין קודם־זמנו, ועיניו כבויות, חסרות־תקווה.

„דרושות היו לי שנים כדי למצאה. היא המירה את שמה, אך בסופו של דבר הישגתי את מענה. לא היה שם טלפון, ועל כן ניגשתי לדירתה ולחצתי על פעמון־הדלת. גבר צעיר פתח את הדלת. התכוננתי במשך כל החודשים הארוכים הללו לרגע שבו אחזור ואראה את הלן. אולם לא הייתי מוכן לכך. הנער שניצב מולי נראה בדיוק כאביו. מעולם לא ראיתי מקרה מדהים יותר של דמיון משפחתי. ניצבתי שם כדבוק אל מקומי; לא הייתי מסוגל לנוע. אחר כך התנערתי והסתלקתי. לא יכולתי להיכנס פנימה. לא לאחר הימצאו של נער זה במקום. פניתי וכמעט התרחקתי מן הדלת, ואז שמעתי דלת אחרת נפתחת, וראיתי את הלן...

„היא נכנסה לחדר־הכניסה, והיבטתי בעיניה. כעבור שנייה קצרה כבר ידעתי הכל, וכן גם היא, אף שלא החלפנו מלה אחת בינינו. היא אהבה אותי; תמיד אהבתני, ממש כשם שאני לא אחדל לאהוב אותה לעולם. ניצבנו שם, והשנייה נראתה בעינינו כנצח. אז נע הנער, והבינותי כי הוא ניצב עדיין בינינו. היא הציגה אותו בפני. התפעלתי משליטתה

העצמית. היא הצליחה לומר מלים אחדות של אגב, אחר כך שילחה אותו בתירוץ כלשהו וסוף סוף נשארנו לבדנו..."

הוא נדם. אמרתי: „אומרים לי כי אינך נשוי".

„לא, ולעולם לא אתחתן. מעולם לא היתה, ולעולם לא תהיה, אשה נוספת בחיי. אני אוהב היום את הלן כפי שאהבתיה בעת שהיינו במדורים שונים של מחנה־הריכוז, ובעת שהיינו מתבוננים איש ברעותו בעד גדר־התיל, בעת שהשוטרים לא היו מבחינים בנו, היינו מתבוננים זה בזו, ומתפללים כי יבוא יום ושוב לא תעמוד בינינו שום גדר. עתה סולקה הגדר, אך..."

הוא נטל את ידי. „האין אתה מבין? אין אני יכול לשאת לאשה את אמו של נער זה, המזכיר לי רוצח. לעולם, לעולם לא אוכל להתרגל לנוכחותו. הוא עלול אף לפגוע בדבר היחיד שנותר בלבי — אהבתי להלן. נשארתי עמה במשך כל היום. שוחחנו; רוב הזמן בכינו. אחר כך הסתלקתי לי, ומעולם לא ראיתיה מאותו היום, ולעולם אף לא אראנה. וכך, עתה מבין אתה מדוע לא אוכל להיכנס לתא־העדים. לא אוכל להסוות את מרירותי, בעת שאחזה באיש זה. השנאה תבצבץ מעיני, והסניגוריה תנצל זאת כמיטב יכולתה. אשבע כי כל האשמותי נגדו אמת הן, ואולי יהיה בכך כדי לסייע לך, יותר מאשר עדותי האישית בבית־המשפט. אולם לא אבוא שמה".

ימים אחדים לאחר מכן, ערכתי ביקור אצל הלן בגרמניה. מאכס צדק — היא היתה עדיין יפה ביותר; היה לה יופי נשיי אמיתי, הגובר ככל שאתה שוהה עמו זמן רב יותר. היא נראתה צעירה ממאכס, אם כי היה בעיניה עצב הדומה לשלו. אמרתי לה כי ראיתי את מאכס, ושאלתיה מדוע לא השיבה.

„משום שאיני יכולה להעיד בבית־המשפט".

„אומרים לי כי את יודעת דברים רבים".

„ראיתי דברים נוראים. היו הלקאות בדירתו, ו..." היא כיסתה את עיניה בידה. „לעולם לא אשכח זאת. לאחר מכן היו נושאים אותם לבקתה הקטנה, שבה היה מאכס מטפל בהם, אם אמנם נותרו בחיים. הזכרונות אינם מרפים ממני אף לרגע. יודעת אני מהי עבודתך, מר ויזנטל. אתה זכאי לדעת את כל הדברים הללו. אולם יש משהו אחר".

היא יצאה וחזרה עם גבר צעיר. הוא היה כבן עשרים, גבוה ובלונדי. הוא נראה בדיוק כתצלומי אביו. הבינותי מה חש מאכס בעת שראה את הנער — וידע כי הנער חף־מפשע, ואי־אפשר להאשימו. הוא שהה עמנו דקות אחדות, אחר כך נשק ליד אמו ויצא ללימודיו באוניברסיטה הסמוכה.

הלן אמרה כי הוא נער טוב, ובן נאמן, המסור לה מאוד.

היא התבוננה בי כאשר ראיתי לראשונה את בנה — והיא ידעה, באורח אינסטינקטיבי, בי מאכס סיפר לי הכל.

„בני אינו יודע מי היה אביו", אמרה. „הוא חושב כי אביו מת בעת המלחמה. אביו לא ראה מעולם את הנער. אין הוא יודע כי נותרתי בחיים, כי נולד לנו ילד. לא ידעתי זאת בעצמי כאשר הוא ואני ברחנו מן המחנה, זמן קצר לפני כניסתם של החיילים הרוסיים. הוא הציל את חיי. הוא השיג לי ניירות מזוייפים, בתורת ארית. הוא נתן לי כסף, ואחר כך התקדם לעבר המערב. הוא רצה כי האמריקנים ילקחוהו בשבי. התפללתי כי האלוהים יטול ממני את הילד. אולם האל החליט אחרת. הוא הביא לידי כך שאלד את בני, והוא הביא לידי כך שהנער יראה בדיוק כפי שנראה אביו. אולי כדי להענישני. מדוע הינחתי לו לקחתני לדירתו? מדוע לא נשארתי עם הנשים האחרות שבמחנה, ולא מתי עמהן? מדוע מצוי באדם אותו דחף נוראי להיוותר בחיים?"

היא נעצה בי מבט. מה יכולתי לומר? אמרתי לה כי אנשים עשו דברים נוראים עוד יותר כדי להתקיים. אך היא לא האזינה לי.

„היו רגעים שבהם רציתי לחנוק את התינוק. אך לא יכולתי לעשות את אשר עשה אביו. לא יכולתי לרצוח... האם אתה מבין עתה מדוע איני יכולה להעיד? אסור לך אף לספר להם בי אני בחיים. עורכי־הדין שלו יאלצוני להופיע בבית־המשפט, ואז איאלץ להישבע כי הוא הציל את חיי. אין הוא יודע את המחיר שאני משלמת תמורת זאת". היא נמנעה מהביט בי, ושאלה: „האם מאכס דיבר עלי...?"

אמרתי: „הוא סיפר לי הכל".

„ועתה...?" היה פחד בעיניה.

אמרתי: „מעולם לא הינחתי לפרשה, כאשר היו לי עדים. אולם פרשה זו תלויה אך ורק בעדויות של מאכס ושלך. שניכם סבלתם דייכם. לא אוסיף לעשות דבר, בפרשה זאת".

פרק עשרים ואחד

סנט אחד לכל גווייה

לראשונה נתקלתי בשמו של פראנץ שטאנגל בשנת 1948, בעת שהור־איתי רשימה חשאית של עיטורים שהוענקו לקצינים בכירים בס.ס. לרובם הוענק העיטור של „קריגספרדינסטקרויץ" (צלב שירות המלחמה), על „אומץ לב החורג מגדר החובה", „סיוע לחברים מתחת לאש", או „הימלטות בנסיבות מסוכנות במיוחד". אולם בצידם של שמות אחדים, ברשימה זו, היו רק ציונים בעפרון: „עניין חשאי של הרייך", ולאחר מכן ההערה „תמורת מצוקה פסיכולוגית". במינוח הנאצי הסמוי, היה פירושו של דבר: „תמורת הצטיינות מיוחדת בטכניקה של השמדת־המונים". לשמו של פראנץ שטאנגל נילוו הן הציון־בעפרון, הן ההערה.

המיסמך הבא שבו ראיתי את שמו היתה רשימת חפצים שנמסרו לר.ס.ה.א. ברלין, על־ידי מינהלת מחנה־הריכוז טרבלינקה, ליד וארשה, בין 1 באוקטובר 1942 ל־2 באוגוסט 1943. הרי הרשימה:

25 משאיות — שיער נשים
248 משאיות — בגדים
100 משאיות — נעלים
22 משאיות — מוצרי־אריגה
46 משאיות — תרופות
254 משאיות — שטיחים וכלי־מיטה
400 משאיות — חפצים משומשים שונים
2,800,000 דולארים אמריקניים
400,000 לירות שטרלינג
12,000,000 רובלים סובייטיים
140,000,000 זהובים פולניים
400,000 שעוני־זהב
145,000 קילוגראם טבעות־נישואין מזהב

סנט אחד לכל גווייה

4,000 קאראט יהלומים מעל 2 קאראט
120,000,000 זהובים במטבעות־זהב שונים
כמה אלפים של מחרוזות פנינים.

על החתום: פראנץ שטאנגל.

שטאנגל היה מפקד מחנה טרבלינקה. מבין 700,000 האנשים שידוע כי הובלו לשם, ידוע על כארבעים שנותרו בחיים.

בסוף שנת 1943 שוב לא היו קורבנות. פולין נחשבה להיות „יודנריין" („טהורה מיהודים"). רוב היהודים האחרים מאוסטריה, מגרמניה ומהארצות שנכבשו על־ידי הנאצים — חוסלו קודם לכן. פעולות מצומצמות יותר בוצעו במקומות כדאכאו ומאוטהאוזן.

באשר לנאצים, נותרה בעיה: מה יוכלו לעשות במאות האחדות של טכנאי הס.ס. רמי־המעלה, שהתמחו בהשמדה־המונית? במינוח הנאצי הם היו „נושאי־סוד, מדרגה ראשונה", כלומר שהם ידעו יותר משהיה כדי־טובתם, או כדי טובת המפלגה. עדויות ניתן להשמיד על־ידי פתיחת קברות־המונים ושריפת הגוויות, הריסת קסרקטיני־המוות ופיצוץ תאי־הגאזים והמשרפות. בטרבלינקה נעשו כל הדברים הללו. עתה צריך היה לחסל את מירב עדי־הראייה. רבים מ„נושאי־הסוד, מדרגה ראשונה", נשלחו לזירת־פעולות שבה לא הגיחו כי יוותרו בחיים; ליוגוסלאביה, למשל. הפארטיזאנים היוגוסלאביים מעולם לא שבו גרמנים בעודם בחיים. כתוצאה מכך, שיגדה המפקדה הנאצית רבים מרוצחי־ההמונים של הס.ס. למלחמה בכוחות־הגרילה היוגוסלאביים. על ציניות השיטה הנאצית מעיד לעתים קרובות המינוח שלה, ומנהיגי־הנאצים השתמשו בביטוי המוני ברצותם להתייחס לחיסול אנשיהם־שלהם, אשר שוגרו לחזית שממנה לא הניחו כי יחזרו. חיסול זה היה קרוי „צום פרהייצן" (להבעיר).

גיליתי בשנת 1948 כי פראנץ שטאנגל היה בין הגרמנים הבודדים שנותרו בחיים בחזית היוגוסלאבית; אחד מאותם שסירבו כי יחסלום. בסוף המלחמה הוא חזר לאוסטריה, והצטרף לאשתו, שעבדה כאומנת, ולילדיו. הוא לא נהנה זמן רב מחירותו באוסטריה. כאוברשטורמפירר של הס.ס. לשעבר היה חייב ב„מאסר אוטומאטי". הוא נתפס על־ידי האמריקנים, יחד עם אנשי־ס.ס. רבים אחרים, והושם במחנה מארכוס ו. אור אשר בגלאזנבאך, ליד זאלצבודג. הוא עבר חקירה שיגרתית. איש לא ידע כי הוא היה מפקד מחנה טרבלינקה. הוא נשאל שאלות והשיב תשובות שיגרתיות על־אודות שירותו בעת המלחמה. אחר כך חזר לדרגשו, שכב עליו, עישן סיגריה אמריקנית ושוחח עם קציני הס.ס., עמיתיו, על בריחה.

שטאנגל עשה שנתיים במחנה גלאזנבאך. הייתי שם לעתים קרובות,

כשעבדתי בוועדת פשעי־המלחמה, חיל הריגול הנגדי ולשכת השירותים האסטרטגיים. העצורים היו זוכים למזון רב, הם היו שזופים, וניהלו חיים נעימים ביותר. היתה להם חברה משעשעת, מחלק אחר של המחנה, שבו היו עצורות נשותיהם של נאצים רמי־מעלה ואחדות מן הנשים ששימשו כשומרות במחנות־ריכוז. לפני ששטאנגל יכול היה להגשים את תוכניות־הבריחה שלו, הועבר ממחנה גלאזנבאך לבית־הכלא הסדיר שבלינץ. נתגלה כי הוא קצין־משטרה אוסטרי לשעבר, שעבד במצודת הארטהיים, בית־הספר הנאצי להשמדת־אדם מדעית, בית־ספר שיתואר בפרק להלן. האוס־טרים עמדו להעמידו לדין. אולם היו תביעות רבות, ובתי־המשפט היו עסוקים ביותר.

האסירים נשלחו לעתים תכופות לפנות עיי־מפולת ולסייע בבנייתם מחדש של מיבנים שנהרסו בהפצצות. לאחר מכן שמעתי כי שטאנגל היה בקבוצה של פושעים זעירים, שעבדו בהקמתו מחדש של קומביין־פלדה בלינץ, שהיה שייך למדינה. השמירה על האסירים לא היתה מעולה. מדוע ירצו להימלט? בבית־הכלא קיבלו מזון רב יותר משיכלו להשיג מחוצה לו. בגשר אנס הסמוך שמרו חיילים סובייטיים על גבול האיזור הסובייטי של אוסטריה. והרי ברור ששום אסיר לא יהיה שוטה עד כדי כך שירצה להימלט בכיוון זה. אולם בערב ה־30 במאי 1948 שוב לא היה פראנץ שטאנגל בין האסירים שעמם יצא בבוקר. איש לא ראהו נמלט, ואיש לא התרגש ביותר. רישום נוסף צויין בתיקו, והתיק הושלך על ערימת תיקים רבים אחרים. לא נמסרה כל ידיעה על כך לשלטונות האמריקניים או לעתונות האוסטרית.

כאשר נודע לי בסופו של דבר כי שטאנגל נעלם, החלטתי לבדוק את מעשיה של משפחתו. כשהישגתי את מענה של המשפחה בוולס אמרו לי השכנים כי מרת שטאנגל ושלוש בנותיה עזבו את אוסטריה ב־6 במאי 1949. לאחר בריחת בעלה מצאה לעצמה מרת שטאנגל עבודה — בספרייה האמריקנית שבעיר. בינתיים — וזאת גיליתי לאחר מכן — הועבר שטאנגל לדמשק, באמצעות א ו ד י ס ה. הוא קיבל שם משרה, וערך תוכניות להבאת אשתו ובנותיו לדמשק. הוא הכיר אשה הודית עשירה בדמשק, אשר היתה נוסעת לעתים תכופות לשוויצריה. היא הבטיחה לשכור את מרת שטאנגל בתורת אומנת לשני ילדיה. הקונסוליה הסורית בברן תנפק את האשרות הדרושות.

באחד הימים של שנת 1949 באו שלושה אנשים מחברת שנקר ושות׳, חברה אוסטרית ידועה לשיגור מטענים, לדירתה של מרת שטאנגל, רשמו ד מ ש ק באותיות גדולות על דפנותיהם של שני ארגזי־עץ גדולים, ונטלו

עמם את הארגזים. מרת שטאנגל נפרדה מידידיה ומשכניה, הבטיחה לכתוב להם בקרוב, ויצאה עם בנותיה לשוויצריה. בברן קיבלה אשרות לסוריה, ונעלמה.

בסוף 1949 נודעו דברים רבים על אודות מחנה־המוות שבטרבלינקה, ופעולותיו של פראנץ שטאנגל. אז כבר סווג כגדול הפושעים הנאציים שנעלמו עקבותיהם. רבים בוולס החלו מדברים עליו. הידידים והשכנים של מרת שטאנגל מסרו לי כי היא לא שלחה להם אף גלויה אחת. היו אנשים שאמרו כי כל הסיפור על־אודות דמשק לא סופר אלא כדי להוליך שולל את המשטרה. הם שמעו מ„מישהו" כי השטאנגלים הם „בוודאי" בביירות: בכ־רטסת פושעי המלחמה שלי ציינתי „דמשק, ואולי ביירות" בכרטיסו של פראנץ שטאנגל, והינחתי את תיקו בין הפרשות שלא נסתיימו, אף שיש להן עדיפות גבוהה. עם זאת, ידעתי כי הפרשה לא תהיה מן הקלות. אין סיכויים רבים שהסורים יסגירו פושע נאצי.

דבר לא אירע עד שבאחד מימי שנת 1959 בא עתונאי גרמני לערוך אצלי ביקור. היכרתיו זה שנים. הוא ערך לאחרונה מסע מטעם עתונו בארצות־ערב שונות, והוא הביא לי רשימה של נאצים החיים שם. „דרך אגב", אמר, „פראנץ שטאנגל נמצא בדמשק. לא פגשתי בו, אך שוחחתי עם אנשים מסויימים שאמרו כי הם יודעים זאת בוודאות. הם אמרו כי הוא עובד במוסך, כמכונאי".

לאחר לכידת אייכמן בארגנטינה, במאי 1960, ערך העתונאי הגרמני מסע נוסף בארצות ערב, כדי לדווח על תגובות ההמונים על תפיסת הפושע הנאצי. כאשר בא לראותי, חודשים אחדים לאחר מכן, אמר לי כי שטאנגל שוב אינו בדמשק. „דומה כי הוא נעלם ימים אחדים לאחר שבן־גוריון הודיע על תפיסת אייכמן", אמר ידידי.

בן־גוריון הודיע לכנסת ולעולם כולו כי אייכמן חבוש בבית־כלא ישראלי, בלא למסור פרטים. עתונות העולם הירבתה להעלות השערות לגבי לכידה מוצלחת זאת. כתב־עת לחדשות בגרמניה הודיע כי אייכמן הובא לישראל בסיועם של כמה דרוזים פרו־ישראליים. סיפור זה היה בדוי מתחילתו ועד סופו, אך דומה כי היה בו כדי לעורר בשטאנגל חששות. נאמר לעתונאי הגרמני כי שטאנגל עזב את דמשק בחיפזון רב. מחקתי בכרטיסו את הרישום „דמשק", וציינתי: „מען — אינו ידוע".

ב־21 בפברואר 1964 באה אשה אוסטרית למשרדי בווינה. היא נראתה נרגשת ביותר. היא קראה הודעה־לעתונות שפירסמתי ביום הקודם, בה הזכרתי בין השאר את פראנץ שטאנגל ופשעיו. היא מיררה בבכי, ואמרה: „מר ויזנטל, לא ידעתי כלל כי בת־דודתי תרזיה נשואה לאיש

נורא כזה. רוצח־המונים! זה נורא. לא יכולתי לישון במשך כל הלילה!"

מרת שטאנגל היא בת־דודתה! אמרתי במהירות: „היכן נמצאת עתה תרזיה?"

„מה פירוש — בבראזיל, כמובן".

היא נאלמה דום, ונרתעה לאחור, כשהיא מתבוננת בי. היא פטפטה יתר על המידה. ניסיתי להוציא ממנה ידיעות נוספות, בזהירות, אך היא לא היתה מוכנה להוסיף ולדבר. לא רציתי להפר את הכלל שקבעתי לעצמי, ולשאול אותה לשמה. ידוע בווינה כי מעולם אינני עומד על גילוי שמותיהם ומעניהם של אנשים הבאים אלי מרצונם־הטוב והמספקים לי מידע. היה עלי להניח לה ללכת.

ביום המחרת בא לבקר אצלי גבר בעל מראה מפוקפק ביותר. היו לו עיניים מתרוצצות, ודומה היה כאילו אין הוא מסוגל להישיר מבטו לתוך עיני. כאשר דיבר, היה חוכך בסנטרו בעצבנות. לא הופתעתי כאשר הודה כי היה איש גיסטפו. הייתי פחות מאשר מופתע כאשר הבטיחני כי „לא עשה שום דבר רע". תכופות תוהה אני, מי אשם בכל הדברים הרעים שנעשו, שכן איש אינו מודה בשום מעשה שנעשה.

„הם אילצוני להתגייס", אמר. „מה יכולתי לעשות? אני כרגיל אותו ברנש שהכל בועטים בו".

לא אמרתי דבר. היתה זו ההקדמה הרגילה.

„קראתי את הכתבה שהופיעה בעתונים. בקשר לפראנץ שטאנגל. בגלל אנשים כשטאנגל, אנשים כמונו סובלים ללא־קץ, מאז סוף המלחמה. היו לי משרות, אך כעבור זמן־מה מגלים הם מה שעשית במלחמה, והם מפטרים אותך".

אמרתי: „סבור הייתי כי לא עשית שום דבר רע".

הוא התרגז. „לא לכך התכוונתי. אך כאשר הם שומעים כי הייתי בגיסטאפו... ובכן, יודע אתה כיצד זה".

„הגדולים — השטאנגלים, האייכמנים — אלה קיבלו את כל הסיוע שהיו זקוקים לו. הם הוברחו מן המדינה, הם קיבלו כסף ומשרות, ותעודות מזוייפות. ומי עוזר לאנשים כמוני? הבט־נא בכתונתי, בחליפתי. אין לי משרה, אין לי כסף. אף לא אוכל להרשות לעצמי ללגום מעט יין".

לא רציתי להתווכח עמו, אם כי דומה היה כי ריח משקה נדף מפיו. אולי היה זה ויסקי. או אולי יי"ש.

„ראה", אמר, כאשר לא הוספתי לדבר. „אני יודע היכן שטאנגל. אני יכול לעזור לך למצוא אותו. שטאנגל לא עזר לי. מדוע אחפה עליו?" הוא הציץ בי מזווית־עינו. „אך הדבר יעלה לך בכסף".

סוף סוף הגענו אל העיקר.
„כמה ?" שאלתי.
„עשרים וחמישה אלף דולאר".
„מדוע לא תבקש שני מיליון ? אין לי סכומים כאלה".
הוא הניע בכתפיו. „בסדר. אציע לך מחיר מיוחד... כמה יהודים רצח שטאנגל ?"
„איש לא ידע לעולם כמה נרצחו בעת שהיה ממונה על מחנה טרבלינקה. אולי שבע מאות אלף, אולי פחות".
הוא טפח באגרופו על השולחן. „אני רוצה סנט אחד לכל אחד מהם. שבע מאות אלף סנט. הבה ונראה — פירושו של דבר שבעת אלפי דולאר. ממש מציאה."
היה עלי להתאמץ כדי להשאיר את ידי מונחות על השולחן. אחרת הייתי יוצא מכלי, וסוטר על לחיו. שוב אין אני נדהם למראה ציניות, לאחר שנים רבות כל כך, אולם חשבונו של הברנש היה קשה־מנשוא. קמתי.
„ובכן ?" שאל.
רציתי להשליכו מן החדר, אך חזרתי וישבתי. אולי היה זה הסיכוי היחיד שלי כדי לחשוף את אחד הפושעים המרושעים ביותר מבין כולם.
„לא אתן לך עכשיו פרוטה. אך אם שטאנגל יאסר, על סמך הידיעות שתספק לי, תקבל את הכסף".
„ומי יערוב כי תקיים את ההסדר ?"
„איש לא יערוב לכך. ואם אין זה מוצא חן בעיניך, הסתלק !"
„בסדר", אמר. „אינך צריך להתרגש. אספר לך בדיוק היכן שטאנגל עובד עתה. אך איני יודע באיזה שם משתמש הוא עתה. האם אתה מסכים עדיין ?"
„המשך".
„שטאנגל עובד כמכונאי בבית־החרושת פולקסוואגן בסאן פאולו שב־בראזיל".
נתברר כי ידיעה זו היתה נבונה. שטאנגל מוסיף לעבוד בסאן פאולו ; אף יש בידינו מענו הנוכחי. והוא מופיע עדיין ברשימת ה„מבוקשים" על־ידי בית־המשפט המחוזי בלינץ, שהוציא כנגדו את צו־המאסר המקורי. פעם ראיתי תצלום שלו. הוא נראה בו כשהוא מחזיק בשוט־רכיבה, ודוחף אנשים לתאי־הגאז בטרבלינקה. אם איש זה יועמד אי־פעם לדין, אשלם ברצון שבעת אלפי דולאר למי שהיה איש־גיסטאפו.
כמעט שלוש שנים בדיוק לאחר שהשגתי את מענו של פראנץ

שטאנגל מהאיש שרצה 700,000 סנט תמורת מידע זה, נסתיים פרקו של שטאנגל.

ידעתי כי ניתן לקדם את הפרשה רק בסיועו של מישהו שיש לו השפעה בבראזיל. צעד רשמי היה מסוכן, כיוון שאנשים כה רבים היו יודעים עליו מראש. שטאנגל היה „מבוקש" על־ידי בית־הדין בווינה, על מעשיו בטרבלינקה ובסוביבור, והוא היה „מבוקש" על־ידי בית־הדין של לינץ, משום שהיה סגן מפקדו של בית־הספר לרציחה בהארטהיים. אם אוסטריה היתה מבקשת באורח רשמי את הסגרתו, היו אנשים רבים יודעים על כך: שני התובעים, שני השופטים־החוקרים, פקידים בכירים במיניסטריוני המשפטים, המתורגמנים שיעסקו בתרגום התיק, עובדי השגרירות הבראזילית בווינה, פקידים אחדים במיניסטריון החוץ האוסטרי ועובדי השגרירות האוסטרית בריו. יתר על כן, יש למנות בכלל יודעי־הדבר את אנשי מיניסטריון המשפטים הבראזילי, הצריכים לדעת ידיעה מוקדמת את דבר מאסרו של שטאנגל.

ידעתי כי קיים בדרום־אמריקה „קאמראדנוורק" (אירגון חברים) שהוקם על־ידי הס.ס. לאחר סוף המלחמה. אחד המייסדים היה הקולונל האנס אולריך רודל. היו להם בכל מדינה דרום־אמריקנית קשרים הדוקים עם המשטרה, השלטונות, ועובדי השגרירויות של גרמניה, אוסטריה ואיטליה. אירגון הס.ס. ידע כי תדיר עוברים העניינים המסוכנים את השגרירויות הללו.

היה עלי למצוא מישהו שיהיה בעל־השפעה בבראזיל, ושיסייע לי לקצר את התהליך הרשמי. יהיה עלי לעשות מעשה דומה גם באוסטריה; היה הכרח לצמצם למינימום את מספר האנשים היודעים על הפרשה. בדצמבר 1966 קיבלתי שדר מידידים בבראזיל כי אישיות רבת־השפעה ביותר עורכת ביקור באירופה, ומוכנה לקבלני לראיון בציריך. טסתי שמה מייד.

הגבר שישב מולי היה בגיל העמידה, יפה־תואר, ובעל עיניים מהורהרות. הוא האזין לדברי, „כתוב־נא לי מכתב קצר, ואודיע לך מתי חוזר אני לריו. אל תשלח לי חומר לשם". הוא ידע על „אירגון החברים" ועל מגעיו עם השגרירויות הזרות. אף לפני שאמרתי לו היכן עובד שטאנגל, אמר: „אני מוכן להתערב כי הוא עובד בחברה גרמנית. אני משוכנע כי אין הוא היחיד".

בינואר 1967 שמעתי כי איש־הקשר שלי חזר לריו. התחלתי לעבוד בווינה, וערכתי ביקור אצל מיניסטר המשפטים האוסטרי, הפרופיסור ד"ר קליקאצקי. הוא האזין לי, והבטיח את עזרתו.

„הוצאו צווי־מאסר נגד איש זה. נבקש את הסגרתו".

התחלתי להתייעץ עם פקידי מיניסטריון המשפטים, מתוך נסיון להפחית את מספר האנשים שיהיו חייבים לדעת על־דבר הפרשה. הפרוקוראטורים נצטוו לבוא למיניסטריון. מתוך החומר נגד שטאנגל — תיק ובו למעלה מ־1,000 עמוד — הוכן תקציר. בינתיים שלחתי את החומר שלי שהוכן על־ידי מדכז התיעוד, לדיו. כבלדרית שימשה אשה צעירה, העובדת לעתים בשבילנו. היא נולדה בבראזיל, התגוררה בווינה, והיה בדור כי לא תמשוך תשומת־לב כאשר תגיע לדיו.

לאחר שיצאה בדרכה לדיו, המתנתי בעצבנות. באחד הלילות, בשעה שלוש לפנות־בוקר, היא התקשרה עמי. לא הבינותי את דבריה, אך קלטתי מלה אחת, שחזרה ונישנתה: קרניבל. היא חזרה והתקשרה בלילה הבא, והפעם היתה התקשורת טובה יותר.

„יהיה עלינו להמתין עד לסוף הקרניבל. ברגע זה אין מה שנוכל לעשות".

ניסיתי לסיים את הפרשה מצידה הווינאי. מארכיוני משפט טרבלינקה שנערך בדיסלדורף הגיע חומר נוסף. גם קיבלתי שדר מריו. איש־הקשר שלי, רב־ההשפעה, עומד לחזור ולצאת את בראזיל ב־1 במארס, בדרכו לאירופה. נותרו פחות משבועיים — בין סוף הקרניבל ועד ל־1 במארס — לשם פעולה בבראזיל. הבלדרית שלי חזרה לווינה ודיווחה כי תוכנן לאסור את שטאנגל באחד הערבים, בשעה שייצא את בית־החרושת של פולקסוואגן בסאן פאולו. לא רצו לאסור אותו בביתו, שכן נאמד כי הוא מחזיק שם אוסף של כלי־ירייה ותחמושת; ואין בכך כדי להתמיה. עקב אחריו נציג חשאי של משטרת בראזיל. לאחר מאסרו יוטס לבראזיליה, בירת המדינה, מסיבות בטחון.

היה עלי להתערב פעמים אחדות במיניסטריון המשפטים בווינה. הזמן היה קצר ביותר, והיה צורך לפעול במהירות מירבית. הסברתי את המצב למיניסטר, אשר ביקש מעובדיו להתקדם במהירות המרובה ביותר. ב־22 בפברואר נקראתי למיניסטריון. תיק שטאנגל תורגם לפורטוגזית ונשלח למיניסטריון־החוץ האוסטרי. הלה התקשר עם השגרירות הבראזילאית בווינה, וביקש ממנה לאשר אישור נוטריוני את התרגום, ב־23 בפברואר.

הצעתי לכסות את הוצאות הטסתו של בלדר דיפלומאטי מטעם משרד החוץ, אך נמסר לי כי אין לאוסטריה בלדרים לדרום־אמריקה. אין לה גם קשר־ראדיו ישיר, ואף לא קשר־טלקס עם שגרירויות אוסטריה ביבשת זו. כל נסיעה רשמית של עובד מיניסטריון החוץ, הנמשכת למעלה משלושה ימים, חייבת להתאשר על־ידי ועדת מיניסטרים המתכנסת מדי יום ג'.

במקרה זה, ישמעו תריסר אנשים על הפרשה. תמורת זאת, הוחלט לשלוח את צו־הזימון ואת הבקשה הארעית להסגרה יחד עם החומר המתורגם, במעטפה מיוחדת, בדואר־אוויר, לשגריר האוסטרי בריו, כך שהוא לבדו יפתחנה.

בליל שבת, ה־24 בפברואר, התקשרתי עם ידידי בבראזיל ובקשתיו כי יתראה עם השגריר האוסטרי בריו ביום ב׳ בבוקר. באשר הגיע שמה, כבר היתה בידי השגריר חבילת דואר־האוויר. השגריר האוסטרי מסר את החומר ביום ב׳, ה־27 בפברואר, למיניסטריון החוץ של בראזיל.

ביום ג׳ אחר הצהרים נאסר שטאנגל בעת שעזב את בית־החרושת פולקסוואגן בסאן פאולו. הוא היה מבועת ביותר; הוא היה משוכנע כי לכד אותו קומאנדו יהודי, שהעמיד פנים כי הוא כוח־משטרה בראזילאי. נטל גדול ירד מעל לבו כאשר הובא לתחנת־המשטרה במקום. הוא זכר מה שאירע לאייכמן, ואמר בוודאי לעצמו כי הוא בר־מזל.

ביום המחרת יצא ידידי הבראזילאי את המדינה; אולם לפני עלותו על המטוס התקשר עמי ואמר לי כי הכל כשורה. באותו הערב הודיע אבראו סודרה, מושל סאן פאולו, הודעה רשמית לעתונות ולציבור על מאסרו של שטאנגל. מאז החלו הגלגלים הדיפלומאטיים לנוע במהירות. גם גרמניה ביקשה את הסגרתו של שטאנגל, בתורת פושע־מלחמה.

ב־2 במארס נסעתי לאמסטרדם, ועשיתי ימים אחדים בהולאנד. בינתיים התקשר מישהו עם מרכז התיעוד בווינה. הוא שאל: מה בדבר 700,000 הסנט שלו? נאמר לו כי הסכום של 7,000 דולאר מגיע לו, וכי ישולם לו לאחר שובי לווינה.

לאחר שנאסר בסאן פאולו, הועבר לבראזיליה, בירת בראזיל, שממנה קשה יותר להימלט. מרכז התיעוד הטיל על עורך־דין, הד״ר אנטוניו איוואריסטו דה מוראאס פיליו לטפל בעניין. הלה קיבל ייפוי־כוח מאחדים מניצולי מחנה־המוות טרבלינקה. אוסטריה וכן הרפובליקה הפדראלית של גרמניה, והרפובליקה העממית של פולין, ביקשו את הסגרתו.

ויכוח החל מתנהל ברחבי העולם, בשאלה האם על פשעי שטאנגל חל חוק־ההתיישנות הבראזילאי, אם לאו. בהתאם לחוק הבראזילאי יש חוק־התיישנות בן עשרים שנה בקשר לרצח. שטאנגל נמלט מכלאו בלינץ בשנת 1948, בעת שפשעיו לא נכללו בחוק־ההתיישנות הבראזילאי. שכן בריחה משעה את תחולתו של חוק־ההתיישנות: כן טענו האוסטרים. העמדה הגרמנית היתה מבוססת על העובדה כי בגרמניה הוצא צו־מאסר נגדו — עוד לפני שפג תוקף עשרים שנות ההתיישנות.

בראזיל חתמה על האמנה הבינלאומית נגד הפשע של השמדת־עם (ג׳ינוסייד) — פשע שאין לגביו חוק־התיישנות, ובראזיל חייבת לנהוג בהתאם לאמנה.

ממשלות הולאנד וישראל, ואישים חשובים ברחבי העולם, תבעו את הסגרת שטאנגל לשם עשיית צדק. משלחת של קבוצות־נרדפים שונות הופיעה בשגרירויות בראזיל בבירות שונות, והגישה תזכיר בו ביקשה את הסגרתו של פראנץ שטאנגל והעמדתו לדין. מאסרו הבליט את העובדה כי בדרום־אמריקה נותרו פושעי־מלחמה רבים, שעדיין לא באו על עונשם.

ב־8 ביוני 1967 החליט בית־הדין העליון של בראזיל, פה אחד, להסגיר את פראנץ שטאנגל לריפובליקה הפדראלית הגרמנית, במיגבלה אחת: ששטאנגל לא יידון למאסר־עולם. בסוף יוני הועבר מפקד מחנה טרבלינקה לפאריס, ומשם הוא הוסע לדיסלדורף, מקום העמדתו־לדין.

פרק עשרים ושנים

קללת קין

.1

בדצמבר 1961 השתתפתי בוועידה שנערכה בבריסל, מטעם האיגוד הבינלאומי של הרזיסטאנס, שאני משמש סגן־נשיא בו. במיפגש זה ביקש מר הוברט האלין, המזכיר הכללי של האיגוד הבינלאומי של אנשי־ההתנגדות ומוגלים, מידידי הרמאן לאנגביין (המזכיר הכללי של ועדת־אושוויץ הבינלאומית) וממני לחפש בווינה אחד רוברט יאן ורבלן; הלה היה ס.ס. אוברשטורמבאנפירר (סגן־אלוף) פלמי־במוצאו, מפקד הס.ס. הפלמי, סגנו של מנהיג הפאשיסטים דגרל, ושליחו הראשי של הגיסטאפו בבלגיה. ב־14 באוקטובר 1947 נידון ורבלן על־ידי בית־דין בלגי, שלא בפניו, על רציחת 101 איש. האלין היה סבור כי ורבלן חי בווינה, אולי בשם המושאל ז׳אן מאריי, שבו השתמש בעת שכתב עלונים ניאו־נאציים רבים. האלין קיבץ חומר רב להרשעת ורבלן.

לאנגביין ואנוכי לא ידענו הרבה על פעולותיו של „ז׳אן מאריי״. הוא היה חבר חשוב במוסד הקרוי סורבה (ראשי תיבות של „סוציאל־אורגאנישה אורדנונגס־בווגונג אוירופאס״, כלומר תנועת־סדר סוציאל־אורגאנית של אירופה״), שקיים פעם קונגרס בזאלצבורג.

בשובנו לווינה התחלנו, לאנגביין ואנוכי, בלי קשר זה עם זה, לחפש אחר „ז׳אן מאריי״. לא מצאנוהו, והיה עלינו לוותר על החיפושים. שבועות אחדים לאחר מכן קיבלנו מכתבים דחופים מהאלין ובהם בקשה כי נמשיך בחיפושים. שוחחתי עם לאנגביין. לא היו אנשים בשם „מאריי״ בווינה. החלטנו לחפש אחר ורבלן לפי שמו האמיתי, — שכן חיפוש מעין־זה לא נעשה קודם לכן. לא היינו סבורים שיש סיכויים כי פושע נאצי שנמצא חייב בדין יוסיף להחזיק בשמו.

אולם זאת בדיוק עשה. באותו היום, מצאנו — לאנגביין ואנוכי — בלשכת הרישום הרשמית של המשטרה אחד בשם רוברט יאן ורבלן. הוא התגורר ברחוב גריינר, ברובע דבלינג. לאנגביין שלח שמה שליח, שמסר

כי כרטיס־הביקור של ורבלן נעוץ ליד כפתור־המצילה, והכל יכולים להבחין בכך. מעולם לא ניסה להסתתר, כפי שהינחנו אנו.

שלחנו את מענו להאלין. במכתב־התשובה שלו צידף את גזר־הדין שהוצא נגד ורבלן. הוא נידון למוות, ב־14 באוקטובר 1947, על־ידי בית הדין של חבל בראבאנט. היה זה מיסמך כבד, מודפס בפלמית. התקשרתי עם לאנגביין, וניגשנו לערוך ביקור אצל התובע מאייר־מאלי, בבית־המשפט המחוזי של ווינה. התובע אמר מייד כי יש לאסור את ורבלן, אולם קודם לכן רוצה הוא תרגום רשמי של המיסמך הכתוב בפלמית. מי ידע פלמית, בווינה? אמרתי: „יקשה עלינו למצוא מישהו בווינה הדובר פלמית. ובסופו של דבר, יתברר אולי כי זהו איש ס.ס., כמו ורבלן". מאייר־מאלי צחק, אולם נתברר כי לא הרחקתי בהשערתי. במשפט ורבלן היה התורגמן הפלמי הרשמי מי שהיה מזכירו של הד"ר ארתור זייס־אינקווארט, הרייכסקומיסאר של היטלר בהולאנד. מצאנו את משפט המפתח בפסק־הדין, בו נאמר כי ורבלן נדון ל„מיתה עם כדור" (מוות בירייה, כמובן). התובע מאייר־מאלי חתם על צו־מאסרו של ורבלן, והתקשר עם משטרת־המדינה. מפקד־משטרה בכיר קיבל את השיחה. הוא נשמע נדהם ביותר, ואין בכך שום פלא. לאנגביין ואנוכי למדנו כי ורבלן, באחת השנים לאחר שובו לווינה, אכן שימש כסוכן של משטרת המדינה. „ובכן, לפחות תדע היכן למצאו", אמר לו התובע, בקראו באזניו את צו־המאסר. השעה היתה 10.30 בבוקר, כאשר באנו לערוך את הביקור אצל התובע. בשעה 1 בצהרים נאסר ורבלן.

בשנת 1936 הקים ורבלן אירגון בבריסל, אותה כינה בשם „דה פלאג" („הדגל"), שכלפי חוץ היה אגודה פלמית „לשיתוף־פעולה תרבותי". למעשה, היה זה מוסד ריגול, שפעל ישירות למען הס.ס. בברלין, וקיבל את הוראותיו ישירות מן הר.ס.ה.א * העומד בראשו, איש בשם ואן דה וילה, חבוש עתה בבית־כלא בלגי. פשעיו של ורבלן זכו לפומבי רב. הוא הסגיר פאטריוטים ולוחמי־מחתרת לידי הס.ס., השתתף במיבצעי־טירור רבים, ובמו ידיו רצח את ז'ורז' פטר, ראש העיר סינ"ג'וס־טן־נוד, ב־31 בדצמבר 1942; את מר אמיל לארטיג, ב־וולווה־סינ־לאמבר, ב־20 בינואר 1943; ואת ראול אנגל, עורך־דין באיכסל, ב־24 בפברואר 1943 — שלא להזכיר תשעים ושמונה מעשי־רצח אחרים, שכולם תוארו בגזר־דין המשתרע על עמודים אחדים המודפסים במכונת־כתיבה.

* ראה נספח ר.ס.ה.א.

טייסים אמריקניים אחדים שנפלו לידי הס.ס. היו בין קורבנותיו. כן, בהתאם לפסק־הדין, השתתף ורבלן אישית בעינויים של קורבנות אחדים, לפני רציחתם. זהו סיפור מכוער, אף בהשוואה לסיפורים המכוערים הרגילים לגבי הס.ס.

בסוף המלחמה נעלם ורבלן. הוא נמלט לגרמניה, ומשם עבר לווינה, אליה הגיע כשהוא מחזיק בדרכונו של אחד, יצחק מייזלס — יהודי מאנטוורפן, שנרצח באושוויץ. (מעולם לא מצאנו הסבר ראוי, כיצד השיג ורבלן את דרכונו של מייזלס, וכן לא הוסבר מה אירע ליהלומים שמייזלס נשא עמו, בשפופרות של משחת־שיניים, כאשר יצא את אנטוורפן).

ורבלן השתמש בווינה בשמות מושאלים אחרים, אולם בשנת 1958 הגיש בקשה לקבלת אזרחות אוסטרית, בשמו האמיתי — רוברט יאן ורבלן. לפי החוק האוסטרי, כל בקשה־לאזרחות חייבת להיות מלווה בהוכחה כי המועמד לא נמצא חייב בדינו, על פשעים שבוצעו במדינה אחרת. יש צורך במשהו הקרוי „תעודת־אופי", וכל מגיש־בקשה עובר חקירה מטעם משטרת־המדינה האוסטרית. אולם ורבלן, שנידון למוות בבלגיה, נמצא כנראה זכאי, אף כי שיחת־טלפון אחת לשגרירות בלגיה בווינה היתה מעידה כי אין הוא ראוי לקבלת אזרחות אוסטרית. הוא נעשה לאזרח אוסטרי ב־2 ביוני 1959. עתוני אוסטריה תהו האם יש כאן דוגמה נוספת ל„שלאמפריי" (בטלנות) האוסטרית או — האם יש לוורבלן ידידים בחלונות גבוהים ב י ו ת ר.

משפט־המושבעים של ורבלן התקיים בווינה בשנת 1965. הוא התגונן בכשרון ובחוצפה, בהשמיעו באוזני חבר־המושבעים הרצאות ארוכות, שנועדו להוכיח כי הוא פעל „תחת לחץ". הוא זוכה. ברחבי בלגיה, ובמקומות אחרים, עוררה עובדה זו חמת־זעם, ואף בווינה יצאו הסטודנטים במחאה, ורוב העתונים מתחו ביקורת על גזר־הדין. ורבלן יצא את אולם בית־המשפט כשהוא בן־חורין. פרקליט המחוז הגיש ערעור על גזר־הדין. המלה האחרונה בפרשה זו עדיין לא הושמעה.

.2

היכרתי לראשונה את מר טוני פהרינגר בספטמבר 1944, במחנה־הריכוז פלאשוב, ליד קראקוב, פולין. הוא היה אחד מחמישים ה„קאפו" הגרמניים. רובם היו אסירים־לשעבר — פושעים שנמצאו חייבים בדין, בריונים, ורוצחים אשר שוגרו למחנות לשירות „נפרד". אחדים מהם היו אנשים חביבים ביותר. בקבוצה זו, זוכר אני במיוחד שודד־ים לשעבר, בשם שילינג, אשר הצליח ביותר במקצועו זה בים הצפון, שבו הוא וכמה מידידיו

הקרובים התמחו בשדידת ספינות־שעשועים. הם היו עוצרים אחת מספינות מהודרות אלה, משחררים את נוסעיה מכל המזומנים והתכשיטים שבידיהם, ונוטשים את הספינה. כאשר המשטרה הגרמנית החלה מחפשת אחר שילינג, הוא נמלט לדרום־אמריקה, אולם בשנת 1937 חזר ל„פאטרלאנד" (מולדת), כשמניע אחד מפעם בקירבו: „היימווה" (געגועים למולדת) — אותו נוסח גרמני־ביותר של געגועים. היה לו שם מושאל, היה לו דרכון מזוייף, וברגע שהציב את רגלו על אדמת האמבורג, ניגש לבית־זונות באיזור רייפרבאהן הידוע־לשימצה. אכן, געגועים־למולדת לובשים צורות שונות, אצל אנשים שונים. באותו הלילה פרצה קטטה גדולה ברייפרבאהן. שילינג נאסר, זוהה, ונשלח לבית־הכלא. היה זה בחור חביב, בנוסח רובין הוד, שהיה משחרר את העשירים מכספם המיותר והיה עחר לעניים. כאשר שני אסירים במחנה־הריכוז היו מתווכחים, ואחד מהם הצביע על חברו ואמר לשילינג: „ראה, הרי לך אדם שהיה א מ י ד", היה שילינג סוטר על לחיו של האמיד־לשעבר. לטובת יהודי עני היה מרבה לעשות: הוא היה מביא לנו מזון, ומגן עלינו מפני ה„קאפו" המרושעים.

בקרב האחרונים, היה טוני פהרינגר המרושע ביותר. היה זה נער בן עשרים ואחת, בלונדי, בעל אף סולד ומבע אכזרי בעיניו הכחולות. נשיו — תמיד היו לו נשים — היו מכנות אותו „טוני הבלונדי". האסירים היו קוראים לו, ומדייקים יותר בכך: „החיה הבלונדית". הוא קיבל חדר משלו, מזון־ס.ס. מיוחד, ושאר זכויות־יתר.

היו „קאפו" מסוגים שונים. שילינג, למשל, הציל את חייהם של יהודים רבים, שעוונותיהם היו קלים — כגון איחור לעבודה, או הצדעה בלתי־נאותה לאיש ס.ס. כאשר שילינג היה רואה איש־ס.ס. מושיט ידו לעבר אקדחו, היה ממהר לסטור על לחיו של העבריין ,ומפיל אותו ארצה. „הרי לך!" היה אומר לאיש הס.ס. „אל תטנף את ידיך ביהודי מזוהם זה, אדוני הטוראי הראשון. הענשתי אותו במקומך." האסיר היה עלול להפסיד בדרך זו שן או שתים, אך לפחות היה נותר בחיים.

טוני פהרינגר היה שונה. הוא היה ממונה על מה שכונה בשם „קומאנדו 1005", שאליו השתייכתי. היינו פלוגת־עבודה מיוחדת־במינה. תפקידנו היה לחפור ולפתוח את קברות־ההמונים שבאיזור, להוציא את הגוויות, ולשרפן או להעלימן בדרך אחרת. המיתקפה הסובייטית נעה במהירות מערבה. הגרמנים, אשר קודם לכן מילאו את קברות־ההמונים בגוויותיהם של אזרחים חפים־מפשע, רצו למנוע את הישנות מה שאירע ביער הפולני שליד קאטין, מקום שם הוצאו־להורג אלפי קצינים פולניים בפקודת סטאלין, וגוויותיהם נתגלו ב־1941 על־ידי הנאצים שהגיעו למקום, כך שהיה

בידיהם לעשות שימוש־תעמולה עצום בפשע הרוסי. הגרמנים לא רצו כי דבר זה יקרה אצלם, ועל כן החלו מנסים להעלים את כל שרידי הגוויות שבקברות־ההמונים ברחבי פולין. לגרמנים היו רשימות מדוייקות של מיקום הקברות, ורשימות של הגוויות הקבורות שם. הרשימות נערכו בקפדנות, בשלושה עותקים; אחדות נפלו לאחר מכן לידי בעלות־הברית, וברבים מהמשפטים נגד הנאצים עשו בהם שימוש בתורת עדות. בפלאשוב היה תפקידנו להוציא את הגוויות מן הקברים ולשרפן, או — אם שוב לא היה הדבר אפשרי — לטחון את העצמות עד־דק. דשא ופרחים נשתלו במקומות בהם היו קודם־לכן קברות־המונים. לא היתה זו עבודה נעימה, ומפקד המחנה נתן לנו על בן קסרקטיני־מגורים טובים יותר, ומנות־מזון כפולות. לאחר שהיינו עובדים במשך ארבע־עשרה שעות, כשאנו מוקפים בסירחון האיום של גוויות נרקבות ועשן־ערימות־הגוויות, היינו צועדים בבבדות לקסרקטינינו, מתוך תקווה שנוכל לזכות בשעות אחדות של שינה או שכחה. אך בשובנו היה טוני הבלונדי ממתין לנו. הוא היה מצווה עלינו לצאת למגרש־המסדרים, כדי לעסוק ב„התעמלות" — מעלה ומטה, מעלה ומטה, רוץ וקפוץ, ואז שלושים ביפופי־ברכים, עד שהחלשים בינינו היו מתמוטטים. לא היו לפהרינגר הוראות מן הס.ס. לרדות בנו. הוא פשוט נהנה מכך. הוא היה גאה בתרגילי־העינויים הפרטיים שלו.

היו גם דברים מכוערים אחרים שהיה עושה. הוא היה מלקה אסירים עד כדי כך שחלו מכך. ואנשים חולים הרי „חוסלו" עד־מהרה. כאשר היינו עובדים בקברות, היה פהרינגר עורך ביקורת על מספר הגוויות שהוצאנו מהם. הוא החזיק במגפיו מלקחיים, בדומה למלקחיהם של רופאי־שניים. במלקחיו אלה היה שובר את שניהם של הקורבנות, בחפשו אחר סתימות־זהב שאולי חמקו מעיני הס.ס.. כאשר היה מגלה סתימת־זהב מעין זו, היה מחליק את השן לתוך כיסו. לאחר מכן היה ממיר את הזהב בכוסית יי"ש. תמיד היה לו יי"ש למכביר. הבטחתי לעצמי כי אם יעלה בידי להיוותר בחיים לאחר „קומאנדו 1005", ולאחר המלחמה, אנסה למצוא את טוני הבלונדי.

בשנת 1946 פגשתי באשה פולנית בלינץ אשר היתה במחנה פלאשוב. היא סיפרה לי כי היתה מתבוננת בנו לעתים תכופות, ממדור הנשים שבמחנה. „הייתי רואה את קבוצתכם חוזרת מן העבודה, ואז הייתי מתבוננת בטוני, בעת שהשתעשע בכם", אמרה. „איזה סאדיסט היה!"

אמרתי לה כי תכופות חשבתי על טוני פהרינגר, אך לא ידעתי על־אודותיו דבר, פרט לכך שהגרמנית שלו היתה במבטא אוסטרי. האשה הפולנייה אמרה לי כי שמעה כי טוני מוצאו מאוסטריה העילית. לא היה

בכך כדי לסייע לי בהרבה. השם פהרינגר נפוץ ביותר באוסטריה העילית. באחד הימים, בראשית שנת 1947, הייתי בספרייה ציבורית בלינץ, וקראתי עתונים נאציים ישנים. גיליתי כי עתונים אלה מהווים מקור מצויין למידע הדרוש לי. הנאצים ניסו ככל שיכלו למחוק את עדויות העבר, אולם ברור כי שכחו את ארכיוני הספריות הציבוריות, שהכילו כרכים כרוכים של עתונים ישנים.

בעוד אני רושם לעצמי רישומים מספר, לגבי שמות מעניינים שגיליתי בעתונים, שמעתי שני אנשים בקרבתי המשוחחים ביניהם. הבינותי מהשיחה כי אחד מהם הוא „חוקר שלשלות־יוחסין" — מקצוע שמעודי לא שמעתי עליו. היה זה גבר ידידותי, קשיש. שאלתיו למשמעות מקצועו. הוא הסביר כי בעת השלטון הנאצי העסיק כל גאולייטונג מומחים אחדים, שהוטל עליהם לבדוק את „תעודות המוצא הארי". היו אלה מיסמכים חשובים, שהיה בהם בדי לגזור דינו של אדם, לחירות או לכלא, לעושר או לעוני, ולעתים קרובות לחיים או למות. „אנשים רבים למדי הגישו תעודות מזוייפות לגאולייטונג", אמר האיש. „היה עלינו לחפש ברשומות, לחפש אחר תעודות־לידה ורישומי־כנסייה ישנים, ולערוך מחקר גיניאלוגי. רוב „חוקרי שלשלות היוחסין" היו היסטוריונים שהתמחו בתולדות המקום. תודה לאל שאין אני חייב להוסיף ולעשות זאת עתה. חזרתי לכתיבת־היסטוריה מקומית".

בדרכי הביתה, עלה במוחי רעיון. אולי אבקש „חוקר שלשלות יוחסין" מעין־זה לסייע לי במציאת טוני פהרינגר? מומחה מעין־זה ידע הרבה על־אודות הפהרינגרים באוסטריה העילית. שבוע לאחר מכן פגשתי בהיסטוריון מקומי בלינץ. הוא היה חבר המפלגה הנאצית, אך — כך גיליתי — מעולם לא היה פעיל בה. סיפרתי לו על טוני פהרינגר.

הוא היסס, ואמר כי אין הוא רוצה להיעשות „בוגד".

שאלתי: „האם ביצעת אי־פעם פשע?"

הוא הניע ראשו לשלילה. „הרי יודע אתה כי התשובה שלילית. הרי חקרת בזהירות את חיי בעת המישטר הנאצי".

„כן, אולם עתה אתה רוצה להגן על פושע שפל, אדם שנהנה בהיותו „קאפו" במחנה ריכוז מעינויים של אסירים חסרי־ישע, שלא יכלו להתגונן?"

הוא השיב כי אין זו הסיבה להיסוסו. אך הוא חשש מפני ה„תוצאות" האפשריות. הבטחתי לו לשמור על אלמוניותו. איש לא ידע כי עזר לי. לעולם לא ניפגש בביתו.

הוא חזר אלי למחרת־היום. „פהרינגרים אחדים חיים בכפר קרמשטאל, בין קירכדורף למיכלדורף. זהו איזור מעניין ביותר מבחינה היסטורית,

ויש בו בתי־בארוק עתיקים, ומצודות עתיקות. ליד קירכדורף יש מצודה מן המאה הט״ו, אלט־פרנשטיין, אשר ———״

„כן״, הפסקתיו. „אשלח אנשים שמה, כדי לגלות פרטים לגבי הפה־רינגרים שם״.

יומיים לאחר מכן הביא לי אחד מעוזרי ידיעה כי אחד בשם אנטון פהרינגר מתגורר בקירכדורף. הוא כבן עשרים וארבע. השכנים אמרו כי הוא היה מחוץ לביתו, בעת המלחמה. יתכן שהוא ה„קאפו״, אך היה עלי לוודא זאת. ביקשתי מאחד הצלמים של לינץ לנסוע לקירכדורף, בתורת תייר תמים, החובב צילום, ולהביא לי תצלום של פהרינגר.

כאשר ראיתי את התצלום, ידעתי כי היה זה „טוני הבלונדי״. הודעתי על כך למשטרה, סיפרתי להם על־אודות ה„קאפו״, ומסרתי להם את שמותיהם של עדים אחרים.

פהרינגר נאסר והועמד לדין. נקראתי על־ידי התביעה לשמש כעד העיקרי. סיפרתי לבית־המשפט את אשר היה עושה. סניגורו ביקש רחמים, משום נסיבות מקלות. לקוחו, אמר, פעל „תחת לחץ״, נהג רק לפי ההור־אות, ויתר על כן, העבודה ב„קומאנדו 1005״ היתה קשה ביותר.

ואז קם „טוני הבלונדי״ וביקש ממני סליחה.

אמרתי: „אני אישית סולח לנאשם על שהלקה אותי. ועל שעשה לי את כל מה שתיארתי. אסכים כי היו נסיבות מקלות. אך איני יכול להעניק לנאשם חנינה בשם חברי, ששוב אינם עמי. אין לי זכות לעשות זאת״.

טוני פהרינגר נידון לשבע שנות עבודת־פרך. הוא מת בבית־הסוהר, שלוש שנים לאחר מכן.

.3

באחד מימי 1963 קיבלתי מכתב מאדם שאותו אזכיר בשמו הפרטי בלבד, ליאוניד. הוא קרא במקום כלשהו על־אודות עבודתי. הוא היה נואש, וחשב שאולי אוכל לסייע לו. נפגשנו בעיר קלן, וליאוניד סיפר לי את הסיפור שרדף אותו במשך עשרים ושתים שנה. הוא נולד בעיר הליטאית פלונגה, שהיתה מרוחקת אז שלושים־ושבעה קילומטרים מן הגבול הגרמני. מתוך 6,000 התושבים, בקירוב, שהיו בפלונגה לפני המלחמה, היו כ־1,800 יהודים. ליאוניד, שהוא יהודי, סיפר לי כי עד לשנות השלושים המאוחרות שררו תמיד יחסי־ידידות בין הליטאים לבין היהודים. היו לו, למשל, ידידים ליטאיים רבים בבית־הספר. ליהודים היו בתי־כנסת משלהם, הילדים היו מבקרים בגימנסיה. היו ארכיטקטים, רופאים ורוקחים יהודיים.

„אילו היה מישהו חוזה־מראש מה שעתיד היה להתחולל בפלונגה,

הייתי מביט עליו כעל מטורף״, אמר ליאוניד. „והדבר חל במיוחד על מעשיו של ליטאי בשם ארנולדאס פאברשא, שאותו היכרתי בבית־הספר — בחור חביב, שקט ומסוגר, מוזר לעתים — אך חביב״.

הוריו של פאברשא היו בעליהם של ששה־עשר הקטאר אדמה, מחוץ לפלונגה; אביו עבד כעוזר־לרוקח, וארנולדאס ואמו טיפלו בחווה. ארנול־דאס היה בחור רזה, בגובה בינוני, בעל כתפיים צרות וראש קטן ביותר. הוא דיבר בקול צרוד; תמיד נראה היה עצבני, כמעט פחדן. הוא דיבר ליטאית, רוסית ופולנית בשטף.

כאשר הצבא האדום כבש את פלונגה, בשנת 1940, הצהיר פאברשא כי הוא קומוניסט נלהב, והוא מסר את אדמותיו לוועד־המפלגה המקומי, מעשה שהביא לו שבחים רבים. הוא גם גילה מגמה חדשה ומדאיגה, בכך שהלשין על אחדים מן הליטאים בעיר, באוזני הנ.ק.ו.ד. הליטאים נלקחו מן העיר, ולא שמעו עליהם עוד. היה זה המעשה האחרון ששמע ליאוניד על פאברשא. ליאוניד גוייס לצבא האדום, והועבר לברית־המועצות.

במשך מלחמת העולם השנייה עלה ליאוניד לדרגת רב־סרן בצבא האדום. כחיילים רבים, בצבאות אחרים, התפלל תכופות כי ישתייך ליחידה שתשחרר את עיר־מולדתו. תפילותיו של ליאוניד נתקבלו. הוא לחם עם דיוויזיה בארצות הבאלטיות, ובאחד מימי 1944 היה מוצב ביחידה שכבשה את העיר פלונגה.

„לבי הלם בחוזקה, בעת שהטאנקים שלנו הגיעו לפרוורי העיר״, אמר ליאוניד. „מיד ניגשתי לביתנו. אשה זרה פתחה את הדלת. היא היתה מבוהלת, כאשר ראתה את מדי, וברחה. יצאתי מן הבית. רציתי למצוא קרובי־משפחה, ידידים. לא מצאתי אף אחד ממיודעי. הילכתי ברחובות שכה היטבתי להכירם, אך הרחובות היו מלאים בזרים. פלונגה הפכה להיות עיר־רפאים בעבורי. יאוש אחזני. לא היה אף פרצוף מוכר אחד, בעיר שבה נולדתי. בסופו של דבר ניגשתי לכומר המקומי, שאותו היכרתי. הוא היה עדיין שם, והוא לקחני בזרועותיו, ובמשך זמן־מה בכינו שנינו״.

הכומר סיפר לליאוניד את הסיפור הנורא. בקיץ 1941 כבשו הגרמנים את פלונגה. החבר פאברשא נעשה לפתע אוהד־נאצים מושבע, והחל עובד לטובת הגיסטאפו. אם עשה זאת בפקודת המפלגה הקומוניסטית, אם לאו — זאת לא ידע. הכומר סיפר לליאוניד כי ימים אחדים לאחר הגיע הגרמנים החל פאברשא בפוגרום, שנסתיים רק לאחר שכל יהודי פלונגה — כל הגברים, הנשים והילדים נרצחו.

„איני יכול לתאר זאת, אף עתה״, אמר הכומר. „לראשונה הולקו היהודים, וכונסו כולם בבית־הכנסת. ברחבה שלפני בית־הכנסת הכין ההמון

מדורה, והיהודים נאלצו להוציא את ספרי־התורה שלהם וסידורי התפילה ולהעלותם באש. אחר כך דחף פאברשא זקנים אחדים לתוך האש, וירה בהם. האם זוכר אתה את הד״ר זיו הקשיש, שהכל רחשו לו כבוד, בהיותו רופא מעולה? פאברשא אילצו לכרוע ברך ולאכול צואת־סוסים. וזאת, ליאוניד, היתה רק ההתחלה. ההמון יצא מדעתו, ופאברשא היה גרוע מכל האחרים. הם גירשו את היהודים לקאושנאי, העיירה המרוחקת מן העיר מרחק של כשלושה קילומטרים, ושם החל הטבח הסופי. ירו בהם — בגברים, בנשים, בילדים, — בכל. ניסיתי להציל כמה נערות צעירות שהיכרתי מן הגימנסיה. אמרתי להן לכרוע ברך והטבלתי אותן, ואמרתי לפאברשא כי עתה הן נערות נוצריות. הוא קפץ עלי והפילני לקרקע. ראיתי כיצד פאברשא מושך אותן בשערן, ואחר כך יורה בנערות המסכ־נות. כן, ואשתו נטלה רובה וירתה גם היא. התעלפתי. במשך חודשים רבים לאחר מכן הייתי חולה. הרופאים חשבו כי בינתי נסתתרה... לאחר שסיימו את מעשיהם, לא נותר איש. אחד היהודים האחרונים שנהרג היה אפרים ישראלוביץ, שהיה בעל בית־המרקחת שבו עבד אביו של פאברשא. לא תופתע לשמוע כי פאברשא הזקן לקח לידיו את בית־המרקחת, ואת כל האדמה והבית שהיו שייכים לרוקח שנרצח.״

ליאוניד לא יכול היה לדבר, במשך שעה קלה, לאחר ששמע את תיאורו של הכומר. בסופו של דבר שאל היכן פאברשא עתה.

„הוא יצא את העיר יחד עם הגרמנים״, אמר הכומר. „אמונתי אומרת לי להטיף לסליחה, ליאוניד, אולם כאשר אני מהרהר בארנולדאס פאברשא, אין רחמים בלבי...״

ליאוניד לא בכה, בעת שיצא מבית הכומר. והוא לא נשאר בפלונגה. הבתים נעשו לו זרים, ממש כפני־הבריות. הוא יצא את עיר־הרפאים ושמח על כי יכול הוא להוסיף וללחום בגרמנים. אולם במשך כל אותה עת טיכס עצה איך למצוא את פאברשא. ליאוניד חש כי יש לו שליחות, שלמענה הציל האל אותו — היהודי האחרון של פלונגה.

לא עלה בידו למצוא את פאברשא. לאחר המלחמה הוחזרה הדיוויזיה שלו לברית־המועצות. לאחר מכן סופח ליחידה אחרת אשר נשלחה לגרמניה המזרחית. בסופו של דבר, החליט ליאוניד לבקש מקלט במערב־ברלין. שם, במחנות השונים של הפליטים המערב־גרמניים, חיפש אחר ליטאים ואנשים מן הארצות הבאלטיות. מישהו ראה את פאברשא לאחר המלחמה. ליאוניד עקב אחר כל רמז שגילה, והעובדה האחרונה שגילה היתה כי פאברשא, אשתו ושני ילדיהם היגרו — תחת שם פולני — לאוסטרליה, ב־1948 או ב־1949. שם אבדו העקבות. ליאוניד לא ידע כיצד להמשיך

בחיפושיו, אך הוא חש כי הוא חייב להמשיך. וכך הגיע אלי.

פשע איום נוסף נודע רק משום שאיש אחד, מתוך מאות או אלפים, שרד בחיים. כמה פלונגות יש — וכמה אנשים כפאברשא, שכלל איננו יודעים עליהם?

ליאוניד גילה כי ידידו הקרוב של פאברשא, רופא ליטאי בשם ולאדאס איווינסקים, אשר ליאוניד הכירו גם הוא, היגר אף הוא לאוסטרליה בשנת 1948 כערך. איווינסקיס עוסק עתה ברפואה בגיניאה החדשה. באמצעות אחד מתושביה־לשעבר של פלונגה היושב עתה בפאריס, גילה ליאוניד כי בני משפחות איווינסקיס ופאברשא היו יחדיו באוסטרליה, עד שנת 1956. אולם כאותה שנה תיכננו בני משפחת פאברשא להגר לארצות־הברית.

„פירושו של דבר", אמרתי לליאוניד, „כי עלינו לחפש משפחה — גבר, אשה, שני ילדים — שבוודאי היגרו לאוסטרליה בהשתמשם בשם פולני, שאין אנו יודעים מהו, כנראה בשנת 1948, ולאחר 1956 יצאו את אוסטרליה כדרכם לארצות־הברית".

הוא הניע ראשו לאות „הן". „המשימה נראית כבלתי־אפשרית".

אמרתי: „אותו ד"ר איווינסקים בוודאי יודע היכן הם".

כתבתי לאנשים באוסטרליה. קיבלתי מכתב מנזירה קאתולית אשר שוחחה עם כומר בגיניאה החדשה. הכומר הכיר את הד"ר איווינסקים, אך לא היה מסוגל לספק לנו את המידע הדרוש לנו.

ניסיתי לגשת לעניין מנקודת־ראות אחרת. אם פאברשא עושה עתה באמריקה, אזי בוודאי עומד הוא בקשר עם ליטאים אחרים. ביקשתי מאחד מידידי לפרסם כעתונים ליטאיים אחדים היוצאים־לאור באמריקה הודעה כי אחד מתושבי פלונגה, ששמו עתה הוא „סמית", הלך לעולמו, והוא הוריש את רכושו הרב לבני־פלונגה שנשתיירו בחיים; הללו נתבקשו לכתוב למען מסוים.

איש לא השיב על המודעה. יתכן כי פאברשא קרא אותה, אך לא העז להשיב עליה. האם אין שנתו נודדת, כאשר הוא חושב על פלונגה?

———— ————

פרק עשרים ושלושה

בית־הספר לרצח המונים

בסוף מאי 1961 באה אשה אוסטרית, בגיל־העמידה, לראותני בלינץ. לאחר לכידת אדולף אייכמן הרבו העתונים במקום לכתוב על חלקי בחיפוש אחריו, ועתה באו אלי אנשים שונים ומשונים כדי לספר לי דברים שלא רציתי לדעתם, ולמכור לי דברים שלא היה לי חפץ בהם. אחדים הציעו ידיעה בלעדית, אחרים באו לבקש את עצתי. לא ידעתי מדוע בדיוק באה אשה זו לבקרני. היא נראתה מוזנחת, בלתי־מושכת. היא לבשה סוודר מהוה, ושערה המזוהם נפל על מצחה — לא היתה זו אשה שציפיתי כי תספר לי סיפור־אהבה, אך זה בדיוק מה שהיה בפיה. ברונו ברוקנר היה פעם שומר־לילה בבתי־המטבחיים של לינץ, והוא היה גם צלם־חובב נלהב ביותר. הוא חי עם האשה, והבטיח לה לשאתה לאשה. אחר כך פגש במישהי אחרת...

האזנתי בלא תשומת־לב מיוחדת, ותהיתי מתי תגיע אל העיקר.

„——ובשנת 1940 עבד ברוקנר בשביל הנאצים, ונעשה הצלם המיוחד של מצודת הארטהיים".

הארטהיים! עתה חדלתי מאדישותי.

„האם כוונתך למצודת הארטהיים שבאלקופן?"

„כן", אמרה. „זוהי נסיעה במכונית של לא יותר ממחצית השעה, בדרך הראשית המובילה לפאסאו. האם היית שם פעם? בעת המלחמה הפכו הנאצים את מצודת הארטהיים לסאנטוריום. שם עבד ברונו בתורת צלם. הוא היה בא לראותני בלינץ אחת לשבועיים. תמיד היה לו כסף רב. אז החל להסתובב עם אשה זאת, ו———"

„כן, אני מבין. מה עשה בסאנאטוריום?"

„ובכן, הוא צילם את החולים. התצלומים נשלחו לברלין. היה זה סוד גדול, אך פעם, כאשר שתה לשכרה, סיפר לי הכל".

אמדתי: „איזה סוג של תצלומים?"

לפתע קמה האשה. אולי הרביתי לשאול.

„מדוע אתה שואל את ברונו עצמו?" אמרה בזעם עצור. „הוא היה נאצי, בהחלט; והרי אתה רודף אחר נאצים, הלא כן? הרי המען שלו. הוא יכול לספר לך יותר ממני על־אודות הניסויים הנאים שאילצוהו לצלם שם בהארטהיים". והיא נסתלקה.

לראשונה שמעתי על־דבר הארטהיים בשבועות האחרונים להיותי במאוטהאוזן. המשרפות היו מרבות לעבוד, ולעתים היה אחד הכבשנים מתקלקל, ואז היה מומחה „מהארטהיים" בא ומתקן את המכונה. ולעתים נשלחה קבוצת אסירים ל„הארטהיים", ולא חזרה מעולם. מישהו סיפר לי כי הארטהיים הוא שמה של מצודה עתיקה, בריחוק לא רב ממאוטהאוזן. „הארטהיים" היה בעיני שם זהה למוות. אך לא הרביתי להרהר בכך. ברבצי על דרגשי, בבלוק־המוות, הייתי חלש מכדי לחשוב.

בשנת 1947 נשפטו אחדים משומרי הס.ס. של מאוטהאוזן בבית־דין צבאי אמריקני בדאכאו. סייעתי בהכנת חומר העדויות נגד אחדים מאנשי הס.ס., והייתי בבית־המשפט. אחד הנאשמים העיד כי נשלח למאוטהאוזן „מהארטהיים". הוא נדון למוות. השם הארטהיים לא הוזכר עוד.

בפעם הבאה נתקלתי בשם בדין־וחשבון על תוכנית המתת־החסד של המישטר הנאצי. רוב העובדות ידועות, אך אחזור עליהן בקצרה. בפעם הראשונה הוזכרה המתת־החסד — מה שהנאצים כינו בשם „גנאדנטוד" — בינואר 1940. בפקודת אדולף היטלר נפגשו בבראנדנבורג שלושה אנשים: רייכסלייטר פיליפ בולר, רייכספירר לענייני בריאות הד"ר ליאונארדו קונטי, ורופאו הפרטי של היטלר, הד"ר קארל בראנדט. הם נצטוו להכין תוכניות ל„השמדת חיים שאינם ראויים לחיות", לפי הניסוח הנאצי. המיבצע היה „סודי ביותר", והיה בפיקוחה הישיר של לשכת הפירר, אשר בראשונה שלט בה רודולף הס, ולאחר טיסתו־בריחתו של הס — מארטין בורמאן. בורמאן מינה ועדת מומחים רפואיים, בראשות הפרופיסור ד"ר ורנר היידה, פרופיסור לפסיכיאטריה באוניברסיטת וירצבורג. היידה היה אחראי להמתתם של לפחות מאה אלף איש. הוא נעלם בסוף המלחמה, כשהוא נוקט בשם „ד"ר זאוואדה", נתפס בשנת 1962, והתאבד בבית־הכלא זמן קצר לפני משפטו הצפוי.

בשלב הראשוני של תוכנית המתת־החסד נבחרו קבוצות מסויימות של אנשים — מפגרים בשכלם, חולים אנושים, קשישים מאד — לשמש קורבנות, כיוון שהם סווגו כ„אוכלים ללא־תועלת", או „אוכלים ואינם עושים", בלשון המישנה. התיאוריה היתה כי על אף המזון יקר־הערך שאכלו, לא הפיקו דבר; ועל כן נחרץ גורלם למות. רובם היו נוצרים —

חולים גרמניים ואוסטריים בבתי־חולים ובבתי־מהסה. יהודים לא היו ביניהם; רובם נשלחו כבר למחנות־הריכוז. הנאצים התייחסו להמתת־החסד כרצח מוסרי־כביכול, והיו נוקטים בה לגבי בני־גזעם בלבד. באורח רשמי היתה התוכנית מכונה בשם־הצופן „ט4", על שם חווילה נאה ברחוב טירגארטן 4, ברלין, מקום שם שוכנה מפקדת מיבצע המתת־החסד.

ההחלטה בדבר גורלו של בן־אנוש, לחיים או למוות, נתקבלה על־ידי רופאים שהיו מכונים „מומחי ט4". אלה קיבלו את תיקיהם האישיים של „אוכלים ללא תועלת, בכוח" מבתי־חולים ובתי־מחסה בגרמניה, אוסטריה וארצות אחרות. רופאים אלה היו מעלעלים בשטחיות בתיקים, בלא שיטרחו לבדוק את החולים עצמם. כאשר צויין צלב על גבי תיק מסויים, היה בכך משום חריצת דינו של בעל התיק למוות.

לאחר מכן היו התיקים נשלחים ללשכת־תעבורה מיוחדת, וחובשים בעלי־שרירים היו מביאים את הגברים והנשים שנחרץ גורלם ל„קליניקה" או ל„סאנאטוריום" הקרובים ביותר, לשם חיסול מהיר, באמצעות זריקת־מוות. ארבעה מוסדות מעין אלה נזכרים בדינים־וחשבונות לגבי המתת־החסד שהובאו לידיעתי. שלושה היו בגרמניה: האדאמאר, ליד לימבורג; זוננשטיין, ליד פירנה אשר בסאכסוניה; ומצודת גרפנק, בבראנדנבורג. הרביעי היה מצודת הארטהיים.

לאחר שבתי־החולים ובתי־המחסה שוחררו מ„אוכלים ללא־תועלת" רבים, הורחב המיבצע וכונה בשם הצופן „14 פ 13". הוא חל על שוכני מחנות־ריכוז גרמניים ואוסטריים, שהיו חולים או נכים — תכופות כתוצאה מעבודת הכפייה *.

מיבצע „14 פ 13" החל בשנת 1941, והוא נמשך עד לסוף המלחמה. לאחר 1943 נשלחו שוכני מחנות צרפתיים רבים למות בהארטהיים.

לאחר קריאת הדין־וחשבון נסעתי למצודת הארטהיים, המרוחקת כעשרים קילומטרים מלינץ, והשוכנת בכפר השלו אלקופן, המוקף בשדות ירוקים ובגבעות מעוגלות. המצודה היא מיבנה מבעית למדי, מן המאה הט"ז, בסיגנון הריניסאנס, ויש בה ארבעה צריחים ושורות ארוכות של חלונות. נכנסתי בעד השער לתוך חצר גדולה המוקפת בשדרות־עמודים נאות. המצודה היתה מאוכלסת באותה עת על־ידי פליטים, פולקסדויטשה, מן המזרח, וידעתי כי לא יוכלו לספר לי דברים רבים, כיוון שבאו שמה

---

* הקאנצלר הפדראלי לשעבר של אוסטריה, הד"ר אלפונס גורבאך, שהוא נכה, נבחר לשיגור למצודת הארטהיים, אך ניצל בזכות כתב־ידו הנאה והוא נשלח לעבוד במשרד מחנה הריכוז דאכאו.

דק לאחר המלחמה. הסתובבתי בכפר ושוחחתי עם אנשים אחדים בו, אולם ברגע ששאלתי על המצודה, נאלמו דום. הם אמרו כי היה זה „מעין סאנאטוריום", הניעו בכתפם, והסתלקו. חזרתי ללינץ. בוודאי לא הייתי חוזר וחושב על מצודת הארטהיים, אלמלא היתה באה אלי אשה ומספרת לי ברוב־קנאתה על מעשיו של ברונו ברוקנר.

התחלתי לחקור בפרשת ברונו קל־הדעת. עתה עבד במיפעל כימי ממלכתי בלינץ, ואמרו כי עדיין הוא צלם־חובב נלהב ביותר. בתיקינו הוזכר אחד ס.ס. אוברשטורמפירר ברוקנר, אשר לדברי עדותם של ניצולים ממחנות־ריכוז אחדים היה בלדר בין המחנות לבין ברלין. אחד מתפקידיו של ס.ס. אוברשטורמפירר ברוקנר היה להעביר זהב ותכשיטים שנגזלו מאסירים יהודיים. לא היה בתיק שום תיאור לגביו. מסרתי את החומר שהיה בידי לידי משטרת לינץ, וקצין־משטרה נשלח לראיין את ברוקנר. לא היתה כנגדו האשמה מסויימת, והיה עלינו לנהוג בזהירות. הצעתי לקצין המשטרה שיפתח בשיחה על־דבר זהב ותכשיטים, ורק לאחר מכן יעבור, בלא־משים, למצודת הארטהיים. קצין המשטרה היטיב למלא את משימתו. ברוקנר הבחיש בתוקף כי היה אי־פעם בס.ס. הוא היה „חייל פשוט בוורמאכט". מעולם לא היה בלדר של הס.ס., ומעולם לא העביר זהב או תכשיטים. למעשה, אמר, מעולם לא זכה ב„שלל" מלחמתי כלשהו.

„אף לא הבאתי עמי מן המלחמה מצלמה", אמר ברוקנר. „ואין זה סוד כי כמעט הכל חזרו הביתה עם מצלמה או שתיים. שלא לדבר על דברים אחרים".

קצין־המשטרה הניע ראשו. „אך עתה יש לך מצלמות אחדות?"

„כן. הן היו שייכות לי מאז לפני המלחמה".

„אילו תצלומים עשית במצודת הארטהיים, ברוקנר?"

ברוקנר שמח ביותר כי הקצין זנח את נושא הזהב והתכשיטים, עד כי הודה בכל.

„תצלומים רפואיים. הם ביצעו ניסויים, שם במרתף למטה, ואני הייתי מצלם אותם בעד נקב שבדלת".

הוא לא התנדב לתפקיד זה, אמר. באחד מימי שנת 1940 בא אליו אחד מאנשי ה„גאולייטונג" הנאצי בלינץ ושאלו האם יהיה מסוגל לנהל חדר־פיתוח ממדרגה ראשונה. ברוקנר השיב בחיוב, ואמר כי ישמח לעשות זאת. ימים אחדים לאחר מכן נתבקש לבוא ל„גאולייטונג", שם רואיין על־ידי שני אנשים. היה עליו לחתום על הצהרה כי לא ישוחח עם איש על־אודות עבודתו. ביום המחרת בא אליו פלוני מר לותאלר שהסיעו ל„סאנאטוריום הארטהיים". בדרך שאל ברונו ברוקנר מה יהיה עליו לעשות שם.

„אל תשאל אותי", אמר לותאלר. „הם כבר יאמרו לך".

במצודה הובא ברוקנר לסרן כריסטיאן וירת, מפקד המקום. הוא תיאר את הסרן וירת כ„אדם נוח לאחר שעות העבודה, אך קפדן ביותר בעת שאתה בתפקיד. הוא לא היה מהסס אף לרגע לירות במישהו, אם משהו לא היה כשורה". וירת אמר לברוקנר כי יהיה עליו לצלם „שלושה תצלו־מים מכל חולה", הראה לו את חדר־הפיתוח, שהיה בו באמת ציוד ממדרגה ראשונה, והראה לו היכן יישן.

ברוקנר צילם כשלושים חולים ליום, ולעתים אף יותר. העבודה היתה קשה. „היו חולים מטורפים לגמרי, והיה צורך שחובשים ירסנום. פעם או פעמיים ברח אחד החולים, לפני שיכלו להזריק לו את זריקת־המוות, והתפרץ כנגדי. היה זה קשה. והגרוע ביותר היה כי לא יכולתי לאכול דבר. היה סירחון נורא באוויר, מכבשני־המשרפות. הריח ריחף באוויר ביום ובלילה. כעבור ימים אחדים הלכתי לסרן וירת ואמרתי לו שאיני יכול לעמוד בכך. ביקשתי לשחררני מתפקידי".

הסרן וירת לא נהנה ממשאלה זו, והציב בפני ברוקנר שלוש ברירות: „או שתישאר כאן ולא תאמר דבר, ברוקנר. או שתישלח למאוטהאוזן. או, אם אתה מעדיף, תיירה כאן מייד". ברוב־יאושו הלך ברוקנר לחדרו. באותו הלילה שלח לו הסרן וירת בקבוק יי"ש. ברוקנר השתכר, ובמשך זמן־מה שכח את הסירחון שריחף באוויר.

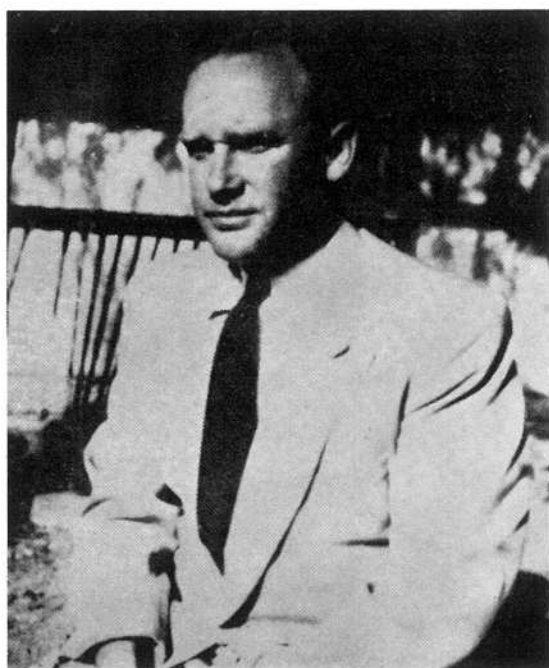
באורח הדרגתי גילה יותר ויותר על־אודות הארטהיים. לא היה זה קל, משום שהאנשים לא הירבו לדבר, ואמרו לו שלא לשאול שאלות — אם רוצה הוא להישאר בחיים. אולם הוא לא היה שוטה. הוא הבחין בכך כי שני הרופאים הממונים, הד"ר רודולף לונאואר מלינץ, הרופא הראשי, והד"ר גיאורג רינו, סגן הרופא הראשי, לא שבעו־רצון מהעובדה שהוא מצלם את מעשיהם. אולם הפקודות שקיבל היו מסרן וירת. לאחר שבועות אחדים אמר לו וירת לצלם תצלומים אחדים מן ה„ניסויים" האחרונים במרתף.

„אילו ניסויים?" שאל קצין המשטרה.

„עתה החלו להמית חולים באמצעות גאז. היה עלי לצלמם מקרוב, בעת חבלי־הגסיסה שלהם. אחר כך היה עלי לצלם את מוחם. וירת כינה את תצלומי „חומר מדעי" ושלח אותם לברלין. לא הניחו לי לשמור לעצמי תצלומים אלה. ליד חדר־הניסויים היתה המשרפה. לא שאלתי שאלות. העבודה השתלמה יפה. הם שילמו לי שלוש מאות מארק לחודש, והרווחתי מעט כסף מן הצד בצלמי עובדים, באישורו של הסרן וירת. המזון היה טוב. ותמיד היו משקאות למכביר, ומסיבות בלילות. הכל ישנו עם ,הכל'".

אריך ראיאקוביץ, עוזרו של אייכמן, אשר ניהל את "הסוכנות להגירה יהודית" בהולנד.

ד"ר קארל באביר, חבר "ועדת הבחירה" במחנה הריכוז גרוס־רוזן.

den 194

RECHNUNG

für

von

Anzahl			Einzel-preis	Zl.	Gr.
1	6	Stricke à	8,80	52	80
	Zwei und fünfzig zl.			80/00	

BEZAHLT

HANDELSHAUS

Katherine Grabowska

Lemberg,

החשבון עבור 6 חבלים אשר נשלח על ידי אוסקאר ואלסקה לועד היהודי החדש בלבוב אחרי ש־12 חבריו הקודמים נתלו ב־1 בספטמבר 1942.

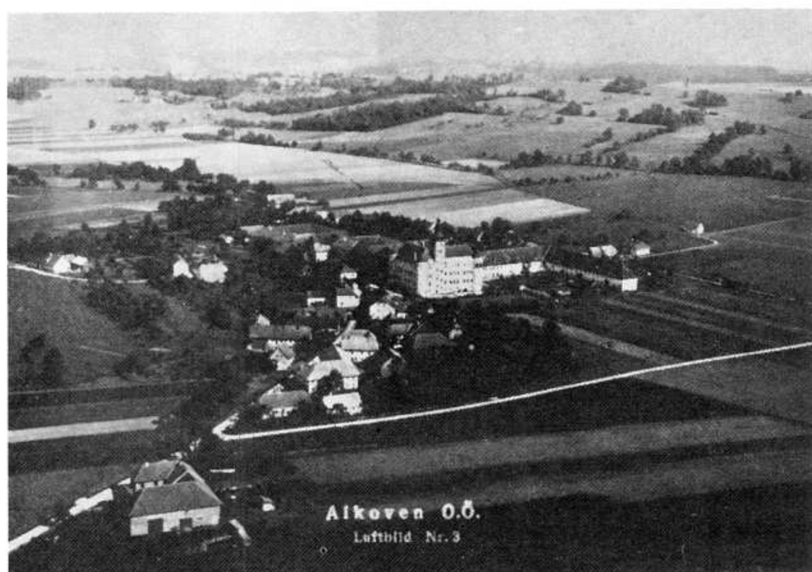
אונטרשארפירר (רב סוראי) של הס.ס. שונבך, מן הקומנדו המיוחד להוצאה להורג, אשר ירה בדם קר בילד חסין, בן השמונה.

אנטון שמיד, סמל הוורמאכט, שהוצא
להורג ב־19 באפריל 1942 על שהבריח
יהודים בגיטו וילנא.

פראנץ שטאנגל, מפקד מחנה
הריכוז טרבלינקה. 700.000
אסירים עברו את שערי
מחנה ריכוז זה ומהם רק 45
נמצאים עדיין בחיים.

נוף כפר רגוע הסמוך למצודת הארטהיים.

מצודת הארטהיים, "הסנטוריום" להמתת חסד ובית ספר לרוצחים "מדעיים".

ברונו ברוקנר מילא את המוטל עליו, ולא פטפט. לאחר מכן הועבר הסרן וירת לתפקיד אחד, ויורשו היה פראנץ שטאנגל. ובאחד מחודשי 1941 נסתיים כל העניין, למרבה הצער, מבחינתו של בדונו. הוורמאכט גייסו ושלח אותו לחזית המזרחית.

„האם שמת לב לדברים אחדים, בעת היותך בהארטהיים?" שאל קצין המשטרה.

„כן", אמר בדוקנר. „דבר אחד איני מבין. כשלושים או שלושים וחמישה חולים היו מומתים מדי יום ביומו במרתף. עם זאת, היו להם לפחות שמונים עובדים, ואחדים מהם ירדו למרתף כדי להתבונן בנעשה. לשם מה היו זקוקים לשמונים איש?"

הייתי מסוגל להשיב על שאלתו זו של ברוקנר שבועות מועטים לאחר מכן, לאחר חקירה יסודית. מצודת הארטהיים לא שימשה דק כמכון להמתת־חסד, כפי שהינחתי עד לחקירתו של ברוקנר. האדטהיים היתה הרבה יותר מכך.

היו עובדות רבות־משמעות, שדומה היה כי אין קשר ביניהן. וירת היה ממונה אחר כך על כל שלושת מחנות־ההשמדה שבפולין: בלזץ, סוביבור וטרבלינקה, מקום שם נרצחו מיליון וחצי גברים, נשים וילדים יהודיים, בין 1941 ל־1943. יורשו בהאדטהיים, פראנץ שטאנגל, נעשה לאחר מכן מפקד טדבלינקה. גוסטב ואגנד, שגם הוא השתלם בהאדטהיים, פקד לאחר מכן על מחנה סוביבור; הוא מסתתר עתה, בלא כל ספק, בארגנטינה, תחת שם אחר. לאחר המלחמה התאבד הד"ר לונאואר, יחד עם כל בני משפחתו. הד"ר רינו נאסר בפראנקפודט בשנת 1963, ויועמד לדין שם. ולאחרונה, אנשי ס.ס. רבים אשר מילאו תפקידים טכניים בתאי־הגאזים ובמשרפות שבמחנות־הריכוז השונים עשו זמן־מה בהארטהיים — או באחת משלוש הקליניקות האחרות להמתת־חסד.

האמת הנוראה היא כי מרכזי המתת־החסד לא היו אלא בתי־ספר סדירים לרציחה. אני עוסק כאן אך ורק בהארטהיים, שקל היה לי לחקור על־אודותיה, אולם קיים חומר דומה לגבי שאר שלושת המרכזים שבגרמניה. כולם היו מרכזי־הכשרה לתוכנית השמדת־העם של היטלר.

תגלית זו משיבה על שאלות שהיסטוריונים וקרימינולוגים רבים תהו לגביהן, מאז סופה של המלחמה: כיצד נבחרו והוכשרו בני־האדם לצורך רציחתם של אחד־עשר מיליון איש, וכיצד היטיבו עד כדי כך לשמור על סודותיהם, עד כי הללו לא נודעו במשך שנים לאחר סוף המלחמה? בדור הדבר כי אנשים שהוצבו לעבוד בתאי־הגאזים, שהיה עליהם לצפות במותם של רבבות איש יום אחר יום ושבוע אחד שבוע, צריכים היו לעבור

הכשרה טכנית ופסיכולוגית, שאם לא כן היו מתמוטטים משום המתח הרצוף.

בשנת 1947 התחלתי לדון בבעיה עם מומחים שונים שעיינו בתיקים שנותרו לגבי מנגנון ההשמדה הנאצי. שאלתי היסטוריונים, קרימינולוגים ורופאים ב„יד ושם" בירושלים: כיצד ניתן להסביר כי לא אירעה מעולם תקלה כלשהי במנגנון ההשמדה במחנות־המוות? יודעים אנו כי בוועידת ואנזיי, שנתקיימה בינואר 1941, החליטו הנאצים על חיסולם השיטתי של אחד־עשר מיליון יהודים באירופה, וניסו שיטות שונות של גינוסייד. יודעים אנו כי היו תקלות מיכאניות. פעם נכח הימלר בעת שניסויים לניצול גאזי־הפליטה של מנועי־צוללות לצורכי השמדה נכשלו כשלון חרוץ. הוא כעס ביותר, והעונשים על הכשלון היו דראקוניים. מכונות היו מתקלקלות, אך בני־האדם שהפעילון — מעולם לא התמוטטו. כיצד יתכן שהאנשים שעסקו בהפעלת תאי הגאזים והכבשנים היו מהימנים יותר מאשר המכונות? האם הכשירום הן מיכאנית, הן פסיכולוגית, לעמוד בלחץ הנורא? השאלה הדירה שינה מעיני במשך שנים. הנאצים ידעו כי זמנם אוזל והולך; שכן היו להם כבר תוכניות להשמדתם של הצוענים, הפולנים, הרוסים וכן הלאה. פירושו של דבר כי את מנגנון הגינוסייד צריך היה להפעיל במהירות מרובה. כל העובדות הצביעו בכיוון של הכשרה שנערכה אי־שם, של קאדרים מיוחדים של תליינים מיומנים טכנית ומוקשחים רגשית. מצודת הארטהיים ושאר מדכזי המתת־החסד היו התשובה לכך.

הארטהיים אורגנה במתכונת של בית־ספר לרפואה — אלא שלא הורו שם כיצד להציל חיי־אנוש, אלא כיצד להשמידם ביעילות המרובה ביותר. מותם של הקורבנות היה נחקר קלינית, מצולם במדוייק, משוכלל יותר ויותר באורח מדעי (במשפטים שנערכו לאחר מכן בגרמניה הוכח כי במחנות־המוות של בלזץ, סוביבור וטרבלינקה היו צלמים מיוחדים שצילמו את מעשי־הרצח). היו עורכים ניסויים בתערובות שונות של גאזים כדי למצוא את הגאז שיהא יעיל ביותר. רופאים ושעוני־עצר בידיהם היו מתבוננים ב„חולים" הגוססים בעד נקבי־הצצה בדלת המרתף של מצודת הארטהיים, ואורך יסורי־הגסיסה היה נרשם בדיוק של עשירית השנייה. נערכו תצלומים של הגוססים, בדי לראות מתי בדיוק התרחש המוות. הממונים שם לא הותירו דבר לשלטון המקריות.

ה„סטודנטים" היו בראשונה מתבוננים בניסויים; לאחר מכן היו מבצ־עים אותם במו ידיהם. כל „סטודנט" נבחר על־ידי קצינים נאציים בכירים, שהיו קרויים „גאר־אינספקטורים". הבטחון היה כה קפדני, עד שבעניין זה היו ה„גאר־אינספקטורים" אחראים אישית וישירות בפני לשכתו של היטלר.

הנאצים ידעו כי אסור להם להניח את התרחשותו של משגה כלשהו. גרמ־נים ואוסטריים נרצחו, ועלולים היו להיווצר קשיים. על אף כל אמצעי־הזהירות, אירעו בסופו של דבר „משגים" מעין אלה ב„סאנאטוריומים" שבזוננשטיין וגרפנק. האוכלוסיה החלה מדברת בעניין, ובסופו של דבר, צריך היה לסגור מוסדות אלה. בהאדאמאר ובהארטהיים היה הארגון מושלם לגמרי. המקומות היו מבודדים. איש לא הוציא הגה מפיו.

לעולם לא נדע במדוייק מה מספר האנשים שנרצחו במצודת־ריניסאנס זו, בעלת סטיר־העמודים הנהדר. שום מצבת־זכרון לקורבנות הארטהיים — שרובם היו נוצרים אוסטריים וגרמניים — לא הוקמה. מיסמכי לשכת הרשומות לא נתגלו. במשפט דאכאו, שנערך בשנת 1947, העידו עדים שונים כי בין שלושים לארבעים שפני־נסיון אנושיים „זכו לטיפול" במרת־פים, מדי יום ביומו. יש בכך כדי להסביר את היעלמם של כשלושים אלף איש, במשך שלוש שנים. לקראת הסוף הפכה הארטהיים, לעוד מקום של השמדה. כאשר התליינים במאוטהאוזן הסמוכה היו עסוקים מדי, היו שולחים את הקורבנות העודפים להארטהיים.

„בוגרי" הארטהיים נעשו לאחר מכן מורים לקאדרים עתידיים של רוצחים שהוכשרו באורח מדעי. לאחר אימונים מסויימים החלו ה„סטודנ־טים" נעשים אדישים לצעקות קורבנותיהם. ה„מורים" היו מתבוננים בתגובת ה„סטודנטים" שלהם. היה זה רעיון גאוני, מבחינה פסיכולוגית, להשתמש בקורבנות גרמניים ואוסטריים, בתורת הכשרה בסיסית לרציחת־המונים. כאשר „סטודנט" לא היה מתמוטט כאשר היה עליו לרצוח את בני עמו הוא, ברור היה ל„מוריו" כי לא יגלה פקפוקים כלשהם לגבי השמדת אלפי אנשים שנחשבו כ„תת־אדם". „סטודנט" שלא יכול היה לעמוד בכך היה נשלח לקו־החזית, מקום שם היה מפקדו מציבו ב„הימלפאדטסקו־מאנדו" (מילולית: קומאנדו המסע אל השמים) — כיתת־מתאבדים.

היגשתי את תיקי בפרשת הארטהיים לד"ר כריסטיאן ברודא, מי שהיה אז המיניסטר למשפטים של אוסטריה. ב־20 בפברואר 1964 היה בידי לומר לעתונות כי המיניסטר הבטיח לי, בנוכחות פרקליט המדינה הד"ר פראנץ פאלין, כי יטפלו מייד בחומר שהיגשתי, „כך שכל המידע החדש הזה יוכל להיות מנוצל בהליכים המשפטיים המתנהלים־והולכים עתה". התיקים מכילים את שמותיהם של אזרחים אוסטריים אחדים שהיו פעילים בהארטהיים. עם כתיבת שורות אלה, בקיץ 1966, עדיין מהלכים הם כבני־חורין.

פרק עשרים וארבעה

היכן בורמאן?

מקום־הימצאו של מארטין בורמאן הוא החידה הנאצית הסבוכה ביותר שטרם נפתרה. סגנו הראשי של היטלר היה נושא לשמועות, לאגדות ולחילוקי־דעות יותר מאשר כל מנהיג נאצי אחר. השאלה: „האם בורמאן מת?" טובה תמיד לסיפור־שער נוסף, בכל אחד מכתבי־העת הגרמניים הזוכים לתפוצה המונית. לגבי שום נאצי נכבד אחר לא הושמעו הכרזות כה תכופות כי מת, ולאחר מכן הוקם לתחייה, כבורמאן. עדים טענו כי הוא נקבר במאי 1945 במגרשי־המשחקים שברובע מואביט אשר בברלין, וזאת לאחר שנמלט מלשכתו של היטלר. בשנת 1964 ערכה משטרת מערב־ברלין חפירות באיזור, ולא גילתה דבר. לפני שנים אחדות נאמר כי הוא נקבר באסונסיון, בירת פאראגוואי. לאחר שהקבר בו דובר נפתח מחדש, נתגלתה בו גופתו של אזרח פאראגוואי בשם הורמונסילא. לאחר המלחמה נאמר כי בורמאן נמצא בספרד, במינזר איטלקי, במוסקבה, בחבל טירול, באוסטרליה ובמדינות דרום־אמריקניות רבות. בשנת 1947 נאמר כי הוא במצרים, בשנת 1950 — בדרום־מערב אפריקה, בשנה שלאחר מכן — בצ'ילה, בשנת 1952 — בספרד. באחת הפעמים נמסר כי הוא נמלט מגרמניה, בחצותו את הרי האלפים. כן טענו כי הוא נלקח על־ידי צוללת גרמנית מקיל לטיירה דל פואגו (ארץ האש), מקום־היישוב הדרומי ביותר בעולם. באוקטובר 1965 למדה סוכנות־הידיעות האיטלקית א.נ.ס.א., מפיו של פארקואלה דונאציו, „אישיות חשובה במישטר הפאשיסטי", כי בורמאן מתגורר בג'ונגל, במאטו גרוסו אשר בבראזיל. למרבה־הצער, כל הסיפורים הסנסאציוניים הללו על־אודות בורמאן מתגלים לאחר מכן כסיפורי־סרק, ואין בהם כדי להוסיף לידיעותינו. איש לא היה מסוגל עדיין לבוא ולטעון לזכותו בתגמול בן 100,000 מארקים (למעלה מ־75,000 ל"י) שלשכת התובע בפראנקפורט הבטיחה, תמורת מידע שיביא ללכידתו של מארטין בורמאן.

התחלתי להתעניין בחידת בורמאן רק לאחר משפט אייכמן. וביוון שהתחלתי להתמחות בה רק באיחור, היה לי יתרון בכך שעמד לרשותי הנסיון המצטבר של כל האנשים שעבדו עד בה על הפרשה — המשטרה, משפטנים חשובים, היסטוריונים, קרימינולוגים.

מה המשיכה המיוחדת שבחידת מארטין בורמאן? הוא ידוע ביום הרבה יותר משהיה ידוע בעת שהיה בשלטון, בשהצלו עליו הדמויות הססגוניות יותר של גרינג, גבלס והימלר. אנשים רבים ברייך השלישי לא שמעו את שמו מעולם. רבים אף לא ידעו כיצד נראה. אולם לאחר טיסת־בריחתו של רודולף הס לאנגליה, בשנת 1941, נעשה בורמאן סגנו של הפירר. הוא היה מקורב יותר להיטלר, ועוצמתו היתה רבה יותר, מאשר כל נאצי דם־מעלה אחר.

עשיתי שעות רבות בהתבוננות בתצלומיו של בורמאן איש־החידה. היה זה גבר בבד־אברים ובבד־גוף, בעל צוואר בשל פר ופנים אדישים, לא־מיוחדים, ריקניים באורח מוזר, אכזריים. כאשר עשיתי בפראנקפורט דנתי באגדת בורמאן עם פריץ באואר, אשר שימש תובע במשפט אושוויץ. הוא קרא לבורמאן „קדקוד־הבירה הטיפוסי״. לבורמאן היה פרצוף של „אחד בתריסר״, שנהוג למצאו במרתפי־הבירה של באוואריה, שם יושבים אנשים, לוגמים משקה ודנים בפוליטיקה, ובהם הוויכוחים מוכרעים כרגיל על־ידי עוצמת הקול יותר מאשר על־ידי משקלן של העובדות.

יוזף וולף, ההיסטוריון היהודי, קורא לבורמאן „צילו של היטלר״, והוא מרמז בכך כי בורמאן היה ה„אלטר אגו״ הסביל ויודע־הכל של הפירר. אני סבור כי הנאצים אשר כינו את בורמאן „רוחו הרעה של היטלר״ קלעו יותר למטרה. הוא עמד בראש מנגנון המפלגה הנאצית, שהיה עצום ומאורגן היטב. מתחת לפירר היו 19 רייכסלייטר, ומתחתם — 41 גאולייטר. (היו 40 גאו = מחוזות; גאולייטר נוסף ייצג את הגרמנים שמחוץ לגר־מניה). מתחתם היו 808 קרייזלייטר (ראשי־חוגים), ובדרגה אחת מתחתם — 28,376 אורטסגרופנלייטר (מנהיגים מקומיים), שהיו ממונים על ערים שלמות, או על חלקים מסויימים של עיר גדולה יותר. לאחר מכן היו 89,378 צלנלייטר (מנהיגי־תאים) — אף המלה „תא״ יש בה כדי להטעות, ביוון ש„תא״ של הנ.ס.ד.א.פ. עשוי היה להיות מורבב מארבעה, ששה, או אף שמונה מרובעי־העיר. במיפלס הנמוך ביותר היו מאות אלפים של בלוקלייטר (מנהיגי־גושים) — בל אחד מהם אליל בעיני האנשים שהיו חיים בסביבתו הקרובה.

לאחר תחילתה של מלחמת העולם השנייה, כאשר היטלר החל מתעניין בשאלות אסטרטגיה, הופקד מארטין בורמאן על מנגנון המפלגה. הוא היה

רייכסלייטר בגרמניה, מזכירו של היטלר, ראש „הלשכה המפלגתית של הפירר". כל ההוראות הסודיות ביותר היו עוברות את שולחן־עבודתו — אותן הוראות שהביאו להשמדת היהודים ושאר עמים „נחותים", לרדיפת הכנסייה, לרציחות־ההמונים במכונים להמתת־חסד ובמחנות־הריכוז. בורמאן היה המחליט למי יותר לראות את היטלר, והוא היה מרחיק אנשים שהיו עשויים להפעיל על היטלר השפעה ממתנת. פקודות רבות ביותר שנחתמו על־ידי היטלר נושאות את חותם־מוחו של בורמאן. במשפט נירנברג הודה גרינג כי מיסמכים רבים הנושאים את חתימתו של היטלר נהגו ונכתבו על־ידי בורמאן.

בורמאן היה ה„בוס" הקשיח והלא־אנושי האופייני למפלגה הנאצית. הוא נולד בשנת 1900 בהאלברשטאדט, החל את הקאריירה הפוליטית שלו בהיותו בן שמונה־עשרה, ולאחר מלחמת העולם הראשונה הצטרף ל„פריי־קורפס רוסבאך" (החיל החופשי על־שם רוסבאך), אחת הקבוצות הפאשיס־טיות שהתנגדו לריפובליקת ויימאר. לאחר שהורשע באשמת רצח הושם במאסר. לאחר מכן עוטר על־ידי היטלר ב„בלוטאורדן" (מיסדר־הדם), על פעולותיו האי־ליגאליות. בשנת 1928 כבר היה עובד־מפלגה בשכר, וסייע בידו של הס. בורמאן נשא לו לאשה את גרדה בוך, אשר אביה נעשה השופט העליון של המפלגה הנאצית. לבני הזוג נולדו שבעה ילדים. באחד השלבים שקל בורמאן את האפשרות של הנהגה חוקית של פולי־גאמיה בגרמניה, לאחר המלחמה. הוא היה אבי הצו שאמור היה לאלץ כל איש ס.ס. לשאת לו שלוש נשים. במוחו הדומה למחשב אלקטרוני ערך את חישובי האבידות העצומות של גברים גרמניים בעת המלחמה, והעו־דפים העצומים של נשים, בגרמניה לאחר המלחמה, עד כי הפוליגאמיה נראתה בעיניו בשיטה היחידה שתאפשר השלמת ההפסדים תוך עשרים או שלושים שנה. כל המוסדות הנאציים שהוקמו להזדווגות־חובה בין אריים מאושרים הושפעו ממושגיו הפרימיטיביים של בורמאן.

הוא פיתח את מחשבותיו אלה במכתביו לאשתו, שהסכימה עמו הסכמה מלאה. בורמאן סיפר לאשתו על כל פרשיות־האהבים שקיים עם אהובות שונות. „מכתבי בורמאן" פורסמו בלונדון בשנת 1954. ב־21 בינואר 1944 כתב בורמאן לאשתו על הצלחתו האחרונה, אשה שאותה בינה מ. (ואשר לאחרונה זוהתה כמאניה בהרנס, שחקנית המופיעה עתה במזרח גרמניה):

> חשבת כי מ. צריכה להיות נערה בלתי־רגילה ביותר. לא, מותק, אין היא נערה בלתי־רגילה — אך אני שובב בל־יאומן. התאהבתי בה עד לשיגעון... ולקחתי אותה, על אף מחאותיה. הרי את יודעת את בוח־הרצון שלי, שנגדו מ. לא יבלה לעמוד זמן רב. עתה שלי

היא, וחש אני נשוי כפליים, ובאושר רב. מ. סובלת יסורי מצפון נוראים בקשר אליך. זוהי שטות, כמובן. הישגתי אותה בכוח־הרצון שלי...

על כך השיבה מרת בורמאן, ב־24 בינואר 1944:

יהיה עליך לוודא כי מ. תלד ילד תוך שנה, ובשנה שלאחר מכן אני חייבת ללדת ילד, כך שתמיד תהיה לך אשה אחת שתתפוץ בכך. אחר כך נכנס את כל הילדים בבית שעל שפת האגם, נחיה יחד, והאשה שאינה בהריון באותה עת תוכל תמיד לבוא לאובר־זאלצברג או לברלין, ולהיות עמך.

במרכזה של חידת בורמאן אינה ניצבת השאלה היכן הוא מסתתר עתה; השאלה היא האם הצליח להינצל בלילה של ה־1 במאי 1945, לאחר שנראה על־ידי עדים אחדים יוצא את לשכת הרייך. בורמאן השתייך לקבוצה הקטנה של נאצים אשר לאחר הגיע הצבא האדום לברלין תמקו לתוך ה„פירֶרבונקר", מקלטו הפרטי של היטלר, מפני התקפות־אוויר, שהיה מתחת ללשכת הרייך. מבין הנאצים שבצמרת היו שם רק בורמאן וגבלס, לאחר שהיטלר איבד עצמו לדעת ב־30 באפריל 1945. גבלס הכריז כי אין הוא מתכוון להיוותר בחיים יותר מאשר הרייך השלישי, ואיבד את עצמו לדעת, לאחר שהרג את אשתו וילדיו. בידי בורמאן היה בקבוקון זעיר ובו חומצה פרוסית, אולם הוא אמר כי ינסה להימלט. הוא הורה לגנראל קרבס, ראש־המטה האחרון של הוורמאכט, ללכת לקווים הרוסיים ולהציע את כניעתה של לשכת הרייך, תמורת מעבר חופשי למגינים. המארשאל ואסילי צ'ויקוב תבע כניעה ללא־תנאי.

בורמאן החליט אז כי הם ינסו לפרוץ בעד שרשרת־הטאנקים הסובייטית הסוגרת על הלשכה מכל העברים. הוא קיים קשר־ראדיו עם הגראנד־אדמיראל דניץ, בשלזוויג־הולשטיין, אשר נתמנה על־ידי היטלר לתפקיד רייכספרזידנט של גרמניה. בשעה ארבע וחצי אחר הצהרים, ב־1 במאי, נאמר לכל אלה שהוסיפו עדיין להסתתר בבונקר להיכון. פרשן הרדיו האנס פריטשה, במיניסטריון־התעמולה הסמוך, היה סבור כי התוכנית היא בבחינת „טירוף מוחלט", ואיים כי ילך לרוסים ויציע את כניעתה של כל קריית־הממשלה. בורמאן ביקש מפריטשה שלא לעשות כן, ובלחצו של הלה הבטיח בורמאן להורות ל„ורוולף" — קבוצות־הגרילה שהוקמו כדי להוסיף ולהילחם לאחר התבוסה — להימנע מפעולה נוספת. פריטשה ומזכיר־המדינה נאומאן יצאו לגן הלשכה, ובורמאן הגיע שמה כעבור רגע. לפי עדותו של נאומאן, היה בורמאן לבוש במדים בצבע אפור־שדה,

שעליהם תג של גנראל ס.ס., ובמעיל־עור כהה. הוא הורה לאחדים ממנהיגי הס.ס. לפרק את אירגון ה„ורוולף".

בשעה 10 בלילה החלו המגינים לצאת מהבונקר בשורה עורפית. בורמאן היה בקבוצה קטנה אחת עם נאומאן; מנהיג־הנוער של הרייך ארתור אכסמאן; נהגו של היטלר, קמפקה; ורופאו של הפירר, שטומפפ־אגר. ליד תחנת הרכבת פרידריכשטראסה הגיעו לגשר ויידנדאמר, המגשר על פני הנהר שפריי. מעברו השני של הגשר ניצבו טאנקים רוסיים. תוכניתו של בורמאן היתה לנסות ולפרוץ בעד שרשרת־הטאנקים, בסיועם של טאנקים גרמניים ורכב משוריין שהיה בידיהם.

הנהג קמפקה סיפר לבית־הדין בנירנברג:

> הטאנקים הגרמניים החלו לנוע ולעבור את הגשר, לאחר טאנק־החלוץ. בורמאן צעד מאחרי טאנק־החלוץ. טאנק זה נפגע, אני מניח על־ידי „פאנצרפאוסט" („אגרוף־שריון") שהושלך מאחד החלונות, והתפוצץ. במקום שניצב בורמאן ראיתי להבה מזנקת אל־על.

הרייכסיוגנדפירר (מנהיג הנוער) אכסמאן סיפר לאחר מכן:

> טאנק־ה„טיגר" הגרמני, שהיתה בו תחמושת רבה, התפוצץ. הדף־האוויר הנורא הפילני לקרקע. באורח אינסטינקטיבי חיפשתי מחסה בבור שנוצר על־ידי פצצה. היו שם אנשים אחדים; בורמאן; רופאו של היטלר, ד"ר שטומפפאגר; ד"ר נאומאן; עוזרו של גבלס שווגרמאן; ועוזרי, ולצין. אף אחד מאלה לא נפגע. דנו בשאלה כיצד נוכל לצאת מברלין.

הם צעדו חזרה לתחנת פרידריכשטראסה, עלו במעלה הרכבת, חצו גשר־רכבת סמוך שחצה את השפריי, וצעדו לאורך הקווים עד שהגיעו לקירבת תחנת להרטר, שכבר היתה בידי החיילים הסובייטיים. לדברי אכסמאן ירדו בורמאן והאחרים במורד המעלה, עד לרחוב, שם פגשו בחיילים רוסיים. בורמאן והאחרים כבר הסירו את תגי־הדרגה שלהם. הרוסים, שחשבו אולי כי אנשים אלה משתייכים ל„פולקסשטורם", חיל ההגנה האזרחית שהוקם בחופזה על־ידי היטלר ושלא היה יעיל כלל, הציעו להם סיגריות, ולא הקדישו להם תשומת־לב כלשהי. ואז, מוסיף אכסמאן ומספר:

> ...בורמאן והד"ר שטומפאגר עזבו את קבוצתנו וצעדו במהירות לעבר רחוב האינוואלידים. יתרת הקבוצה צעדה אחריהם, לאחר מכן. ברחוב האינוואלידים הרבו בירויות. כאשר כמעט סיימנו את המעבר על פני הגשר שחצה את הפסים ליד תחנת להרטר, ראינו

שני אנשים רובצים על הקרקע. רכנו עליהם. אולי נוכל לסייע להם. היו אלה מארטין בורמאן וד״ר שטומפפאגר. אי־אפשר היה לטעות בכך. פניהם היו גלויים. הם שכבו על גבם, כשזרועותיהם ורגליהם פשוטות לצדדים. נגעתי בבורמאן. שום תגובה. רכנתי עליו. אין נשימה. לא ראיתי פצעים, או דם. היריות נמשכו. היה עלינו להוסיף וללכת...

יש עדים אחרים. רבים מהם העידו פעמים רבות. בעדויותיהם המאוח־רות יותר נוהגים לעתים העדים להזים פרטים שמסרו קודם לכן. כן, בין עדויותיהם של העדים השונים יש הבדלים רבים. טייסו הראשי של היטלר, באואר, נשבע כי בורמאן לבש מדים חומים, בלא תגי־דרגה, וקובע־פלדה. נאומאן נשבע כי בורמאן לבש מדי ס.ס. בצבע אפור־שדה, וחבש כומתת־מפלגה.

בבדקי את העדויות ואת הערכות־המומחים — קרימינולוגים, היסטור־יונים, אנשי־צבא — היסקתי כי כל ההערכות לא לקחו בחשבון שיקול שנראה בעיני בעל חשיבות עליונה: במצב מעין־זה, כאשר זוהי שאלת חיים ומוות, כל אדם דואג רק לעצמו. בעת שצעדו יחד, תחת מטר הכדורים הסובייטיים, לא הבדיל בין רייכסלייטר בורמאן לבין נהגו של היטלר תהום־הדרגה שהיה קיים קודם לכן. היו אלה שני אנשים מפוחדים, שרצו כדי להציל את נפשם. בשעה מעין־זו אין אדם נוהג להקדיש תשומת־לב רבה למי שניצב לידו; איש אינו מנסה לחרות בזכרונו פרטים מישניים, לצורך עדות שימסור בעתיד. היתה אפלה, ואין ספק כי הנמלטים לא התבוננו בעמיתיהם שמימין ומשמאל, הם ניסו להינצל, לא להתבונן בנעשה.

בנוסף לכך, קיים העניין המערפל עוד יותר את השאלה, עניין יומנו של בורמאן. אין ספק לגבי מהימנותו של היומן. עתה הוא שמור במוסקבה, אולם יש העתק ממנו בתיקי השלטונות המזרח־גרמניים. בשתי השורות האחרונות של היומן נאמר:

30.4 — אדולף היטלר ×, אווה ב. ×

1.5 — נסיון להיחלץ.

יש הטוענים כי היומן נמצא על הקרקע. אחרים טוענים כי הוא נמצא בכיס־מעילו של איש מת. ההנחה היא כי האיש המת הוא בורמאן, שכן אם היומן אמיתי — חייבת הגווייה להיות גוויית בורמאן. אולם הייתי יכול להזכיר תרוסר מקרים שבהם הניחו נאצים רמי־מעלה את מיסמכי־הזיהוי שלהם בכיסיהם של אנשים מתים, מתוך תקווה שכך יוכיח הדבר כי הם — מסתירי המיסמכים — מתו ואינם עוד.

יש נקודה פסיכולוגית חשובה נוספת: הנאצים־שבצמרת שאותם שאלתי לגבי בורמאן משוכנעים כי הוא נותר בחיים. דעת הכל היא כי „תמיד היה שועל פיקח, בדיוק האיש המסוגל להערים על הכל, אף על המוות". אייכמן היה משוכנע כי בורמאן היה בחיים, לפחות עד שנת 1960; אייכמן אמר זאת לחוקרי־המשטרה בישראל. דיפלומאט רם־מעלה, אחד ממקורותי המהימנים ביותר, מספר לי כי קיימת בספרד „קרן בורמאן" המממנת פעולות ניאו־נאציות ופאשיסטיות.

יהא הדבר כאשר יהיה, מיסמך שנודע לי עליו רק לאחרונה מעיד כי בורמאן תיכנן עוד לפני סוף המלחמה בריחה אל מעבר־לים. מתחת לניירות שנתגלו על־ידי חיילים סובייטיים בבונקר לשכת־הרייך נמצא מברק מן ה־22 באפריל 1945, לשלישו של בורמאן, הלמוט פון הומל. נאמר בו: „מסכים להצעה להעברה דרומה, מעבר לים". אין אפשרות לפרש את „העברה דרומה, מעבר לים" אחרת מאשר בריחה לעבר דרום־אמריקה.

הסיפורים הסנסאציוניים פחות או יותר שנתפרסמו לגבי בריחת בורמאן פותחים בעת שבה יצא, לפי ההנחה, את גרמניה, בחורף 1945. אחד פטר פראנץ קובאינסקי, שנאסר לאחר מכן באינסברוק, הודה כי ב־12 בדצמבר 1945 הביא את מארטין בורמאן מרייכנהאל שבבאווארייה לזאלצבורג, אינסברוק ונאודרס, ליד הגבול האיטלקי. „אולם", אמר קובאינסקי, „לא ידעתי אז כי האיש הוא בורמאן, כיוון שהיה לו שפם קטן, והוא עשה עלי רושם שלילי בהחלט". קובאינסקי טוען כי לאיש היו מיסמכי־מסע איטל־קיים שנופקו לו על־ידי אירגון הוואתיקאן שבראשו עמד המונסיניור היינמאן, ויא דל' אנימא, 4, רומא.

קובאינסקי מסר כי היינמאן מסר לו את מענו של אחד יוזף וולף, ליד מצודת לאברס, במיראנו שבאיטליה, „שמה ניתבתי את בורמאן". קובאי־נסקי אמר:

> למעשה ראיתי כיצד מונסיניור היינמאן מלביש את בורמאן בלבוש נזיר ישועי, וכיצד הוא עלה על סיפון אנייה בדרך לארגנטינה... היה לו דרכון מזוייף, ותעודת־מעבר של הצלב האדום. ידוע לי כי בורמאן חי בפרו, תחת השם המושאל חוסה פרז, ויש לו חברה ליבוא ויצוא הרשומה תחת שם־הבתולים של אשתו הנוכחית של בורמאן. אשתו הראשונה של בורמאן נפטרה באיטליה בשנת 1945.

תיאורו של קובאינסקי אינו עומד במבחן העיון הקפדני. משטרת אינסברוק מוסיפה לו מצידה: „דומה כי הוא עתונאי־סנסאציות".

אף אם נתעלם מהודעות מפוקפקות כאלה, דומה כי יש עובדות שניתן לוודאן, ושיש בהן עניין רב יותר.

היכן בורמאן?

א. בסיועו של ידיד שוויצרי, קראתי את עדותה של אשה המשוכנעת כי ראתה את מארטין בורמאן בשנת 1956, באוטובוס בסאן פאולו שבברא־זיל. (הדין־וחשבון שמסרה נבדק לאחר מכן בקפדנות על־ידי השלטונות הגרמניים). אשה זו הכירה אישית את בורמאן בברלין, ושוחחה עמו פעמים אחדות בלשכת הרייך. לאחר המלחמה עברה לגור בלוזאן. בשנת 1956 נסעה לסאן פאולו, כדי לבקר אצל בתה. בנסעה שם באוטובוס הרימה את עיניה, ולהפתעתה הרבה ראתה את מארטין בורמאן. „פניתי אליו בגרמנית, ואמרתי: „מר בורמאן!... אתה — כאן?" הוא נדהם, קם בלא לומר מלה, ניגש לדלת, ויצא אף לפני שהאוטובוס עצר. ואז נעלם".

ב. בחודש מאי 1962 התקשר אחד מעוזרי עם מרת פאולה דיגלר, מי שהיתה סוכנת־הבית בבית בורמאן בפולאך, באוואריה, ואשר נשארה אצל מרת גרדה בורמאן עד מותה של זו במיראנו בשנת 1945. כאשר נציגי ראיין את מרת ריגלר לא הודתה כי היא מקיימת קשר עם בורמאן, אך היא היתה משוכנעת כי הוא חי — וזאת בשנת 1962! היא אמרה לנציגי כי מזכירתו־לשעבר של בורמאן, אלזה קרוגר, נשואה עתה לאיכר אי־שם באוסטריה, אך אמרה כי אינה יודעת את שמה הנוכחי של אלזה קרוגר, ואף לא את מענה. מציריך קיבלתי ידיעות אחרות לגבי אלזה קרוגר, לפיהן יש לה קשרים הדוקים עם דרום־אמריקה.

ג. בשנת 1962 ביקר אצלי עתונאי איטלקי, לוצ׳אנו דודולי ממילאנו, מן העתון „ל׳אספרסו". בשנת 1960 עשה דודולי בצ׳ילה, כדי לדווח לעתונים איטלקיים שונים על רעידת־האדמה שנתחוללה שם. שם הוא פגש בפרופיסור אנריקה בלו, שהורה אמנות באוניברסיטת סנטיאגו דה צ׳ילה. הפרופיסור בלו עסק בחיפוש קרובי־משפחה שנעלמו בעת רעידת־האדמה. היה זה זמן קצר לאחר לכידת אדולף אייכמן; דודולי ובלו שוחחו על־אודות מנהיגים נאצים לשעבר שנאמר כי הם מסתתרים תחת שמות מושאלים בוואלדיוויה, בחלקה הדרומי של צ׳ילה. הפרופיסור בלו סיפר לדודולי כי פגש באשה ש„חיתה בחברת בורמאן משנת 1948 ועד ל־1951". הוא הסדיר פגישה בין אשה זאת לבין דודולי. היא כינתה את עצמה בשם „קלר" ועבדה בחברה מסחרית גרמנית־צ׳יליאנית. דודולי לא גילה שום עובדות הקשורות בבורמאן. מרת קלר סיפרה לדודולי כי „באחד הימים ניתן יהיה לשוחח על עניין זה". הפרופיסור בלו אמר כי הוא סבור „שאולי זוהי שאלה של כסף".

ד. בעת חיפושי אחר הד"ר יוזף מנגלה קיבלתי מכתב שמוען: „ויזנטל, וינה", מהעיר פורט־אר־פרינס, שבהאיטי. מר ג׳וני זומר, גרמני שעשה את ארבעים השנים האחרונות בדרום־אמריקה, כתב לי כי הוא היה בעליו

של מועדון לילה בשם „עלי באבא" באסונסיון בירת פאראגוואי, מועדון שאותו מכר בשנת 1963. עתה הוא בעליו של „רוקסי באר" בפורט־אור־פרינס. התחלנו להחליף מכתבים זה עם זה. במאי 1964 שלח לי תצלום קבוצתי שנעשה בעת המלחמה, ובו נראו היטלר ואנשי־מטהו, כעשרים וחמישה איש בסך הכל. לא היו כל שמות על התצלום. איש אחד צויין בו באמצעות חץ. כתב מר זומר: „איש זה, הקרוי באואר, היה בא בשנת 1961 לעתים תכופות למועדון שלי באסונסיון, בחברת אחד מנגלה. לעתים היה עמם הד"ר יונג. תכופות היו יוצאים יחד לדיג, בנהר אובטו פאראנא". אישור לידיעה זו קיבלתי לאחר מכן מעדים אחרים באסונסיון. האיש שצויין בחץ הוא בורמאן. משפחת יונג היא משפחת בעלי־אחוזות עשירים בפאראגוואי.

שמתי לב לעובדה כי בכל הידיעות על־אודות בורמאן יש חלל ריק, והוא בולט ביותר. מדובר בהן באירועים הדראמאטיים של הערב הגורלי, ה־1 במאי 1945, או שהן עוסקות בהופעתו־מחדש של בורמאן, במועד כלשהו בסתיו 1945, כאשר נמסר כי אנשים שונים ראוהו בעיניהם. היכן עשה בורמאן בתקופת־הביניים, ומה עשה?

ב־6 במאי 1963 הופעתי בתוכנית „פאנוראמה" של רשת הטלוויזיה הגרמנית בהאמבורג. בין השאר הזכרתי את פרשת מארטין בורמאן, וקראתי ל„תקופה אפלה" זו, מ־1 במאי עד לסוף הסתיו של שנת 1945, מפתח לחידת בורמאן. ימים מעטים לאחר מכן קיבלתי מכתב מאיש שאכנהו פראנץ ראפ. הוא כתב כי יש לו מידע מהימן על־אודות „תקופה אפלה" זאת.

פגשתי את ראפ במלון דאכס במינכן. היה זה גבר בן חמישים וארבע, יליד בולצאנו שבדרום־טירול האיטלקי, שם הוסמך כמתורגמן בבית־הדין. בשנת 1938 ביקש לקבל אזרחות גרמנית, כפי שהתיר מוסוליני, לאנשים ממוצא גרמני, ובעת המלחמה הוא שירת בוורמאכט. לאחר המלחמה, נעשה נציגן של חברות איטלקיות ושוויצריות העוסקות במכירת טחנות־קפה ביתיות וכלי־בית אחרים. עתה חי הוא בעיר קטנה ליד היידלברג.

ראפ סיפר לי כי בסוף הסתיו של שנת 1961 היה באינסברוק, שהיתה כלולה באיזור־המכירות שלו. שם פגש באיש שאותו נכנה בשם פראנץ הולט, שהיה אז בן ארבעים ושלוש, ושלאחר מכן נעשה שותפו. הולט גר באינסברוק, כדייר בביתה של אשה שאותה אכנה מרת הילדה. השלושה התיידדו ביותר. באחד הערבים, לאחר כוסות־יין רבות שנלגמו יחדיו, נגע הולט ביד ידידו. הוא אמר כי עומד הוא לספר לו את „סודו הגדול". ראפ אמר כי אין הוא רוצה לשמוע סודות כלשהם; הוא שם־לב כי מרת

הילדה ניסתה למנוע את הולט מלדבר. אולם מצב־רוחו של הולט היה מעולה, והוא לא שם לב אליה. הוא אמר כי ראפ הוא ידידו ושותפו, כי הם עושים הרבה כסף יחד, וכי מדוע לא ידע ידידו את סודו? הוא מזג עוד יין, והחל מדבר.

בעת המלחמה, כך החל סיפורו של הולט, היה ביחידת אמבולאנסים. בסוף המלחמה היה שבוי־מלחמה במחנה־מעצר צרפתי ליד אינסברוק, אך עד־מהרה שוחרר. הוא החל לעבוד מטעם ה„צלב האדום" האוסטרי בחבל טירול. בקיץ 1945 החל „הצלב האדום" האוסטרי להחזיר חיילים ממחנות־השבויים של בעלות־הברית שהוקמו בגרמניה. מיבצע־ההחזרה נעשה בחסות הכנסייה הקאתולית, ובעלות הברית התייחסו אליו בעין יפה, כיוון שהם רצו להפגין כי הם מתייחסים לאוסטריה כארץ „משוחררת", לא ארץ „כבושה" כגרמניה.

הולט הוצב בקבוצת אנשי „הצלב האדום" שנסעה למחנות שונים בגרמניה, באיטליה ובצרפת. חברי המשלחת קיבלו תעודות־זהות בארבע לשונות (צרפתית, אנגלית, רוסית וגרמנית), שאיפשרו להם להיכנס לכל אחד ממחנות־השבויים של בעלות־הברית. הם אספו חיילים אוסטריים — אך לא אנשי ס.ס. או פושעי מלחמה — והחזירום לאוסטריה.

בסתיו 1945, אמר הולט לראפ, הוא היה יחד עם קבוצתו במחנה ליד פלנסבורג, שבחבל שלזוויג־הולשטיין. (בורמאן ניסה להגיע לגראנד־אדמיראל דניץ, בפלנסבורג, בעת שיצא את בונקר־הפירר). במחנה זה פנתה להולט „בליץ־מדל" (נערת־בזק), מי שהיתה חיילת בחיל־העזר לנשים של הוורמאכט, וביקשה ממנו ליטול אותה עמו לאוסטריה, אף כי אין היא אוסטרית. היא הציעה לו טבעת־יהלום יקרת־ערך. הולט ידע כי הבדיקות הנעשות על־ידי הבריטים — נעשות כאילו כדי לצאת ידי חובה, ועל כן הסכים. היא חזרה אליו ביום המחרת, ועמה תכשיט נוסף. היסכים לקחת עמה גם את אחיה? הולט התבונן בתכשיט, וקשה היה לו לעמוד בפני הפיתוי. בסדר, אמר, הוא יצרף אותם למשלוח בתורת אוסטרים החוזרים לארצם. הם באו אליו ביום המחרת. האיש היה בעל שפם קטן והרכיב משקפיים, אולם נראה היה כי המשקפיים מטרידים אותו. כאשר רצה להתבונן במשהו, היה מסיר אותם.

כאשר הגיע המשלוח לאינסברוק, מקום שם עתידים היו השבויים האוסטריים להיחקר ולהישלח לבתיהם, חזר הזוג ופנה אל הולט. הם ביקשו ממנו כי הוא יעבירם לנאודרס, כפר שליד הגבול האוסטרי, שלא היה מרוחק מהגבול האיטלקי ומהגבול השוויצרי גם יחד. ברור היה כי הם מתעתדים לשלם לו בעין יפה תמורת מעשה זה. הפעם נתנו לו סיכת־

קישוט יקרת־ערך. הולט הכיר היטב את הגבול. הוא הניח כי השנים אינם אח ואחות, אך לא התעניין ביותר, שכן גמלו לו על מעשיו. כדי להימנע מסיורי הגבול של בעלות־הברית שסבבו באיזור, היה על הולט להדריך את השנים בדרכם ביערות, בשבילים נידחים ובמעבר הררי גבוה. התקופה היתה „אוקטובר או נובמבר", אמר הולט, והימים היו כבר צוננים ביותר. שלג רב היה על הקרקע. תכופות היו נתקעים בשכבות־שלג שגובהן הגיע כדי מטר. האשה גילתה אומץ־לב רב: היא הוסיפה לצעוד, אף שהיתה יגעה ביותר, ואמרה לגברים למהר ולבוא, משום שאל־להם להיתפס על־ידי אחד הסיורים. הם חצו את הגבול לדרום־טירול האיטלקי, שם נתבקש הולט להביאם לאחד המינזרים שבחבל וינטשגאו. רק אז, בסוף המסע, אמרו להולט את מי הוביל למקום־מבטחים. האיש אמר כי הוא רייכס־לייטר מארטין בורמאן.

„בשער המינזר", סיפר הולט לראפ, „צלצל בורמאן בפעמון. הדלת נפתחה. בורמאן הוציא פיסת־נייר מכיס פנימי שהיה תפור במכנסיו. השומר קרא בנייר, וביקש מהם להמתין. כעבור זמן־מה חזר וביקש מבורמאן ומהאשה להיכנס. חשבתי אז כי בריחתו של בורמאן תוכננה יפה מראש. בורמאן פנה אלי ואמר: ,פראנץ, עשית משהו היוצא מגדר הרגיל. אם לא תדבר על־אודותיו, תקבל סכום־כסף מדי חודש בחודשו, כל ימי חייך'. הם נפרדו ממני לשלום, ודלת המינזר נסגרה".

בנתחי את הסיפור שסיפר הולט לפראנץ ראפ, היסקתי כי הוא מכיל יסודות רבים שיש לתת בהם אימון. רוב אנשי קבוצתו של בורמאן, שניסו לפרוץ את הטבעת הרוסית בברלין, הצליחו בכך. מדוע לא יצליח אותו „שועל פיקח" בורמאן לעשות כן? הוא ניסה להגיע לפלנסבורג כדי לשוחח עם דניץ, ומצא לעצמו מקלט תחת שם מושאל, במקום הבטוח ביותר שיכול היה למצוא: מחנה בריטי של שבויי־מלחמה. סביר בהחלט כי הוא נשא עמו תכשיטים יקרי־ערך, וכי ינסה להגיע למינזר באיטליה, כפי שעשו אנשי־צמרת נאציים כה רבים לפניו ואחריו. הוא בוודאי אחד הנוסעים החשובים ביותר ב„נתיב המינזרים" של אודיסה.

ביקשתי מראפ לשוחח עם הולט ולקבל מידע מפורט יותר. ראפ כתב להולט, והציע לו כסף רב, אם יהיה מסוגל לספק עובדות מסויימות. בפגישתם הבאה היה הולט נבוך ביותר, וביקש מראפ לשכוח את כל הפרשה. אין הוא מעוניין בכסף, אמר. למעשה, הוא עלול להפסיד הרבה יותר משהוא עשוי להרוויח. הוא התחנן באוזני ראפ שלא יספר את סודו לאיש. ערכתי חקירה באינסברוק. המשטרה אישרה כי הולט אכן היה שייך ליחידת־אמבולאנסים בעת המלחמה, ולאחר מכן הועסק על־ידי „הצלב

האדום" האוסטרי. אמת הדבר כי הוא סייע בההזרתם של אוסטרים לארצם, ממחנות שונים בגרמניה. וכפרט אחרון: לדברי ראפ, הוסיף הולט לקבל המחאה, מדי חודש בחודשו, מחוץ־לארץ, ותמיד היתה ההמחאה משוכה על בנק אחר.

הפרט האמיתי הבא, בתמונת־המוזאיקה של פרשת בורמאן, הגיע לידי מפיה של אשה זעירה ושברירית, שאותה אכנה בטינה. עתה חיה בפנסיון קטן ושלו בגרמניה. היא עשתה למעלה מעשרים וחמש שנה בצ׳ילה, וחזרה לאירופה בשל געגועיה. באוקטובר 1964 כתבה מרת בטינה למשטרת וינה וביקשה את מעני. אחר כך כתבה אלי. בעת שהותה בצ׳ילה, נאמר במכתבה, רכש לעצמו מארטין בורמאן חלקת־אדמה גדולה בסביבתה הק־רובה. היא יודעת, מקריאה בעתונים, כי אני עשוי להיות מעוניין בכך, והציעה כי ניפגש.

הייתי כמובן מעוניין ביותר. מרת בטינה קיבלה את פני בחדרה, והוציאה ממגירה תצלום של מפה, שכותרתה (בגרמנית) היתה: „מפת שוויצריה הצ׳יליאנית". בכינוי „שוויצריה הצ׳יליאנית" מכנים את מרכזה של צ׳ילה. היה לי הרושם בי המפה הוכנה על־ידי גרמנים בצ׳ילה למטרה מסויימת מאוד. היא כללה את השטח שבין האוקיינוס השקט לבין הגבול הארגנטיני במזרח. השטח שבין הערים ואלדיוויה ובארילוצ׳ה מצויין בסימ־נים חשאיים מסויימים — משולשים, עיגולים וריבועים, ולכל אחד מהם מספר. שלושה מן המשולשים מצויינים באותיות OD ו־UL. זהו איזור נאה ביותר, ובו הרים, אגמים, יערות ונהרות. יש בו מקומות־נופש יפים ובתי־קיץ — ממש אותו הנוף שגרמני עשיר וגולה יכול לחיות בו בבדידות נעימה. הייתכן שלסימנים החשאיים משמעות צבאית?

שאלתי את מרת בטינה כיצד השיגה את המפה המסתורית.

„בבניין בעיר ואלדיוויה שבו התגוררתי היה גרמני בשם ארטורו שווארץ. היה זה איש שקט ומסוגר, שלא היה מרבה לשוחח עם הבריות, והיה נעדר תכופות מביתו למשך שבועות אחדים. מעולם לא סיפר לשכנים מה הם מעשיו. מסיבה כלשהי, נראה היה כי הוא נותן בי אימון. לפני נסיעה היה משאיר אצלי את מפתחות דירתו, והיה מבקש ממני לשים עין על המקום, ולהשקות את הפרחים".

„אז החלו להופיע בעתונים סיפורים על־אודות הפושעים הנאציים בדרום־אמריקה. התחלתי תוהה על שכני המסתורי. הוא דיבר גרמנית, היה לו כסף רב, הוא לא עבד עבודה סדירה כלשהי, ולא רצה לשוחח עם איש. הייתכן כי הוא אחד מאותם אנשים, שיש להם סיבה טובה להישאר אלמונים? באחד מימי שנת 1960, בעת שמר שווארץ היה מחוץ

לעיר, בא איש זר ואמר לי כי מר שווארץ נפטר לפתע, בעת שהותו בבראזיל. הוא ביקש ממני את המפתחות לדירתו של מר שווארץ. אמרתי בי אינני יכולה למצוא את המפתחות, וביקשתי כי יחזור ויבוא ביום־המחרת. כאשר הסתלק, נכנסתי לדירה והתבוננתי מסביב. היו על השולחן ספרים אחדים, וניירות בודדים. ראיתי עותקים אחדים של מפה זאת, ונטלתי אחד עמי."

זמן־מה לאחר מכן נסעה מרת בטינה לעיירה אוסורנו, שבאמצע הדרך בין ואלדיוויה לפוארטו מונט. מר שווארץ היה מרבה לדבר על אוסורנו, שבה חיו עתה גרמנים רבים שהגיעו לצ׳ילה לאחר מלחמת העולם השנייה. מרת בטינה הכירה אחדים מהם.

„הם התנהגו כאילו היתה זו עדיין שנת 1938", אמרה מרת בטינה. „במיוחד זוכרת אני עורך־דין גרמני שהיה מדבר ממש כגבלס. כל מי שפגשתי בו נראה אמיד, בעל כסף רב, בלא עבודה מסויימת, ובעל בית נאה. הכל הגיעו לכאורה לגיל־פרישה, ותמיד דיברו על־אודות הרייך השלישי הגדול. אנשים אחדים הזכירו כי מארטין בורמאן מתגורר אי־שם באיזור. עורך־הדין באוסורנו רכש לבורמאן חלקת־קרקע בין ואלדיוויה לבין הגבול הארגנטיני. הכל ידעו על עניין זה. אם תעיין במפה, תראה כי איזור זה מצויין בסימנים חשאיים".

מרת בטינה סיפרה לי דברים התואמים את מה שידוע היה לי קודם־לכן על נאצים־לשעבר המתגוררים בסביבת בארילוצ׳ה, מעברו הארגנטיני של הגבול. כל הסיפורים — דומים. לגרמנים אחוזות יפות והרבה קרקע. מנגלה נראה שם לעתים קרובות. היו מריבות מסתוריות בין הקבוצות הגרמניות השונות, שהגיעו לעתים לכלל יריות, אולם המשטרה המקומית דואגת לכך שלא יהיו להן הדים פומביים.

פיסת־המוזאיקה האחרונה הובאה אלי על־ידי סטודנט צעיר בווינה. הוא צלצל למשרדי באחד מימי שנת 1964, וביקש ממני לפגשו בבית־קפה. שם מצאתי גבר נעים ויפה־תואר, כבן עשרים ושש, בעל עיניים עגומות. הוא חייב לשוחח עמי, אמר. חודשים אחדים קודם לכן הגיעה לווינה אשה בראזילית צעירה ויפהפיה, כבת שלושים, כדי ללמוד זמרה.

„היא יפהפיה", אמר לי הגבר הצעיר, ונאנח. „מוצאה מקוריטיבה, עיר במדינת פאראנא שבבראזיל".

ניסיתי שלא לגלות עניין חיצוני רב מדי. בפאראנא יש מושבות גרמניות, בהן מסתתרים אחדים מה„לקוחות" הבולטים ביותר שלי. יש להם שם מעריצים רבים. המנטאליות היא זו של הרייך השלישי.

האשה הבראזילית היתה נשואה לבעליה הגרמני של חברה ליבוא וליצוא. הוא היה מגיע תכופות לבארצלונה, בענייני עסקים. בנסיעתו האחרונה הניח לאשתו לנסוע לווינה. היה לה קול ערב, והיא השתוקקה לקבל שיעורים בזימרה. „ווינה היא המקום הטוב ביותר למטרה זאת", אמר הצעיר.

הם נפגשו, והתאהבו זה בזו. הצעיר חזר והשמיע אנחה. לא אמרתי דבר, אך הוספתי לתהות מדוע התקשר עמי — כדי לספר לי על פרשת־האהבים שלו עם יפהפיה מבראזיל.

„יודע אני את שמה, אך היא ביקשה ממני שלא לגלותו", אמר. „המצב — עדין. אין היא מסתדרת כראוי עם בעלה. עליה להיזהר. ובכן, באחד הימים ישבנו יחד בבית־קפה, וקראתי כתבה על־אודות בורמאן שהופיעה באחד מכתבי־העת. התחלנו לשוחח על כך. דברים אלה מושכים אותי ביותר. ידידתי צחקה, ואמרה כי תוכל לספר לי הרבה בנושא זה. והיא הוציאה מנרתיקה תצלום. הוא נעשה בשנת 1964, ונראית בו קבוצת אנשים. אחד מהם, גבר כבד־אברים ומתקרח, מרים־למחצה את ידו הימנית, בעת התצלום, כאילו הוא רוצה להסתיר את פניו. למעשה, מסתיר הוא רק את אוזנו הימנית. וידידתי אמרה אז. ,הבט בו. כל היהודים, וגרמנים רבים, מחפשים אחריו. הוא אחד מהנאצים הגדולים ביותר. בעלי עובד בשבילו'."

לא אמרתי דבר.

„בוודאי תוהה אתה מדוע אני מספר לך כל זאת", אמר. „ובכן, אני מטורף אחרי אשה זאת. היא עזבה את ווינה לפני שבועות אחדים, כדי להצטרף לבעלה בספרד. אני יודע שהיא אוהבת אותי אהבה עזה. היא אמרה לי כי יש לה כסף משלה. אולם הוא לא יסכים לעולם לתת לה גט־גירושין. הוא אחד מאותם ברנשים אכזריים".

האזנתי. אף לא הופתעתי מן העובדה כי משולש רומאנטי הוא אשר יחזירני לפרשת מארטין בורמאן. במשך עשרים השנים האחרונות למדתי שלא להיות מופתע.

„מר ויזנטל, אני משוכנע בהחלט כי האיש היה בורמאן. כמובן, אני מכיר את בורמאן רק מתצלומים בכתבי־העת, אולם האיש שניסה להסתיר את פניו נראה בדיוק כמו התצלומים שראיתי, תצלומיו של בורמאן. ברור כי בעלה של ידידתי חייב להיות נאצי רם־מעלה, שאם לא כן לא היה בורמאן משתמש בו לצורך שליחויות בינלאומיות. חשבנו — כלומר, חשבתי, שאם אתן לך את שמו, תדאג לאסרו, בפעם הבאה שיהיה בספרד ———"

והוא נדם.

„תיפטר מן הבעל, ותובל לחיות עם הבראזילאית שלך באושר, לעולם ועד?" אמרתי.

„כדיוק כך. ותוכל לקבל את מענו של בורמאן בקוריטיבה. ידידתי תתן לך אותו... היא היתה מעדיפה לחיות כאן עמי, באירופה".

וכאן, לעת־עתה, עומד העניין. הבטחתי לצעיר שלא לעשות דבר שיביא במבוכה את ידידתו. הוא מסר לי את שמה. הוא יודיעני מתי יחזרו, היא ובעלה, ויערכו ביקור באירופה.

אולם נניח שאוכל לספק עדות כי בורמאן חי במען מסויים בקוריטיבה — מה יתרחש אז? עשרים וארבע שעות לאחר מכן יעלם. הוא יכול להסוות את עצמו בהצלחה מרובה בדרום־אמריקה. יש לו כסף, ויש לו רשת של עוזרים המסורים לו מסירות קנאית.

ארצות רבות מגלות עניין בכורמאן, אך שום מדינה אינה מעוניינת ב א מ ת. פריץ באואר, התובע בפראנקפורט, מטיל ספק באפשרות שמדינה דרום־אמריקנית כלשהי תסגיר אותו. חידתו של מארטין בורמאן — שכמעט ודאי כי הוא מתגורר עתה בקירבת הגבול שבין ארגנטינה לצ׳ילה — תתנוון ותיעשה למשוואה ביולוגית פשוטה. הוא מוגן כהלכה. שום מדינה לא תרצה להתנסות בפרשת־אייכמן שנייה. בורמאן יבוא לקצו, ביום מן הימים, ופרס 100,000 המארקים לא ישולם. המוות אינו זקוק לכסף.

אחרית־דבר

אני מודה בי קשה להאמין ברבים מתיאורי־הפרשיות שלי, וכאן מגיע אני לנבואתו של ס.ס. דוטנפירר (טוראי ראשון) מרץ. לא ידעתי מעודי את שמו הפרטי, אך את האיש מיטיב אני לזכור.

הדבר אירע בספטמבר 1944, ליד גריבוב שבפולין, בעת הנסיגה הגרמ־נית מן המזרח. מחנה הריכוז לבוב חוסל קודם לכן, ומאתיים שומרי־הס.ס. שלו „הרחיקו" עצמם, בהצלחה, מהצבא האדום המתקרב־ובא. אני הייתי אחד משלושים וארבעה הניצולים במחנה זה, שאנשי הס.ס. „שמרו" עליהם בדי שיהיה להם תירוץ לסגת מערבה.

באחד הימים, בשעות אחר הצהרים, הזמינני הטוראי הראשון מרץ לבוא לטיול בכפר סמוך. המזון היה קשה־להשגה, וכוונתו היתה שננסה להביא עמנו תפוחי־אדמה מעטים. אני דיברתי פולנית, ומרץ היה סבור כי יהא בכך בדי לסייע.

היה זה יום חם. מצאנו שני שקים קטנים של תפוחי־אדמה בביתו של אחד האיכרים, ועתה נשא כל אחד מאתנו שק, בדרכו למקום־החנייה.
— היתה זו תופעה יוצאת־דופן; כרגיל הייתי אני חייב לשאת את שני השקים. בעת שעברנו ליד נחל, בקצה היער, הציע מרץ כי נתיישב לזמן־מה ונינפש.

מרץ היה אחד מאנשי הס. ס. המועטים ביותר שנהג תמיד בהגינות כלפי האסירים. מעולם לא הלקה איש, מעולם לא צעק עלינו. הוא היה פונה אלינו בלשון מנומסת, ממש כאילו היינו יצורים אנושיים. לא הייתי מוכן למה שעתיד היה לבוא.

אמר לי מרץ: „בהיותי ילד סיפרו לי מעשייה על אותו ילד הרוצה להגיע למקום אחר, ומביע משאלה, ואז בא נשר בעל כנפי־ענק ונוטלו לאותו מקום. האם אתה זוכר מעשייה זאת, ויזנטל?"

„ובכן, אני זוכר את המעשייה על מרבד הקסמים".

„כן, הרעיון דומה". מרץ התמתח ונעץ מבטו בשמים המעוננים. היינו שרויים ברחשי־עצים ובמלמולו הנעים של הנחל. הכל היה רוגע ורחוק מן המציאות: האסיר ואיש הס.ס. נינוחים, בנאת־השדה האידילית, בתוככי האפוקליפסה.

„נניח שנשר יקח אותך לאמריקה, ויזנטל?" שאל מרץ. „מה תספר להם שם?".

לא אמרתי דבר. האם הוא מנסה להביאני, באמצעות תחבולה, לאמירת דבר של שטות?

מרץ ניחש את מחשבותי. הוא חייך: „אל תפחד. תוכל לדבר בגילוי־לב".

„אדוני הטוראי הראשון", אמרתי כדיפלומאט. „מעולם לא חשבתי על כך. כיצד אוכל להגיע לאמריקה? הן אוכל להביע משאלה להגיע אל הירח!"

ניסיתי להרוויח זמן. נכון, מרץ היה יוצא־מן־הכלל, איש ס.ס. טוב. אולם הרי עדיין היה איש ס. ס.; כיצד אוכל לתת בו אימון?

„תאר לעצמך, ויזנטל, כי אתה מגיע לניו־יורק, והבריות שם שואלות אותך: „איך היה באותם מחנות־ריכוז גרמניים? מה עשו לכם?"

לא השבתי. עתה נתתי אימון במרץ ,אולם היה קשה להשיב.

אמרתי — וזוכר אני כי אמרתי בהיסוס ובגמגום — „אני מתאר לעצמי... אני מתאר לעצמי שאספר לבריות את האמת, אדוני הטוראי הראשון".

האם הוא עומד לירות בי? ראיתי אנשי ס. ס. יורים בבני־אדם, גם כשהסיבה היתה קלושה עוד יותר מכך.

מרץ הוסיף להתבונן בשמים. הוא הניע ראשו, כאילו ציפה לתשובתי זאת.

„כן. חשבתי על כך — פעמים רבות. ראיתי את אשר אירע לבני־עמך. אני איש ס.ס. אך לעתים אני מתעורר באמצע הלילה, ואיני יודע אם חולם אני, או האם זוהי האמת".

לא אמרתי דבר. היה זה בטוח יותר להניח לו לדבר.

„אתה תספר לבריות באמריקה את האמת. נכון. ויודע אתה מה יקרה, ויזנטל? הוא קם לאיטו, הביט בי, וחייך: „הם לא יאמינו לך. הם יאמרו כי אתה מטורף. אולי אף ישימו אותך בבית־משוגעים. כיצד יכול מישהו להאמין בעניין נורא ואיום זה — אלא אם כן התנסה בו?"

נספח

אבווהר (Abwehr). שירות הריגול הנגדי של הוורמאכט (הכוחות המזויינים של גרמניה), בפיקודו של האדמיראל קאנאריס. קאנאריס נאסר והוצא־להורג בשנת 1945, בתורת מרגל של בעלות־הברית, והיה בכך כדי להעטות חרפה בגרמניה על האבווהר.

ארגנטינה. בסוף מלחמת העולם הראשונה, בעת שגרמניה ואוסטריה התנסו במשבר פוליטי וכלכלי לאחר תבוסתן, היגרו אנשים רבים משתי ארצות אלה לארגנטינה. סביר הדבר, כי רוב המהגרים היו לאומנים קיצוניים, שסירבו לחיות בגרמניה מובסת, „כבולים בשלשלאות ורסאיי".

מתוך חריצותם הידועה, החלו המהגרים להקים בתי־ספר, בתי־חרושת, מיפעלים, הם הוציאו־לאור עתונים וכתבי־עת, והחלו זוכים בהשפעה פוליטית ניכרת. תוך זמן קצר הגיעו לעמדות מפתח בארצם החדשה. אך תמיד הוסיפו לקיים קשרים עם ה„היימאט" (מולדת), מולדתם הרוחנית והמדינית. בעת שמולדתם נתפסה על־ידי הפירר, התקבצו גרמנים ואוסטרים רבים בארגנטינה תחת דגלו של היטלר. הנאצים ידעו את חשיבותם הרבה של הגרמנים שמחוץ לגרמניה. הנ.ס.ד.א.פ. אורגנה כהלכה בארגנטינה. בראשית מלחמת העולם השנייה היו למפלגה הנאצית בארגנטינה 60,000 חבר. הגאולייטר בוהלה, בברלין, שהיה ממונה על כל הגרמנים הגולים, היה מיוצג בבואנוס איירס על־ידי סגנו, היינריך קורן.

הגרמנים הגולים ניצלו בארגנטינה את כל האפשרויות. היו להם קווי־ספנות, מכוני תרבות, תוכנית לחילופי סטודנטים, שירות־ידיעות מיוחד, בשם „טראנסאוציאן", שנועד להתחרות עם רויטרס ושירותי־הידיעות האמריקניים, וכן עתונים וכתבי־עת שנתמכו על־ידי מיניסטריון התעמולה של גבלס. הנספח הצבאי בשגרירות הארגנטינית ברומא למד גרמנית, כדי שיוכל לקרוא במקור את „מיין קאמפף". שמו של הנספח הוא חואן ד.

פרון. ב־17 באוקטובר 1943 הוביל פרון את ה„דסקאמיזאדוס" (חסרי־החולצות) שלו במצעדם על פני בואנוס איירס — מתוך חיקוי לאסטרטגיה של מוסוליני. הוא גם חיקה דברים אחרים, בעת שנבחר לנשיא בשנת 1946. היו לו קומאנדו מעופפים מיוחדים, שהיו מאורגנים בדומה לס.ס. רול־קומאנדוס. מזכירו הפרטי היה בנו של נאצי גרמני.

לאחר המלחמה, שלחו הנאצים לארגנטינה מומחים וכסף. פרון עצמו, לפי חקירה שנערכה בבואנוס איירס לאחר מפלתו, קיבל כ־100 מיליון דולאר. בואנוס איירס הפכה להיות נמל־הייעוד של אירגון־הנסיעות הנאצי, הגדול והחשאי, אודיסה. הגרמנים קיבלו לידיהם בתי־מלון ופנסיונים, סיפקו למהגרי הס.ס. תעודות־זהות, והיו להם קשרים מצויינים עם פקידי־הממשלה הבכירים ביותר. באחד השלבים קשרה קבוצת גרמנים ארגנטיניים קשר, לטוס לגרמניה ולשחרר את הפושעים הנאצים שהיו עצורים בכלא לאנדסברג.

גיסטאפו (Gestapo). ראשי תיבות של Geheime Staatspolizei (משטרת־המדינה החשאית), אירגון־הבטחון של המפלגה, בתוך גרמניה ומחוצה לה.

גלייכשאלטונג (Gleichschaltung). הסינכרוניזאציה המלאה של כל הפעילות הפוליטית והאחרת של הנאצים.

ועידת ואנזיי. ב־20 בינואר 1942, כינס ריינהארד היידריך מיפגש של חמישה־עשר ביורוקראטים נאציים רמי־דרג, בפרוור הברלינאי ואנזיי, ושם הוחלט על „הפתרון הסופי של בעית היהודים": הגלייתם למזרח, עבודת־פרך, והוצאה־להורג בקנה־מידה המוני. אדולף אייכמן היה אחד הנאצים הזוטרים ביותר שנכח בוועידה, אך עליו הוטל לדאוג לביצועו היעיל של „הפתרון הסופי".

חוק ההתיישנות. התנ"ך, המשפט הרומאי והמשפט הקאנוני אינם מכירים בהתיישנות, לגבי פשעים. המשפט האנגלו־סאכסי שבריטניה וארצות־הברית של ימינו קיבלו בירושה מבוסס על העקרון של tempus non occurrit regi כלומר שחלוף־הזמן אינו משפיע על העמדה־לדין על פשע. באנגליה ובארצות־הברית אינו קיים חוק־התיישנות לגבי רצח. האוסטרים פתרו את הבעיה על־ידי שחידשו את תוקפו של חוק אוסטרי ישן, שאינו מכיר בחוק־התיישנות לגבי רצח.

בגרמניה־המערבית התנהל הוויכוח הגדול בשנת 1964. הממשלה היתה מוכנה, כמסתבר, להניח לחוק־ההתיישנות לעשות את שלו. בלחץ דעת הקהל התעוררה השאלה האם אין להאריך את תקופת־ההתיישנות, בת עשרים השנה. כ־70,000 נאצים כבר נידונו, עד אותה עת, אך עדיין לא

הוחל בהליכים משפטיים לגבי 13,000 חשודים. ישומו של חוק ההתיישנות היה סוגר את תיקיהם של כל אלה. שלושה מבין כל ארבעה מכתבים שהגיעו ל„בונדסטאג" בבון תמכו ביישום החוק. („יש לשים קץ לעניין זה... אי־אפשר להתייחס לאומה כאילו היתה עבריין־נוער...") הד"ר איוואלד בוכר, מיניסטר המשפטים המערב גרמני, התנגד להארכת החוק. הוא טען כי רוב הנאצים החשובים ביותר כבר נתפסו והועמדו לדין. בוכר היה בעבר חבר בתנועת הנוער של היטלר, וחבר המפלגה הנאצית. בהיותו חבר המפלגה הדימוקראטית החופשית (פ. ד. פ.), שהקימה אז קואליציה עם הצ.ד.או. של לודוויג ארהארד, הופעל עליו לחץ כבד מצד עמיתיו־למפלגה. הפ.ד.פ. היתה מעוניינת בקולותיהם של אנשי־הימין והניאו־נאצים הגרמניים.

רוב העתונות הגרמנית, וכמעט כל ה„עלית" האינטלקטואלית והפוליטית של מערב גרמניה, חלקו על דעת בוכר. ויזנטל הגיש לבוכר אוסף של 360 מכתבים, מפוליטיקאים, מדענים, אמנים, משפטנים וסופרים גרמניים ואוסטריים, שתמכו בהארכת תחולתו של החוק. היו בהם מכתבים מאוגוסטין הקארדינאל ביאה, ההגמון הפרוטיסטאנטי האנס ליליה, הבנקאי הרמאן י. אבס, הפרופיסור קארל י. בורקהארדט, חתני פרס נובל מאבס בורן ו־ורנר הייזנברג. לאחר ויכוח ממושך החליט ה„בונדסטאג" להתייחס ל־21 בספטמבר 1949 — היום בו החלה גרמניה המערבית לנהל את ענייניה־היא, באורח עצמאי — ביום־הפתיחה של תקופת־ההתיישנות בת עשרים השנה.

נ. ס. ד. א. פ. Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (המפלגה הנאציונאל־סוציאליסטית של העובדים הגרמניים). הוקמה על־ידי היטלר בשנת 1919, מתוך קבוצה פוליטית קטנה שהיתה קרוייה „מפלגת העבודה הגרמנית". בספר שלפנינו היא קרוייה כרגיל „המפלגה הנאצית".

ס. א. Sturmabteilungen. פלוגות־סער שאנשיהן היו בעלי חולצות חומות. הוקמו בשנת 1921, ובתחילה היו מחולקות לקבוצות של 100 איש.

ס. ד. Sicherheitsdienst. שירות הבטחון, ה„עלית" שב„עלית", שירות המודיעין של ה־ס.ס., בפיקודו של ריינהארד היידריך.

ס. ס. Schutzstaffeln (משמרות־הבטחון). בראשונה היו אלה שומרי־הראש האישיים של היטלר, יחידה שהוקמה בשנת 1923, ושחבריה גויסו מבין הקשוחים ביותר שבאנשי ה־ס.א., בדי להיעשות „סדרנים" באסיפות פוליטיות. בשנת 1929 נתבקש הימלר על־ידי היטלר להקים את אירגון ה־ס.ס. ולעשותו לחיל ה„עלית" של המפלגה.

להלן רשימת הדרגות בס.ס.:

שיצה	=	טוראי.
רוטנפירר	=	טוראי ראשון.
אונטרשארפירר	=	רב־טוראי.
אוברשארפירר	=	סמל.
האופטשארפירר	=	רב־סמל.
אונטרשטורמפירר	=	סגן־מישנה.
אוברשטורמפירר	=	סגן.
האופטשטורמפירר	=	סרן.
שטורמבאנפירר	=	רב־סרן.
אוברשטורמבאנפירר	=	סגן־אלוף, לייטנאנט־קולונל.
שטאנדארטנפירר	=	קולונל.
אוברפירר	=	בריגאדיר.
בריגאדפירר	=	מאיור־גנראל.
גרופנפירר	=	לייטנאנט־גנראל.
אוברגרופנפירר	=	גנראל.

קריסטאלנאכט (Kristallnacht), ליל הבדולח. ב־7 בנובמבר 1938 נרצח מזכיר־הצירות ארנסט פון ראת, דיפלומאט בשגרירות הגרמנית בפאריס, על־ידי הרשל גרינשפאן, יהודי פולני צעיר. בתורת תגמול הורה ריינהארד היידריך לשרוף ולהשמיד את כל בתי־הכנסת בגרמניה ובאוסטריה, בלילה של ה־9 בנובמבר. חנויות יהודיות נפרצו ונבזזו. היתה זו ראשית־סופם של היהודים בארצות אלה. הנאצים זוכרים את ליל הבדולח משום שהרחובות היו מכוסים בשברי־זכוכית מחלונות הראווה המנופצים של החנויות היהודיות.

ר.ס.ה.א. Reichssicherheitshauptamt (הלשכה המרכזית לבטחון הרייך). משרד הפנים של ה־ס.ס., כביכול, שהקיף את כל שירותי המודיעין והמודיעין הנגדי.